

T.C.
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ARDAHAN'IN TARIM VE HAYVANCILIKLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

Erhan AKSAKAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ardahan, 2017

T.C.
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ARDAHAN'IN TARIM VE HAYVANCILIKLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erhan AKSAKAL

Prof. Dr. Ceval KAYA

Ardahan, 2017

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Erhan AKSAKAL tarafından hazırlanan "Ardahan'ın Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı" başlıklı bu çalışma, 16. 06.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Başkan)

Prof. Dr. Ceval KAYA (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Çağlayan YILMAZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Yrd. Doç. Zafer AYKANAT

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Ardahan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Erhan AKSAKAL

26/07/2017

ÖNSÖZ

Ardahan'ın doğal koşulları mera hayvancılığına ve buna bağlı yürütülmesi gereken tarım faaliyetlerine müsait olması ve bölgesel imkanların da zorunlu kıldığı birtakım etkenlere bağlı olarak il genelinde bu koşullara uygun bir yaşam biçimi geliştirilmiştir. İl nüfusunun büyük çoğunluğu çok eski dönemlerden bugüne kadar meralık alanlara dağınık biçimde kurulan köy ve kasabalarda hayvan yetiştirip tarım işleriyle uğraşarak geçimlerini sürdürmüşlerdir.

Merada hayvan gütmek, ilkel yöntemlerle toprağı sürüp hasat yapmak zor ve çileli bir iş olduğundan bu tür faaliyetler ancak çok sayıda insan gücüyle ve yardımlaşmayla yürütülebilir. Bölgedeki aile yapısı bu zorunluluğa bağlı olarak genel itibariyle kalabalık nüfuslu aileler şeklinde kurulmuş, işbirliğini sağlamak için de akrabalık ve komşuluk ilişkileri sıkı bağlarla örülmüştür. Bundan dolayı ailede eli iş tutan çocuğundan yaşlısına, kadınından erkeğine herkes bir şekilde bu faaliyetlerin yürütülmesinde görev üstlenmiş, daha fazla güç ve yardımlaşma isteyen işler ise komşularla sağlanan işbirliğiyle halledilmiştir. Geçim için gerekli olan yiyecek, giyecek ve yakacak başta olmak üzere yaşam döngüsünü sağlayan ihtiyaçların çoğu tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden karşılanmıştır. Yaklaşık 30 - 40 yıl öncesine kadar il genelinde eski yöntemlerle yürütülen tarım faaliyetleri ile buna bağlı oluşturulan yaşam tarzı bütün doğallığıyla sürdürülürken son yıllarda çağımızın sunduğu teknolojik ve ekonomik imkanlar bu alanda büyük değişim ve dönüşümler yaşanmasını sağlamıştır. Makineye dayalı tarım yapma yaygınlaşınca eski tarım aletleri ve yöntemleri de git gide işlevlerini kaybetmektedir. Artık tüm ailenin mevsim boyu göreceği işi birkaç kişi makinelerle çok daha kısa bir zaman diliminde rahatlıkla yapar olmuştur. Hayvancılık da buna paralel olarak son yıllarda bölgeye has özelliklerini yitirmekte, çağın gereklerine uygun yeni bir anlayışla yürütülme yolunda hızla ilerlemektedir. Tüm bu değişimlere ek olarak ülkemizde yaşanan hızlı kentleşme ve şehirlerdeki albenili yaşam bölge insanını da etkisi altına almıştır. Geleneksel değerlerle sürdürülen yaşam biçimi git gide terk edilerek yerini çağın popüler öğeler almaktadır. Fabrikasyon ürünlerle gerçekleşen hazır üretime dayalı yaşam anlayışı köylere kadar yaygınlaşmıştır. Bu değişimlerin neticesi olarak yeni nesil çağın bu değerleri üzerine hayatlarını inşa ederken ata mirası kültürel değerleriyle yaşamının önemli bir kısmını geçirmiş yaşı geçkin kuşaklar ise ata yadigarı değerlerin tükenişini vicdan yaralayan çaresizlikle izlemektedirler. Bundan dolayı bölgede yaptığımız derleme sohbetlerimizde yaşanan bu değişim ve dönüşümler yaşlılar tarafından hep duygusal yakınmalarla özetle şöyle dile getirilmiştir:

*“Artık ne **cılğayla** tarla süren var ne **öküz arabası ve furğunla** sap çeken ne de **gemle** harman yapan. **Cılğa, öküz araba, furğun, gem** park ve bahçelerde nostalji olarak sergilenmekte ya da kırılarak yakacak olarak kullanılmakta. Yerlerini **pulluklar, traktörler ve patozlar** aldı. **Tırpan, yaba, tırmık, kalbur, şedire** de nostaljiye karışmak üzere. Tahılı çayda yıkayıp değirmende öğütme, **dibekte dövüp el değirmeninde kırma** mazi oldu. Bugün değirmenler virane olmuş, **dibek** taşlarının etrafını ot basmış. Koyun ve sığır sürüleri yamaçlarda seyrek görünür oldu. Yeni nesil **koyunu, ineği, mandayı, atı, eşeği** sadece tür olarak tanıyor. **Şişek, mozik, godik, kirik, hodik** onlar için yabancı sözcüklerden farksız. **Yayla damları ve ağulların çoğu** virane olmuş. **Dana çatlayıp inek sağan, çuma pişirip tuluk tepen, yayık yayıp sarı yağ** yapan nesil tükenme noktasında. **Golop** ve **küle** yerini naylon*

*ve alüminyum kaplara bıraktı. Hazır alım yüzünden **yün eğirip, halı ve cecim** dokuma külfetine kimse yanaşmadığı için **yün tarağı, teşi** ve **hanadan eser kalmadı. Köylere kadar gelen kaloriferli betonarme evler **basmayı, kalağı, tezek ve fışkıyı** değersiz kıldı.”***

Dil toplumsal yaşamın günlük işleyişinde kullanım alanı buldukça hayata tutunur. Eğer kullanım alanı yoksa o da karşılığını bulduğu unsurla birlikte yok olur. Ardahan’ın geçmişten bugüne değin özellikle tarım ve hayvancılık üzerine oluşturduğu kültür dokusu da bu akıbeti yaşamaktadır. Tarım ve hayvancılık üzerine kurulan eski yaşama dair dil birikimleri çağın gereklerine göre şekillenen yeni yaşam tarzı içinde işlevsiz kaldığından günden güne hafızalardan silinip yok olmaya yüz tutmuştur. Bu kültürel birikime sahip son kuşaklar da günden güne ahret hayatına geçerek tüm birikimleri kendileriyle birlikte götürmektedirler. Konuyla ilgili ön çalışmamızda yerleşim birimlerinde bu tükenişi bizzat yaşama fırsatı bulduk. Günümüzde kullanım alanı kalmamış konuyla ilgili unsurları ve onlara ait kelimeleri genç kuşakların doğru dürüst bilmediği, o kültürel yaşamı bizzat yaşamış yaşlı kesimin de aynı yerleşim biriminde yaşamalarına rağmen uzun yıllar kullanmadıkları için isimlendirme konusunda birbirleriyle çelişkiler yaşadıklarını ya da hatırlamada zorlandıklarını gördük. Bu ön tespitlerimiz, gerekli çalışmaların yapıp ilin bu alandaki dil birikiminin bir an önce kayıt altına alınması gerektiği fikrimizi pekiştirdi. Yaptığımız araştırmalarda Ardahan’ın tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde kullandığı söz varlığına dair bilimsel anlamda detaylı bir çalışmanın yapılmadığını tespit ettik. Bundan dolayı tez çalışmamızı Ardahan’ın tarım ve hayvancılık faaliyetlerine dair dil birikimlerini belirleme üzerine yaptık. Yaptığımız çalışmayla Ardahan’ın tarım ve hayvancılık alanında kullandığı söz varlığını derledik. Kayıt altına aldığımız sözcüklerin ana kaynakları bakımından dil ağırlıklarını belirlemek için de etimolojik incelemelerini yaptık. Çalışmamız bu özellikleriyle hem ilin önemli bir toplumsal birikimini bünyesinde toplamakta hem de bilim dünyası için konuyla ilgili araştırma ve inceleme imkanı sunmaktadır.

Tez çalışmalarımı yürütürken Gürcü kaynaklarını incelememde bana yardımcı olan Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ’ye, Ardahan’ın tarihiyle ilgili araştırmalarımda destek olan Yrd. Doç. Dr. Levent KÜÇÜK’e ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet KILDIROĞLU’na, il genelinde sözcük derlemesi yaptığım “Kaynak Kişiler” kısmında isimleri yazılı olan tüm Ardahanlılara teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

ÖZET

Tez çalışması “Ardahan’ın Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı” üzerine yapıldı. Hazırlanan çalışmanın giriş kısmında Ardahan’ın toplumsal ve ekonomik unsurlarına etki eden coğrafi özellikleri açıklandı. İlin bugünkü nüfus yapısını ve idari pozisyonunu biçimlendiren siyasi tarihi tanıtıldı. Dil ve kültür unsurlarına etki eden etnik unsurlarına değinildi. Tezin hazırlanmasıyla ilgili yapılan çalışmalar izah edildi.

Çalışmanın konusunu oluşturan söz unsurları tezin sözcük tanıtım kısmında verildi. Bu kısım da beş bölümden oluşturuldu. Birinci bölümde tarımsal faaliyetlerle ilgili söz varlığına, ikinci bölümde hayvancılıkla ilgili söz varlığına, üçüncü bölümde kümes hayvancılığıyla ilgili söz varlığına, dördüncü bölümde arıcılıkla ilgili söz varlığına, beşinci bölümde tarım ve hayvancılıkta kullanılan evcil hayvanlarla ilgili söz varlığına yer verildi. Tespiti yapılan sözcükler bölümlerde kendi içinde alfabetik sıraya göre dizildi ve karşılıklarına il bağlamında taşıdıkları anlamları yazıldı. Bazı sözcüklerin altına kendilerine yüklenen anlamların izahına somutluk kazandırmak için anlamlarına uygun resimler koyuldu. Bölümlerde madde başı yapılan sözcükler etimolojik bakımdan incelendi ve dillere göre dağılım istatistiği çıkarıldı. Elde edilen veriler sonuç bölümünde gösterilerek bu verilerle ilgili çıkarımlara ve değerlendirmelere yer verildi. Tezin son kısmında bölümlerde yer alan sözcüklerin dizini yapıldı.

Anahtar Sözcükler: Ardahan, hayvancılık, tarım, söz.

ABSTRACT

The present thesis has been conducted on the “Vocabulary of Agriculture and Livestock in Ardahan”. In the introduction part, the geographical features influencing the social and economic factors in Ardahan are explained. The political history of the province affecting its present population structure and administrative position is explained. Ethnic factors that have effects on linguistic and cultural properties are put forward. Studies carried out in terms of the preparation of the thesis are presented.

Vocabulary items that constitute the subject of the thesis are presented in the part where vocabulary items are introduced. That part consists of five sections. In the first section, vocabulary about agriculture; in the second section, vocabulary about livestock; in the third section, vocabulary about poultry raising; in the fourth section, vocabulary about beekeeping; in the fifth section, vocabulary about domestic animals used for agriculture and livestock is presented. Vocabulary items have been listed alphabetically in each section and their correspondences within the framework of the province are written. In order to make some correspondences more concrete, pictures are added under some of the vocabulary items. The headwords have been examined etymologically and statistical analysis of their distribution among the languages has been conducted. The obtained data are shown in the conclusion part, and implications and evaluations are made. In the last part of the thesis, the index of the vocabulary items found in the sections is presented.

Key Words: Ardahan, livestock, agriculture, vocabulary.

ÇALIŞMANIN HAZIRLANIŞ SAFHALARI

Araştırma konumuzla ilgili sözcük derleme planımızı Ardahan'da yapılan tarım ve hayvancılıkla ilgili faaliyet alanlarını belirleyerek oluşturduk. Sözcük taramasını sağlıklı yapabilmek için de ilin Türkçe dil varlığını biçimlendiren nüfus yapısından Yerlilerin, Terekemelerin ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimlerini tespit ettik. Yerli nüfus için Ardahan merkez, Sulakyurt, Tepeler, Çamlıçatak, Posof merkez, Aşıkszülali, Hanak merkez, Ortakent, Binbaşak, Çıldır merkez, Kurtkale, Baltalı; Terekeme nüfus için Çıldır merkez, Aşıksenlik, Semiha Şakir, Yıldırımtepe; Türkmen nüfus için Koyunpınar, Damal Merkez, Yukarı Gündeş, Burmadere tarama merkezi olarak seçtiğimiz yerleşim birimleridir. Kapsamlı araştırmayı bu yerlerde gerçekleştirdik. Ayrıca buralarda tespit ettiğimiz sözcüklerin yaygınlığını ve farklı olanlarını belirlemek için aynı etniksel özelliğe sahip köylerin birçoğunda da araştırdık.

İlin en eski ve kalabalık nüfusunu Yerliler oluşturduğu için ilk derlemeyi bu nüfusun yaşadığı yerleşim birimlerinden başlattık. Yerli nüfustan derlediğimiz sözcüklerle ana şablonu oluşturduk. Yerli nüfustan derlediğimiz sözcükleri Terekemelerin ve Türkmenlerin yaşadığı yerleşim birimlerinde taradık. Bu topluluklarda kullanılan sözcüklerle Yerli kesimde kullanılan sözcüklerin ortak olanlarla farklı olanlarını belirledik. Ortak kullanılan sözcüklerin karşısına ilçelerin isimlerini yazdık. Sadece belli bir etnik topluluğa ait olan sözcüklerin karşısına ise Yerlilerin, Terekemelerin ve Türkmenlerin etnik özelliklerine ait dil varlığını müdafaa eden yerleşim birimlerini simge isim olarak yazdık. Posof Yerlileri için Aşıkszülali'yi (Suskap), Çıldır Terekemeleri için Aşıksenlik'i (Suhara), Hanak Türkmenleri için Koyunpınar'ı (Saskara), Damal Türkmenleri için Damal'ı simge isim olarak kullandık. Bunların yanı sıra bazı sözcükler de sadece tespitini yaptığımız yerleşim biriminde kullanıldıkları için karşılıklarına ait oldukları yerleşim biriminin ismini yazdık.

Ardahan'da ana dili Kürtçe olan yerleşim birimlerinde sözcük derlemesini sona bıraktık. Ardahan merkeze bağlı bu yerleşim birimleri için Hoç. Hasköy'ü, Göle kesimi için de Göle merkez ve Senemoğlu'nu araştırma merkezi olarak belirledik. Ana dili Türkçe olan yerleşim birimlerinden derlediğimiz sözcükleri bu merkezlerde taradık. Aynı sözcüklerle farklı olan sözcükleri belirledik. Tespitini yaptığımız farklı sözcüklerin birçoğunun Kürtçeden geçtiğini tespit ettik. Bu sözcükleri Türkçe konuşurken kullandıkları için ilde konuşulan Türkçeye dahil ettik. Karşılıklarına Ardahan merkeze bağlı Kürt köylerini temsil için Hoç. Hasköy'ü ve Göle merkeze bağlı köyleri temsil için de Senemoğlu'nu simge isim olarak yazdık.

Sözcük dizimini Yerli kesimden derlediğimiz sözcükleri öncelik yaparak ağız özellikleriyle birlikte yazdık. Yerlilerin kullandıkları sözcüklerin diğer topluluklarda farklı ağız özelliğiyle söylenenlerini de bu sözcüklerin karşılıklarında köşeli parantez içinde gösterdik. Sözcüklerin alfabetik dizimini bölümler içinde yer alan ana başlıkların altında sıraladık. Ayrıca ana başlık altında verilen bazı malzeme ve araçlara ait parçaları konu bütünlüğünü korumak için alt başlık yaptık. Alt başlık altında yer alan sözcükleri 1,5 cm daha içten yazıp kendi içinde alfabetik olarak sıraladık.

Sözcük derleme çalışmalarımızı yerleşim birimlerinde köy meydanı, köy evi, köy bakkalı ve çay ocakları gibi birçok kişinin bir arda bulunduğu ortamlarda, faaliyet alanlarında ve konuk olduğumuz evlerde toplu olarak ya da birebir görüşmeler yaparak gerçekleştirdik.

Derlemeler esnasında soru - cevap, tartışma, görsellerden tanıma, yerinde gösterme yöntemlerini kullanarak konuyla ilgili sözcükleri belirledik.

Bu tespitlerimizin dışında daha önce Ardahan’la ilgili yapılan sözcük derlemelerine yer veren Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü ile Ağızlar Sözlüğünü taradık. Bizim tespitini yapamadığımız, fakat bu eserlerde yer alan Ardahan’a ait konuyla ilgili sözcükleri de aldık. Karşılıklarına kaynaktaki açıklamalarını yazdık. Derlenen terimlerin yöresel dilde kullanılan anlamlarını ve folklorik yönünü ayrıntılı biçimde yazdık. Ayrıca sözcüklerin bazılarının anlamlarına görsellik katmak için altlarına karşılık bulunduğu varlıkları ve faaliyet ortamlarını gösteren resimleri koyduk. Sözcüklerin ana kaynaklarını Türk diliyle ilgili etimolojik inceleme yapan sözlüklerde tardık. Bu sözlüklerde etimolojik bağlantısı bulunmayan sözcükleri ilin dil özelliklerine etki ettiği için Rumca, Gürcüce, Rusça ve Ermenice dillerine ait bazı sözlüklerde araştırdık. Araştırma yaptığımız kaynak eserleri kaynakça kısmına koyduk. Etimolojisini bulduğumuz Türkçe kökenli olmayan sözcüklerin karşılıklarına ait oldukları dili ve o dildeki kök hallerini yazdık. Kaynağını bulamadığımız sözcüklerin önüne soru işareti koyarak araştırmaya açık bıraktık. Araştırmamızın sonuç kısmında ilin tarım ve hayvancılık alanına dair sözcüklerin istatistiğini verdik ve bu sözcüklerin etimolojik bakımdan ağırlıklı oldukları dilleri gösterdik. Tezin son kısmında madde başı yaptığımız terminolojinin dizinini yaptık. Elde ettiğimiz verilerden hareketle konuyla ilgili tespitlerimizi sonuç kısmında belirttik.

KISALTMALAR

- Ab.** Etimolojisi için aynı başlık altına bak. Madde başı yapılan aynı tür sözcükte gösterilmiştir.
- Alm.** Almanca
- Ar.** Arapça
- Bk.** Bakınız
- Bk. I. a. 5.** Şeklinde yazılan başlıklar altındaki madde başları içinde yar alan aynı tür sözcükte etimolojisi gösterilmiştir.
- Bulg.** Bulgarca
- c.** Cilt
- Erm.** Ermenice
- Far.** Farsça
- Fr.** Fransızca
- Gürc.** Gürcüce
- Hoç.** Hocvan
- İb.** İbranice
- İng.** İngilizce
- İt.** İtalyanca
- Moğ.** Moğolca
- s.** Sayfa
- sa.** Sayı
- Sırp.** Sırpça
- Sl.** Slavca
- Sodg.** Sodgça
- R-** Fotoğrafların üzerine konulmuştur. Resmin ait olduğu yeri ya da alındığı kaynağı gösterir.
- Rum.** Rumca
- Rus.** Rusça
- TDK D.S.** Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü
- Yun.** Yunanca

İŞARETLER

- < Kelimenin etimolojik bağlantısını gösterir.
- > Sesler arasındaki değişimi gösterir
- [ ] Sözcüğün farklı etnik topluluklardaki ağız özelliğiyle kullanımını gösterir.
- [ ]: Sözcüğün ait olduğu etnik kesimi sembol eden yerleşim birimini gösterir.
- Sözcüğün anlamının verildiği anlamdaşı olan sözcüğe gönderme yapar.
- Sözcüğün ait olduğu resmi gösterir.
- (< ?) Menşei tespit edilemeyen sözcüğü gösterir.
- ~ Yöresel ağızla telaffuz edilen sözcüğün Türkiye Türkçesindeki resmi dilde yer alan yazılış biçimini gösterir.
- Madde başı yapılan sözcükle karşısına yazılan köşeli parantez içindeki farklı kesimlere ait sözcüğü ayırır.
- * Sözcüğün ait olduğu köyün bağlı olduğu ilçeyi gösterir.
- [?] Sözcüğün menşei bilindiği halde ait olduğu dildeki kökünün bilinmediğini gösterir.
- / Sözcüğün aynı kesimde farklı kullanımlarını gösterir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
ARDAHAN'IN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ.....	1
ARDAHAN'IN TÜRKLERE YURT OLUŞUNU SAĞLAYAN SİYASİ TARİHİ.....	3
ARDAHAN'IN TÜRKÇE DİL VARLIĞINI BİÇİMLENDİREN ETNİK UNSURLARI ...	6
ARDAHAN'IN TARIM VE HAYVANCILIKLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI	9
I. BÖLÜM	10
TARIMSAL FAALİYETLERLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI	10
I. a. Ekim Faaliyetleri	10
I. a. 1. Ekimi Yapılan Bitkilerle İlgili Söz Varlığı.....	10
I. a. 2. Ekim Hazırlıklarıyla İlgili Söz Varlığı	15
I. a. 3. Ekim Yapma Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı.....	17
I. a. 4. Ekim Alanları ve Bakımlarıyla İlgili Söz Varlığı	25
I. a. 5. Ekim Faaliyetlerinde Kullanılan Araç ve Malzemelerle İlgili Söz Varlığı	27
I. a. 5. 1. Arona, Cılğa, Kotan ve Pulluk Türü Sabanların Parçalarıyla İlgili Söz Varlığı.....	32
I. b. Hasat Faaliyetleri	39
I. b. 1. Hasadı Yapılan Yer ve Ürünlerle ilgili Söz Varlığı	39
I. b. 2. Hasatla İlgili Söz Varlığı	45
I. b. 3. Hasat Faaliyetlerinde Kullanılan Malzemelerle İlgili Söz Varlığı	55
I. b. 3. 1. Tırpanın Parçalarıyla İlgili Söz Varlığı.....	59
I. b. 4. Hasat Faaliyetlerinde Kullanılan Araçlarla İlgili Söz Varlığı	60
I. b. 4. 1. Furğunun Parçalarıyla İlgili Söz Varlığı	62
I. b. 4. 2. Öküz Arabası Türleri ve Parçalarıyla İlgili Söz Varlığı.....	69
I. c. Harman Faaliyetleri	79
I. c. 1. Harman Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı	79
I. c. 2. Harman Faaliyetlerinde Kullanılan Araç ve Malzemelerle İlgili Söz Varlığı.	88
I. d. Tarım Ürünlerinin Depolandığı Yer ve Yapılarla İlgili Söz Varlığı	97
I. e. Tahılların İşlenmesi Faaliyeti	98
I. e. 1. Tahılların İşlenmesiyle İlgili Söz Varlığı	98
I. e. 1. 1. Değirmenin Malzemeleriyle İlgili Söz Varlığı.....	99
I. f. Bostancılık Faaliyetleri	107
I. f. 1. Bostancılık Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı	107
I. g. Meyvecilik Faaliyetleri	113
I. g. 1. Meyvecilik Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı.....	113
I. ğ. Tarımsal Faaliyetlerde Kullanılan Ölçü Birimleriyle İlgili Söz Varlığı	119
II. BÖLÜM	122
HAYVANCILIK FAALİYETLERİYLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI	122
II. a. Hayvancılık Faaliyeti	122

II. a. 1. Sığır Türüyle İlgili Söz Varlığı.....	122
II. a. 2. Manda Türüyle İlgili Söz Varlığı	133
II. a. 3. Koyun Türüyle İlgili Söz Varlığı	135
II. a. 4. Keçi Türüyle İlgili Söz Varlığı.....	147
II. a. 5. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Türleriyle İlgili Kullanılan Ortak Söz Varlığı	149
II. a. 6. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı.....	161
II. b. Yaylacılık Faaliyeti	176
II. b. 1. Yaylacılık Faaliyetiyle İlgili Söz Varlığı	176
II. c. Hayvancılıkta Pazarlama Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı.....	180
II. d. Hayvancılık Faaliyetinde Kullanılan Malzemelerle İlgili Söz Varlığı	182
II. e. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların Hastalıklarıyla İlgili Söz Varlığı.....	188
II. f. Hayvancılık Faaliyetlerinde Kullanılan Ölçü Birimleriyle İlgili Söz Varlığı	189
II. g. Hayvancılıkta Kullanılan Barınaklarla İlgili Söz Varlığı.....	190
II. g. 1. Ahırla İlgili Söz Varlığı.....	190
II. g. 2. Eski Tip Hayvan Barınaklarının Mimari Özellikleriyle İlgili Söz Varlığı...	195
II. g. 3. Eski Tip Yapıların Ağaç Kapılarına Ait Parçalarla İlgili Söz Varlığı.....	197
II. h. Hayvancılıktan Elde Edilen Ürünler.....	200
II. h. 1. Yakacak Olarak Kullanılan Ürünlerle İlgili Söz Varlığı.....	201
II. h. 2. Giyecek ve Dokuma İşlerinde Kullanılan Ürünlerle İlgil Söz Varlığı.....	208
II. h. 3. Süt ve Et Ürünleriyle İlgili Söz Varlığı.....	214
II. i. Hayvansal Ürünlerin İşlenmesinde Kullanılan Malzemeler ve Faaliyetlerle İlgili Söz Varlığı.....	222
III. BÖLÜM.....	231
KÜMES HAYVANCILIĞI FAALİYETİYLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI.....	231
III. a. Kümes Hayvancılığı.....	231
III. a. 1. Tavuk Türüyle İlgili Söz Varlığı.....	231
III. a. 2. Kaz Türüyle İlgili Söz Varlığı.....	235
III. a. 3. Hindi Türüyle İlgili Söz Varlığı	238
III. a. 4. Ördek Türüyle İlgili Söz Varlığı	239
III. a. 5. Kümes Hayvanlarıyla İlgili Kullanılan Ortak Söz Varlığı.....	239
IV. BÖLÜM.....	248
ARICILIK FAALİYETİYLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI.....	248
IV. a. Arıcılık Faaliyeti	248
IV. a. 1. Arıcılıkla İlgili Söz Varlığı	248
IV. a. 2. Arıcılık Faaliyetinde Kullanılan Malzemelerle İlgili Söz Varlığı	253
V. BÖLÜM.....	263

TARIM VE HAYVANCILIK FAALİYETLERİNDE KULLANILAN EVCİL HAYVANLARLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI.....	263
V. a. Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinde Kullanılan Evcil Hayvanlar.....	263
V. a. 1. Atla İlgili Söz Varlığı.....	263
V. a. 2. Eşekle İlgili Söz Varlığı.....	274
V. a. 3. Atı Çalıştırırken Kullanılan Malzemelerle İlgili Söz Varlığı.....	275
V. b. Tarım ve Hayvancılıkta Koruma Faaliyetinde Kullanılan Evcil Hayvanlar	284
V. b. 1. Köpekle İlgili Söz Varlığı.....	284
V. b. 2. Kediyle İlgili Söz Varlığı.....	297
DİZİN	299
TEZLE İLGİLİ ELDE EDİLEN İSTATİSTİKİ VERİLER.....	311
SONUÇ.....	313
KAYNAKÇA	314
KAYNAK KİŞİLER	316

GİRİŞ

ARDAHAN'IN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

Ardahan Doğu Anadolu'nun kuzeydoğusunda yer alır. Doğusunda Kars, güneybatısında Erzurum ve batısında Artvin illeriyle sınır komşusudur. Kuzeyinde ve kuzeydoğusunda Gürcistan'la, doğusunda ise kısmen Ermenistan'la sınırdır. Matematik konum olarak “40°38'40.20 ile 41°28'26.04” kuzey paralelleri ve “42°19'9.72 ile 43°28'26.75” doğu meridyenleri arasındadır. Yüzölçümü 5576 km²'dir.

Ardahan'ın iklim özelliklerini matematik konumu ile yükseltisi biçimlendirir. Kuzey yarım kürede yer alması ve yükseltisinin deniz seviyesinden 1800 - 2000 m'de bulunmasının etkisiyle il genelinde soğuk ve yağışlı karasal iklim egemendir. Buna bağlı olarak kışları uzun ve karlı geçer. Sibiryaya Yüksek Basınç Merkezinin etkisinde kaldığı için de kışın kuru ayaz yaşanır. Bu durum sıcaklık değerlerini oldukça düşürür. Özellikle ocak ve şubat aylarında zaman zaman sıcaklığın -40 °C'ye kadar düştüğü günler dahi olur. Yıllık ortalama sıcaklığı 5 °C'nin altındadır. Yıl içerisinde sıcaklığın sıfırın altına düştüğü gün sayısı 180'i bulur. Kış soğukları kasım ayında başlar, nisan ayı sonuna kadar devam eder. İlkbahar ayları genel itibariyle serin ve yağmurlu geçer. Temmuz ve ağustos en sıcak aylardır. Ağustosta gündüz sıcaklık değerleri yükselerek zaman zaman 35 °C'ye kadar çıkar. Gece sıcaklık değerleri düştüğü için yaz aylarındaki sıcaklık ortalaması 15 °C civarındadır. Yazın yağmur aralıkları yağar, yükseltinin etkisiyle ani hava yükselmeleri nedeniyle dolu yağışları da görülür. Sonbaharda yağmurların oranı iyice düşer. İl genelindeki yıllık yağış miktarı 500 mm civarında seyreder.

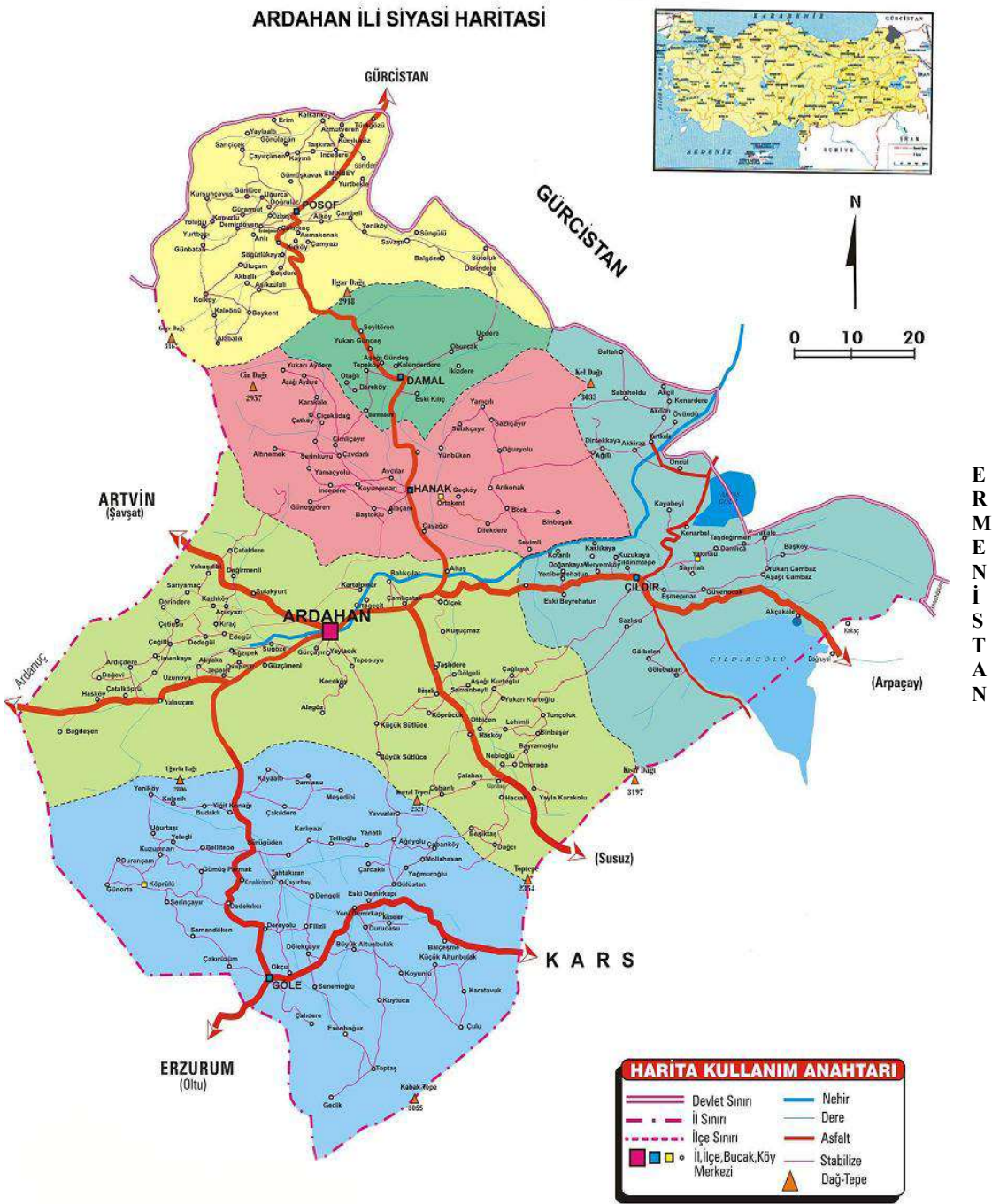
Ardahan'ın yeryüzü şekilleri genel itibariyle engebeldir. Coğrafi sınırları yüksek sıradağlarla ve bu dağlara bağlı irili, ufaklı uzanan tepelerle çevrilidir. İç bölgelerin birçok yerinde yine yüksek doruklu dağ ve tepe uzantıları mevcuttur. Dağların birçoğunun doruk yüksekliği 3000 metreyi aşar. Dağların arasında ise geniş ovalar yer alır ve ovaların birçoğunun ortasından dereler akar. Dereler dağ eteklerinden çıkan kaynak sularının birikmesinden oluşur. Akarsuların geçtiği düzlük alanların çoğu sulanabildiği için çayır olarak kullanılır. Bundan dolayı akarsuyu bulunan yerleşim birimlerinin genelinde çayır alanları vardır. İlin dağ ve ovaları yaz yağışlarının etkisiyle kısa boylu kır bitkileriyle kaplanır. Yükseltisi 2000 - 2800 metre olan alanların büyük bir bölümü ekim yapmaya müsait olmadığından yerleşim birimleri tarafından yayla olarak kullanılır.

Posof bölgesi hariç diğer yerlerdeki dağ ve tepelerin büyük bir kısmı orman bakımından çıplaktır. İl genelinde % 6,6'sını orman ve fundalık alanlar oluşturur. Göle, Yalnızçam, Çamlıçatak, Alaçam ve Baştoklu kesimlerinde bulunan yamaç ve sırtlarda küme küme ormanlık alanlar uzanır. Posof bölgesinin %25'i ormanlarla kaplı olup bu ormanlar meşe, çam, köknar, ladin, kayın, karaağaç, gürgen ve fındık türü ağaçlardan oluşur.

İlin en önemli platosu içinden Kura nehrinin geçtiği Ardahan platosudur. Sarı Boğazi'nden başlayarak Niyalashor Boğazi'na kadar devam eden geniş bir düzlüktür. Etrafı sıra dağlarla çevrilidir. İl merkezi plato içinden geçen Kura nehrinin iki yakası üzerine kurulmuştur. Merkeze bağlı köylerin çoğu da bu plato üzerindeki düzlük alanlara ve yamaçlara birbirlerine yakın biçimde yerleşmişlerdir. İl merkezine bağlı Hoçvan Hasköy kesiminde yer alan bölge de yine etrafı tepe ve sırtlarla çevrili geniş düzlükten oluşur. İl merkezinin birçok köyü de bu alana yayılmış biçimdedir. Göle, Çıldır, Damal ve Hanak

ilçeleri il merkezinin yerleşim düzenine benzer biçimde etrafı irili ufaklı dağ ve tepelerin çevrelediği geniş düzlükler üzerine kurulmuşlardır. Bu ilçelerin köyleri ilçe merkezlerinin bulunduğu düzlüklere, etrafındaki dağ ve yamaçlara dağınık vaziyette yerleşmişlerdir. Posof bölgesi ise çok fazla kırık ve dağlık arazi yapısına sahiptir. İlçe merkezi etrafı yüksek tepelerle çevrili çukur alanda yer almaktadır. Köyleri de arazi yapısına uygun olarak dağınıktır. Yükselti bu bölgede yer yer 1600 m civarlarında olduğu için yıl içindeki sıcaklık değerleri daha yüksektir. Bundan dolayı bu bölge meyve ve sebze yetiştirmeye uygundur. Buna benzer durum Çıldır Kurtkale kesiminde Kura nehrinin geçtiği vadide de mevcuttur. Vadi içinde bulunan yerleşim birimlerinin bağ ve bahçelerinde meyve ve sebze yetiştirilir.

ARDAHAN'IN TÜRKLERE YURT OLUŞUNU SAĞLAYAN SİYASİ TARİHİ

Ardahan'ın yerleştiği bölge, bugünkü coğrafi kaynaklarda Kür ırmağının başlangıcına dair sahaya tekabül ettiği için “Yukarı Kür Havzası” diye isimlendirilir. Strabon, bu sahayı Kafkasya İberia'sının bir parçası olarak belirtmiş ve “*Gogarene*” diye tanımlamıştır.¹ Gürcü kaynaklarında ise “Artaani” diye gösterilmiştir.² Bu yüzden bilim çevresinde ilin “Ardahan” diye isimlendirilmesinde “Artaani” sözcüğünün temel teşkil ettiği kanaat hâkimdir. Bu yaklaşımın dışında yine güçlü bir varsayım olarak ilin yerli nüfusunun Kıpçak boyuna mensup olmaları münasebetiyle Kıpçakların bir kolunun ismi olan “Arda” sözcüğünden “Ardahan” sözcüğü türetildiği de savunulmaktadır.³

Yukarı Kür coğrafyası Kafkasya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan köprü konumunda olduğu için Orta Asya ve Kafkas kökenli kavimlerin batıya doğru yaptıkları göçlerin bir kısmı bu bölge üzerinden gerçekleşmiştir. Bundan dolayı Ardahan'ın bulunduğu sahada ağırlıklı olarak Orta Asya ve Kafkas kökenli birbirinden farklı çok sayıda medeniyet kurulmuştur.

Yukarı Kür coğrafyasına Asya toplumlarının göçü “*Hurriler*”le başlar.⁴ Ardından M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda Urartular bölgeyi ele geçirir. Yukarı Kür coğrafyası Urartuların kontrolünderken M. Ö. 8. yüzyılda önce Kimmerlerin, ardından İskitlerin akınına uğrar.⁵ Asya kökenli Kimmerlerin ve İskitlerin Türklüğü meselesi de Hurriler gibi tartışmalıdır. Fakat bu kavimlerin Türk oldukları yönünde güçlü kanıtlar mevcuttur. Eğer Kimmerler ve İskitler Türk kökenli iseler Ardahan'ın Türk yurdu olması ve bu bölgede Türk dilinin konuşulmaya başlaması bu kavimlerin yerleştikleri dönemlere kadar uzanır. İskitler Urartuların hakimiyetine son verdikten sonra Yukarı Kür coğrafyası değişik dönemlerde Bulgar, Hun, Hazar ve Sabir Türklerinin de göç yeri olur.⁶ Bölgede sürekli varlık mücadelesi veren Bizanslılar ile Sasaniler (İran) arasında da değişik dönemlerde el değiştirir. Son olarak Bizanslıların hakimiyetindeki Ermeni ve Gürcü karışımıyla kurulmuş “*Bagratlı*” krallığının elindeyken Selçukluların akınına uğrar.⁷ Emîr Ahmed, Haziran 1080'de Bagratlı ordusunu Posof'un Kol Kalesi civarında bozguna uğratar. Ahıska, Ardahan ve Göle'nin içinde yer aldığı bütün Kür, Çoruh ve Aras boylarını fetheder.⁸ Bu olayı “*Büyük Türk Bayramı*” olarak anan Gürcistan Tarihçileri Yukarı Kür coğrafyasına en kalabalık Oğuz boylarının bu olaydan sonra yerleşmeye başladığını yazarlar.⁹ Bu zaferle Kuzeydoğu Anadolu bölgesi Selçukluların eline geçer ve merkezi Erzurum olan Saltuklu Beyliği'ne bağlanır.¹⁰

12. yüzyılda Kimmerlerin ve İskitlerin soydaşları olduğu tahmin edilen beyaz tenli, sarı saçlı, kumral, gök gözlü olarak tarif edilen Kıpçaklar bölgeye yerleşmeye başlarlar. Kıpçakların göçü Ardahan'ın nüfus yapısı için çok önemli yere sahiptir. Çünkü Ardahan'ın bugünkü yerli Türk nüfusunun ve konuşulan Türkçenin şekillenmesi Kıpçakların yerleşmesiyle başlar. Kıpçaklar Ahıska'dan Pasinler'e, Kağızman'dan Oltu ve Batum'a kadar

¹ Strabon 2000.

² Kartlis Tskhovreba 2014:171-200.

³ Çetinkaya 1992: 85 - 86.

⁴ Buntürk 2007: 3.

⁵ Durmuş 1997: 231.

⁶ Bala 1977: s. 842.

⁷ Kırzioğlu 1986.

⁸ Kırzioğlu 2011:1268 - 1578.

⁹ Zeyrek 2011.

¹⁰ Zeyrek 2011.

geniş bir coğrafyaya yerleşip Atabek isminde prenslik kurarak bu yerleri kendilerine yurt edinirler.

Atabeklerin yurdu 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar sırasıyla Harzemşahların, İlhanlıların, Karakoyunluların hakimiyetine girer. 1473'teki Osmanlı - Akkoyunlular arasında yapılan Otlukbeli Savaşında Fatih, Uzun Hasan'ı yenerek Atabekleri Osmanlı Devletine bağlar. Fakat fetih kalıcı olmaz, Doğu Anadolu'da Osmanlılarla sürekli hakimiyet mücadelesi içinde olan Safevilerin (İran) egemenliğinde kalır. 16. yüzyılda Safevilerin bu bölgedeki hakimiyetine son vermek için III. Sultan Murat, Lala Mustafa Paşa'yı görevlendirir. Lala Mustafa Paşa, komutasındaki orduyla 9 Ağustos 1578'de Safevi ordusunu Çıldır Gölü yakınında yapılan büyük meydan savaşında yenerek Atabek ülkesinin tamamını Osmanlı topraklarına katar.¹¹ Böylece kuruluşundan itibaren 311 yıl hüküm süren Atabek Ülkesi sona erer ve sancak beylerine ayrılarak Osmanlı buyruğuna girer. Ardahan, Ahıska, Şavşat, Oltu ve Yusufeli bölgelerinde kurulan sancak beylerinin tamamı merkezi Ahıska şehri olan "*Çıldır Eyaleti*" adında birleştirilerek büyük beylerbeyliğine dönüştürülür.¹² Çıldır Eyaleti 19. asra kadar Osmanlıların İran hududunda serhat eyaleti olarak varlığını sürdürür.¹³

19. asrın ilk yarısında Çarlık Rusya'sı Büyük Ermenistan kurma politikası gereği 1828'de başlayan Osmanlı - Rus savaşında Ahıska'dan Erzurum'a kadar Osmanlı Devleti'nin kuzeydoğudaki tüm sınır şehirlerini ele geçirir. 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Ruslar, Ahıska ve Ahılkelek dışında Ardahan'la birlikte diğer işgal ettiği yerleri geri Osmanlı devletine bırakırlar.

Ardahan'ın Ruslar tarafından ikinci işgali 1855'te yaşanan Osmanlı - Rus savaşıyla gerçekleşir. Rusların Sinop'ta Osmanlı donanmasını yakmasıyla başlayan savaşta Ruslar tekrar Erzurum'a kadar tüm bölgeyi ele geçirirler. Bu işgal de yaklaşık bir yıl sürer. 14 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşmasıyla Ruslar işgal ettikleri bölgelerden çekilirler.

Ardahan'ın en büyük esareti 93 Harbi diye bilinen 1877-1878'deki Osmanlı - Rus savaşında yaşanır. 27 Nisan 1877'de Doğubayazıt, 17 Mayıs'ta Ardahan Ruslarca işgal edilir. 3 Mart 1878'de Ardahan ve çevresi için felaket niteliğinde ağır koşullar içeren Yeşilköy Antlaşması imzalanır. Antlaşmaya göre Rus ordusu Erzurum'dan geri çekilir, fakat Kars, Ardahan, Batum ve Doğubayazıt Ruslara savaş tazminatı olarak verilir. Bu antlaşmayla Ardahan 40 (kırk) yıl sürecek bir esarete girer.

20. asrın ilk çeyreği Osmanlı Devletinin çöküşünü ve Türkiye Cumhuriyetinin doğuşunun gerçekleştiği dönemdir. 1915'te Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşına katılarak kaybettiği toprakları geri alma mücadelesine girer. Doğudaki toprakları kurtarmaya yönelik Enver Paşa Sarıkamış Hareketini başlatır. Sarıkamış'tan hareket eden Enver Paşa komutasındaki ordunun büyük bir bölümünün 14 Ocak 1915 gecesi donarak ölmesi bu hareketi başarısız kılar.

1917'de Çarlık Rusya'sında gerçekleşen rejim değişikliğine yönelik ihtilal Rusların Kafkasya ve Kuzeydoğu Anadolu'da 1829'daki Edirne Antlaşması sınırlarına geri çekilmelerinin önünü açar. İktidarı ele geçiren Bolşevikler, I. Dünya Savaşından çekildiklerini duyurmalarının ardından Osmanlı Devletiyle 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması imzalanır. Evliyey-i Selase diye bilinen Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı Devletine bırakılır.

¹¹ Konukçu 1999: 64.

¹² Kırzioğlu 1998: 386.

¹³ A.Valiliği 2002: 19.

Fakat Ermeniler bu antlaşmayı tanımayarak işgallere devam ederler. I. Dünya Savaşında büyük bir yenilgi alan Osmanlı Devleti İtilaf Devletleriyle 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalar. Antlaşma gereği Osmanlılar Evliyey-i Selase'deki askeri birliklerini geri çekmek zorunda kalırlar. Bu antlaşmayı fırsat bilen İngilizler Wilson İlkelerini hayata geçirip bir oldubittiyle bu yerleri Ermenilere ve Gürcülere bağlamaya çalışırlar. İngilizlerin bu kötü niyetini bilen yereldeki aydınlar, bu planı engellemek için Kars, Batum, Ardahan, Oltu ve Doğubayazıt sınırları içinde bağımsız bir Türk Devleti kurma girişimini başlattılar. “*Kars Milli İslam Şurası*”, “*Oltu İslam Şurası*” ile “*I. ve II. Ardahan Kongreleri*”ni gerçekleştirerek 18 Ocak 1919'da “*Canub-i Garbi Kafkas Hükümet-i Milliyesi*” adında hükümet kurarlar. Fakat İngilizler 19 Nisan 1919'da bu hükümete son vererek kurucularını Malta'ya sürerler. Gürcüler de 26 Nisan 1919'da Ardahan Şurasını dağıtırlar. TBMM de buna karşılık Misak-i Milli sınırları içinde bulunan doğuda işgal altındaki Türk topraklarını kurtarma kararını alır. Doğudaki işgal topraklarını kurtarma hareketini Kazım Karabekir Paşa'ya bağlı 15. Kolordu üstlenir. Sarıkamış üzerinden Kars'a yürüyen Karabekir'in kuvvetleri, 30 Ekim'de Kars üzerine düzenledikleri genel taarruzla, iki saat içinde Ermeni ordusunu bozguna uğrattılar. Bu galibiyetin ardından 3 Aralık 1920'de Ermenilerle Gümrü Antlaşması imzalanır. Bu zafer TBMM'nin ilk zaferi olması nedeniyle yeni hükümet açısından ayrı bir öneme sahiptir. Gümrü Antlaşmasıyla Türkiye sınırları içinde Ermenilerin çoğunlukta olduğu hiçbir bölgenin bulunmadığı kabul edilir. TBMM Hükümeti 22 Şubat günü Ankara'da bulunan Gürcü temsilciliğine 23 Şubat'a kadar Ardahan ve Artvin'in boşaltılmasını, aksi takdirde askerî harekâta başlanacağını bildiren nota verir. Gürcüler 23 Şubat sabahından itibaren söz konusu yerlerden askeri birliklerini çekeceklerini bildirirler. Belirtilen günde Gürcü birlikleri Ardahan'ı terk ederek Ahıska'ya çekilirler. 23 Şubat 1921 sabahı Gürcüler çekilirken Göle'deki bir bölük askerimiz de onların ardından yerel halkın sevinç gösterileri arasında Ardahan'a girer. 25 Şubat'ta Tiflis, Ruslar tarafından işgal edilir. Türk kuvvetleri 7 Martta Ahıska'ya ve 11 Martta da Batum'a girer. 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Türkiye - Rusya Dostluk Antlaşmasıyla Misak-i Milli sınırlarımız dahilinde bulunan Batum ve Ahıska, Gürcistan'a bırakılarak bugünkü Gürcistan ve Ermenistan sınırlarımız çizilir.

23 Şubat kurtuluşundan sonra Ardahan 7 Temmuz 1921 tarihinde il olur. Yüzbaşı Hilmi Bey ile Ahıskalı Osman Server Atabek milletvekili seçilerek Ardahan'ı temsilen TBMM'ye girerler. Ardahan 30 Mayıs 1926 tarihinde ilçe haline getirilerek Kars'a bağlanır. 27 Mayıs 1992 tarihinde tekrar il yapılarak Türkiye cumhuriyetinin 75 plakalı ili olur.

ARDAHAN'IN TÜRKÇE DİL VARLIĞINI BİÇİMLENDİREN ETNİK UNSURLARI

Ardahan'ın tarihi geçmişinde de görüldüğü gibi değişik zamanlarda bölgeye yerleşen Türk boyları ilin nüfus yapısını biçimlendirmişlerdir. Bundan dolayı Ardahan'ın nüfusu arı bir Türk boyuna mensup topluluktan meydana gelmez. Yerliler, Türkmenler ve Terekemeler diye isimlendirilen soydaş topluluklardan oluşur. Her bir topluluk çok farklı zamanlarda bölgeye gelmiş ve ilin belli kesimlerine yerleşmişlerdir. Yoğun olarak buldukları yerlerde toplumsal yapılarına dair dil ve kültürel öğelerini yaşatarak bugüne kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu etnik unsurları kısaca tanımak il bağlamında konuşulan Türk dilinin ana merkezlerini belirlemeye ve daha iyi anlaşılır olmasına katkı sunacaktır.

YERLİLER: Ardahan'da anadili Türkçe olan toplulukların başında bölgede “Yerli” diye isimlendirilen Türk nüfus gelir. İlin en eski ve kalabalık nüfusunu oluştururlar. Diğer etnik topluluklara göre il içinde daha dağınık vaziyette yaşarlar. “Yerli” tabiri bu nüfusun tarihi bağlarını gösteren bir kavim ismi değildir. Yaşadıkları yerin asıl sahipleri olduklarını belirtme amacıyla sonradan kullanılmıştır. Bu tabiri Yerli nüfusun kendileri mi, yoksa bölgeye sonradan gelen diğer etnik topluluklar mı kullanmıştır? Bu konuda kesin bir bilgi mevcut değildir.

Yerliler köken itibariyle sade bir Türk kavminden oluşmaz. Bu nüfusun biçimlenmesi M.Ö. Kafkaslar üzerinden bölgeye gelen Kimmerler ve İskitler'e kadar uzar.¹⁴ Ardından Bulgar, Hunlar, Hazar ve Sabir Türklerinin yerleşmesiyle bu süreç devam etmiştir. Ardahan'daki Yerli nüfusun biçimlenmesine en büyük katkıyı 11. ve 12. yüzyıllarda büyük kitleler halinde gerçekleşen Oğuz ve Kıpçak göçleri yapmıştır.¹⁵ Özellikle Kıpçaklar hakim oldukları bu yerlerde örgütlü yapılarının ve baskın nüfus yoğunluklarının etkisiyle Oğuzlar başta olmak üzere bu yerlerde kalmış diğer toplulukları asırlar içinde dönüştürerek Kıpçak ağırlıklı yerli nüfusun bugünkü yapısını oluşturmuşlardır.¹⁶ Yerli kesim kendilerine has ağız özellikleri olan Halk Türkçesiyle konuşurlar. Yerli ağzının en belirgin özelliği gırtlaktan çıkarılan sert **ķ** (ق), **ħ** (ح) ünsüzlerinin kullanılmasıdır. “**k**”, “**h**” ünsüzlerinden önce veya sonra kalın ünlü gelirse bu ünsüzler gırtlaktan çıkarılarak set bir şekilde söylenir. (kaz < **ķ**az, harman < **ħ**arman). Kelime sonundaki ses “**k**” ünsüzüyle biter ve kendinden önceki ses kalın olursa **k** > **ħ** değişikliği yaşanır. (findık / findı**ħ**, tuluk / tulu**ħ**). Ayrıca yerli ağzının bir başka özelliği de sözcük sonundaki dar ünlülerin genel olarak “**i**” ünsüzüyle söylenmesidir. (kapı > **ķ**apı, kuzu > **ķ**uzı).

TÜRKMENLER: Hanak ile Damal arasında yer alan yerleşim yerlerinde yoğun olarak yaşarlar. Oğuz boylarına mensupturlar. Türkmenler Orta Asya'dan Horasan bölgesine, oradan da Anadolu'ya göçen Oğuz boylarından oldukları için “Oğuz” yerine “Türkmen” diye isimlendirilmişlerdir.¹⁷ Alevi-Bektaşî inançlı olmaları nedeniyle “Türkmen” tabiri ildeki Sünnî nüfus arasında etnik kimlikten çok Alevi - Bektaşî inançlı topluluğu çağırıştırır. Kahramanmaraş dolaylarından kademe kademe Doğu Anadolu'ya, oradan da Hanak'ın

¹⁴ Konukçu1999: 53.

¹⁵ Konukçu 1999: 55.

¹⁶ Ercilasun 2002:33.

¹⁷ Erdoğan 2011: 191 -192.

kuzeybatı kesiminden başlayıp Ilgar dağı eteklerine kadar uzanan bölgeye yerleşmişlerdir.¹⁸ Etnik kimliklerine has ağız özellikleri olan Halk Türkçesiyle konuşurlar. Kullandıkları dil İstanbul Türkçesine yakındır. Yerlilerin dillerinde görülen kelime sonundaki dar ünlüleri “**i**” ünlüsüyle söyleyiş biçimi Türkmenlerin dilinde görülmez. Fakat gırtlaktan çıkarılan “**ķ**”, “**ħ**” seslerinin kullanım biçimi Türkmenlerin dil özelliklerinde de görülür.

TEREKEMELER: Ardahan’da ana dili Türkçe olan etnik topluluklardan önemli bir kısmını Terekemeler oluşturur. Çıldır merkez ve köylerinde yoğun olarak yaşarlar.

Terkemelere “Karapapaklar” tabiri de kullanılır.¹⁹ Her iki tabir de Türklere ait bir kavim isimi olmayıp bu topluluğa sonradan verilen isimlendirmelerdir. Terekemelerin etnik kimlikleri konusunda da değişik tespitler söz konusudur. En yaygın kanaat Kıpçak ve Oğuz boylarının karışımından doğmuş yeni bir Türk topluluğu olduğu yönündedir.²⁰ Orta Asya’dan Borçalı ve Kazan bölgesine gelmişlerdir. 19. Yüzyılda Ruslar Güney Kafkasya’ya inerek Borçalı ve Kazak bölgelerini işgal edince 1828 yılındaki Türkmençay Antlaşması sonucu önce Ahıska’ya, daha sonra buranın da kaybedilmesiyle Çıldır ve köylerine göçmüşlerdir.²¹ Çıldır Terekemeleri yaşadıkları köy ve kasabalarda etnik kimliklerini yansıtan dil ve kültürel unsurları hala canlı bir biçimde mevcudiyetini sürdürmektedir.

Terekemelerin ağız özellikleri de kendine has birtakım hususiyetler taşımaktadır. Yerli kesimin ağız özelliğinde görülen kelime sonundaki dar ünlüleri “**i**” ünlüsüyle söyleyiş biçimi ile gırtlaktan çıkarılan “**ķ**”, “**ħ**” ünsüzlerinin kullanımı Terekemelerin dilinde de görülür. Bunların dışında Yerli kesimin kullanımından farklı olan Terekeme ağzına has birtakım ünsüz değişimleri de vardır: **b** > **v** (araba / arava), **b** > **p** (bulul / pulul), **v** > **y** (çuval / çuyal), **b** > **y** (baga / beye), **k** > **h** (seklem / sehlem), **g** > **y** (gögüş / göyüş). Terekeme ağzının en belirgin özelliği kelime içinde ve sonunda bulunan “**p**” ünsüzünün yerine “**f**” ünsüzünün getirilmesiyle kendinden önce ince ünlü gelen “**k**” ünsüzünün yerine “**h**” ünsüzünün veya “**yh**” ünsüzlerinin birlikte kullanılmasıdır. (golop/ golof, binek / bineh, merək / mereyh, pörnek / pörneyh).

İl nüfusunun diğer kısmını ana dili Kürtçe olan Kürt kökenli topluluklar oluşturur. Ardahan’da yaşayan Kürtler Türkçeyi genel itibariyle Yerli Türklerden öğrendikleri için konuştukları Türkçe yerlilerin diliyle büyük oranda benzerlik gösterir. Konuştukları Türkçeye ister istemez Kürtçeden eklemeler de yapmışlardır. Türkçeye katıkları bu sözcükler zamanla kalıcı hale gelerek ildeki diğer Türk toplulukların dillerine de girmiştir. Bu durum da ilde konuşulan Türkçenin Yerlilerin, Terekemelerin, Türkmenlerin ve Türkçe konuşan Kürtlerin konuştukları dile göre şekillenmesini sağlamıştır.

Yukarıda tanıtımı yapılan Yerliler, Türkmenler ve Terekemelerin Oğuz ve Kıpçak kavimlerine mensup olmaları münasebetiyle bu boyların Orta Asya bölgesinden aldıkları Türk dilini, buldukları coğrafi sahalarda farklı dillerle etkileşime sokarak geliştirdiklerini gösterir. Oğuzlar Moğolların sürgünüyle güneyde daha çok Arap ve Fars topluluklarıyla aynı coğrafi sahada uzun süre yan yana yaşadıklarından bu topluluklarla etkileşim yaşamışlardır. Kıpçaklar ise daha çok Kafkasya’da buldukları dönemlerde Gürcü, Ermeni ve Rus

¹⁸ TRT 2013.

¹⁹ Bala1967: 330 - 331.

²⁰ Ercilasun 1992: 41.

²¹ Özkan 1997: 1.

toplumlarıyla çok yakın etkileşim içinde olmuşlardır. 19. asırdan sonra Batı kültürünün Türk toplumunun hayatına girmesiyle kuşkusuz Ardahan da bu etkileşimin tesirinde kalmış, il genelinde konuşulan Türkçeye Fransızca, Almanca, İngilizce, Rumca ve Yunanca başta olmak üzere birçok Avrupa dillerinden çok miktarda sözcük girmiştir. Tüm bu etkileşimler Ardahan'da konuşulan dildeki sözcüklerin önemli bir kısmının etimolojik bakımdan farklı kaynaklara ait olmasına neden olmuştur. Bundan dolayı derlemesi yapılan sözcüklerin etimolojik incelemeleri bu kaynaklar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

ARDAHAN'IN TARIM VE HAYVANCILIKLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

I. BÖLÜM

TARIMSAL FAALİYETLERLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

I. a. Ekim Faaliyetleri

Ardahan’da ağırlıklı olarak hayvancılığa dayalı ekim faaliyetleri yapılmaktadır. Kış aylarında hayvanlara yem olarak yedirilebilecek bitkiler yetiştirilir. İklim özellikleri dikkate alınarak buğday, arpa, korunga, külül (burçak bitkisi / fiğ), çavdar ve yulaf türü soğuğa dayanıklı bitkilerin ekimi yapılır. Ekim faaliyetleri hava koşullarına bağlı olarak karların eriyip toprağın kuruduğu nisan - mayıs aylarında gerçekleştirilir. İl genelinde ekim faaliyetleri son yıllara kadar hayvanlarla ve onların çektiği araç-gereçlerle yapılagelmıştır. Fakat günümüzde makineye dayalı tarım araçları yaygınlaştığı için eskiye dair malzemeler artık pek kullanılmamaktadır. Bundan dolayı Ardahan’da ekimi yapılan ürünler ile eski ve yeni yöntemlerle yapılan ekim faaliyetlerine dair önemli sayıda söz varlığı geliştirilmiştir.

I. a. 1. Ekimi Yapılan Bitkilerle İlgili Söz Varlığı

arpa Arpaya yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Latincesi “*semen hordei*”dir. Hayvanlara yedirmek için yetiştirilen ürünlerin başında gelir. Tahılı ve samanı hayvan yiyeceği olarak kullanılır. İl genelinde ekimi yapılan en yaygın yem bitkisidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Arpa tohumu

Arpa başağı

buğda ~ buğday Buğdayın yöresel ağızdaki ismidir. Latincesi “*triticum aestivum*”dir. Genelde hamur işlerinde kullanılan un ihtiyacını karşılamak için ekilir. Arpadan sonra en çok yetiştirilen bitkidir. Sap kısmı saman yapılarak hayvanlara yem olarak yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Buğday tohumu

Buğday başağı

buruh tohum ~ buruk tohum Bitme özelliğini yitirmiş arpa ve buğday tohumuna verilen isimdir. Tahıllar birkaç yıl ekilmedikleri zaman saklandıkları ortamın olumsuz koşullarına bağlı olarak canlılığını yitirir. Bu tür tohumlar ekildiğinde bitmez. Bu sorunla karşılaşmamak için çoğunlukla bir önceki yıldan alınan taze tahıllardan ekim yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

camuş kürülü ~ camış külülü (< *camuş* < *Bk. II. a. 2.*, < *kürül* < *Bk. Ab.*) → **posof külülü** (Aşıkşenlik *Çıldır).

çavdar (< *Far. cūdār*) Çavdar bitkisine yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Latincesi “*secale cereale*”dir. Tohumu yeşilimsi ve esmer tonda olur. Buğdaya göre daha ince ve uzundur. Un yapma maksadıyla ekimi yapılır. Unu esmer olduğu için fazla tutulmaz. Buna bağlı olarak da ekim alanı yaygın değildir. Sap kısmı saman edilerek hayvanlara yem olarak yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Çavdar tohumu

Çavdar ekini

cil Tohumların gövde kısmında çıkmaya başlayan kök ve filiz uzantılarına verilen isimdir. Ekim yapılan tohumlar bitmeye başladığında çıkar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cil

Cillenmiş buğday

cillen- Kök salma ve filiz verme döneminde olan ekinleri ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dene ~ tane (< *Far. dāne*) Arpa ve buğday tohumlarının tanelerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

eses külül ~ esas külül (< *esas* < *Ar. asās*, < *külül* < *Bk. Ab.*) → **yağlı külül** (Damal).

gılçık çek- ~ kılçık çek- → kılıf çek- (Damal).

gorunga ~ korunga (< *Erm. kornkan*) Korunga bitkisinin yöresel ağızdaki ismidir. Latincesi “*onobrychis sativa*”dır. Hayvan yiyeceği olarak yetiştirilir. Besleyici olduğu için yörede sadece otu için ekilen bitkilerin başında gelir. Bir sefer ekimi yapıldıktan sonra ekimi yapılan tarladan yaklaşık yedi yıla kadar ürün alınabilir. Hayvanlara saman yapılarak ya da kuru ot olarak yedirilir. Saman yapılacağı zaman iyice yetiştirildikten sonra biçilir. Kuru ot olarak yığılacaksa fazla yetiştirilmeden yeşilken biçilir. Tohumu ise iyice yetiştikten sonra alınabilir. Sapı kurduğunda tohumu döküldüğü için biçildikten kısa zaman içinde fazla kurumadan yığılması gerekir. Dövülecek kuruluğa ulaşıncaya kadar yığında bekletilir. Kuruduktan sonra dövülerek samanla tohumu ayrıştırılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Korunga tohumu

Korunga otu

Korunga tarlası

güzlüh - [güzdüh] ~ güzlük Sonbaharda ekimi yapılan buğday ekinine verilen isimdir. Bazı çiftçiler buğday ekimini sonbaharda yaparlar. Kışın kar altında kalan tohum ilkbaharda erken biter. Yazın yetiştiğinde sap kısmı ile başak kısmı ilkbaharda ekimi yapılan buğdaya göre daha ince ve uzun olur. Bu şekliyle çavdar başağına benzer. Tane olarak buğdaya göre daha küçük ve esmerdir. Bundan dolayı un verimi düşük ve esmer olur. Unu fazla tercih edilmediği için ekim alanı yaygın değildir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[güzdüh]: (Aşıkşenlik* Çıldır).

güzlük

Güzlük ekini

kablice - [gavulca] (< ?) Bir tür tok ve iri taneli buğdaya verilen isimdir. Yörede bulgur yapma maksadıyla ekilen bitkidir. Son yıllarda el değirmeniyle bulgur yapma oranı azaldığı için bu tür buğdayın ekimi yapılmamaktadır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[gavulca]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

karğa külülü ~ karga külülü (< karaga < *İt. carga*, < *külül* < *Bk. Ab.*) Fiğ bitkisine verilen isimdir. Latincesi “*vicia sativa*”dır. Sapı çok dallı ve ince yapraklıdır. Otu için yetiştirilir. Kuru ot olarak ya da saman yapılarak hayvanlara yedirilir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

karğa külülü

Karga külülü otunun yetiştirme dönemlerine dair görseller

kelle (< *Far. kelle*) Arpa ve buğday bitkilerinin başağına verilen isimdir. Başağın büyüklüğü ve tokluğu tarladaki verimin kalitesini gösterir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kelleye dair görseller

kerdige (< ?) Arpa ve buğday karışımından elde edilen una verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kılçık ~ kılçık Buğday ve arpa bitkilerinin başaklarındaki tohumların uçlarında biten dikensi çıkıntıya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kılçık

külül - [küllür, kürül] (< ?) Burçak ve fiğ bitkilerine verilen isimdir. Yörede bu bitki türlerinin ortak ismi olarak kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[kürül]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[küllür]: (Hoç. Hasköy *Ardahan).

Külül tohumu

Külül türlerinin otuyla ilgili görseller

posof külülü ~ posf külülü (< *külül* < *Bk. Ab.*) Burçak bitkisine verilen isimdir. Latinceci “*vicia ervilia*” dir. Otu besleyici olduğu için ekim alanı yaygındır. Kuru ot olarak ya da saman yapılarak hayvanlara yedirilir. Kuru ot olarak yığmak için fazla olgunlaşmadan yeşilken biçilir. Tohumu hayvan yemi olarak ve un yapımında kullanılmaz. Yeniden ekmek için tohumluk olarak alınır. Yörede yeşilken toplanıp meyve olarak da yenir. (Hanak).

posof külülü

Posof külülü toplarken

sap Arpa ve buğday başağının gövde kısmına verilen isimdir. Genelde bu tür bitkilerin biçilmiş kuru otu için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tohum (< *Far. tuḡm*) Ekimi yapılan arpa, buğday, korunga ve fiğ türü bitkilerin tahılına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tohumluh ~ tohumluk (< *tohum+luk* < *Bk. Ab.*) Ekim yapmak için saklanan arpa, buğday, korunga ve fiğ bitkilerinin tahılına verilen isimdir. Harmandan sonra alınan tahılların bir kısmı tohumluk olarak saklanır. Ekim zamanında bu tahıllardan ekim yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ulaf - yulaf (< *Ar. alaf*) Yulaf bitkisinin yöresel ağızdaki ismidir. Latincesi “*avena*”dir. Otu için ekilen toumlu bitkilerdendir. Otu kuru ot olarak ya da saman yapılarak hayvanlara yedirilir. Kuru ot olarak yığılması için fazla olgunlaşmadan yeşilken biçilmesi gerekir. Tohumu hayvan yemi ve un yapımında kullanılmaz. İl genelinde yulaf ekimi yaygın değildir. Daha çok nadasa bırakılan tarlalarda doğal yollarla kendiliğinden biter. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yulaf tohumu

Yulaf bitkisi

yonca Yonca bitkisine yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Latincesi “*trifolium*”dir. Otu için ekilen bitkilerdendir. Sulak yerlerde çok çabuk büyür. Bundan dolayı yılda iki defa ürün alınabilir. Bölgede iklim koşulları uygun olmadığı için ekimi pek yaygın değildir. Kuru ot olarak hayvanlara yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yonca tohumu

Yonca bitkisi

Yonca tarlası

zegerek - [zeyrek] (< ?) Keten tohumuna verilen isimdir. Latincesi “*linum*”dur. Tohumu kestane renginde olup susam tohumuna benzer. Eskiden “*beziryacı*” yapma maksadıyla ekimi yapılırken artık bölge genelinde ekimi pek yapılmamaktadır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[zeyrek]: (Koyunpınar *Hanak, Damal, Aşıkşenlik *Çıldır).

Zegerek tohumu

Zegerek bitkisi

I. a. 2. Ekim Hazırlıklarıyla İlgili Söz Varlığı

ahbun çek- ~ akpun çek- (< *ahbun* < *Bk. II. h.1.*) Biriktirilen hayvan dışkısını tarlaya gübre maksadıyla taşıma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kış aylarında büyükbaş hayvanların dışkıları ahıra yakın bir yerde yığılır. İlkbahar aylarında ekimden önce ya da hasattan sonra güz aylarında tarlalara taşınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tarlaya akpun çekmeye dair görseller

ahbunla- ~ akbunla- (< *akbun+la* < *akbun* < *Bk. II. h. 1.*) Hayvan dışkısıyla tarla yüzeyini tamamen kaplama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yüksek verim almak için ekimi yapılacak tarlalara hayvan gübresi serpilir. Hayvan dışkısı serpilmiş tarlaya suni gübre pek serpilmez. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ek- Tohum serpip tarlayı sürme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gübre (< *Rum. gübre*) Kimyasal yollarla üretilmiş toz halindeki ekin besinine verilen isimdir. Tarlaların tamamına hayvan gübresi yayılmadığı zaman suni gübreleme yapılır. Son yıllarda il genelinde suni gübre yaygın kullanılmaktadır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gübre

gübrele- (< *gübre+le* < *gübre* < *Bk. Ab.*) Tarlaya gübre serpmeyi ifade etmede kullanılan eylemdir. Bol ürün almak için ekim yaparken ya da ekimden sonra tarlaya serpilir. Ekinin fazla boylanmasını sağlayan gübre, ekin yeşermeye başladıktan sonra serpilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Hanak

Tarlayı gübrelemeye dair görseller

tohum sep- ~ **tohum serp-** (< *tohum* < *Bk. I. a. I.*) Ekim yapmak için tarla yüzeyine tohum serpmeye işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Tohum tarlaya elle ya da tohum serpmeye makinesiyle serpilir. Son yıllarda tohum serpmeye makineleri yaygın kullanıldığı için bu iş çoğunlukla makineyle yapılmaktadır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Elle tohum serperken

Makineyle tohum serperken

tohum tut- (< *tohum* < *Bk. I. a. I.*) Ekimi yapılacak tohumların hazırlanması işini ifade etmede kullanılan eylemdir. İlkbaharda ekim dönemi başladığında tahıl depolarından tohumluk alınır. Tarlaya serpilecek tahıl miktarı, ölçü olarak belirlenen kapla ayarlanır. Tahılın türüne göre dekar başına serpilecek tahıl depodan alınarak çuvallara doldurulur. Tahıl alma işi bittikten sonra doldurulmuş olan çuvallar bir kenara dizilir. Ekim yapılacağı gün araca yüklenerek tarlaya götürülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Ambardan tohum tutarken

I. a. 3. Ekim Yapma Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı

akos / akoz - [hagos] (< *Erm. agos*) Tarla sürerken pulluğun toprakta açtığı çukur ize verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[hagos]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

akos

alo - [aloy] (< ?) Tarla sürüme sırasına verilen isimdir. İmece usulüyle tarla sürerken kullanılır. Öküzlerle tarla sürerken gruba dahil olanlara tarlalarını sürme sırası belirlenir. Sırası gelen kişinin tarlaları sıranın başladığı günden itibaren hep birlikte sürülür. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[aloy]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

boncuhla- ~ boncukla- Öküzün aracı çekmemek için kendisini yana kaçırmaması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yük çeken öküzlerden biri bazen çekmemek için huysuzlanarak boyunduruğundan kurtulmaya çalışır. Bedenini kenara atar. Kafası boyunduruğa takılı kalarak çeken öküzle çapraz duruma düşer. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ekenek Tarlaların olduğu ekim yapılan semte verilen isimdir. Yerleşim birimlerinde ürün yetiştirmek için ekim alanları oluşturulur. Yerleşim birimi sakinleri ekim işlerini bu alanda yer alan tarlalarında gerçekleştirirler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ekenek

Ekeneğe dair görsel

evlek at- Ekimi yapılacak tarlayı havalandırmak için birkaç yerinden sürme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. İlbaharda karlar eriyince tarlaların bahar yağmurları başlamadan sürülmesi gerekir. Bundan dolayı tarlalar tez vakitte kurumaması için kenarlarından ve ortasından birer sıra sürülerek kurumaya bırakılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Evlek atılmış tarlaya dair görsel

çoroş / çoros (< *Erm. çoroçk*) Sabanı çeken öküzlerin önüne koşulan yardımcı öküzlere verilen isimdir. Öküzler sabanı çekemediği vakit ön kısma bir çift öküz daha koşulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çoroş

gort ~ kort (< *İng. court*) Uzun süre ekilmediği için yüzeyi sertlenerek çimlenmiş tarlaya verilen isimdir. Tarla birkaç yıl sürülmediği zaman toprağı sertlenir ve yüzeyini çim türü bitkiler kaplar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kort tarlaya dair görsel

gort kır- ~ kort kır- (< *kort* < *Bk. Ab.*) Uzun yıllar nadasta kaldığı için yüzeyi sertlenmiş tarlayı sürme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Bu tür tarlaların sürülmesi özel bir çaba ister. Ancak tek dişli büyük pullukla sürülebilir. Sürüldükten sonra tarla yüzeyinde iri taneli çimli toprak topakları oluşur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kort tarla kırılmışken

goruh - [gorih] ~ goruk (< ?) Sürüldükten sonra tarla yüzeyinde kalan toprak topaklarına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[gorih]: (Hoç. Hasköy *Ardahan).

goruk

göbek al- Tarlayı ortadan başlayıp sürmeyi ifade etmede kullanılan eylemdir. Tarla orta kısmından ya da kenarlarından başlanarak sürülür. Sürüme işini kolaylaştırdığı için tarlalar genelde orta kısmından başlanarak kenarlara doğru sürülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

günluh ~ günlük İmece yöntemiyle tarla sürerken kişiye düşen gün sayısına verilen isimdir. En az 10 - 12 çift öküzle gerçekleştirilen tarla sürme işinde birçok aile öküzlerini, saban için gereken malzemelerini ve çalışan insan gücünü birleştirirler. Gruba katılan aileler katkıda buldukları öküz sayısına, sabana, sabana bağlanan zincire, sabanı tutan kişiye, öküzleri sürene ve öküz çobanına göre gün sayısı alırlar. Alınan gün sayısınca ailelerin tarlaları sürülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ham bırah- ~ ham bırak- (< *Far. hām*) → **havrez et-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

ham kır- (< *ham* < *Bk. ham*) → **kort kır-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

ham tarla (< *ham* < *Ar. ham*) Uzun yıllar nadasa bırakıldıktan sonra ekimi yapılan tarlaya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

harazan öküzü ~ harazan öküzü (< ?) Sabana koşulan ilk sıradaki öküzlere verilen isimdir. Bu ismi sabanın tekerlekli bölümüne verilen addan alır. Sabanın asıl yükünü ilk sırada koşulan hayvanlar sırtlandıkları için bu kısma güçlü öküzler ya da erkek mandalar bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

havrez et- - [harbez et-] (< ?) Tarlayı üstünkörü sürme biçimini ifade etmede kullanılan eylemdir. Bazı tarlalar özensiz olarak yüzeyden ve aralıklar bırakılarak sürülür. Bu durum da tarlaya serpilmiş tohumun yüzeyde kalmasına ve ekinin seyrek bitmesine neden olur. Ayrıca bitki kökleri derine inemediği için ekin fazla gelişmez. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[harbez et-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Havyrez biçimde sürülmüş tarlaya dair görseller

hece çek- (< *Ar. hacā*) Sabanı yöneten kişiye yapılan uyarı seslenişini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yaklaşık 10-12 çift öküzle tarla sürerken toprağı sürerek tarlanın başına gelindiğinde yeni sürüme başlamak için dönme işlemi gerçekleştirilir. Öküzler döndürülüp yeni sürüme başlamaya hazır hale getirilince boyundurukta oturarak öküzleri süren kişi dönme işleminin tamamlandığını bildirme amacıyla “hece çek” diye arkada sabanı yöneten kişiye seslenir. Sabanı yöneten kişi uyarıyı duyduğunda sabanı uygun pozisyona getirerek toprağı sürmeye başlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

herg / herk / herik - [herih] (< *Erm. herk*) Sürülerek nadasa bırakılan tarlaya verilen isimdir. Sürekli ekilmekten dolayı verimsiz hale gelen tarlalar ilkbaharda ya da sonbaharda sürülerek dinlenmeye bırakılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[herih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Herik tarlaya dair görsel

hodah ~ hodak (< *Erm. hōtağ*) Tarla sürerken boyunduruğa oturarak öküzleri süren çocuğa verilen isimdir. Öküzle tarla sürerken bir kişi sabanı tutarken başka biri de boyunduruğa oturarak öküzleri sopayla yönlendirir. Bu iş öküzlerin boynuna fazla ağırlık yapmaması için genellikle çocuklara yaptırılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Hodaklara dair görsel

horavel / horel (< ?) Tarla sürerken yüksek sesle söylenen mani türü ezgiye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

horel çek- (< *horel* < *Bk. Ab. horavel*) Eskiden öküzlerle tarla sürenlerin aralarında yaptıkları manili atışmaları ifade etmede kullanılan eylemdir. Birbirlerine yakın yerlerde tarla süren çiftçiler “horel” vakti olarak belirledikleri zaman gelince karşılıklı, bazen argoya dahi kaçan düzeyde, manili atışmalar yaparak iş ortamını neşelendirirler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hörük - [örük] (< ?) Tarla sürerken sabanı çeken öküzlerin ön kısmında yer alan öküzlere verilen isimdir. Çoğunlukla iki ya da üç çift öküzle tarla sürerken kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[örük]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

hörük at- Sabana koşulu öküzlerin önüne yeni bir çift öküz koşma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Öküzler sabanı çekmede zorlanınca önlerine “hörük” diye isimlendirilen yeni bit çift öküz daha bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hudut (< *Ar. hudūd*) Arazi ve tarlaların sınır hatlarına verilen isimdir. Çoğunlukla yerleşim yerlerinin arazi ve mera alanlarının sınır boyları için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

imle (< ?) Öküzlerle tarla sürerken sabanın dişinin taşa takılması halini ifade etmede kullanılan isimdir. Tarla sürerken bazen toprak altında bulunan iri taşlarla sabanın dişi takılır. Saban taştan kurtarıldıktan sonra sürmeye devam edilir. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

kahus (< ?) (TDK, D.S., s. 2598) Ekim ayı. (Göle).

koş- 1. Tarlayı sürme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. 2. Hayvanları çekeceği araca bağlama eylemi. 3. Bir aracı çekmesi için başka bir aracın arkasına bağlama eylemi. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

Tarla koşmaya dair görseller

leşber - [reşber] ~ rençper (< *Far. ranc-bar*) Tarımsal faaliyetleri gerçekleştiren çiftçilere verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[reşber]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

maçgal / maçgal / macgal - [mocgal] (< *Gürc. maçgali*) Öküzlerle tarla sürerken sabanı yöneten kişiye verilen isimdir. Tarla sürerken sabanın düz gitmesi için arka tarafındaki dikey parçasından tutar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[mocgal]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

maçigal

modgam - [modgem, modyam] (< Gürc. *morbedi*) Çiftçilerin imece yöntemiyle tarlalarını sürmelerine verilen isimdir. Bir çift öküzle tarla sürülmesi zor bir iştir. Bundan dolayı bazı çiftçiler 8 ya da 12 çift öküzün çektiği büyük sabanla ekim yaparlar. Komşular öküzlerini, çiftte kullanılan araç-gereçlerini birleştirerek grup kurarlar. Sırayla tarlalarını sürerler. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[modgem]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

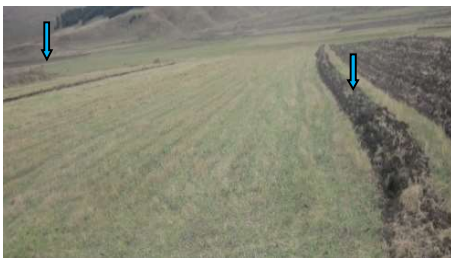
[modyam]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Modgamlar tarla sürerken

muha düş- ~ **mıha düş-** (< *muh* < *Bk. V. a. 3.*) Öküz ve at gibi hayvanların ayağındaki nal çivisinin tırnak tabakasından ete geçmesi halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Çivinin batması hayvanın topallamasına neden olur. Bu durum çift ve hasat dönemlerinde gerçekleşirse işleri aksadır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

nağar (< ?) Tarlayı kenar kısmından başlayıp sürmeye verilen isimdir. Tarla daima orta kısımdan başlanarak sürüldüğünde tarlanın orta yerinin çukurlaşmasına neden olur. Yağmur suları çukur alanda birikince ekinin çürümesine neden olur. Bu durumu önlemek için tarla bir yıl ortadan başlanıp sürülürken ertesi yıl kenarlardan başlanarak sürülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

nağar

öküzci ~ öküzcü Çifte koşulan öküzleri otlatan çobana verilen isimdir. Çift sürme döneminde çifte koşulan öküzleri dinlenme vakitlerinde otlatması için çoban tutulur. Öküz çobanı akşam vakti çift sürme işi bitince öküzleri teslim alır, geç vakitlere kadar otlatıp doyurduktan sonra uygun bir yerde yatırır. Sabah tan vaktinde öküzleri kaldırarak tarla sürme işi başlayınca kadar otlatır, doyurduktan sonra öküzleri çift sürenlere teslim eder. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

öküz çah- ~ öküz çak- Öküzlerin tırnakları altına nal çakma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Ekim ve hasat dönemlerinde öküzler yük çektiği için tırnakları aşınarak yaralanır. Bu durumu önlemek için öküzlerin tırnak altlarına nal çakılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Öküz çakmaya dair görseller

sinor ~ sınır (< Yun. *synoron*) Tarlaların ve çayırların hudut çizgilerine verilen isimdir. Bu tür yerlerin sınırları birtakım sınır göstergesi olarak kullanılan işaretlerle belirlenir. Tarlaların sınırlarını göstermesi için iki tarla arasında sürülmemiş alan bırakılır. Çayırlık alanların sınırları ise sınır köşelerinde kare biçiminde çim kesilerek açılan çukurlarla ya da sınır başlarına konulan taşlarla işaretlenir. Hasat döneminde çayır sahipleri bu işaretlere göre sınırlarını belirleyerek çayırlarını biçerler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sür- → koş- (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tapan et- Sürülmüş tarlanın yüzeyini düzleme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Tarla sürüldükten sonra yüzeyinde parçalanmamış toprak topakları ile çukur ve tümsekler oluşur. Hasatta kolaylık sağlaması için tarlanın yüzeyinde sürgü sürütülerek yüzeyi düzlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Traktörle tarla tapan ederken

tarla - [talla, terne] Üzerinde ekim yapıлып ürün yetiştirilen alanlara verilen isimdir. Yerleşim yerlerinde çiftçilik yapan ailelerin dekar ölçüsüne göre belirlenmiş ekim alanları vardır. Bu alanlarda ekim faaliyetlerini yürütürler. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak).

[talla]: (Aşıkzülali *Posof).

[terne]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Ekimi yapılmış tarlalara dair görseller

tump - [tum] (< *Erm. tump*) İki tarla arasında bırakılan sürülmemiş dar ve uzun tümsek alana verilen isimdir. İki tarlanın sınırını gösterir. Bu alanlar sürülmediği için üzerinde çim türü ot biter. Bundan dolayı ekim yapılan tarlaların sınırları uzaktan dahi görülebilir. Tarla sahipleri bu alanı sınır kabul ederek onun dahilindeki alanda ekim ve hasat yaparlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[tum]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

tump

ülek (< ?) → **çoros** (Aşıkzülali *Posof).

I. a. 4. Ekim Alanları ve Bakımlarıyla İlgili Söz Varlığı

çegil - [çeğel, çeğil] Tarla içindeki taş yığına verilen isimdir. Ekimi yapılan tarlanın yüzeyindeki taşlar toplanarak tarla içinde birçok yerde biriktirilir. Her yıl taş toplama işi yapıldığı için zamanla tarla içinde uzaktan dahi görülebilen küçük taş yığınları oluşur. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[çeğel]: (Damal).

[çeğil]: (Çıldır, Koyunpınar *Hanak).

çegil

goruh - [gorih] ~ **koruk** Hayvanların otlatılmasına izin verilmeyip koruma altına alınan araziye verilen isimdir. Ekili alanların olduğu yerler ile otu biçilecek alanlar hasat işleri yapıp bitene kadar görevlendirilen kır bekçileriyle koruma altına alınır. Hasat bittikten sonra koruma yasağı kalkar. Bu alanlar tekrar hayvanların otlak alanı olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gorih]: (Hoç. Hasköy *Ardahan).

Koruk edilmiş araziye dair görseller

goruhci ~ korukcu Kır bekçilerine verilen isimdir. Ekili alanlar ile ot biçilecek çayır türü alanlar ilkbahardan başlayıp sonbaharda hasat bitene kadar hayvanların otlatılmasına kapatılır. Koruma altına alınan arazilere hayvanların girmesini engellemek için kır korucuları tutulur. Kır korucuları görevli olduklarını göstermek için kollarına kırmızı bandaj takarlar. Uyarılarını ise hakem düdüğü öttürerek yaparlar. Kır korucularının ücreti arazi miktarına göre hane başına düşen miktar üzerinden hane sahipleri tarafından ödenir. Ücret olarak çoğunlukla arpa verilir. Görev süreleri dolan kır korucuları hasat sonrası haneleri dolaşarak arpa toplarlar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

guşga ~ kuşka (< Rus. *kuşka*) Hayvanların otlatılmasına yasaklanan alanda taşlarla yapılan uyarı işaretlerine verilen isimdir. Tarla ve otu biçilecek alanlara hayvanların sokulması yasaklanan alanın etrafına taşları üst üste koyarak uyarı işaretleri yapılır. Hayvanları otlatan kişi işaretleri görünce bu yerin yasaklı olduğunu anlayarak hayvanları yasaklı alandan uzak tutar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

guşga

Guşgaya dair görsel

su bağla- Ot yetiştirmek için çayır türü yerlere su akıtma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Çayırlar haziran ayı ortalarında ot yetiştirmek için hayvan otlatılmasına kapatılır. Gür ot yetişmesi için de çayırlara su verilir. Bunun için çiftçiler ana kanaldan kendi çayırlarına küçük kanallar açarak çayırın tamamına suyun yayılmasını sağlarlar. Sulama işi çayırlarda yetişen ot biçilecek olgunluğa ulaşınca kadar devam eder. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

taşçı Sürülü tarlanın yüzeyindeki taşları toplayan ırgatlara verilen isimdir. Bazı varlıklı çiftçiler tarlalarının taşını toplatmak için ırgat tutarlar. (Damal).

tarla daşla- ~ tarla taşla- Ekimi yapılan tarlanın yüzeyindeki taşları toplama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Tarla sürüldükten sonra yüzeyinde irili ufaklı taşlar kalır. Toprakta çıkacak ekini engellememesi ve hasat döneminde tarlanın rahat biçilmesi için yüzeydeki taşlar toplanır. Tarla taşlama işi ekinler filizlendiği zaman başlar ve çoğunlukla komşularla oluşturulan imece yöntemiyle yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tarla taşlarken

I. a. 5. Ekim Faaliyetlerinde Kullanılan Araç ve Malzemelerle İlgili Söz Varlığı

arona (< Gürc. arona) Kara sabana verilen isimdir. Çeki ağacı ve diş kısmı bir bütün halindedir. Bir çift öküzle tarla sürerken kullanılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

arona

Aronayla tarla sürerken

büyük yaman → **döner** (Koyunpınar *Hanak).

cemek (< ?) → **çegi** (Damal).

çegi / cegi (< ?) Tarla sürerken pulluğun dişlerinde biriken çamuru kazıyıp döktürmek için kullanılan el aletine verilen isimdir. Kısa ağaç sapa üçgen biçiminde küçük demir parça takılarak yapılır. Tarla sürerken pulluğun dişlerini çamur sarar. Bundan dolayı pulluğun dişleri toprağa tam batmaz. Toprağı rahat ve derinden sürmek için pulluğun dişlerinde biriken çamur bu tür aletle kazınarak döktürülür. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

çegi

çeki (TDK D.S., s. 1112b) Hayvanların beline bağlanan ip. (Ardahan, Göle, Posof).

cılğa (< *Gürc. cılğa*) Bir ile üç çift kadar öküz koşularak tarla sürmede kullanılan sabana verilen isimdir. Bu tür sabanların tekerleri ve diş kısmı da ağaçtan yapılır. Tekerin biri büyük diğeri küçüktür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cılğa

çift - [çüt] (< *Far. cuft*) → **arona** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

[çüt]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

dib bonduruğı ~ dip boyunduruğu Sabana koşulan öküz ve manda gibi hayvanların boynuna takılan kısa boyunduruğa verilen isimdir. Birçok çift öküz koşulduğunda kullanıldığı için bu ismi almıştır. Bu tür boyunduruğa koşulduklarında kayvanlar birbirlerine yakın oldukları için güç birliği oluşturarak sabanı daha rahat çekerler. Sabana ilk koşulan öküzlerin boynuna takılır. Ortasına takılan halkadan sabana bağlı zincir geçirilerek öndeki öküzlerin boyunduruğuna bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Dip boyunduruğuna dair görsel

döner Diş kısmı sağa ve sola döndürülebilir pulluğa verilen isimdir. Bir veya iki çift hayvanla tarla sürerken kullanılır. Üstündeki kol kaldırılarak diş kısmı istenilen yöne döndürülebilir. Sabanın bu özelliği tarla sürerken kolaylık sağlar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

döner

Dönerin dişinin döndürülmesine dair görsel

harazan bonduruğı ~ harazan boyunduruğu (< harazan < Bk.1. a. 5. 1.) → **dib bonduruğı** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hodah daşi ~ hodak taşi (< hodak < Bk. Ab.) Öküzlerle tarla sürerken ağırlık yapması için boyunduruğa asılan delikli taşa verilen isimdir. Boyunduruk hafif olduğu için öküzler sabanı çektiğinde boyunduruk geriye doğru kalkarak boyun bağları öküzlerin boğazını sıkar. Bu durumu önlemek için boyunduruğa ya bir çocuk bindirilir ya da ağır bir taş bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hop (< Erm. hop) Traktöre takılan pullukların toprağı süren diş kısmına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hop

karakayış Sabana koşulan öküzlerin önünde yer alan ikinci çift öküzlere verilen isimdir. Yaklaşık 8-12 çift öküzün koşulduğu büyük sabanlarda kullanılır. Asıl yükü sabana ilk koşulan öküzler üstlenir. Onların yükünü azaltmak için de ön kısımlarına güçlü öküzler ya da mandalar bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

karakotan → **kotan** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kaziyecah ~ **kazıyacak** → **çegi** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak).

kotan - [**kötan**, **köten**] (< *Erm. köt'an*) Yaklaşık 8-12 çift öküz koşulan geniş dişli büyük ağaç sabana verilen isimdir. Ön kısmına biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki ağaç tekerlek takılarak tarla sürülür. Tekerlek kısmıyla boyunduruk arasına uzun ağaç bağlanarak çekilir. Geniş dişli olduğu için toprağı derinden sürmesi için genelde sekiz çift öküz, dört çift manda koşulur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak).

[**kötan**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[**köten**]: (Aşıkzülali *Posof).

kotan

motor pulluği ~ **motor pulluğu** (< *motor* < *Bk. I. b. 4.*, < *pulluk* < *Bk. Ab.*) Traktöre koşulan büyük demir pulluğa verilen isimdir. Diş sayısına göre birçok çeşidi vardır. Yumuşak topraklı tarlalar sürülürken üç dişli pulluklar, sert topraklı tarlalar sürerken ise tek dişli pulluklar kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

motor pulluğu

Motor pulluğuyla tarla sürerken

pohliboyun ~ bokluboyun On iki çift öküzle tarla sürerken sabana üçüncü sırada koşulan öküzlere verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

pulluh ~ pulluk (< *Sırp. plug*) Bir çift öküz koşulan demir sabana verilen isimdir. Çeki kısmı kısa olduğu için zincir uzatarak boyunduruğa bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

pulluk

R- İnt.

Pullukla tarla sürerken

R- İnt.

sagora (< ?) → **dib boyunduruğı** (Hanak).

sapakel (< ?) → **kaziyecah** (Aşıkşenlik *Çıldır, Koyunpınar *Hanak).

tapan Sürülü tarlanın yüzeyini düzlemede kullanılan ağır ve geniş sürgüye verilen isimdir. Çalı tipi ağaçlardan veya kalın ağaç tomruğundan yapılır. Traktörle ya da hayvanlarla tarla yüzeyinde sürütülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Çalı tapanı

Tomruk tapanı

Öküzlerin çektiği ağaç tapan

R- İnt.

tohum makinesi (< *tohum* < *Bk. I. a. I.*, *makine* < *İt. macchina*) Tarlaya tohum serpmeye işinde kullanılan makineye verilen isimdir. Traktörün arkasına takılarak tarlaya tohum

serpilir. Deposu altındaki delikten akan tahılları delik ağzında bulunan pervane dönerek tarlaya savurur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tohum makinesi

Tohum makinesiyle tohum serperken

varansoy - [maransof] (< ?) On iki çift öküz koşularak tarla sürmede kullanılan tek dişli büyük demir pulluğa verilen isimdir. Ağaçtan yapılan "kotan" türü sabanın demirden yapılan türüdür. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

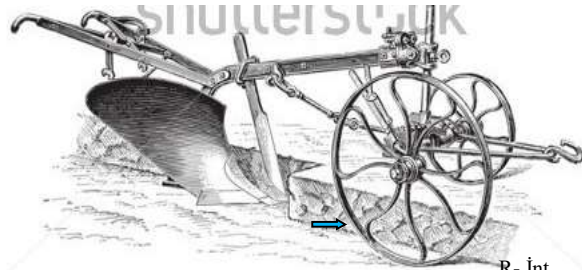
[maransof]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

varansoy

I. a. 5. 1. Arona, Cılğa, Kotan ve Pulluk Türü Sabanların Parçalarıyla İlgili Söz Varlığı

anaç tekir ~ anaç teker Cılğa, kotan ve pulluk türü sabanların önüne takılan biri büyük, diğeri küçük tekerleklerden büyük tekerleğe verilen isimdir. Büyük tekerlek sabanın sürdüğü izden içinden gider. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

anaç tekir

buğa tekir ~ boğa teker Cılğa, kotan ve pulluk türü sabanların önüne takılan tekerleklerden küçük olan tekere verilen isimdir. Büyük tekerlek sabanın açtığı çukurda giderken küçük tekerlek onunla aynı seviyeye gelerek sabanın dengede gitmesini sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

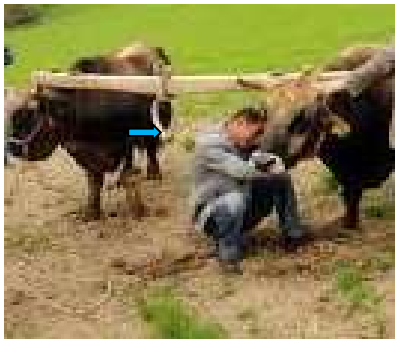
buğa tekir

cambara - cenbere (< *Gürc. cambara*) Cılğa ve kotan türü sabanları tekerleklerin olduğu parçaya bağlamada kullanılan demir parçaya verilen isimdir. Uç kısımlarından içe doğru kavisli enli demir parçadan oluşur. Bağlama işini yapmak için iki ucuna kalın zincir parçalar takılıdır. Saban tekerleklere bağlanırken çeki ağacı dingilin ortasında bulunan bağlantı yerine oturtulur. Üzerine demir parça takılıp zincirleriyle bağlanarak sabitlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cambara

çamasakrave (< *Gürc. çamosakravi*) Boyunduruğun ortasında bulunan halka türü parçaya verilen isimdir. Sabandan uzatılan zincir boyunduruğun ortasındaki halkadan geçirilerek öndeki öküzlerin boyunduruğuna bağlanır. Bu parça sayesinde öndeki öküzler sabanı çekerken zincir sağa sola kaymayarak sabanın dengeli çekilmesini sağlar. (Aşıkzülali *Posof)

çamasakrave

çengel Bazı pullukların çeki demiri başında bulunan kancaya verilen isimdir. Pulluğu zincirle çekmede bağlantı yeri olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çengel

diş Arona, cılğa, kotan ve pulluk türü sabanların toprağı yarıp alt üst eden sivri uçlu parçasına verilen isimdir. Bu tür sabanların ucu ağaç olduğundan toprağı batması için uç kısmına sivri uçlu demir takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

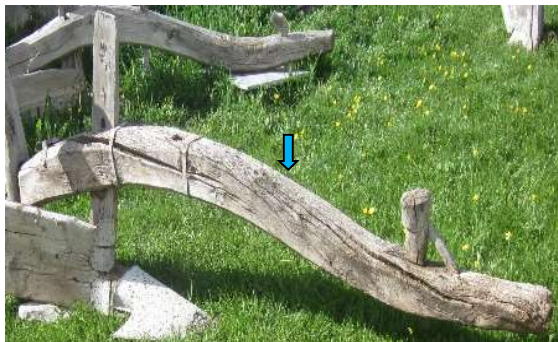
diş

Dişe demir uç takılmışken

eşek - [eşseyh] ~ eşek Cılğa ve kotan türü ağaçtan yapılan sabanları çekmeye yarayan eğimli gövde ağacına verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[eşseyh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

eşek

kotan zenciri ~ **kotan zinciri** (< kotan < Bk I. a. 5., < zencir < Far. zancir/zincir) Sabana öküzleri bağlamada kullanılan kalın ve uzun zincire verilen isimdir. Bir ucunda boyunduruğına bağlamak için geniş halka, diğer ucunda ise zincirin halkasına ilişirmek için kanca vardır. Daha çok cılğa, kotan ve pulluk türü bir çiftten fazla öküzün koşulduğu sabanlarda kullanılır. Ön kısımdaki öküzlerin boyunduruğundan uzatılarak sabana bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gerdene (< ?) Sabanı çekmede kullanılan zincirin halkasıyla bağlantısını kuran parçaya verilen isimdir. Halkanın bağlantı yerinden sağa sola dönmesini sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

golan → **kulan** (Aşıkşenlik *Çıldır).

gora (< *Gürc. gora*) Cılğa ve kotan türü sabanların çeki ağacı ucunda bulunan başı enli ağaç çiviye verilen isimdir. Sabanı tekerleklere bağlamak için kullanılır. Zincir bu kısma tutturularak tekerleklerin arasındaki dingile bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gora

halğa ~ halka (< *Ar. halka*) Bazı pullukların çeki demiri ucunda bulunan demir halkaya verilen isimdir. Pulluğu zincirle boyunduruğa için kullanılır. Zincir boyunduruk kayışına düğümlendikten sonra diğer ucu pulluğun başındaki halkadan geçirilerek düğümlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

halğa

harazan (< *Erm. harazan*) Cılğa ve kotan türü sabanları çekmek için kullanılan iki tekerlekli parçaya verilen isimdir. Tekerleklere dingil takılarak yapılır. Tarla sürerken sabanın dengeli gitmesi için ön kısmına bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

harazan

Harazanın işlevine dair görsel

kanat Kotan türü sabanın diş üzerinde bulunan yana açık parçasına verilen isimdir. Bu tür sabanlar toprağı derinden sürdüğü için toprağı yana doğru yayıp düzlemesi için dişin iç tarafına yana açık kısa tahta takılıdır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kanat

karmah ~ karmak (< ?) Saban zincirinin baş kısmına takılan kancaya verilen isimdir. Zinciri düğümlemede kullanılır. Boyunduruktan uzatılan zincir sabana bağlandıktan sonra düğümlemlenir ve açılmaması için uç kısmındaki kanca halkalardan birine takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kılıç Cığla ve kotan türü sabanların dişle gövde kısmına dikine takılan ağaç parçaya verilen isimdir. Dişle gövdeyi birbirine sabitlemede ve diş ayarını yapmada kullanılır. Tarla sürerken dişin toprağı batma ayarı bu kısımdan yapılır. Çeki ağacı yukarı kaldırılır veya aşağı indirilir. Uygun açığa getirildiğinde alt kısımdaki deliğe ağaç mil takılarak sabitlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kılıç

kulah ~ kulak Cılgâ türü sabanın diş arkasında bulunan yana açık ağaç parçalara verilen isimdir. Bu tür sabanlar sürdükleri toprağı her iki yöne doğru yayarlar. Bundan dolayı dişin arka tarafının her iki yanında dışa açık ağaç parçalar takılıdır. Bu parçalar dişin yardığı toprağı yanlara doğru iterek torağın yayılmasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kulak

Cılganın kulaklarının yandan görünüşü

kulan (< ?) Cılğa, kotan ve pulluk türü sabanları boyunduruğa bağlamada kullanılan deri kayışa verilen isimdir. Kağrı türü araçları boyunduruğa bağlamada kullanılan kayışlara göre daha küçüktür. Manda derisinden örülerek yapılır. Sabanı çekmede kullanılan uzun ağaç parça ya da zincir bu tür kayışlarla boyunduruğa bağlanır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kulan

Kulannın boyunduruğadaki işlevine dair görsel

maçi - [maç] (< Gürc. *maçgali*) Arona, cılğa ve kotan türü ağaçtan yapılan sabanların arka kısmındaki dikey ağaç kazığa verilen isimdir. Tarla sürerken saban bu parçadan tutularak yönlendirilir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[maç]: (Koyunpınar *Hanak, Damal, Çıldır).

maçi

Maçinin tarla sürerken işlevine dair görsel

ok Arona türü ağaç sabanın uzun gövde ağacına verilen isimdir. Saban bu parçadan boyunduruğa bağlanarak çekilir. (Ardahan, Damal, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

ok

Okun tarla sürerken işlevine dair görsel

perso (< Gürc. *perso*) Cılğa ve kotan türü ağaçtan yapılan sabanların önüne takılan ağaç tekerlerin dış çember kısmına verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

perso

sevüç - [seviç, seviş, sövüş] (< ?) Kotan türü sabanların dış önüne çeki ağacından dikine takılan kama biçimindeki demir parçaya verilen isimdir. Sabanın toprağı daha rahat sürmesi için kullanılır. Saban sürütüldüğünde dişiten önce toprağı yarar. Arkasından gelen diş yarılmış olan toprağı daha rahat sürer. (Ardahan, Göle, Hanak).

[sövüş]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

[seviç]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[seviş]: (Aşıkzülali *Posof).

sevüç

şolda (< ?) Cılga, kotan ve pulluk türü sabanları çekmeye yarayan kalın ve uzun ağaç parçaya verilen isimdir. Tekerleklerle boyunduruk arasına takılır. Bir ucu boyunduruğa, diğer ucu tekerleklerin dingiline bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

şolda

R- İnt.

Şoldanın tarla sürerken işlevine dair görsel

R- İnt.

I. b. Hasat Faaliyetleri

Hasat işleri genelde temmuz ayı içinde nadasa bırakılan tarlaların otunun biçilmesiyle başlar. Ardından çayırılık alanlar biçilir. Otu biçilen alanların hasat işleri tamamlandıktan sonra olgunlaşma sırasına göre korunga, külül, arpa ve buğday tarlalarının hasadı yapılır. Hasat faaliyetleri ekim işlerinde olduğu gibi genelde makineye dayalı araçlarla gerçekleştirilir. Makinelerin yanı sıra geleneksel yöntemlerden kalma bazı eski araç ve malzemeler de kullanılır.

I. b. 1. Hasadı Yapılan Yer ve Ürünlerle ilgili Söz Varlığı

arazi (< *Ar. erāzi*) Yerleşim yerlerine ait ekim yapılan ve mera olarak kullanılan alanlara verilen isimdir. Her yerleşim yerinin kendine ait arazisi vardır. Bir kısmında ekim yapılır, bir kısmı da hayvanları otlatmak için mera olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Ekim yapılan ve ot biçilen arazi

Mera olarak kullanılan arazi

arpa sapi ~ arpa sapı Arpa ekininin biçilip yığıldıktan sonraki başağından ayrılmamış kuru otuna verilen isimdir. Dövülerek tahıl ve saman elde edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

biçenek Otu biçilen meralık alana verilen isimdir. Bazı yerleşim birimleri mera olarak kullandıkları arazisinin bir kısmını hayvanlara otlatmayarak koruma altına alırlar. Bol ot yetişen dağ etekleri ile sulak alanlar bu amaç için kullanılır. Hasat işleri yerleşim biriminin sakinlerince toplu olarak gerçekleştirilir. Gruplar oluşturularak biçilecek alan gruplara eşit oranda pay edilir. Her grup kendine düşen alanı biçer ve yığar. Pay etme işleri yapıldıktan sonra kurra çekilir. Ardından herkes kendine düşen otu taşır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

biçenek

Biçeneğin otunun biçilmesine dair görseller

R- İnt.

bit- Ekimden sonra tohumun filiz verip topraktan çıkmaya başlaması durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Ekimi yapılan tarla kısa bir zaman sonra filizlenmeye başlayınca tarla yüzeyinde yeşil bir görüntü oluşur. Bu durum ekilen tohumun tuttuğunu gösterir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Ekin biterken

bolluh ~ bolluk Ekili alanlarda ve meralarda ürünün bol olduğu ürün sezonunu ifade etmede kullanılan isimdir. Mevsim koşullarının uygun olduğu dönemlerde ekili alanlarda bol ürün yetişirken meralarda da gür ot biter. Buna paralel olarak hayvanların et ve süt verimi de yüksek olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buğda sapi ~ buğday sapı Buğday ekininin biçilip yığıldıktan sonraki başağından ayrılmamış kuru otuna verilen isimdir. Dövülerek tahıl ve saman elde edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tarladan buğday sapı taşırken

çayır Ot yetiştirilen sulak alanlara verilen isimdir. Dere yataklarının üzerindeki düz alanlar çayır olarak kullanılır. Bu alanlara dere yataklarından su bağlanarak çim türü ince ot yetiştirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Çayıra dair görseller

çayır oti ~ çayır otu Çayırlik alanlardan biçilen ota verilen isimdir. Bu tür otlar ince ve yumuşak olduğu için hayvanlar kolaylıkla yiyebilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çayır otu

dağ oti ~ dağ otu Dağ yamaçlarındaki meralardan biçilen ota verilen isimdir. Bu yerlerden biçilen ot çim türü kır bitkileriyle çiçek türü bitkilerin karışımından oluşur. Besin değeri yüksektir. İnce ve kısa olduğu için hayvanlar rahat yiyer. Bundan dolayı ilkbaharda yavru hayvanlara doğ otu verilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Dağ otu biçerken

Biçilen dağ otunu yığarken

dirluh - [dirrih] ~ dirlik Tarımsal faaliyetlerden elde edilen ürünlere verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[dirrih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

doli vur- ~ dolu vur- Ekili alanlara dolunun yağıp zarar verdiği durumu ifade etmek için kullanılan eylemdir. Yaz aylarında özellikle ekinler olgunlaşma dönemindeyken şiddetli dolu yağarsa ekili alanlara zarar verir. Ekinlerin saplarını kırıp yere yatırır ve başaklarını parçalayarak tane kaybına sebep olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Dulu vurmaya dair görseller

ekin Ekili tarlaya verilen isimdir. Genel olarak ekimi yapılmış henüz yeşillenmekte olan tarlalar için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Ekinle ilgili görsel

giroy düş- ~ **kırağı düş-** → **kırav vur-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

haros (< *Gürc. harosi*) Nadasa bırakılmış tarlaya verilen isimdir. Bu tür tarlaların yüzeyinde doğal yollarla yabani türde ot biter. Eğer tarlanın ot verimi yüksekse hayvanlara yedirmek için otu biçilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

haros

haros oti ~ **haros otu** (< *haros* < *Bk. Ab.*) Nadasa bırakılan tarlalardan biçilen ota verilen isimdir. Kuru ot olarak ya da dövülüp saman yapılarak hayvanlara yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Haros otuna dair görseller

hozan (< *Erm. hozan*) 1. Arpa ve buğday ekini biçildikten sonra tarla yüzeyinde kalan anıza verilen isimdir. 2. Sürülmeden nadasa bırakılmış tarlalar için de kullanılır. Hasattan sonra güz aylarında merada ot kalmayınca hayvanlara otlatılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hozan

Koyunlar sonbaharda hozan otlarken

R- Ölçek

katığa gir- → **kılıfa gir-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

kelle sivir- Ekinlerin başak vermeye başladığı dönemi ifade etmede kullanılan eylemdir. Ekinler boylanma dönemindeyken uç kısmında uzanan kalın ve uzun yaprağın içinden başak uzantısı çıkmaya başlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Arpa ekininin kelle sivirmesine dair görseller

kesük korunga ~ **kesik korunga** (< *korunga* < *Bk. I. a. 1.*) Korunga oranının azalıp yabancı otun fazla bittiği korunga tarlasına verilen isimdir. Korunga ekili tarlada üç - beş yıl korunga verimi yüksek olur. Fakat yıllar ilerledikçe her geçen yıl korunga oranı azalarak yerini yabancı kır bitkileri almaya başlar. Bu tür tarlalardan biçilen ot kuru ot olarak ya da saman yapılarak hayvanlara yedirilir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

Kesik korungaya dair görsel

kılıf (< *Ar. gīlāf*) Arpa ve buğday gibi bitkilerin başak kısmı üzerinde yetişen tahıl tanelerin üzerini kaplayan otsu ince tabakaya verilen isimdir. Kılıfın uç kısmında ince ve uzun dikensi ot biter. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kılıfa gir- Yetişmekte olan buğday ve arpa ekinlerinin başak tanelerinin biçimlenmeye başlaması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Ekinlerin bu dönemde başakları iyice gelişerek tahıl taneleri belirginleşir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kılıf

Ekinin kılıfa girmesine dair görseller

kıraç Üzerinde fazla ot yetişmeyen çorak alanlara verilen isimdir. Tarla ve çayırılık alanların bazı kısımlarında sulama imkânının olmaması veya toprağın verimsizliği nedeniyle verim alacak miktarda bitki yetişmez. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kırav vur- ~ **kırağı vur-** Ekinlere yetişme dönemindeyken kırağının atıp zarar vermesi durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Ekinler henüz yeşilken kırağı atarsa üşüdükleri için zarar görürler. Yeniden sürgü verip yeşillenme dönemine girmeleri gerekir. Bu yüzden o yıl alınan mahsül düşük olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kıtluh ~ **kıtlık** Ekili alanların kuraklık gibi doğal etkenlere bağlı olarak yeterince ürün vermemesiyle yaşanan yiyecek sıkıntısına verilen isimdir. Özellikle hayvanların yiyeceğinin olmaması kış aylarında çok sıkıntı yaratır. Hatta bu yüzden bölgede çok miktarda hayvan teleflerinin olduğu yıllar dahi yaşanmıştır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kirman (< ?) Hasadı yapılmış tarlalarda sonbaharda biten ekin filizlerine verilen isimdir. Ekinleri biçip yığarken tarlaya tahıl taneleri dökülür. Sonbahar yağmurlu ve sıcak geçerse tarlada kalan tahıl taneleri yeşillenmeye başlar. Güz aylarında meralar kurduğunda hayvanlar bu ekinleri yeşil ot olarak otlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kirman

Sonbaharda hasadı yapılmış tarlada kirman biterken

kurahluh ~ **kuraklık** Yağmur azlığından dolayı ekin ve meraların kurummasına verilen isimdir. Kurak geçen sezonda ekili alanlar çok zarar görür. Ekinler gelişmeyip kısa kalır.

Bundan dolayı biçilmesi zorlaşır. Kuraklık nedeniyle ilde geçmiş dönemlerde çaresizlikten ekinlerin elle yolunduğu yıllar bile yaşanmıştır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

napızar (< *Gürc. napuzari*) Yerleşim yerlerinin yakınındaki tarlalara verilen isimdir. Yerleşim kenarında bulunduğu için ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde üzerinde sürekli hayvanlar otlar. Bundan dolayı hayvanların dışkısıyla gübrelendikleri için bu yerlerdeki tarlaların verimi yüksek olur. Bu sebebe bağlı olsa gerek tarım faaliyetlerin yapıldığı köy ve kasabalarda çiftçilik yapan ailelerin evlerinin yakınında tarlası vardır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Köyün etrafında yer alan napızar tarlalara dair görsel

yetiş- Ekinlerin biçilme olgunluğuna ulaşan durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Arpa ve buğday ekinlerinin yetiştiği, başaklarının sararıp kıvrılmasından anlaşılır. Başaktaki tahıl taneleri istenilen sertliğe ulaşınca hasada başlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yetişmiş arpa ekini

Yetişmiş buğday ekini

ziyan ağzi ~ ziyān ağzi (< ziyzan < *Far. ziyān*) Hayvanların gidiş geliş yolu üzerinde bulunan tarla ve çayrlara verilen isimdir. Hayvanların girmesini önlemek için bu tür yerlerin kenarlarına çit çekilir ya da duvar örülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

I. b. 2. Hasatla İlgili Söz Varlığı

alaf (< *Ar. ālāf*) Kışın hayvanlara yedirmek için yığılan ot ve samana verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Alafa dair görseller

araba at- - [arava at-] Tarladaki ot yığınına arabanın kasasına dirgenle yükleme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[arava at-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Araba atmaya dair görseller

araba sıh- - [arava sıh-] ~ araba sık- Tarlada arabaya yüklenen otu iple sıkma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Arabaya yüklenen ot götürülürken dökülmemesi için iple sıkılır. Arabanın üstünde ip dört bir kenara yayılacak biçimde dağıtılarak ilmek uçları kenarlardan sarkıtılır. Sarkıtılan ipler alttan çekilerek iyice gerdirildikten sonra ilmek uçları arabanın altındaki bağlantı kancalarına iliştilir. Sarkıtılan bütün ipler sıkıldıktan sonra arabanın yanlarından dökülebilecek otlar tırmıkla taranarak alınır. Yere dökürülen otlar toplanarak tekrar arabanın üzerine atılır. Otu bağlama işlemleri tamamlandıca araç yola çıkmaya hazır hale getirilmiş olur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[arava sıh-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Araba sıkmaya dair görseller

araba yükle- - [arava yühle-] Otu arabaya yükleme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hasat döneminde sap ve ot yığınları arabaya yüklenerek taşınır. Bunun için en az üç kişi çalışmak zorundadır. Bir kişi yerdeki otu arabanın kasasına atar, diğeri de atılan otu abranın üzerinde yerleştirir. Bir başkası da atılan yığından arta kalan otları tırmıkla toplar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[arava yühle-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

R- İnt.

R- İnt.

Araba yüklemeye dair görseller

balye ~ balya (< İt. balla) Baliye makinesinde sıkıştırılarak telle bağlanmış ot ve samana verilen isimdir. İl genelinde son yıllarda özellikle taşımada ve kışın hayvanların yemliklerine dağıtmada kolaylık sağladığı için tarla ve çayırlarda biçilen otlar balye yapılarak taşınmaktadır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

balye

R- İnt.

Baliyeleri tarladan taşırken

biç- - [piç-] Ot ve ekinleri tırpanla ya da biçerle kesme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[piç-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

R- İnt.

R- Binbasak

Biçmeye dair görseller

biçin - [piçin] Hasat dönemine verilen isimdir. Bu dönemde çiftçiler ailece yoğun bir çalışma faaliyetine girerler. Yetiştirme sırasına göre çayır ve tarlalarını biçip yığarlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[piçin]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Tırpanla çayır biçerken

Biçerle çayır biçerken

bilevle- - [bülöyle-] Tarla biçerken tırpanın ağzına bileme taşı sürterek sivrileştirme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Ot biçerken tırpanın ucu körelir. Otu kesmesi için ağzına ara ara bileme taşı sürülerek keskinliği arttırılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[bülöyle-]: (Aşıkşenlik *Çıldır)

R- Binbaşak

Tırpan bilemeye dair görsel

bulul / pulul - [purul, pulun] (< *Gürc. bululi*) Tarlada yapılan küçük ot yığınlarının her birine verilen isimdir. Ot ve saplar biçilip kurutulduktan sonra yağmurda ıslanmaması ve taşımada kolaylık sağlaması için yaklaşık bir yetişkin boyu yüksekliğinde küçük yığınlar halinde bir araya toparlanır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[purul]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

[pulun]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

bulul

Bulula dair görsel

çala (< ?) (TDK D.S., s.1047a) Hayvanlara yedirilen tahıl sapları, mısır koçanı. (Posof).

calla- (< *cal* < *Bk. I. b. 4. 2.*) Arabaya yüklenen otu sıkarken ipi arabanın kasasının altındaki kancalara ilişirme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Arabanın üzerindeki kişi ipin ucunu altta ipi çekenlere verir. İp arabanın alt kısmındaki kancaya iliştirildikten sonra çekilerek sıkılır. Bu işlem ip arabanın dört bir yanından sıkılıncaya kadar devam eder. Ayrıca tarladan harmana getirilen otu boşaltmak için ipleri açarken kancalardan kurtarma işi için de kullanılır. Arabayı yükleyen kişi üstten ipleri gevşetirken alttan bir kişi de ipleri kancalardan kurtarır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

can hissesi (< *can* < *Bk. II. e.*, < *hisse* < *Ar. hissa*) → **sehem** (Aşıkşenlik *Çıldır).

cel yat- (< *cel* < ?) Ekini biçilmiş tarlayı ifade etmede kullanılan eylemdir. Ekinler biçildikten sonra kuruması için birkaç gün biçili halde tarla yüzeyinde bekletilir. Kuruduktan sonra toplanarak yığılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Cel yatmaya dair görsel

çayır biçimi Çayırılık alanların biçilme dönemine verilen isimdir. Temmuz ayının sonuna doğru çayırların hasat işlerine başlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çayır biçimi

Çayır biçimi dönemine dair görsel

çayıra gir- - [**çayıra düş-**] Çayırılık alanların biçilmeye başlandığını ifade etmede kullanılan eylemdir. Yerleşim yerlerinde belli bir mevki çayırılık alan olarak kullanılır. Koroma altına alınması ve biçilmesi yerleşim yerinin önde gelenleri tarafından belirlenir. Hasat dönemi geldiğinde çayırılık alanın birkaç yerinde çayır biçenler görülür. Bu durum çayırların biçilmeye açıldığını gösterir. Çayırları olan ekili alanlar yetişene kadar bir an önce çayırlarını biçip yığma faaliyetini başlatırlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**çayıra düş-**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Çayıra girmeye dair görsel

dırmıhla- ~ tırmıkla- Tırmıkla tarla yüzeyindeki otları toplama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

El tırmığıyla saplari tırmıklarken

At tırmığıyla otlari tırmıklarken

dırmıhlanti ~ tırmıklanti → **naşal** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gıra çık- - kıra çık- → **kehan et-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

kehan et- (< *Erm. kehan*) Ot çıkartmak için tarlanın otlı kısımlarını biçme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Tarla ve çayırların bazılarının her tarafında biçilecek sıklık ve yükseklikte ot yetişmez. Ancak bazı yerleri biçilmeye değerdir. Ot olan kısımlar tırpanla biçilir, diğer kısımlar bırakılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kol Tarladaki ekini parça parça biçmeye verilen isimdir. Biçilen her bir parça bir kol sayılır. Dinlenme arası verme maksadıyla bu şekilde biçme yöntemi uygulanır. Göz kararıyla biçilecek alan belirlenir. Belirlenen alan biçildikten sonra dinlenme arası verilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kol

R- Binbaşak

kol al- Tırpanla kol genişliğinde biçilen alana verilen isimdir. Tarladan biçilecek alan ilk biçmeyle belirlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kol almaya dair görsel

köç Biçili otların tarla içinde set şeklinde bir araya toparlanmış biçimine verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

köç

köç tök- ~ köç dök- Tarlada biçili haldeki otları bir araya biriktirip set şeklinde yığma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Otlar biçilip kurutulduktan sonra küçük yığınlar (bulul) şeklinde bir araya yığılır. Yığın yapmak için önce tarla yüzeyindeki otlar toplanarak set şeklinde biriktirilir. Ardından yığın yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Sazlıçayır Traktörle köç dökerken

R- Hanak Köçten bulul yaparken

las (< ?) → **zoğ** (Damal).

las yat- (< *las* < *Bk. Ab.*) → **cel yatmak** (Damal).

loda (< ?) Yatay uzunlukta yapılan ot yığına verilen isimdir. Çok miktarda ot bir araya yığılacağı zaman yığın fazla yükselmemesi için yatay biçimde uzatılarak yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

loda

masatla- (< *masat* < *Bk. I. b. 3.*) → **bilevle-** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

naşal (< ?) Dirgenle toplanan otların yerde kalanlarının tırmıkla toplanıp ot sıkılı arabanın üzerine atılan birikintisine verilen isimdir. Otlar arabaya yüklenip sıkıldıktan sonra arabanın yanlarına dökülen otlar tırmıkla toplanır. Dirgenle toplanarak sıkılı otların arabanın üst kısmına atılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

otluh - [otduh] ~ otluk Kışın hayvanlara yedirmek için ahır veya samanlık yakınına yığılan ot yığınına verilen isimdir. Tarla ve çayırık alanlardan taşınan otlar samanlıkların üzerine veya kenarlarına yığılır. Kışın kısım kısım kesilerek hayvanlara yedirilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[otduh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

R- İnt.

otluk

R- İnt.

Köylülerin otluklarına dair görsel

otluh kur- - [otduh kur-] ~ otluk kur- - Yaz sezonunda kış için hazırlık amacıyla taşınan otları ahır veya samanlık yakınına yığın yapma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[otduh kur-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

R- Çataldere

R- Bimbaşak

Otluk kurmaya dair görseller

sap at- Tarladan taşınan arpa ya da buğday sapını dirgenle arabanın kasasına yükleme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Arabaya sap atarken

sap çek- Tarlada yığılı haldeki arpa ve buğday saplarını arabayla taşıma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Ekinler biçilip yığıldıktan sonra taşıma yapılır. Uygun zaman ayarlanınca tarlalarda yığılı olan saplar sırayla taşınarak harmana yığılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sap çekmeye dair görseller

sehem (< ?) Ot biçmek maksadıyla koruma altına alınan merada yapılan taksimata verilen isimdir. Yerleşim birimleri ot biçmek için koruma altına aldıkları merayı kurdukları gruplarla eşit şekilde pay ederek biçerler. Gruplara biçmesi için düşen alanların her biri bir “*sehem*” kabul edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tapul (< ?) → **köç** (Aşıkşenlik *Çıldır).

tarla yığ- Tarlada biçili haldeki otları bir araya toplama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. El aletleriyle ya da ot toplama araçlarıyla yığılır. Dağınık haldeki otlar bir araya toplanarak yığın yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Damal

Tarla yığmaya dair görseller

taya (< ?) → **otluh** (Aşıkşenlik *Çıldır).

tırpan döv- Tırpanın ağzının örs üzerinde çekiçle dövülmesi işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Tırpanın otu kesebilmesi için ucunun sivrileştirilmesi gerekir. Bunun için ot biçerken tırpanın ağzı belli aralıklarda dövülerek sivrileştirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

R- İnt.

Tırpan dövmeğe dair görseller

tırpan çek- (< *tırpan* < *Bk. I. b. 3.*) Tırpanla tarla biçebilme becerisini ifade etmede kullanılan eylemdir. Tırpanı kullanmasını bilenler ancak tarla biçebilirler. Bunun için biçin işlerinde çalışacak kişi önce tırpan kullanmayı öğrenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

Tırpan çekerken

yırğat - [ırğat] ~ ırğat (< *Yun. ergátēs*) Hasat ve harman işlerinde çalıştırılan işçilere verilen isimdir. Genelde tırpanla tarla biçen işçiler için kullanılır. Günlük yevmiye üzerinden belirlenen para karşılığında çalıştırılırlar. İşe sabah er vakitte başlayıp akşam gün batımına kadar tarla biçerler. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[ırğat]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Irgatlar ot biçerken

yığın Ot ve sap yığınlarına verilen isimdir. Daha çok tarlada yapılan yığınlar için kullanılır. Arazisi çok olan aileler biçtikleri ot ve sapları taşıma işine başlayıncaya kadar yağmurda ıslanmaması için yığın yaparlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yığın

Tarlada yapılan yığınlara dair görsel

zoğ (< *Gürc. zoli*) Tırpan ağzıyla biçilmiş olan ot birikintilerine verilen isimdir. Tırpan biçtiği otları sürükleyerek kenara biriktirir. Tırpanın biçtiği alan boyunca ot birikintisi oluşur. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

zoğ

Zoğ biçerken

I. b. 3. Hasat Faaliyetlerinde Kullanılan Malzemelerle İlgili Söz Varlığı

araba ipi Arabaya yüklenen otu sıkmada kullanılan kalın ve uzun urgana verilen isimdir. Bu tür işlerde dayanıklı olduğu için daha çok kendirden örülen urgan kullanılır. Tarladan arabayla taşınan ot yolda dökülmemesi için iple bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

araba ipi

R- Binbaşak

Araba ipinin işlevine dair görseller

R- Hanak

bülöy ~ bilevi → **masat** (Aşıkşenlik *Çıldır).

caban - [cavan] (< *Erm. copan*) → **araba ipi** (Baltalı *Çıldır).

[cavan]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

dezgah (< *Far. dest+gâh*) Tırpan dövmede kullanılan üç ayaklı iskemleye verilen isimdir. Ön kısmında kazık şeklinde örs takılan uzun tek ayağı vardır. Ayağın tepesindeki deliğe örs takılarak üzerinde tırpan dövülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dezgah

R- İnt.

Dezgahta tırpan döverken

dırmıh ~ tırmık Tarlada ot yığmada kullanılan tarak biçimindeki çok dişli el aletine verilen isimdir. Dirgenle toplandıktan sonra yerde kalan ot tanelerini tarayarak toplamada kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tırmık

R- Sevimli

Tırmıkla ot tırmıklarken

dirgen (< *Yun. dikrani*) Otu toplayıp aktarma işlerinde kullanılan üç dişli el aletine verilen isimdir. Dişleri demirden çatal biçimindedir. Otu yükseğe atabilmek için uzun ağaç sap takılarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dirgen

Dirgenle sap atarken

R- İnt.

ged (< ?) → **küsgi** (Çataldere *Ardahan).

hacat (< *Ar. hācet*) Tarımsal faaliyetlerde kullanılan el aletlerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kerenti (< ?) → **tırpan** (Aşıkşenlik *Çıldır).

küze (< *Far. kûze*) Ağaçtan yapılan fiçı biçimindeki su kabına verilen isimdir. Suyu soğuk tuttuğu için hasat döneminde tarlaya içme suyu götürmede kullanılır. Eski dönemlerde kullanımı yaygındı. Fakat plastik ve metal kaplar yaygınlaştığı için artık kullanılmamaktadır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

küze

masat (< *Ar. mişhaz*) Bileme taşına verilen isimdir. Tarla biçerken tırpan bilemede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

masat

Masatla tırpan bilerken

R- İnt.

isgam - [isgemi] (< ?) → **dezagah** (Aşıkzülali *Posof).

[isgami]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

örs Üzerinde tırpan dövülen demir alete verilen isimdir. Yassı demirden yapılır. Alt kısmı sivri uçlu olup üstten dikdörtgen biçiminde geniştir. Kazık türü ağaca takılarak üzerinde tırpan dövülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

örs

Örsün işlevine dair görseller

örs torbasi ~ örs torbası Tırpan dövme ve bileme işleminde kullanılan malzemelerin konulduğu küçük torbaya verilen isimdir. Tarla biçmeye giderken çekiç, masat ve örs içine koyularak taşınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

örs torbası

tırpan (< Yun. *drepani*) Geniş ve uzun ağızlı ot biçme aletine verilen isimdir. Yassı ve enli demir malzemeden yapılır. Uzun ağaç sapa takılarak elle ot biçme işlerinde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tırpan

I. b. 3. 1. Tırpanın Parçalarıyla İlgili Söz Varlığı

elcek Tırpanı sapından elle tutup sallamada kullanılan parçasına verilen isimdir. Yaş ağaç dalı eğilerek yapılır. Tırpanı kullanacak kişinin elle tutabilme mesafesi ayarlanarak sapın orta kısmında uygun yere takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

elcek

Elcekten tutup tırpanı sallarken

nalev - [nalo, nalo] (< *Gürc. nalevi*) Ağzı yıpranmış tırpana verilen isimdir. Tırpanın ağzı ot biçerken dövülüp bilenmekten dolayı zamanla yıpranarak ağız kısmı çok inceldiği için kullanılamaz hale gelir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[nalo]: (Damal).

[nalo]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

nat (< ?) Tırpanın sap kısmına verilen isimdir. Dayanıklı ağaç türlerinin dallarından yapılır. Yaklaşık bir yetişkin boyu uzunluğunda ve elle kavranabilecek kalınlıkta olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

nat

pöçük / pörçük - [pöçüh] (< *Erm. poçük*) Tırpanın sap takılan bölümüne verilen isimdir. Tırpan bu kısımdan ağaç sapa demir halkayla sıkıştırılarak tutturulur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[pöçüh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

pöçük

Tırpan pöçük kısmından sapa takılıken

tırpan çeküci ~ tırpan çekici (< *tırpan* < *Bk. I. b. 3.*, < *çekic* < *Far. çakuş /çakkuş*)
Tırpanın ağız kısmını dövmede kullan kısa saplı küçük çekice verilen isimdir. Bu tür çekicilerin tırpanın ucunu düzeltebilmesi için döven kısmı dışa doğru şişkin ve pürüzsüz olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tırpan çekici

Tırpan çekiciyle tırpan döverken

I. b. 4. Hasat Faaliyetlerinde Kullanılan Araçlarla İlgili Söz Varlığı

at arabası ~ at arabası At koşulan dört lastik tekerlekli küçük arabaya verilen isimdir. Çoğunlukla tek at koşulur. Günlük hayatta hafif yükleri taşımada kullanılır. Tarımsal faaliyetlerde tahıl, ot ve saman taşıma işlerinde kullanımı da yaygındır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

at arabası

At arabasına ot yüklerken

at dırmiğı ~ at tırmiğı Tek atın çektiğı mekanizmalı ve çift tekerlekli ot toplama aracına verilen isimdir. Demirden çember biçimindeki büyük tekerlekleri sayesinde tarlada biçili otlar üzerinde gezdirilebilir. Arka kısmındaki esnek demir cağlar sürütüldüğünde yerdeki otları toplar. Son yıllarda ot ve sapsarı yığmada kullanılan en yaygın tırmık türüdür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

at tırmiğı

At tırmiğının işlevine dair görsel

baliye makinesi (< *balye* < *Bk. I. b. 2.*, < *makine* < *Bk., I. a. 5.*) Otu sıkıştırıp telle sıkın makineye verilen isimdir. Traktörün arkasına bağlanarak motor mili ile çalıştırılır. Hasat döneminde tarla ve çayırlarda biçili otları yerden toplayarak sıkıştırıp baliye yapar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

baliye makinesi

Baliye makinesinin işlevine dair görsel

bırışga ~ bırışka (< ?) → **gaşga** (Aşıkşenlik *Çıldır).

biçer - [**piçer**] Tarla biçmede kullanılan makineye verilen isimdir. Birçok türü vardır. Üç tekerlekli ve kendinden motorlu olan biçerler ile traktörün arkasına bağlanarak motor miliyle çalışan biçerlerin il genelinde kullanımı yaygındır. İl genelinde biçin işlerinin büyük bir bölümü bu tür makinelerle yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**piçer**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Üç tekerlekli biçerle çayır biçerken

Motor biçeriyle ot biçerken

çaruh - [**çarıh**] ~ **çarık** At arabasını inişlerde yavaşlatması için tekerin önüne konulan lastik parçaya verilen isimdir. Araba lastiğinden kesilen parçadan yapılır. Baş kısmına zincir takılarak arabanın alt kısmına bağlanır. İnişe gelindiğinde yük dolu arabanın atı basmaması için arka tekerin önüne bırakılır. Fren görevi görerek lastiğin dönmesini engeller. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**çarıh**]: (Aşıkşenlik * Çıldır)

çiğinne- (< ?) → **halta at-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

fırır Traktörün arkasına takılarak biçili otları toplamada kullanılan demir çubuklu tırmağa verilen isimdir. Çayır türü yerlerden biçilen otları toplamada kullanılır. Halka biçiminde dizilen demir çubuklardan yapılır. Sürütüldüğünde çubuklar dönerek otu toplayıp yan tarafa yığar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

firfir

Fırfırla çayır otu yığarken

furğun - [**fırgın**, **fırğın**] (< *Rus. furgan*) Öküz, manda veya at koşularak yük taşımada kullanılan dört tekerlekli büyük yük arabasına verilen isimdir. Tamamı ağaçtan yapılır. Gövde kısmı uzun ve geniştir. Hasat zamanı gövde üzerine çeten türü kasa yapılarak ot ve sap taşınır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[**fırgın**]: (Damal, Koyunpınar* Hanak).

[**fırğın**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

furğun

Furğunla ot taşırken

I. b. 4. 1. Furğunun Parçalarıyla İlgili Söz Varlığı

badoh - [**badof**] ~ **badok** (< *Rus. padok*) Furğunun ön ve arka dingilleri arasında bağlantı kuran uzun ve kalın gövde ağacına verilen isimdir. Furğunun kasası bu gövde ağacının üzerine takılan ağaç parçalarla oluşturulur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**badof**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

badok

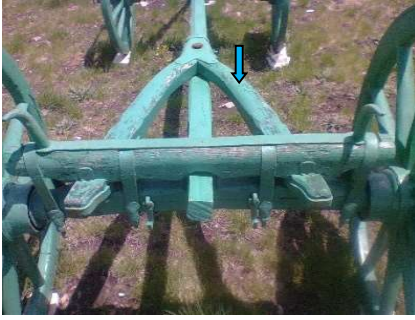
caguşga (< *Rus. caguşga*) → **culga** (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cağ (< *Erm. cağ*) Çember biçimindeki tekerlerin merkeziyle çember bağlantısını kuran parçalara verilen isimdir. Tekerin merkez parçasıyla çemberin arasına aralıklarla dizilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cağ

çatma Arka tekerlekleri gövde ağacına bağlayan parçaya verilen isimdir. Uçları birbirine çatılmış iki ağaç parçadan oluşur. Arka tekerler bu parçayla gövde ağacına dingilin her iki yanından takılarak sabitlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

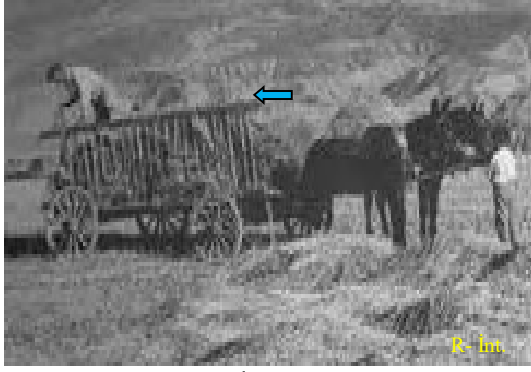
çatma

culga / culug (< ?) Tekerin çıkmasını engelleyen demir mile verilen isimdir. Yassı demirden yapılır. Tepe kısmından uç kısmına doğru daralan şekli vardır. Tekerin merkezinden çıkan dingil bağlantısına takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

culga

dırap (< *Rus. trap*) Furğunun üzerine çeten biçiminde yapılan yüksek kasaya verilen isimdir. Hasat döneminde ince ağaçlardan yapılarak ot ve sap taşımada kullanılır. (Aşıkşenlik *Çıldır).

dırap

Dırapın işlevine dair görsel

dişle / dişleg ~ dişlek Furğunu çekmek için ön kısmına takılan uzun ağaç parçaya verilen isimdir. Arabaya koşulan atlar bu parçaya bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dışle

dorbuz (< ?) Furğunun arka tekerlekleri önüne firen görevi yapması için konulan lastik parçalara verilen isimdir. Furğunun arka kısmına takılan kollu demir mekanizmaya bağlı iki lastik parçadan oluşur. Yük doluyken inişlere gelindiğinde arabanın arkasındaki kol döndürülerek lastik parçalar tekerlerin önüne indirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dulga - dulka (< *Rus. vtulka*) Tekerin merkez parçası içine takılan boru tipili demir parçaya verilen isimdir. Tekerin merkezinin yıpranmasını önler. Dingil bu parçanın içinde döndüğü için teker zarar görmez. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dulga

goşa (< ?) → **kazayağı** (Aşıkşenlik *Çıldır).

göbek Fırğunun ön tekerlerinin dingil kısmından sağa ve sola dönmesini sağlayan bağlantı kısmına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

göbek

gömleg ~ **gömlek** Dingil üzerine takılan ağaç parçanın demir kaplamasına verilen isimdir. Dingili koruma görevi görür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gömlek

halta (< *Bk. V.b.1.*) Boyunduruğa takılan boyun bağı çubuklarını bağlamada kullanılan deri kayışa verilen isimdir. Ağır yük çeken manda ve öküzlerin boyunbağı bağları demir çubuklardan yapılır. Kopmaması için de çubukların uçları hayvanların boğaz altından deri kayışla bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kalpah ~ **kalpak** Tekerin merkezinden çıkan dingilin parçasına geçirilen ortası delik demir kapağa verilen isimdir. Tekerin çıkmasını ve mil tarafından yıpratılmasını engelleme amacıyla takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kazayağı ~ **kazayağı** → **çatma** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kazih ~ **kazık** → **tikme** (Aşıkşenlik *Çıldır).

malagan bonduruği ~ **malakan boyunduruğu** (< *malakan* < *Rus. monokahe*) → **urus bonduruği** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

nuşna - [**muşna**] (< ?) Dış taraftan tekerle kasa arasına mancılık olarak takılan ağaç parçaya verilen isimdir. Fırğuna ot yüklendiğinde yükün baskı yapıp kasayı kırmasını önler. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**muşna**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

nuşna

Nuşnanın işlevine dair görsel

şin (< ?) Ağaç tekere dış kaplama olarak takılan kalın ve yassı demir halkaya verilen isimdir. Tekerin yıpranması ve kırılmasını engeller. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

şin

şugul / şuğul (< ?) Başı enli, uzun demir mile verilen isimdir. Arka tekerlerin bağlantı parçası ile gövde ağacını birbirine bağlamada kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

şugul

terezi ~ terazi (< *Ar. terazi*) Furğunun ön tekerlerinin dengesini sağlayan demir bağlantılara verilen isimdir. Furğunun ön kısmına enine takılan ağaç parça ile ön tekerleri birbirine bağlar. Çukurlarda ve dönüşlerde tekerlerin dengede kalmasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

terazi

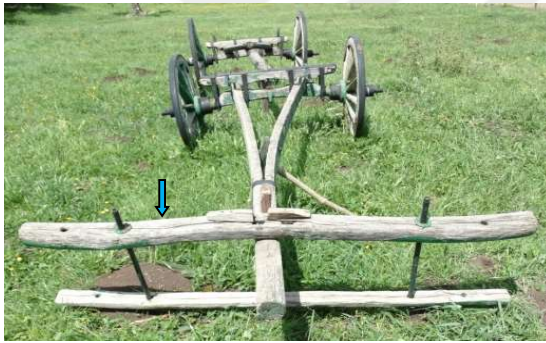
tişti (< ?) → **dişleg** (Aşıkşenlik *Çıldır).

top Çember biçimindeki cağlı tekerlerin merkez kısmına verilen isimdir. Ortasındaki deliğe dingilin bağlantı demiri takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

top

urus bonduruğı ~ **rus boyunduruğı** (< *urus* < *Rus. rus*) İki eşit ağaç parçadan oluşan boyunduruğa verilen isimdir. Bir parçası öküzlerin boyun üstüne, diğer parçası ise boyun altından göğüs kısmına takılır. Göğse takılan parça sayesinde hayvanlar çekerken göğüslerinden de güç alırlar. Çoğunlukla ağır yük taşınabilen furgun türü büyük arabalarda kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

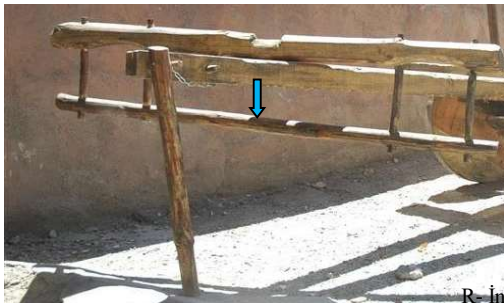

urus bonduruğı

Urus bonduruğunun işlevine dair görsel

yaşmah ~ **yaşmak** Öküzlerin boyun altına takılan uzun ağaç parçaya parçaya verilen isimdir. İkinci bir boyunduruk işlevi görür. Hayvanların göğüs kısmından da güç alarak çekmesini sağlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yaşmak

Re. İnt.

yaşmahli bonduruh ~ **yaşmaklı boyunduruk** → **urus bonduruğı** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yaşig ~ yeşik (< ?) Furğunun tahtalarla yapılan kenarları kapalı kasasına verilen isimdir. Çoğu yerleşim birimlerinde çeten tipli kasa için de kullanılır. Saman ve ot taşımada kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yeşik

Yeşigin işlevine dair görsel

gani ~ kağrı → öküz arabası (Damal).

gaşga - kaşka (< ?) İki tekerlekli at arabasına verilen isimdir. Lastikli tekerlekler kullanılmadan önce genelde ağaç tekerleklerden yapılırdı. Son yıllarda iki ya da dört tekerlekle yapılmış türleri de vardır. Hafif yükleri tek atla taşımak için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kaşka

Dört tekerlekli kaşkanın işlevine dair görsel

halta at- (< halta < Bk. V. b. I.) Öküzün huysuzlanıp boyunduruktan kurtulmaya çalışması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Arabayla yük taşırken yaşanır. Arabayı çeken öküzlerden biri huysuzlanarak yana doğru dönüp boyunduruktan kurtulmaya çalışırken boyunduruk boynundan sırtına kayar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kelle (< Far. kelle) → traktör (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kelle

macarga - [**macırğa**] ~ **macarka** (< *Rus. macarka*) Ot taşımak için römork üzerine takılan çit biçimindeki yüksek ve enli kasaya verilen isimdir. Sırık türü ağaçlardan ya da demir borulardan yapılır. Hasat sezonunda traktörün römorku üzerine takılarak ot taşınır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[**macırğa**]: (Damal).

macarka

R- Ardahan

Macarkanın işlevine dair görsel

motor (< *Fr. moteur*) Traktöre verilen isimdir. Yörede en çok kullanılan tarım aracıdır. Tarım faaliyetlerinin büyük bölümü traktörle görülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

motor

öküz arabası ~ **öküz arabası** Kağnyaya verilen isimdir. Tamamı ağaçtandır. Öküz ya da manda koşulur. Birçok türü vardır. Kullanım alanlarına ve büyüklüklerine göre değişik isimler verilmiştir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

öküz arabası

R- İnt.

Öküz arabasının işlevine dair görsel

I. b. 4. 2. Öküz Arabası Türleri ve Parçalarıyla İlgili Söz Varlığı

baş ağacı ~ **baş ağacı** Öküz arabasının kenar parçalarını birbirine çatıp sabitlemede kullanılan ağaç çiviye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

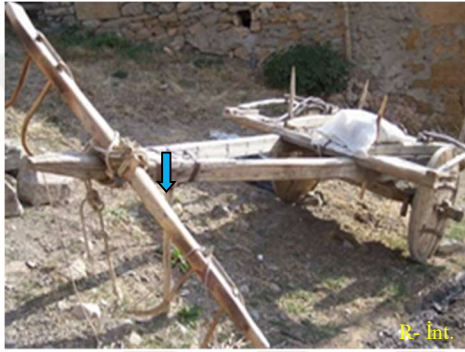

baş ağacı

Baş ağacının işlevine dair görsel

bonduruh ~ boyunduruk Öküz arabası ve saban türü araçları çekerken öküzlerin boyunları üzerine bağlanan ağaç parçaya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

boyunduruk

Boyundurüğün işlevine dair görsel

boyun birah- ~ boyun bırak- Öküz arabasıyla yük taşırken öküzlerden birinin kendini bırakarak boynunu eğmesi halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Çoğunlukla öküz arabasıyla ot taşırken inişlerde yaşanır. Ağır yükün basıncına dayanamayan öküz huysuzlanarak boynunu eğip kendini yana kaçarır. Bu durum arabanın dengesini bozar. İnişe doğru kontrolsüz gitmesine, hatta devrilmesine neden olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buyli - [buylu, büylü] (< ?) Öküz arabasında tekerin dış yüzeyinden dingile takılan ağaç mile verilen isimdir. Tekerin dışa doğru kayıp dingilden çıkmasını engeller. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[buylu]: (Damal).

[büylü]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

buyli

Buylinin işlevine dair görsel

cal (< *Gürc. cali*) Öküz arabasının kenar altlarındaki ip bağlanan ağaç çivilere verilen isimdir. İp bağlamak için arabanın kenarlarına aralıklarla ağaç parçalar takılır. Arabanın yükü bağlanırken ip bu parçalara tutturularak sıkılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cal

cil (< ?) → **sambaği** (Damal).

cilim (< ?) → **buyli** (Aşıkzülali *Posof).

datva (< ?) → **yastuh** (Aşıkzülali *Posof).

dayah ~ **dayak** Öküz arabasının ön kısmına dikine koyulan ağaç kazığa verilen isimdir. Arabanın ön kısmını öküzlerin boyun seviyesinde tutması için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dayak

dırap (< *Bk. I. b. 4. I.*) → **tar** (Aşıkşenlik *Çıldır).

diş Öküz arabasında dingili araya alan ağaç parçalara verilen isimdir. Tekerler döndüğünde gingil bu parçaların arasında dönerek ileri geri kaymaz. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

diş

düz bonduruh ~ düz bonduruk Öküz arabasına takılan geniş ve düz boyunduruğa verilen isimdir. Sabana koşulan öküzlerin boyunduruğuna göre daha geniştir. Bu tür boyunduruklar geniş olduğu için arabanın dengeli çekilmesinde kolaylık sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

düz bonduruk

R- Damal

Düz boyunduruğun işlevine dair görsel

R- İnt.

eğrice ~ eğrice Öküz arabasının orta kısmına takılan uç kısımları yukarı doğru kıvrımlı yay biçimindeki ağaç parçaya verilen isimdir. Ot taşırken yükün tekerlerin üzerine baskı yapmasını önler. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

eğrice

R- İnt.

eğre → eğrice (Damal).

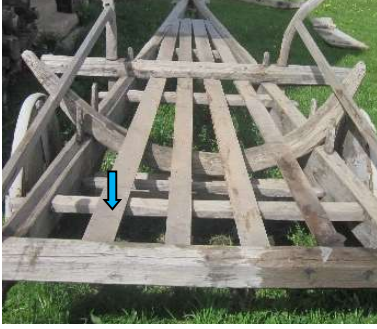
el arabası ~ el arabası Ara işlerinde kullanılan bir tür küçük öküz arabasına verilen isimdir. Çember biçiminde cağlı küçük tekerleri vardır. Üzerine çeten türü kasa takılarak yük taşınır. (Posof, Hanak).

El arabası maketi

R- Posof

gergi Öküz arabasının iç kısmına takılan ağaç parçalara verilen isimdir. Arabanın döşemesini oluşturmak için aralıklarla uzun ağaç parçalar takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gergi

gob - [goba, gopa, gopo] (< ?) Öküz arabasının iskelesini oluşturmak için arka ve orta kısmına enine takılan kalın ağaç parçalara verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak).

[goba]: (Damal).

[gopa]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[gopo]: (Aşıkzülali *Posof).

gob

goda (< ?) Boyunduruğun orta kısmına takılan ağaç çiviye verilen isimdir. Dayanıklı ağaçtan yontularak yapılır. Bir ya da iki adet takılır. Boyunduruğa bağlanan kayış bu parçaya sabitlendiği için sağa sola kaymaz. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

goda

Gorannın işlevine dair görsel

götluh ~ götlük Öküz arabasının ön kısmına enine takılan ağaç parçanın dışa doğru uzanan çıkıntılara verilen isimdir. Öküzler ağır yüklerle inişlerde arka adalelerini bu parçaya yaslayarak arabayı yavaşlatırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

götlük

Götlüğün işlevine dair görsel

halğa ~ halka (< Ar. *halaka*) → **şin** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

halka

Halkanın işlevine dair görsel

kayış ~ kayış Öküz arabasını boyunduruğa bağlamada kullanılan deri urgana verilen isimdir. İslah edilmiş deri yaşken birkaç kat örülerek yapılır. Kalın ve dayanıklı olduğu için kolay kopmaz. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kayış

Kayışın işlevine dair görseller

kol Öküz arabasının gövde kısmını oluşturan yan parçalarına verilen isimdir. Arabanın ana iskelesi bu iki parça üzerine kurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

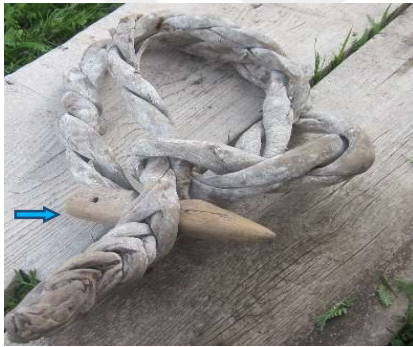
kol

kor araba ~ kör araba → öküz arabası (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

maluh - [malık, malıh] ~ maluk (< ?) Boyunduruk kayışına takılan başı geniş küçük ağaç mile verilen isimdir. Düğümün açılmaması için kayışın ilmeğine takılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[malık]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

[malıh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

maluk

Maluğun işlevine dair görsel

maran (< ?) Öküz arabası tekerleğine verilen isimdir. Bir bütün şeklinde olup tamamı ağaçtır. Orta kısmı kenarlara göre daha kalındır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

maran

R- İnt.

R- İnt.

Maranın işlevine dair görseller

mazi - [maşi] ~ mazi (< *Far. māzū*). Öküz arabasının tekerlerini birbirine bağlayan kalın ve yuvarlak ağaç parçaya verilen isimdir. Öküz arabasına dingil görevi yapar. Tekerleklere sabitlendiği için onlarla birlikte döner. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[maşi]: (TDK D.S., s.3226b) Kağının dingili. (Çıldır).

mazi

Mazının işlevine dair görsel

ot arabası ~ ot arabası Ot taşımada kullanılan geniş kasalı öküz arabasına verilen isimdir. On iki ayak genişliğinde yapılır. Ot yükleyebilmek için üzerine çit şeklinde kasa yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ot arabası

Ot arabasının işlevine dair görsel

sambaği ~ sambaği (< *sam(i)* + *baği* < *sami* < *Bk. Ab.*) Boyunduruğun boyunbağı çubuklarını birbirine bağlamada kullanılan ipe verilen isimdir. Koyun yününden veya keçi kılından örülen ipten yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sambaği

Sambağının işlevine dair görseller

sami (< ?) Öküzleri boyunduruğa bağlamada kullanılan boyunbağı çubuklarına verilen isimdir. Demir çubuklardan ya da dayanıklı ağaç türünden yapılır. Boyunduruğun kenar uçlarına aralıklarla ikişer tane takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sami

Samilerin işlevine dair görseller

sel (< *Ar. seyl*) Dağlık alandan ot indirmek için kullanılan kızak ayaklı kağnı türü arabaya verilen isimdir. Arka kısmında tekerleri ve ön kısmında da kızak ayakları olduğu için hem tekerleri üzerine hem de kızak ayakları üzerine çekilme imkanı vardır. Ot yüklüken inişte öküzleri bastırmaması için öndeki kızak ayakları üzerine kaydırılarak indirilir. Dağlık bölge olduğu için Posof yöresinde kullanılır. (Aşıkzülali *Posof).

R- Posof

Sel maketi

tar (< *Far. tār*) Kağnının çeten türü kasası üzerine yatay olarak takılan uzun ağaç sııklara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

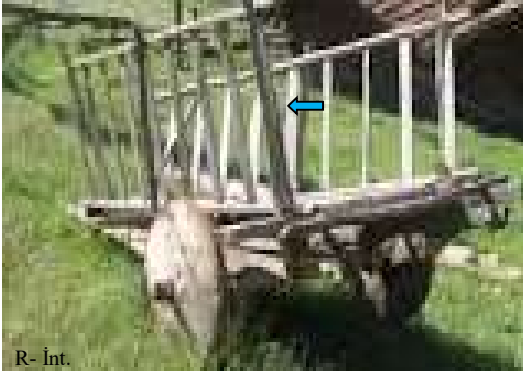
tar

tağallah ~ tağallak (< ?) Boyunduruğun boyunbağı çubukları başına takılan demir halkaya verilen isimdir. Boyunduruktan çubukların çıkmamasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tağallak

tikme ~ dikme Kağnyıya çeten türü kasa yapmak için kenarlarına aralıklarla dikilen ağaç kazıklara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

dikme

Dikmenin işlevine dair görsel

yastuh ~ yastık Kağnyıya teker kısmından yükseklik kazandıran kalın ağaç parçaya verilen isimdir. Arabanın yan parçaları altına kalın ve dayanıklı ağaç parçalar çakılarak yapılır. Tekerlerin bağlı olduğu dingil bu parçaların altına takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yastık

R- İnt.

Yastığın işlevine dair görseller

ziglik (< ?) → **el arabasi** (Aşıkzülali *Posof).

papatya (< Yun. *papadiá*) → **fırfır** (Aşıkşenlik *Çıldır).

ramok ~ **römork** (< Fr. *remorque*) Traktörün çektiği üstü açık yük taşıma aracına verilen isimdir. Lastik tekerlekli olup tamamı demirdendir. Yan kapakları ile arka kapağı açılır, kapanır biçimdedir. Hasat döneminde tarlada yığılan otlar çoğunlukla römorka yüklenerek taşınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

römork

Römorkla ot taşırken

tapan dırımıği ~ **tapan tırımıği** Traktörün arkasına takılarak sürülü tarlanın yüzeyini düzlemede kullanılan sivri dişli demir tırımığa verilen isimdir. Sürgüyle düzleme yapabilmek için tarlanın yüzeyinde kalan çim ve toprak kütlelerini parçalama işinde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tapan tırımıği

Tapan tırımığının işlevine dair görsel

traktör (< Fr. *tracteur*) → **motor** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

I. c. Harman Faaliyetleri

Harman işleri ekinlerin hasadı yapıldıktan sonra ağustos ayı içinde başlar, ekim ayı sonuna kadar devam eder. Harman işleri de çoğunlukla makineye dayalı tarım aletleri ile yapılır. Fakat yer yer gelenekten kalma eski araç ve malzemeler de kullanılmaktadır.

I. c. 1. Harman Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı

başla- → **tepür et-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

cegen - [ceven, ceyen] (< ?) Harman artığına verilen isimdir. Harman yapıldıktan sonra eleklerden geçemeyen ve harman altının süpürülmesinden çıkan kaba sap ve başak kırıntıları bir araya toplanır. Harman işi bittikten sonra rüzgârda savrulup geniş gözlü elekten geçirilerek içine karışan tahıl seçilir. Arta kalan kırıntılar, içinde kalan başak parçaları ile tahıl tanelerini seçmesi için kaz ve tavuk türü hayvanların önüne dökülür ya da samana katılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[ceven]: (Koyunpınar *Hanak).

[ceyen]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

cegen

Cegen rüzgârda savrulurken

Cegen elenirken

celh ~ celk (< ?) (TDK D.S.,) s. 1122 b) Harman savrulduktan sonra arta kalan yarı ezilmiş başak ve kaba saman. (Ardahan).

cicora (< *Gürc. cicora*) Buğday ekininin içinde biten bir tür yabancı bitkiye verilen isimdir. Buğdayın içinde küçük ve siyah tohumlar şeklinde görülür. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Buğdaydan cicorayı elekten seçerken

çalaheş ~ çalakeş (< *Gürc. çala*) → **cegen** (Aşıkzilali *Posof).

debert- - [devert-] (< ?) Kuruması için harmana yayılan sapı veya otu dirgenle alt üst ederek kabartıp güneşlenmesini sağlama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Nemli olan sap ve otlar yığılması veya dövülebilmesi için harmana yayılarak kurumaya bırakılır. Gün içinde hava alması ve güneş görmesi için aralıklarla çevrilir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[devert-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

delice Buğday ekininin içinde biten bir tür yabancı bitkiye verilen isimdir. Harman işi bittikten sonra çıkan buğdayın içinde küçük taneli siyah tohumlar şeklinde görülür. Yiyildiği zaman sersemlettiği için bu isim kullanılır. Un yapılacak buğday bu tür tohumlardan arındırıldıktan sonra öğütülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gagaç (< *Gürc. kakaçi / kaçaçi*) İnce otun içinde görülen kalın ve sert ot parçalarına verilen isimdir. Çoğunlukla nadasa bırakılan tarlalardan biçilen otun içinde çok olur. Kalın otları hayvanlar yiyemez. Biçilen ot, içinde çok fazla kalın ot varsa hayvanlar yiyebilmesi için dövülerek saman yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gagaç

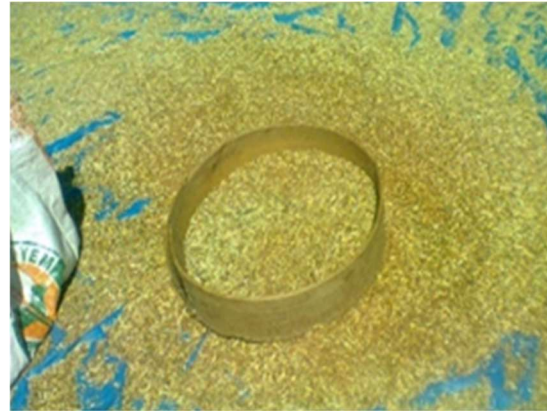
garman → **harman** (TDK D.S., s. 1928b) Harman. (Kol *Posof).

goyurğa → **kavurğa** (Aşıkşenlik *Çıldır).

harç (< *Ar. harç*) Tahılın içine karışmış olan yabancı nesnelere verilen isimdir. Arpa ve buğday tahıllarının içine bazen saman kırıntıları ile başka tür bitkilere ait tohumlar karışır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Harçlı arpa

Harçlı buğday

harman - [**hırman**, **garman**] (< *Far. hārmen-hīrman*) 1. Üzerinde sap dövülen düz alana verilen isimdir. Sap dövmek için samanlık yakınında geniş ve düz alan oluşturulur. Tarlalardan getirilen saplar burada biriktirildikten sonra dövülür. 2. Üzerinde döven sürütmek için yere yayılan arpa veya buğday sapına verilen isimdir. Dövülecek miktarda sap daire biçiminde harman yapılan alana yayılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[hırman]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Harman yeri

Harman yaparken

harman aç- - **[hırman ser-]** (< *harman* < *Bk. Ab.*) Saman yapmak için harmana sap yayma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Dövülmesi için yığılan saplardan bir miktarı harmana yayılır. Ardından üzerinde hayvanlarla döven sürütülerek saman yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[hırman ser-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

R- İnt.

R- İnt.

Harman açıp dövmeye dair görseller

hedik - **[hedih]** (< *Erm. hadig*) Buğdayın suda haşlanmış biçimine verilen isimdir. İlkbaharda kuzusu olan zayıf koyunlara yedirmek için pişirilir. Zayıf koyunların kısa sürede toparlanmalarını ve sütlerinin artmasını sağlar. Koyunların sütü arttığı için kuzularını doyurabilirler. Bu sayede kuzu ölümleri önlenmiş olur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[hedih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

hedik

Hedik yaparken

hızmlıh ~ hızmık (< ?) → **cegen** (Damal).

karacuh ~ karacık Tahılın içine karışmış küçük ve siyah renkli bir tür yabancı bitki tohumuna verilen isimdir. Saplar dövüldüğünde çıkan tahılın içinde görülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kavurga / kavurğa Taze buğdayın sacda kavrulmuş biçimine verilen isimdir. Harman işleri bittiğinde taze buğdaydan yapılır. Dövülerek kavrulmuş un elde edilir. Ayrıca çerez olarak da yenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kavurga

Kavurga kavururken

kavut - [goyut] Kavrulmuş buğdaydan yapılan una verilen isimdir. Harmandan sonra taze buğdaydan yapılır. Buğday sacda kavrulduktan sonra el değirmeninde öğütülerek un elde edilir. Kış aylarında çorba yapımında kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[goyut]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kendime (< ?) → **yarma** (Koyunpınar *Hanak).

kepek Unun içinden elenerek seçilen tahıl kabuklarının kırıntılarına verilen isimdir. Kepek insan yiyeceği olarak kullanılmaz. Biriktirilerek hayvanların samanına yem olarak katılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kepek

kerdige - [kerdiyer] (< ?) Arpayla buğdayın karışımından oluşan una verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[kerdiyer]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kırma Arpanın kabaca öğütülmüş biçimine verilen isimdir. Büyükbaş hayvanların yedikleri samana yem olarak katılır. Ayrıca ıslatılarak civcivlere yem olarak da yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Arpa kırması

pahah ~ pakak (< ?) Hayvanların yemliğine konulan samana katık olarak karıştırılan arpa kırmasına verilen isimdir. Çoğunlukla hayvanların samanla birlikte yemesi için ıslatılarak samana karıştırılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

patoz at- (< *patoz* < *Bk. I. c. 2.*) Patoza dövmesi için dirgenle sap dökme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Saplar dövülürken bir kişi patozun önünde durarak sürekli patoza sap döker. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

R- İnt.

Patoz atmaya dair görseller

patoz vur- (< *patoz* < *Bk. I. c. 2.*) Arpa ve buğday saplarının patozla dövülmesi işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Saplar dövüleceği gün hane sahipleri seferber olurlar. Sap çekme, makineye sap atma, eleklerden tahıl alma işleri iş dağılımı yapılarak yürütülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

R- İnt.

Patoz vurmaya dair görseller

saman Dövülerek küçültülmüş ot ve sap parçalarına verilen isimdir. Çoğunlukla arpa ve buğday saplarından yapılır. Yörede en çok üretilen hayvan yiyeceğidir. Samanlıklara depolanarak kışın hayvanlara yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

saman

Saman yapmaya dair görsel

tahıl (< *Ar. dahl*) Arpa ve buğday türü bitkilerin tohumlarına verilen isimdir. Harman işi bittikten sonra yığılan tahılın bir kısmı ailenin ve hayvanlarının yiyeceği olarak ayrılır, bir kısmı da tekrar ekim yapmak için tohumluk olarak depolanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tahıl

Harmandan çıkan tahıla dair görsel

tahıl al- (< *tahıl* < *Bk. Ab.*) Patozun eleklerinden akan tahılı kaplara doldurma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Arpa ve buğday sapları patozla dövülürken çalışanların bir kısmı eleklerden akan tahılı kaplara doldururlar. Doldurdukları kapları ya çuvallara boşaltırlar ya da yan tarafa serilen sergiye dökerler. Bu işi çoğunlukla kadınlar ve çocuklar yapar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Patozdan tahıl almaya dair görseller

tahıl yap- (< *tahıl* < *Bk. Ab.*) Tahılı eleyerek içindeki yabancı nesnelere seçme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Sap dövme işi bitikten sonra yığılan tahıllar içine karışan yabancı nesnelere arındırılması için rüzgarda savrulurarak ekten geçirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tahıl yapmaya dair görseller

tec (< ?) Tahıl yığımına verilen isimdir. Dövülen saptardan alınan tahıl harmanda yere serilen naylon ya da hasır türü örtülerin üzerinde biriktirilir. Harman işi bittikten sonra tahıllar içine yabancı nesne karışmışsa elenerek temizlenir. Ardından çuvallara doldurularak tahıl depolarına taşınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tec

Harmandan sonra tec yapılan tahılın elenip taşınmasına dair görseller

tecle- (< *tec+le-* < *tec* < *Bk. Ab.*) → **tepür et-** (Damal).

tepür et- (< *tepür* < *Bk. I. c. 2.*) Tahılı kap içinde silkeleyerek içindeki yabancı nesnelere temizleme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Harmandan sonra içinde çok miktarda iri taneli nesne olan tahıl elenebilmesi için önce “tepür” denilen geniş kap içinde silkelenecek şekilde seçilir. Kap içine doldurulan tahıl alttan üste doğru silkenince kaba nesnelere elek üstünde birikir. Silkeleme süresince biriken nesnelere avuçla alınır. Tahıl elenecek düzeye getirilinceye kadar bu işlem devam eder. (Hanak, Posof).

Tepür etmeye dair görseller

teşle- (< teş+le < teş < Far. taşd) → **tepür etmek** (Koyunpınar *Hanak).

tığ (< Far. tig) İçinden tahıl seçilmemiş samana verilen isimdir. Dövenle yapılan samanlar için kullanılır. Saplar hayvanların sürüttüğü dövenle dövüldüğünde tahılla saman karışık olur. Daha sonra makinede ya da rüzgarda savrularak samanla tahıl seçilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tıgı savururken

Harman yerindeki tığ yığınları

tığ savur- - [**tığ soyur-**] Samanı rüzgarlandırarak içindeki tahılı seçme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Bu iş el gücüyle çalışan ahşap makineyle ya da samanı rüzgâra karşı yabayla savurmayla yapılır. Tahıl samana göre ağır olduğu için rüzgara doğru yapılan savurmada tahıl olduğu yere dökülür, fakat saman rüzgara kapılıp bir miktar ileri giderek yere dökülür. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**tığ soyur-**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Yabayla tığ savururken

Tığ makinesiyle tığ savururken

tınaz (< Yun. tinos) Saman yığınının verilen isimdir. Harmandan sonra saman ıslanmaması ve rüzgarda dağılıp telef olmaması için bir araya yığılır. Uygun zamanda taşınarak samanlığa doldurulur. (Hanak, Posof)

tınaz

Tınaz yapılan samanın taşınmasına dair görsel

un Yöresel olarak da una aynı isim kullanılır. Buğday ve arpa tahıllarından elde edilir. Yiyecek olarak çoğunlukla buğday unu kullanılır. Arpa unu ise hayvanlara yal çalmak ve civcivlere ekmek yapmak için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yarma Buğdaydan yapılan pilavlık bulgura verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yarma yap- Buğdayı kırıp bulgur yapma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Harmandan sonra alınan taze buğdaydan yapılır. Buğday kaynar suda haşlandıktan sonra dibek taşında dövülerek kabuğundan ayrıştırılır. Daha sonra el değirmeninde kırılarak bulgur yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

Yıkamış buğday kurutulurken

R- İnt.

Buğday dibek taşında dövülürken

R- İnt.

El değirmeninde yarma yapılırken

yem Hayvanlara yiyecek olarak verilen arpa ve buğday tahıllarına verilen isimdir. Yem olarak en çok arpa kullanılır. Kümes hayvanlarının temel yiyeceğidir. Genelde tane şeklinde önlerine serpilerek yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

I. c. 2. Harman Faaliyetlerinde Kullanılan Araç ve Malzemelerle İlgili Söz Varlığı

bardan - [bardam] (< *Far. bâr-dan*) Birkaç naylon çuvalın birleştirilmesiyle dikilen büyük çuvala verilen isimdir. Saman ve eşya taşıma işlerinde kullanılır. Yayıya göçen aileler yatak ve yorganlarını, yolda toz almaması için bu tür çuvaların içine koyarlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[bardam]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

çeten Saman taşımada kullanılan büyük sepete verilen isimdir. Uzun ve geniş ağızlıdır. Her iki tarafına takılan ağaç kaldıraçlarla iki kişi tarafından elle taşınır. Çoğunlukla harman sonrasında yığılan samanı samanlığa taşıma işinde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çeten

çuval - [çuyal] (< *Far. çuvāl*) İçine tahıl ve saman doldurup taşıma işinde kullanılan büyük torbaya verilen isimdir. Çoğunlukla kıl ve naylon türü iplerden dokunmuş çuvallar bu tür işlerde kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[çuyal]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

elek Unla kepeği ayırmada kullanılan sık gözlü un eleme aracına verilen isimdir. Ağaç kasnaktan ve plastik tordan yapılır. Su değirmeninde öğütülen unun kepeği seçilmez. Hamur yapmadan önce un bu tür eleklerde elenerek kepeği seçilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

elek

daşgözel - [daşgözeri] Buğday tahılı içindeki yabancı ve iri taneli nesnelere seçmede kullanılan geniş gözlü eleğe verilen isimdir. Harman sonrası çıkan tahılları eleme işinde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[daşgözeri]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

Daşgözele dair görseller

dilo (< ?) Keçi kılından dokunan büyük kıl çuvala verilen isimdir. İçine tahıl doldurulur. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

dilo

döven → **gem** (Damal).

gaj (< ?) Bir tür sert ve kesici özelliği olan taşa verilen isimdir. Küçük parçalar halinde kırılarak harman yapmada kullanılan dövenin altına takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gaj

gem - [**gemi**] Öküz ve at gibi yük çeken hayvanların sürüttüğü dövene verilen isimdir. Geniş ve kalın tahtalardan dikdörtgen biçiminde yapılır. Ön kısmı sap ve samanı toplamaması için yukarı doğru kavilidir. Hasat döneminde kuru sap üzerinde sürütülerek sapı ufaltıp samana dönüştürür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak).

[**gemi**]: (Aşıkzülali *Posof).

gem

Gemle sap döverken

R- İnt.

diş Dövenin altına takılan kesici parçalara verilen isimdir. Dövenlerin dişi çoğunlukla bir tür camsı özelliği olan sert taştan kırılan parçalardan yapılır. Ayrıca kesiciliği arttırmak için taşların aralarına nal ve tırpan kırıkları gibi kesici özelliği olan demir parçalar da takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Dövenin alt kısmında yer alan dişlerine dair görsel

ged (< ?) → **küsgi** (Aşıkşenlik *Çıldır).

gerraf (< ?) → **tapan** (Aşıkşenlik *Çıldır).

gezer patoz (< *patoz* < *Bk. I. c. 2.*) Traktörün arkasında dolaştırılarak sap dövülebilen özelliğine sahip patoz türüne verilen isimdir. Bu tür makineler sapların harmana taşınmasına gerek duyulmadan tarlada dövülmesini sağlar. Tarladaki sap yığınları tek tek dolaşarak buldukları yerde dövülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gezer patoz

Gezer patozla sap döverken

hal (< ?) Harman sonrasında samanı sürüterek toplamada kullanılan sıyrılgaca verilen isimdir. Karları temizlemede de kullanılır. Tamamı ağaçtandır. Ağız kısmı dikdörtgen şeklinde olup geniş ve enlidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof)

hal

Harmanda halla samanı toplarken

halat (< *Yun. kalod*) Patozun makas kolunu çevirmede kullanılan enli ve uzun kayışa verilen isimdir. Sap dövüleceği zaman traktörle patoz arasına takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

halat

haran - [haral] (< *Ar. ġirār*) Büyük naylon çuvala verilen isimdir. Normal çuvalın yaklaşık iki katı büyüklüktedir. Ot ve saman taşıma işlerinde kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[haral]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Harana ot doldururken

Harana saman doldurulurken

harbul - [hervil] ~ kalbur (< *Ar. ġirbāl / ġirbīl*) Harmandan sonra buğday elemeye kullanılan eleğe verilen isimdir. Ahşap kasağa deri ipten örülmüş tor takılarak yapılır. Buğday tahılının içine karışmış olan küçük yabancı nesnelere seçmek için kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[hervil]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kalbur

Kalburun işlevine dair görsel

hasır (< *Ar. hasir*) Saz türü bitkilerden örülen sergiye verilen isimdir. Yıkanmış tahılları kurutmada sergi olarak kullanılır. Değirmene öğütmeye götürülecek tahıllar akarsuda yıkandıktan sonra hasırların üzerine serilerek kurutulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hasır

Çayda tahıl yıkayıp hasırda kurutmaya dair görseller

haşa / haşal (< ?) → **kıl çuval** (Aşıkşenlik *Çıldır).

hepel (< ?) → **tapan** (Binbaşak *Hanak).

kabda (< ?) (TDK D.S., s. 2582b) Harmanda tahıl toplayan araç, sıyrıga. (Çıldır).

kara patoz (< *patoz* < *Bk. I. c. 2.*) Samanla tahılı seçme özelliği olmayan patoz türüne verilen isimdir. Bundan dolayı saman püskürtme borusu ile tahıl seçme elekleri yoktur. Traktöre halatla bağlanarak çalıştırılır. Sadece sapı samana dönüştürür. Bölgede kullanılan ilk sap dövme makinesidir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kara patozla sap döverken

kasnah - [gasnah] ~ **kasnak** 1. Traktörün arka kısmına takılarak motora bağlı mil vasıtasıyla döndürülen çarka verilen isimdir. Patozla sap döverekten kullanılır. Traktörle patoz arasına takılan halatı çevirerek patozun çalışmasını sağlar. 2. Elle tahıl ve un elemelerde kullanılan eleklerin ahşap kısmına verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gasnah]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Traktör kasnağı

Halat kasnağı takılıyken

Elek kasnağı

kıl çuval - [kıl cuyal] (< *çuval* < *Bk. Ab.*) Keçi kılından dokunan çuvala verilen isimdir. İçine tahıl doldurup taşımada kullanılır. İl genelinde naylon çuvallar yaygınlaştığı için bu tür çuvallar artık pek kullanılmamaktadır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[kıl çuval]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Kıl çuvalların işlevine dair görsel

küski ~ **küskü** Kaldıraç olarak kullanılan uzun ağaç parçasına verilen isimdir. Hasat ve harman dönemlerinde ot ve saman taşıma işlerinde kullanılır. Sırik türü ağaçlardan yaklaşık 2-3 metre uzunluğunda kesilerek yapılır. Baş kısımları avuç içiyle kavranabilecek düzeyde yontularak inceltilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

küski

R- Binbaşak

R- Damal

Küskünün işlevine dair görseller

naylon çuval - [**naylon çuyal**] (< *naylon* < *İng. nylon*, < *çuval* < *Bk. Ab.*) Naylon ipe örülen çuvala verilen isimdir. Tahıl ve saman taşımada kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**naylon çuyal**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

patoz (< *Fr. batteuse*) Traktörün çalıştırdığı sap dövme makinesine verilen isimdir. Çalışma ve sap dövme özelliklerine göre değişik türleri vardır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

patoz

Patozla ot döverken

saha / şaha (< ?) → **dilo** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

sarat (< *Ar. sarrad*) → **şedire** (Koyunpınar *Hanak).

savuran patoz Saman ile tahılı birbirinden ayırabilen patoz türüne verilen isimdir. İl genelinde “kara patoz” denilen sap dövme makinesinin bir sonraki geliştirilmiş modeli olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Savuran patozla sap döverken

şana (< ?) → **yaba** (Meryem *Çıldır).

şedire - [**şadara**, **şadre**] (< ?) Harman altı süprüntüsünü elemeye kullanılan geniş gözlü eleğe verilen isimdir. Kalbura göre daha geniş gözlüdür. Eleme yaparken elek gözleri fazla geniş olduğu için tahıl gözlerden akar, tahıldan büyük yabancı nesnelere elek üzerinde kalır. (Ardahan, Çıldır, Hanak, Posof).

[**şadara**]: (Damal).

[**şadre**] : (Senemoğlu *Göle).

şedire

Şedireyle tahıl elerken

tapan Öküzlerin çektiği saman yığma sıyıracağına verilen isimdir. Dövenle yapılan samanı harmandan toplayıp yığmak için kullanılır. Geniş ve enli kalas türü tahtadan yapılır. Kenar kısımlarına takılan uzun ağaç parçalarla boyunduruğa bağlanır. Arka kısmındaki deliğe uzun ağaç kol takılır. Öküzler çekerken kola bastırarak yerdeki samanı toplayıp sürütmesi sağlanır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Tapan maketi

tec küreği ~ **tec küreği** (< *tec* < *Bk. I. c. I.*) Samanı savurmada kullanılan geniş ağızlı ağaç küreğe verilen isimdir. Sap ve kürek kısmı bir bütün halindedir. Geniş ağızlı olduğu için tahıllı samanı savururken kolaylık sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tec küreği

Tec küreğiyle makineye saman döerken

telis çuval - [telis çuyal] (< *telis* < *Ar. tilis - tellis*, < *çuval* < *Bk. Ab.*) Kendir ipten seyrek dokunan çuval türüne verilen isimdir. Tahıl taşıma işlerinde kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[telis çuyal]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

tepür (< ?) İçinde tahıl seçilen tepsi biçimindeki tahta kaba verilen isimdir. Harmandan sonra tahılın içine karışmış yabancı nesnelere silkeleyerek seçmek için kullanılır. (Hanak, Posof).

tepür

tığ savuran - [tığ soyuran] Samanı savurup içindeki tahılı seçme işinde kullanılan kollu ahşap makineye verilen isimdir. Dövenle yapılan sapın samanını savurmak için kullanılır. Savurma işini içinde bulunan dört kanatlı pervaneler yapar. Üst kısmından dökülen samanı pervaneler rüzgârlandırarak savurur. Saman makinenin önüne doğru savrulurken tahıl eleklerden geçerek makinenin altına dökülür. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[tığ soyuran]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

tığ savuran

Tığ savuranın işlevine dair görsel

yaba - [yava] Saman aktarmada kullanılan çok dişli el aletine verilen isimdir. Dişleri ve sap kısmı ağaç malzemeden yapılır. Son yıllarda daha çok demir ve plastik malzemeden yapılan türleri kullanılmaktadır. Samanı tutması için dişlerin uç kısmı yukarı doğru kavislidir. Harman sonrasında saman taşıma işinde en çok kullanılan malzemelerdendir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[yava]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

I. d. Tarım Ürünlerinin Depolandığı Yer ve Yapılarla İlgili Söz Varlığı

ambar / anbar (< *Far. enbār*) Tahılların depolandığı büyük, ahşap depoya verilen isimdir. İçinde tahılları türlerine göre doldurmak için bölmeler vardır. Kalın kalas türü tahtalardan bir bütün halinde yapılır. Kapısı olan küçük ev gibidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ambar

Ambarın giriş bölümü

Ambarın tahıl konulan bölmeleri

göze ~ göz Saman dökmek için samanlık duvarı üzerinde açılan pencere gözüne verilen isimdir. Taştan yapılan eski tip samanlıkların duvarında olur. Samanlığın harman tarafındaki duvarı üzerinde toprak zeminden itibaren pencere bırakılır. Saman buradan sıyrığaç ve yabayla samanlığa akıtılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

göze

haro (< *Gürc. haro*) Tahıl ambarının içindeki bölmelere verilen isimdir. Tahıllar karışmaması için türlerine göre bu bölmelere doldurulur. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

haro

Ambarın iç bölmeleri

Ambarın dıştan görünüşü

tahıl kuyisi ~ tahıl kuyusu (< *tahıl* < *Bk. I. c. I.*) Tahıl doldurmak maksadıyla bina içinde yapılan kuyuya verilen isimdir. Harmandan sonra depolanamayıp arta kalan tahılları saklamada kullanılır. Tahılı topraktan ve nemden korumak için bu tür kuyuların iç kenarları taşla örülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

merek - [meryh] (< *Erm. mereg*) Harman yerlerinde taş duvarla yapılan üstü toprakla kapalı eski tip samanlığa verilen isimdir. Bu tür yapılar genel olarak toprak içine kazılan çukur yerlere yapılır. Dış yüzeyinden bakıldığında alçak yapı gibi görünür, fakat içten yüksek ve geniştir. Bundan dolayı çok miktarda saman ve ot doldurulabilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[meryh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

merek

Mereğin içten görünümüne dair görsel

savuhluh - [soyuhluh] ~ soğukluk Taştan yapılan eski tip evlerde kiler olarak kullanılan bina içindeki soğuk yerlere verilen isimdir. Çoğunlukla bina girişindeki serin ve soğuk olan tenha yerler bu amaç için kullanılır. İçine yağ, peynir, kavurma ve kaz eti gibi bozulabilecek hayvansal ürünler koyulur. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[soyuhluh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

I. e. Tahılların İşlenmesi Faaliyeti

Harman işleri bittikten sonra ekim - kasım aylarında ailenin ve hayvanların yiyeceği olarak kullanılacak tahılların öğütülmesi süreci başlar. Eğer tahıllar su değirmeninde öğütülecekse önce öğütmek için ayrılan tahıllar elenip yıkanarak öğütülmeye hazır hale getirilir. Ardından hazırlanan tahıllar değirmene götürülerek öğütülür. Tahıllar öğütüldükten sonra evlerde bulundurulmuş küçük el değirmenleriyle bulgur ve arpa şehriye türü yiyeceklerin yapım işleri gerçekleştirilir. İl genelinde son yıllarda tahılların öğütülmesi elektrikli makinelerden kurulu değirmenlerde öğütülür. Bundan dolayı artık su değirmenleri kullanılmamaktadır. Bulgur ve arpa şehriye türü ürünler de marketlerden hazır alınmaya başlandığı için el değirmenleriyle bulgur yapma faaliyetleri de iyice azalmış durumdadır.

I. e. 1. Tahılların İşlenmesiyle İlgili Söz Varlığı

degirman ~ değirmen Su gücüyle çalışarak tahıl öğüten ilkel fabrikalara verilen isimdir. Dere yataklarından akan çay kenarlarına kurulur. Suyun döndürdüğü büyük ve yuvarlak taş vasıtasıyla tahılları öğütür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

değirmen

I. e. 1. 1. Değirmenin Malzemeleriyle İlgili Söz Varlığı

ambar / anbar (< *Bk. I. d.*) Tahılların değirmen taşına akmasını sağlayan tahıl deposuna verilen isimdir. Ögütülecek tahıl içine doldurulur. Üst kısımdan alt kısmına doğru daralan yapısı vardır. Alt ön kısmında bulunan delikten tahıllar değirmen taşının deliğine akar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ambar

Ambara tahıl dökerken

bent (< *Far. bend*) Değirmene su akıtmak için çay türü akarsuların önüne çekilen küçük setlere verilen isimdir. Değirmenin üzerinde kurulduğu akarsuyun önüne taş ve çim topraklarıyla set çekilerek yapılır. Değirmene giden kanala buradan su bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bent

boğoz ~ boğaz Değirmen taşının ortasındaki deliğe verilen isim. Ambardan akan tahıl bu kısımdan taşın içine akar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

boğaz

çahçah ~ çakçak (< *Yansıma ses*) Değirmen taşı üzerindeki ambarın oluğuna bağlanan hareketli ağaç parçaya verilen isimdir. Tahılın oluktan akış devamlılığını sağlaması için yapılır. Oluğun kenarına “T” şeklinde ağaç bağlanır. Ayak kısmı değirmen taşının üzerine oturtulur. Taş döndüğü vakit bu düzenek ambarın oluğunu sallar. Bundan dolayı oluğun ağız kısmına yığılan tahıl tıkanmadan değirmen taşının deliğine akar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çakçak

Çakçakın işlevine dair görsel

çarh ~ çark (< *Far. çarh*) Su gücüyle dönerek değirmen taşını döndüren büyük pervaneye verilen isimdir. Demir malzemeden yapılır. Geniş ve aralıklı kanatları vardır. Ortasına üstte öğütme işini yapan taşla çarkı birbirine bağlayan demir mil takılıdır. Oluktan akan su kanatlara çarparak çarkı çevirir. Çark da kendisiyle birlikte taşı döndürür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çark

Suyun çarkı döndürmesine dair görsel

değirmen daşı ~ değirmen taşı Su değirmeninde öğütme işini yapan yuvarlak taş verilen isimdir. Aynı boyutta iki büyük taş üst üste koyularak yapılır. Alttaki taş sabit kalır, üstteki taş döner. Üstteki taşın ortası tahıl akması için deliktir. Tahıllar üstte

dönen taşın deliğinden geçerek iki taşın arasında ezilip una dönüşür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

değirmen taşı

domuzluh ~ domuzluk Su değirmeninde oluktan suyun çıktığı yerle çarkın arasındaki boşluğa verilen isimdir. Su bu kısımda çarka çarptıktan sonra dışarı akar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

domuzluk

gerdene Değirmen taşının üst kısmındaki kaldıraca verilen isimdir. Unun ince ya da kalın olması için iki taş arasındaki mesafesinin ayarlanmasında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gerdene

harh / harıh ~ hark (< Ar. *ħark*) Değirmene su akıtılan kanala verilen isimdir. Akar suyun önüne çekilen bente biriken suyu değirmene akıtmak için geniş ve uzun kanal yapılıdır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hark

havuz (< *Ar. ḥawḍ*) Su değirmenin üst kısmında suyun toplandığı havuza verilen isimdir. Değirme suyun aktığı kısımda betondan havuz yapılır. Böylece kanalla gelen suyun oluşun önünde toplanması sağlanır. Su bu kısımda toplandığı için oluşun içindeki suya basınç uygulayarak tazyik almasını sağlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

havuz

holuh ~ oluk Değirmenin üzerindeki havuzla değirmen taşı arasına yatay diklikte konulan boru biçimindeki kanala verilen isimdir. Ağaç ya da demir türü malzemeden yapılır. Değirmenin üst kısmındaki havuzda biriken suyun yukarıdan basınçlı olarak çarka akmasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

oluk

per (< ?) → **çark** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

savacah ~ savacak Değirmene akan suyun yönünün değiştirildiği kanal kenarındaki açık alana verilen isimdir. Değirmenin havuzuna yakın bir yerde su kanalının kenarında açık alan bırakılır. Suyun akmasını önlemek için önüne tahta kapı koyulur. Öğütme işi bittikten sonra suyun değirmene girişini önlemek için tahta kapı kanal kenarından kaldırılarak havuzun önüne koyulur. Su havuza giremediği için kanalın kenarda bulunan açık yerden yana akar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

şahşah ~ **şakşak** (*Yansıma ses*) → **çahçah** (Koyunpınar *Hanak).

şivşit (< ?) → **şüşüt** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

şüşüt - [**şürşüt**] (< ?) Oluğun çıkış kısmındaki daraltılmış bölüme verilen isimdir. Oluktan gelen suyun bu kısımda iyice sıkışmasını ve tazyikli biçimde çarkın kanatlarına çarpmasını sağlar. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[**şürşüt**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

şüşüt

tapan Değirmen taşını ayarlama için kullanılan çarkın altındaki tahta bölüme verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tarp - [**tarh**] (< ?) Değirmenin kanalı kenarına balık tutmak için yapılan bende verilen isimdir. Değirmenin suyunun kesildiği susavarın önüne etrafı duvarla çevrili küçük bent yapılır. Bendin önüne sık aralıklı çit koyulur. Susavardan akan suyla gelen balıklar bendin içine hapsolür. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**tarh**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

unluh ~ **unluk** Değirmen taşı önünde bulunan un kabına verilen isimdir. Taşın ön kısmına tahtadan bölme yapılır. Öğünen un taşın kenarlarından akarak burada birikir. Un birikince kürekle alınarak çuvalara doldurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

unluk

Unlukta biriken unu çuvala doldurürken

degirmanci ~ **değirmenci** Su değirmeni işletmecisine verilen isimdir. Dere yatakları üzerinde su değirmenleri yaparak ücret karşılığında tahıl öğütür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

değirmenci

deşter (< ?) → **el değirmani** (Yalnızçam *Ardahan).

dibek - [**diveyh**] İçinde tahıl dövülen tekne biçimindeki oyuk taşa verilen isidir. Arpa şehriyesi ile bulgur yapılacak arpa ve buğdayı kılıfından ayırmada kullanılır. Tahıl yıkanıp kurutulduktan sonra taşın içine doldurulur. Ardından ağaç tokmakla dövülerek kılıfından ayrıştırılır. Daha sonra rüzgârda savrulurarak kılıfından seçilir. Kılıfı alınmış arpa, arpa şehriyesi olarak kullanılır. Buğday ise el değirmeninde kırılarak bulgur yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**diveyh**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

dibek

Dibek taşında tahıl döverken

el değirmani ~ **el değirmeni** Elle döndürülerek buğday ve mısır öğütmede kullanılan değirmen taşına verilen isimdir. Üst üste koyulan iki yuvarlak taştan yapılır. Üstteki taşın ortası tahıl dökmek için deliktir. Ayrıca elle tutup çevirebilmek için kenar kısmına kol takılıdır. Üsteki taş döndürüldüğünde deliğine doldurulan tahılı altına çeker ve öğüttükten sonra kenarlarından dışarı döker. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

el değirmeni

El değirmeninin işlevine dair görsel

kırma kır- Arpayı iri taneler şeklinde öğütme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Sonbaharda kış hazırlığı için yapılan işlerdendir. Kış aylarında hayvanlara yedirmek için yeteri miktarda arpa değirmende götürülerek kırdırılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Arpa kırarken

R- Karakale

Kırdırılacak tahıl tartılırken

kırma makinesi (< makine+s+i < makine < Bk., I. a. 5.) Elektrik gücüyle çalışan tahıl kırma makinesine verilen isimdir. Hayvanlara yem olarak yedirilecek arpanın kırılmasında kullanılır. Ayrıca bu tür makinelerde kaya tuzu da öğütülerek toz tuz yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kırma makinesi

kikire (< ?) → **el değirmeni** (Aşıkşenlik *Çıldır).

salgi ~ **salgi** Dibek taşına doldurulan buğdayı dövmede kullanılan geniş başlı ağaç tokmağa verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

salgi

R- Y. Gündes

Salgiyla buğday döerken

sitahan -[istahan] (< ?) Buğday ve arpa türü tahılların kılıfını almada kullanılan taş değirmenine verilen isimdir. İçi leğen biçiminde oyuk geniş taş ile teker biçimindeki büyük değirmen taşından oluşur. Oyuk taşın içinde yuvarlak taş dikine döndürülerek tahıl kılıfından ayrıştırılır . Taş su gücüyle veya hayvana bağlanarak döndürülür. Oyuk taşın içine tahıl doldurulduktan sonra taş yuvarlanır. Taşın altında ezilen tahıl kılıfından ayrılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[istahan]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

sitahan

Sitahan suyla döndürülürken

Sitahan hayvan gücüyle döndürülürken

sohu (< ?) → **dibek** (Damal).

yügüt- - [üyüt-] ~ öğüt- Tahılı değirmende un yapma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Harman işleri bittikten sonra kış yiyeceği olarak buğday ve arpa türü tahılları öğütme işleri yürütülür. Tahıllar çayda yıkanıp kurutulduktan sonra değirmene taşınır. Sonbaharda herkes tahıllarını öğütme telaşına girdiği için değirmenler kalabalık olur. Bundan dolayı değirmenden sıra almak gerekir. Öğütme işi ağır yürüdüğü için geceyi birkaç gün değirmende geçirenler bile olur. Öğütme sırası gelen kişi tahıllarını kendisi öğütür. Değirmenin deposuna tahıl döker, çıkan unu çuvalara doldurarak bir köşeye istif eder. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[üyüt-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Değirmende tahıl öğütürken

yora Değirmen taşının etrafına yayılan un tozuna verilen isimdir. Öğünen un taşın ön kısmındaki un kabına dökülür. İnce toz halinde olanlar ise etrafa saçılır. Öğütme işi bittikten sonra süpürülerek hayvanlara yedirmek için çuvala doldurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

I. f. Bostancılık Faaliyetleri

Ardahan'da tarımsal faaliyetler kapsamında küçük ölçekte bostan bitkileri yetiştiriciliği de yapılır. Bölgedeki soğuk iklim koşulları nedeniyle bostan bitkilerinin ekimi yaygın değildir. Yaz aylarında ailenin yeşillik ihtiyacını karşılaması amacıyla ev önlerinde bulunan etrafi duvar ya da çitle çevrili müsait alanlara ekilir. Bostan bitkilerinin ekim faaliyetleri nisan - mayıs aylarında gerçekleştirilir. Soğan, marul, patates, tere, lahana, havuç ve turp yaygın olarak yetiştirilir.

I. f. 1. Bostancılık Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı

belle- Ekim yapılacak bostanlık alanın toprağını eşime işini ifade etmede kullanılan eylemdir. İlkbaharda bostanlık alan eşinerek ekim için hazır hale getirilir. Bir müddet dinlenmeye bırakıldıktan sonra bitkiler yetiştirme özelliklerine göre zamanı geldikçe ekilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Bellemeye dair görsel

boğoz ver- ~ boğaz ver- Büyüme aşamasındaki bostan bitkilerinin yaprak kısımları etrafına toprak dolama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Bazı bostan bitkileri bir miktar uzayınca yaprakları yan yatar. Bu durum bitkinin gelişmesini engeller. Bundan dolayı yaprakların dik durmasını sağlamak için etrafına toprak yığılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Patatese boğaz vermeye dair görseller

bosdan ~ bostan (< *Far. bütān*) Bostan bitkilerinin ekili olduğu yere verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bosdan dırmığı ~ bostan tırmığı (< *bostan* < *Bk. Ab.*) Bostan ekilecek toprağı düzlemede kullanılan demir dişli tırmığa verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bostan tırmığı

Bostan tırmığının işlevine dair görsel

çapa Bostanı eşmede kullanılan keser tipli el aletine verilen isimdir. Kesere göre daha geniş ağızlıdır. Ağaç sap takılarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çapa

Çapanın işlevine dair görsel

çapala- Bostan bitkilerinin toprağını eşerek yumuşatma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Verim kalitesini arttırmak için yapılır. Bostan bitkileri filiz dönemindeyken etrafındaki toprak çapayla eşinerek yumuşatılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çiğit ~ çiğit Ayçiçeği çekirdeğine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çiğit

dib - [div] ~ dip Patates ekili kuyuların her birine verilen isimdir. Kürekle patates sökerken her bir kuyu bir dip sayılarak sırayla sökülür. Kuyuların tespitinde patateslerin toprak üzerinde uzayan yaprak kümeleri dikkate alınır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[lobya]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

dib

Her bir dibi gösteren patates yaprakları

düz bel Ucu düz ve sivri küreğe verilen isimdir. Bostan işlerinde toprağı eşimede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

düz bel

evlek Bostan bitkilerinin türlerine göre ekildiği alanlara verilen isimdir. Bostanda her bitki türü için ayrı bir ekim alanı oluşturulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

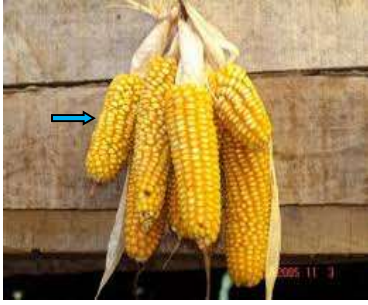
Evleklere dair görsel

fasulye (< Yun. *phaseolus*) Fasulye bitkisine yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Latince ismi "*phaseolus vulgaris*" dir. Kırağıya dayanmadığı için yükseltinin fazla olduğu yerlerde ekimi fazla yapılmaz. Bundan dolayı ekimi yaygın değildir. Sadece ailenin ihtiyacını karşılayacak miktarda ev kenarlarındaki küçük bostanlık alanlarda ekilir. Yaz aylarında taze toplanarak yemek yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yeşil fasulye

godoş (< *Erm. godoş*) Mısır koçanına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

godoş

karıh ~ karık → **evlek** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kartopi ~ kartopu Patatese verilen isimdir. İl genelinde patates için kullanılan eski sözcüklerdendir. Latince ismi “*solanum tuberosum*” dir. Bölgede yetiştirilen en yaygın sebze bitkisidir. Genel de ev ihtiyacını karşılaması için bostan türü yerlerde küçük çaplı ekimi yapılır. Yetiştirilen patatesin bir kısmı yaz sonu ile güz mevsimi başlarında sökülerek taze yenir. Arta kalanı da güz mevsiminin sonlarına doğru sökülerek torbalarıdır. Kışın yemek için kilerlik malzeme olarak saklanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kartopi

havuç → **pörçükli** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kartol / kardol (< *Rus. kartofel*) → **patates** (Aşıkzülali *Posof).

lapatga (< ?) → **düz bel** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

lazut (< *Erm. lazut*) Mısır koçanından ayrıştırılmış mısır tanelerine verilen isimdir. Ögütülerek mısır unu yapılır. Ayrıca patlatılarak çerez olarak da yenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

lazut

lobiye - [lobya] (< *Gürc. lobiye*) Barbunyaya verilen isimdir. Latince ismi “*phaseolus vulgaris*” dir. Posof ve Çıldır Kurtkale kesiminde yetiştirilerek kuru bakliyatı yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[lobya]: (Aşıkşenlik * Çıldır).

lobiye

marol ~ marul (< *Yun. marüli*) Marul bitkisinin yöresel ağızdaki ismidir. Latincesi “*lactuca*”dır. Yaz aylarında salata yapımında kullanmak için yetiştirilen bostan bitkilerindedir. Kırağıya dayanıklı olmadığı için ekimi çok yaygın değildir. Ailenin ihtiyacını karşılayacak miktarda ev kenarlarındaki tenha yerlerde ekimi yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

marul

mısır (< *Ar. mişır*) Mısıra yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Sonradan yaygınlaşmış sözcüklerdendir. Latince ismi “*zea mays*”dır. Kırağıya karşı dayanıksız olduğu için ekim alanı ilin her kesiminde aynı oranda yaygın değildir. Yüksek kesimlerdeki yerleşim alanlarda kapı önlerindeki bostanlara ekilir. Posof ve Çıldır Kurtkale bölgelerindeki alçak kesimlerde ekimi sulanabilen tarla türü yerlerde geniş çaplı yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

mısır

patates (< *Yun. patátes*) → **kartopi** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

pörç Patatesin yapraklı sap kısmına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

pörç

Pörçlerle ilgili görsel

pörçüklü - [pörçühlü] ~ **pörçüklü** Havuca verilen isimdir. Latincesi “*daucus carota*” dir. İl genelinde havuç yerine kullanılan en eski sözcüktür. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[pörçühlü]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

pörçüklü

sapah ~ **sapak** → **pörç** (Aşıkşenlik *Çıldır).

soğan Soğan bitkisine yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Latince ismi “*allium cepa*”dır. Kırağıya dayanıklı olduğu için ekim alanı yaygındır. Ailenin yaz aylarında salata yapımında yeşillik ihtiyacını karşılaması için yetiştirilir. Bundan dolayı bostanlık alanlarda küçük çaplı ekimi yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yeşil soğan

şimişga - **şimişka** (< *Rus. semicka*) Ay çiçeğine verilen isimdir. Latincesi “*helianthus annuus*” dir. İl genelinde ayçiçeği yerine kullanılan en eski sözcüktür. Ev önlerindeki

bostanlarda küçük çaplı ekimi yapılır. İlbaharda ekimi yapılarak sonbahara doğru olgunlaşır. Çoğunlukla henüz yetişmeden tazeyken kabuğuyla birlikte koparılarak günübirlük yiyilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Şimşıkaya dair görseller

tere (< *Far. tere*) Tere bitkisine yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Latince isimi “*lepidium sativum*” dir. Salataya yeşillik olarak katmak için yetiştirilir. Kırağıya dayanıklı olmadığı için ekimi yaygın değildir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

tere

I. g. Meyvecilik Faaliyetleri

Ardahan’da küçük çaplı da olsa meyve yetiştiriciliği yapılmaktadır. Posof’un rakımı düşük yerleşim birimleri ile Çıldır Kurtkale hattında Kür ırmağı vadisi kenarlarına kurulu olan yerleşim birimlerinde meyve bahçeleri mevcuttur. Bu yerlerde ticari amaca yönelik büyük ölçekte ve düzenli meyve bağları çok yoktur. Ev önlerinde ve dere yamaçlarında küçük çaplı meyve bahçeleri vardır. Buralarda soğuğa dayanıklı elma, armut, erik, vişne, dut, kızılıçık, fındık ve ceviz yetiştirilir. Yetişen meyveler çoğunlukla aile içinde tüketilir. Düzenli ve geniş bahçesi olan köylüler ise sezonun verimine göre bu işten para da kazanırlar. Yazın ve sonbahar aylarında bahçelerinden topladıkları meyveleri meyve yetişmeyen köy ve kasabalara götürüp satarlar.

I. g. 1. Meyvecilik Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı

alma ~ elma Elmanın yöresel ağızdaki ismidir. Latincesi “*pirus malus*”dur. İl genelinde en yaygın yetiştirilen meyve türüdür. Düzenli bağlarda ticari amaçla yetiştiriciliği fazla yoktur. Çoğunlukla ailelerin ev önlerindeki küçük bahçelerde yetiştirilir. Posof ve Çıldır Kurtkale

kesiminde birçok tat ve şekilde yetişen elma türleri vardır. Posof'a özgü içi de kırmızı olan elma bu konuda meşhurdur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Posof'a özgü içi kırmızı elmaya dair görseller

armut (< *Far. emrūd*) Armuda yöresel olarak da aynı isim verilir. Latincesi "*pirus communis*"dur. Posof ve Çıldır Kurtkale bölgesinde birçok tat ve şekilde yetişen türleri vardır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yöreyle ait armut türüne dair görsel

bahçe → Meyve bağına verilen isimdir. Ev ve köy kenarlarında meyve ağaçlarının bulunduğu küçük alanlar için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Meyve bahçelerinin bulunduğu Çıldır Kurtkale Kür vadisi

Posof'ta meyve bahçelerinin bulunduğu köylere dair görsel

banda (< *Gürc. panta*) Yörede yetişen ahlut türü armuda verilen isimdir. Latincesi "*pyrus silvestre*" dir. Posof bölgesinde yetiştirilir. Lezzetli olduğu için il genelinde ilgi gören meyvelerdendir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

banda

cancur (< *Gürc. cancuri*) Koyu kırmızımsı renkteki bir tür eriğe verilen isimdir. Yöreye özgü bir meyvedir. İl genelinde çok tutulduğu için bazı aileler tarafından geniş bahçelerde ticari amaçla yetiştiriciliği de yapılır. Meyve olarak yiyildiği gibi marmeladı ve pestili de yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cancur

R- Çıldır

Cancur satılırken

cevüz - [cöyüz] ~ ceviz (< *Ar. cevz*) Cevizin yöresel ağızdaki ismidir. Latincesi “*juglans regia*” dir. Ticari amaçla düzenli bağlarda yetiştiriciliği yaygın değildir. Çoğunlukla Posof ve Kurtkale bölgesinde meyve bahçelerinde yetiştirilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[cöyüz]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Yörede yetiştirilen ceviz türüne dair görseller

Ceviz ağacına dair görsel

dal Ağaç dalına yöresel olarak da aynı isim kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

erük - [erih] ~ erik Eriğin yöresel ağızdaki ismidir. Latincesi “*prunus domestica*” dur. Yörede farklı tat ve şekilde yetişen türleri vardır. Yüksek kesimlerde pek yetiştirilmez. Posof

ve Kurtkale bölgelerindeki meyve bağlarında yetiştirilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[erih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Yörede yetiştirilen erik türüne dair görsel

eşgi ~ ekşi Erik pestiline verilen isimdir. Kış aylarında yemek için meyveden yapılan kilerlik malzemelerdendir. Meyve yetiştirilen Posof ve Kurtkale bölgesindeki yerleşim birimlerinde yapımı yaygındır. Erik türü meyvelerden ve kızılıcıktan yapılır. Meyve ezmesi yapılarak marmelat şeklinde kaynatılır. Ardından tahta üzerine serilen bezlere yayılarak kurumaya bırakılır. Kuruduktan sonra şerit şeklinde kesilerek katlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

eşki

R- Posof

Eşkiyi kurutmaya dair görseller

findıh ~ findık (< *Ar. punduk / funduk*) Yöresel ağızda findığa verilen isimdir. Yörede yetişen findığın kalitesi tutulmadığı için ticari amaçla yetiştiriciliği yaygın değildir. Çoğunlukla Posof bölgesindeki meyve bahçelerinde yetiştirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

filiz (< *Yun. phylis*) Ağaçların dallarından çıkmaya başlayan yaprak sürgünlerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Ağaç filiz verirken

fişne ~ vişne (< *Bulg. vişna.*) Vişnenin yöresel ağızdaki ismidir. Latincesi “*prunus cerasus*” dur. Yörede yetiştirilen ve en fazla ilgi gören meyvelerin başında gelir. Diğer meyvelere göre kışın don olayına karşı dayanıklı olduğu için il genelinde yetişme alanı daha geniştir. Çoğunlukla Posof ve Kurtkale bölgesinde yetiştirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

vişne

furuç - [fırıç] (< ?) Armut kurusuna verilen isimdir. Kış aylarında yemek için yapılan kilerlik malzemelerdendir. Posof ve Kurtkale bölgesinde yapımı yaygındır. Sonbahar aylarında toplanan taze armuttan yapılır. Armut fırında pişirildikten sonra güneşte kurutulur. Hoşaf yapımında kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[fırıç]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

furuç

Furuç yapmak için pişirilmiş armut

gah ~ kak Elma kurusuna verilen isimdir. Elma dilimleri fırında pişirilerek güneşte kurutulur. Hoşaf yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kak

Kak yapımına dair görsel

R- Posof

gövde Ağacın dallarının bağlı olduğu ana iskeleye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

guhe (< Gürc. *kuhe*) Henüz olgunlaşmamış ekşi meyveye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kabuh - [gavuh] ~ kabuk Ceviz, fındık ve çekirdek gibi yiyeceklerle ağaçların dış yüzeyindeki sert tabakasına yöresel ağızda verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[kavuh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Kabuklu ağaç

Kabuklu ceviz

kel - [kal] Henüz olgunlaşmamış içi beyaz ve tatsız meyveye verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[kal]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kelek Yetişmemiş ekşi meyveye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kızılguh ~ kızılıcık Yöresel ağızda kızılıcık meyvesine verilen isimdir. Yetiştirme alanı pek yaygın değildir. Posof ve Kurtkale bölgelerindeki meyve bağlarında yetiştirilir. Çoğunlukla pestil yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kök Yöresel olarak da ağacın kök kısmına aynı isim kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

meyva ağacı ~ meyve ağacı Meyve yetişen ağaç türüne verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

meyva ver- ~ meyve ver- Meyve ağaçlarının dallarında meyvelerin yetişmesi durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

pelverde (< ?) Meyve ezmesine verilen isimdir. Kış aylarında yemek için meyveden yapılan kilerlik malzemelerdendir. Meyve yetiştirilen Posof ve Kurtkale bölgesindeki yerleşim birimlerinde yapımı çok yaygındır. Erik türü meyvelerden yapılır. Sonbahar aylarında toplanan taze meyve ezilerek geniş kap içinde yüksek ateşte kaynatılır. Kıvamını buluncaya kadar sürekli karıştırılarak pişirilir. Soğutulduktan sonra saklama kaplarına doldurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

peltirde

Peltirde kaynatırken

Kaynatılmış peltirde soğutulurken

pestil (< İt. *pastillo*) Meyve ezmesinin tahta üzerine serilerek ince tabaka şeklinde kurutulmuş biçimine verilen isimdir. Yörede sonbaharda yapılan kilerlik malzemelerdendir. Çoğunlukla duttan yapılır. Posof ve Kurtkale bölgesindeki yerleşim birimlerinde yapımı çok yaygındır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

pestil

R- İnt.

Pestil yapımına dair görseller

R- İnt.

tut ~ dut (< Ar. *tūt*) Yöresel ağızda dut meyvesine verilen isimdir. Yörede az da olsa yetiştirilen meyvelerdendir. Çoğunlukla pestil yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

turş (< Far. *turş*) → **guhe** (Aşıkşenlik *Çıldır).

yarpah ~ yaprak Ağaçların yaprağına yöresel ağızda verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yaprak

I. ğ. Tarımsal Faaliyetlerde Kullanılan Ölçü Birimleriyle İlgili Söz Varlığı

dakar ~ dekar (< Yun. *deka*) 1000 m²'lik alanı ifade etmede kullanılan ölçü biriminin isimdir. Tarla ve çayır alanlarının büyüklüğünü ifade etmede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

doli doliye ~ dolu doluya Meyveyle tahılı kap dolusu üzerinden takası ifade etmede ölçü birimi olarak kullanılan isimlendirmedir. İlde meyve yetişen yerleşim birimlerindeki üreticiler meyve yetiştirmeyen köy ve kasabalara satmak için meyve götürürler. Çoğunlukla para yerine tahılla takas ederek satarlar. Takası kilo hesabı olarak değil kap dolusu üzerinden yaparlar. Meyve satan kişi meyve almaya gelene tahıl getirdiği kabın dolusu kadar meyve verir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dönüm 1000 m²'lik alanı ifade etmede kullanılan ölçü biriminin ismidir. Geniş arazileri ifade etmede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

elçim Bir elle avuçlanarak tutulabilen nesnelere miktarını ifade etmede kullanılan ölçü biriminin ismidir. Özellikle ot ve yün türü nesnelere avuçla alınan miktarlarını belirtmede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

god (< *Gürc. godi*) Yaklaşık 20 kg tahıl doldurulan ağaç kapa verilen isimdir. Eskiden bu tür ölçümlerde kullanılmak için ağaç türü malzemedeki yapılan ağzı geniş kaplar kullanılırken günümüzde bu kapların yerini metal ve plastik kaplar almıştır. Kabın dolusu ölçü kabul edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

goş (< ?) Değirmenlerde kullanılan yaklaşık birleştirilmiş iki avuç dolusu tahıl alan ölçü kabına verilen isimdir. Değirmenlere özel, ağaçtan yapılan maşrapa biçimindeki küçük kap için kullanılır. Değirmende öğütülen tahılın bir kısmı değirmenciye ücret karşılığı olarak verilir. Değirmenci öğüttüğü her 20 kg tahıla karşılık ölçümde kullandığı kap dolusu tahıl alır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

horom ~ horum (< *Erm. horom*) Hayvanlara vermek için koltuk altına sıkıştırılan ot miktarını ifade etmede kullanılan ölçü biriminin ismidir. Bazı durumlarda bir hayvana yetecek miktarda ot koltuk altına sıkıştırılarak taşınıp hayvanın önüne dökülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

put (< *Rus. pud*) Yaklaşık olarak 16 kg.lık tahılı ifade etmede kullanılan ölçü biriminin ismidir. Çoğunlukla bu ölçümler için yirmi kiloluk yağ tenekeleri kullanılır. Tenekenin dolusu bir "put" sayılarak tahılın miktarı belirlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Bir put arpa

seklem - [sehlem] Çuvalın yaklaşık yarıya kadar doldurulmuş biçimlerine verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[sehlem]: (Aşıkşenlik* Çıldır).

Bir seklem tahıl

sile Kabın ağzına kadar tahılla doldurulmuş biçimine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Teneke arpayla sile doldurulmuşken

tutam → **elçim** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

II. BÖLÜM

HAYVANCILIK FAALİYETLERİYLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

II. a. Hayvancılık Faaliyeti

Ardahan'ın doğal bitki örtüsü gür otlu meralardan oluştuğu için nüfusun büyük bölümü hayvancılıkla uğraşır. Hayvancılık köy ve kasabalarda oturan aileler eliyle küçük çaplı yapılır. Sığır, manda, koyun ve keçi yetiştirilir. Sığır yetiştiriciliği çok yaygındır. Yerleşim birimlerindeki ailelerin genelinde sığır birçok sığır bulunur. Bundan dolayı bu tür yerlerin meralarında otlayan birçok sığır sürüsü görmek mümkündür. Koyun yetiştiriciliği geçmiş yıllarda çok yaygın yapılmasına karşın son yıllarda bu oran çok düşmüştür. Bazı yerleşim yerlerinde ancak birkaç ailede vardır. Manda ve keçi oranı da son yıllarda çok azalmıştır. Hayvan sürülerinin içinde birkaç tane ancak görülür. Ardahan'da ticari amaçla da hayvan saklanır. Ticari amaçla saklanan hayvanlar merada otlatılarak etlendirilir. Mera hayvancılığının yaygın olması nedeniyle ahır hayvancılığı gelişmemiştir. Çoğunlukla hayvanlar kışı atlatıp bahara çıkarma maksadıyla ahırda beslenir.

II. a. 1. Sığır Türüyle İlgili Söz Varlığı

bılıh ~ bılık (< ?) Dünyaya yeni gelmiş yavru buzağıya verilen isimdir. (Aşıkşenlik *Çıldır).

bijik - [bijih] (< *Bk. II. a. 3. biji / bijo*) Yaşıtlarına göre fazla gelişmemiş melez sığıra verilen isimdir. Yöreye has yerli kırmızı cins sığırların küçük kalanları için kullanılır. Yerli ırk sığırların bazıları fazla gelişmeyerek yaşıtlarına göre çok kısa kalırlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[bijih]: (Aşıkşenlik* Çıldır).

bijjj (< ?) → **gıjjj** (Damal).

buğa ~ boğa Tohumluk için yetiştirilen erkek sığıra verilen isimdir. İyi cins erkek sığırlardan boğa yetiştirilir. Yerleşim birimlerinde sığır sürülerinin içine damızlık olarak katılır. Sığır sürüsüne katılan boğaların tüm sığırların döllenebilmesi için iki veya üç yaşında olması tercih edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buğa

Boğa sığırların içine katılmışken

buğa al- ~ boğa al- Boğayla çiftleştiği tespit edilen ya da çiftleşme döneminde olan sığırların durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buğabaşı ~ boğabaşı Dişi sığırların kızgınlık döneminde cinsellik organından akıttıkları yapışkan ve saydam sıvıya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

buğarsah - [boğarsah, barsak] ~ boğarsak Erkek sığırların çiftleşmek için dişi sığırın ardına takılmasına verilen isimdir. Bu durum inek sürüsünde çok sayıda erkek sığır olursa gerçekleşir. Kızgınlık dönemindeki sığırı erkek sığırlar kovalayarak üzerine atlamak için birbirleriyle yarışır. (Ardahan, Çıldır, Hanak, Posof).

[boğarsah]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

[barsak] : (Senemoğlu *Göle).

Boğarsağa dair görsel

buğa tut- ~ boğa tut- Sığırların çiftleştikten sonra gebe kalabilme durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Boğayla çiftleşen sığırda gebe kaldığına dair edinilen izlenimleri belirtmede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buğaya gel- ~ boğaya gel- Dişi sığırın cinsel kızgınlık halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kızgınlık döneminde olan sığırda birtakım belirtiler gerçekleşir: Cinsellik organından yapışkan saydam sıvı akar, sığırların üzerine atlar, huysuzlanıp bağırarak boğa arayışına girer. Bu belirtileri gösteren sığırın damızlık boğayla çiftleşmesi sağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Dişi sığırların boğaya gelmesine dair görsel

buğaya çek- ~ boğaya çek- Kızgınlık dönemindeki sığırın boğayla çiftleşmesini sağlama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kızgınlık döneminde olduğu anlaşılan sığır boğayla bir araya getirilerek çiftleştirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buhah ~ bukak Sığır türü hayvanların boğaz altından göğüs kısmına kadar sarkan deri uzantısına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

bukak

bur- Öküz yapmak için erkek sığırları iğdiş etme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. İğdiş edilmiş öküzler erkekliğini yitirdiği için daha sakin olurlar. Bundan dolayı bu tür sığırlar tarım işlerinde çalıştırıldığında pek sorun yaratmazlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bögrüş- - [boğruş-] ~ **bögrüş-** Sığır türü hayvanların hep birlikte bağırarak çıkardıkları yansıma sestten türetilmiş eylemdir. Hayvanların çıkardığı bu sesle ilgili ifadeler oluştururken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Hanak, Posof).

[boğruş-] : (Senemoğlu *Göle).

bögür- ~ **bögür-** Boğa ve inek türü sığırın bağırarak çıkardığı yansıma sestten türetilmiş eylemdir. Çoğunlukla boğalar kızgın olduklarında çıkarırlar. Boğaların çıkardığı bu tür sesle ilgili ifadeler oluştururken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buruh ~ **buruk** İğdiş edilmiş erkek sığıra verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çatma → **dügdi** (Aşıkşenlik *Çıldır).

çengel öküz (< *çengel* < *Far. çangāl*) → **cığal** (Damal).

cığal - [cahal] (< ?) Boynuzları hilal şeklinde dik ve geniş olan öküze verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[cahal]: (Koyunpınar *Hanak)

Cığal öküze dair görseller

dağ mali ~ **dağ malı** (< *mal* < *Bk. Ab.*) Ticari amaçla kiralanen meralarda otlatılarak özel yetiştirilen sığırları ifade etmede kullanılan isimdir. Yerleşim birimlerine ait sürülerde yetişen

sığırlardan farklı olduklarını belirtme maksadıyla kullanılır. Ticari amaçla saklanan hayvanlar dağ yamaçlarındaki otu bol meralarda özel olarak otlatıldıkları için iyi etlenirler. Fakat yerleşim birimine ait sürü içinde otlayan sığırlar bunlar kadar etlenemezler. Bundan dolayı satıldıklarında dağlık alanlarda özel yetiştirilen sığırlarla sürü içinde otlatılan sığırlar arasında fiyat farkı oluşur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Yamçılı

R- Sazlıçayır

Dağ malının dağdaki ortamına dair görseller

damdançihma ~ damdançıkma İki yaşındaki buzağıya verilen isimdir. Buzağılar bu yaş dönemindeyken yavru tüyleri değişir. Fiziki olarak daha irileşerek bedenlerini uzun tüy kaplar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Dişi damdan çıkma

Erkek damdan çıkma

dana İneğin süt emen buzağısına verilen isimdir. Buzağılar süt emme dönemini bitirip bir yaşını doldurana kadar bu isimle ifade edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dana

Dana annesiyle birlikteyken

dana at- Gebe olan sığırın günü gelmeden ölü yavru doğurması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dana başı ~ dana başı Dişi sığırın doğum öncesinde akıttığı yapışkan ve saydam sıvıya verilen isimdir. Doğurması yakın sığırın dişilik organından akar. Bu sıvının gelmesi doğumun kısa bir zamanda gerçekleşeceğini gösterir. Bundan dolayı doğum yapması beklenen hayvan gözlem altında tutulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

doğan Üç yaşına girmiş sığırlara verilen isimdir. Çoğunlukla erkek buzağılar için kullanılır. Dişileri bu dönemde gebe kalarak ilk doğumu yapmaya hazırlanırlar. Dişileri damızlık olarak saklanır. Erkekleri ise etlik olarak kesilmesi için ticari amaçla yetiştirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Doğan tosun

Doğan düge

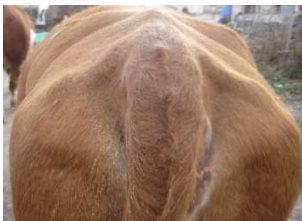
dolama İlk doğumunu yapması gerekirken kısır kalıp yaz mevsimini sağılmadan otlayarak geçiren düveye verilen isimdir. Bu adlandırma düvenin sonbahara geldiğinde durumunu anlatma maksadıyla kullanılır. Bu tür sığırlar buzağı doğurmuş ve yaz aylarını süt sağılarak geçirmiş olan akranlarına göre çok daha fazla gelişir ve etlenirler. Bu yüzden çoğunlukla etlik olarak satılırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Dolama sığıra dair görsel

düğdi - [düğdü] (< ?) Kuyruk sokumundan başlayıp kalça çıkıntılarının olduğu bölüme verilen isimdir. Hayvanın kalça genişliğini gösterir. Kalça genişliği fazla olan sığırlar daha fazla geliştiği için buzağuların damızlık ya da ticari amaçla saklanması bu özelliği de dikkate alınır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[düğdü]: (Damal, Koyupınar *Hanak).

Geniş düğdülü sığır

düğe - [düve, düye] İki ve üç yaşındaki dişi sığırlara verilen isimdir. Dişi sığırlar buzağı döneminden çıkıp doğurma erginliğine ulaşınca kadar genel adlandırma olarak düve diye isimlendirilirler. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[düve]: (Koyunpınar *Hanak, Damal).

[düye]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Üç yaşındaki dügeye dair görsel

İki yaşındaki dügeye dair görsel

eremik - [eremih, eremug] (< ?) → **urcan** (Aşıkzülali *Posof).

[eremih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[eremug] : (Senemoğlu *Göle).

gemlih ~ **gemlik** İki yaşındaki erkek buzağıya verilen isimdir. (Aşıkşenlik *Çıldır).

gezyarma (< gez+yarma < yarma < Ar. yà mür) → **dolama** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

gudmer (< ?) Sığırların kuyruk sokumu üstüne verilen isimdir. Bazı hayvanların kuyruk sokumu dik olurken bazılarının düşük olur. Yörede beslenen sığır cinslerinden kuyruk sokumu dik olanlar daha fazla gelişme gösterir. Bundan dolayı buzağuların damızlık ya da ticari amaçla saklanması bu özelliği de dikkate alınır. (Hanak).

gudmer

gıjj (< ?) Sığırın üzerine atlaması için boğayı harekete geçirmeye yönelik yapılan seslenme ünlemidir. Kızgınlık döneminde olan sığır boğayla bir araya getirilir. Boğa tepkisiz kalınca tekrarlar şeklinde söylenerek harekete geçirilmeye çalışılır. Boğa sesin etkisiyle harekete geçerek sığırın üzerine atlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ham düğe - [ham düve, ham düye] (< ham < Far. hām) İlk yavrusunu doğurmuş üç yaşındaki sığıra verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[ham düve]: (Koyunpınar *Hanak, Damal).

[ham düye]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Ham dügeye dair görsel

ho /oho Sığır türü hayvanların gitmesini ya da sakinleşmesini sağlamak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Gitmesini sağlamak için yüksek tonlu seslenme yapılır. Sakinleştirirken “oho” ünlemi “ oohohoho” şeklinde sakin ses tonuyla uzatılarak çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hoştayn ~ holstein (< *Alm. holstein*) Siyah ve beyaz renkli benekleri olan “holstein” cinsi sığırlara yöresel ağızda verilen isimdir. Yerli sığır cinsini ıslah için bölgeye sonradan getirilmiş ithal sığırlardandır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Hoştayn inek

höş / höşt Sığır türü hayvanların gitmesini sağlamada kullanılan seslenme ünlemidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

inek - [ineh] Yavru doğurmuş sağımı yapılan dişi sığırlara verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[ineh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

inek

inek mali - [ineh malı] ~ inek malı (< *mal* < *Bk. Ab.*) İnek sürüsüne verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[ineh malı]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

keç Buzağının gitmesini sağlamada kullanılan seslenme ünlemidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

koblo (< ?) → **damdan çıhma** (Yıldırımtepe Mah. *Çıldır).

kolik (< ?) Boynuzsuz erkek sığıra verilen isimdir. Bazı erkek sığırlarda genetik özelliklerden dolayı boynuz çıkmaz. Çoğunlukla boynuzu olmayan erkek sığırlar kusurlu saydıkları için öküz yapılmaz. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kolik öküze dair görsel

koz koz - [köz köz] Buzağuları, kapatılacakları yere gitmeleri için ürkütme maksadıyla çıkarılan seslenme ünlemidir. Buzağular için özel olarak yapılan barınaklarına “koz” denilir. Bundan dolayı buzağulara seslenmede bu sözcük kullanılmaktadır. Tekrarlar şeklinde çıkarılarak buzağuların barınağa girmeleri sağlanır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[köz köz]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

mal (< *Ar. māl*) Sığır türü hayvanlara verilen isimdir. Daha çok sığırları genel anlamda ifade etmede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

marhama - [marhamalık] (< ?) → **buhah** (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[marhamalık]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

mijih ~ mijik (< ?) → **bijik** (Aşıkşenlik *Çıldır).

montof ~ montofon (< ?) Koyu kül rengi tüyleri olan “montofon” ırkı sığırlara yöredeki ağızda verilen isimdir. Yerli sığır ırkını ıslah etmek için ithal edilen sığır türlerindedir. Bölgeye uyum sağlayan sığır türlerinden olduğu için yetiştiriciliği yaygındır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Montofon inek

Montofon ineklere dair görsel

mozik - [mozih] (< *Erm. mozi / mozig*) İki yaşına girmiş buzağıya verilen isimdir. Buzağular bu döneme ulaşınca yavru görünümünden çıkarak beden kılları uzar ve boynuz sürgünleri çıkmaya başlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[mozih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Dişi mozik

Erkek moziklere dair görsel

nahır (< *Erm. nahir*) Büyükbaş hayvanlardan oluşturulan sürüye verilen isimdir. Yerleşim birimlerinde sığır sahipleri hayvanlarını birleştirerek sığır sürüsü oluştururlar. Sürüyü otlatması için çoban tutarak yaz aylarında hayvanları merada otlatırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Nahıra dair görseller

ohşa- ~ okşa- Seslenme ve el hareketleriyle hayvanların gelmesini ya da sakinleşmesini sağlama halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanın gelmesini sağlamak için el hayvana doğru uzatılarak hayvanda yiyecek verecek hissi uyandırılır. Hayvanın uzatılan eli görmesi için birtakım sesler çıkartılır. Hayvan kendisine yiyecek verileceği hissiyle sesi çıkarana doğru gelir. Hayvan sakinleştirilirken ise hayvanın sırtına elin içiyle yavaş dokunuşlarda bulunarak sakinleştirmede kullanılan sesler çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Koyunları okşamaya dair görsel

ögür ~ öğür Üç yaşına yeni girmiş buzağılara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Ögür düve

Ögür tosun

ögür alan Üç yaşına girmiş dişi sığırlara verilen isimdir. Erkekleri için de yaş dönemini belirtme maksadıyla kullanılır. Dişi sığırlar bu yaş döneminde ilk doğumu yapmak için bahar aylarında döllenerek gebe kalırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Ögür alan tosun ile öğür alan dügeye dair görsel

öküz Koşum işlerinde kullanılan iğdiş edilmiş erkek sığırlara verilen isimdir. Fiziki olarak iri erkek buzağılardan seçilir. Ekim ve hasat işlerinde kullanılan araçlara koşulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

öküz

Öküzlerle tarla sürerken

pic ~ piç (< *Far. pīç*) Cinsine göre fazla gelişmeyip ufak kalan sığırlara verilen isimdir. Çoğunlukla yerli kırmızı sığır ırkının yaşatlarına göre fazla gelişmemiş olanları için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

picine - [picik] (< *piç* < *Far. piç*) Bir yaş erken doğum yapan sığırlara verilen isimdir. Sığırlar doğum erginliğine üç yaşını doldurduktan sonra ulaşırlar. Fakat bazı sığırlar iki yaşını bitirip üçüncü yaş döneminin başında doğurma erginliğine ulaşmadan bir yıl önce doğum yaparlar. Fiziki olgunluğa erişmeden doğum yaptıkları için bu tür hayvanlardan süt ve buzağı bakımından

yeteri düzeyde verim alınamaz. Süt sağıldıkları için yaşlılarına göre fiziki olarak da küçük kalırlar. Bundan dolayı sığırların uygun erginliğe gelmeden doğum yapmaları pek istenmez. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[picik]: (Damal).

puç puç / puçi puçi - [biçi biçi] Buzağları çağırırken ya da ürkütürken götürürken çıkarılan seslenme ünlemidir. Çağırırken tekrarlar şeklinde, götürürken ise daha baskın ses tonuyla tek tek çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[biçi biçi]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

sığalla- (< ?) Sağım yaparken ezgili ses çıkararak ineğin sakin durmasını sağlamaya çalışma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Süt sağarken huysuzlanan inekler için yapılır. Bir kişi ineği sağarken bir başkası da ineğin boyun kısmını kaşıyarak ezgili seslerle sakin durmasını sağlar. Bu tür yöntemi en fazla ineği yalnız sağan kadınlar kullanır. Sağım yaparken ayrıca ezgili nameler de söylerler. (Aşıkşenlik *Çıldır).

simentel - [simital] ~ simental (< ?) Kırmızı ve beyaz benekli “simental” sığır cinsine yöresel ağızda verilen isimdir. Hayvan ıslahı amacıyla bölgeye getirilmiş ithal sığır türlerindedir. İklim koşullarına uyum sağladığı için yaygın biçimde yetiştiriciliği yapılmaktadır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[simital]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Simental inek

Simental buzağılar

şeşe (< ?) (TDK D.S., s. 3763b) Ay boynuzlu öküz. (Çıldır).

tosun İki ve üç yaşındaki erkek sığırlara verilen isimdir. Bu yaş dönemindeki erkek sığırların ortak ismi olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tosun

Tosunlara dair görsel

tumar ~ tımar (< *Far. timūr*) Hayvanların beden tüyleriyle ilgili yapılan temizliğe verilen isimdir. Kışın ahırda hayvanların tüyelerine dışkı, ot ve saman parçaları dolar. Hayvanların günübürlük bakımlarında kaşağı ya da fırça türü aletlerle tüyleri taranarak beden temizlikleri yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

urcan (< ?) Doğurganlığı olmayan sığıra verilen isimdir. Bazı damızlık sığırlar fiziki nedenlerden dolayı döllandikleri halde gebe kalamazlar. İlk doğumu yapması gereken yıldan itibaren birkaç yıl art arda gebe kalamayan sığırın doğurganlığının olmadığı anlaşılır. Bu özelliği tespit edilen sığır etlendirilerek kesilir ya da kasaplık olarak satılır. (Ardahan, Hanak, Posof).

urzan (< ?) → **urcan** (Damal).

yaşar → **damdan çıkma** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

yatah mali ~ yatak malı (< *mal* < *Bk. Ab.*) → **dağ mali** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yazgezme Kısır kalıp yaz aylarını sağılmadan otlayarak geçiren sığırlara verilen isimdir. Bu tür sığırlar iyi etlenirler. Sonbahara gelindiğinde bu özelliklerini belirtme maksadıyla kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

II. a. 2. Manda Türüyle İlgili Söz Varlığı

camuş - [camış] (< *Far. camus*) Mandaya verilen isimdir. İl genelinde yetiştiriciliği yapılan büyükbaş hayvanlardandır. Dişileri sütü için erkekleri de etlik olarak yetiştirilir. Ayrıca erkekleri iğ diş edilerek öküz gibi tarım işlerinde de kullanılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[camış]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

camuş

Camuşlara dair görsel

dubb ge Mandaların gitmesinde kullanılan seslenme ünlemidir. Seslenme yaparken “u” sesinden sonra “b” sesi çıkarılıyormuş gibi dudaklar titreştirildikten sonra “ge” söylenir. (Aşıkşenlik *Çıldır).

gambeş - [gemeş] (< *Gürc. kambeçi/ kameçi*) (TDK D.S., s. 1907a) Erkek manda. (Sarzep / Sulakyurt *Ardahan).

[gemeş]: (Senemoğlu *Göle).

gedek (< ?) Manda yavrusuna verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gedek

Gedek annesini emerken

god god - [godi godi] (< ?) İki yaşındaki manda yavrularını çağırmak veya ürküterek gitmelerini sağlamak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Çağırırken tekrarlar yaparak çıkarılır. Gitmesini sağlarken ise tek tek baskın ses tonuyla söylenir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[godi godi]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

godik - [gocik] (< ?) İki yaşındaki manda yavrusuna verilen isimdir. Manda yavruları bu yaş döneminde boynuz çıkarmaya başlar ve parlak yavru tüyleri uzayarak kirlili sarıya dönüşür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Hanak, Posof).

[gocik]: (Senemoğlu *Göle).

godik

mankılda- - [mınhılda-] Mandaların bağırarak çıkardıkları yansıma sestən türetilmiş eylemdir. Mandaların çıkardığı bu sesle ilgili ifadeler oluştururken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[mınhılda-]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

peleş (< ?) Boynuzları geriye doğru uzayarak yana ve aşağı doğru açılan mandalara verilen isimdir. Mandaların yanı sıra sığır türü hayvanlar için de kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Peleş manda

töpö töpö Mandaların gelmeleri ya da gitmeleri için çıkarılan seslenme ünlemidir. Mandaların çıkardığı yansıma sestən türetilmiştir. Bu sese mandalar şartlandırıldığı için çıkarıldığı zaman tepki verirler. Ses çıkarılırken “p” sesinde dudaklar birbirine değdirilerek titreştirilir. Çağırırken tekrarlar şeklinde söylenir. Ürkütme yaparak gitmeleri sağlanırken daha baskın sesle tek tek çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

II. a. 3. Koyun Türüyle İlgili Söz Varlığı

anaç koyun Kuzu doğurmuş ve günlük süt sağımı yapılan koyunlara verilen isimdir. Çoğunlukla günlük sağım yapılan koyunların genelini ifade etmede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Anaç koyunlara dair görseller

ahraç (< ?) → **gürneş bağla-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

ahraç vur- (< *arhaç* < *Bk. Ab*) Koyun sürüsünün yazın yüksek sıcaklıktan dolayı sıkı bir biçimde birbirlerine sokulması durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Sürü merada otlatırken hava çok ısınınca sürüdeki hayvanlar birbirlerine sokularak bir araya toplanırlar. Bu şekilde bir araya toplanan sürüyü dağıtmak ya da götürmek nerdeyse imkânsızdır. Sürünün dağılması için havanın serinlemesini beklemek gerekir. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

Koyunları ahraç vurmuşken

baç kuzi ~ baç kuzu (< ?) Sonbaharda devre kaybı olarak dünyaya gelen kuzuya verilen isimdir. Normal doğumlar ilkbahar aylarında gerçekleşir. Bazı koyunlar zamanından önce sonbaharda doğum yapar. Bu durum istenmeyen bir doğumdur. Çünkü bu tür kuzular kış aylarında soğuktan ölmeleri için özel bakım ister. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

bellik (TDK DS s. 623a) Kulakları kıvrık koyun. (Ardahan, Göle, Posof ve çevresi).

biji biji / bijj bijj/ bijo bijo (< *Gürc. bijo*) Kuzuların gelmesi veya ürküterek gitmesi için çıkarılan seslenme ünlemidir. Çağırırken tekrarlar şeklinde çıkarılır. Gitmelerini sağlarken ise daha basık ses tonuyla tek tek söylenir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

bölük Koyun sürüsüne verilen isimdir. Aynı yerleşim yeri içinden birden fazla sürü oluşturulmuşsa sürülerin her biri bir bölük olarak ifade edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Böülüklere dair görseller

çeçça (< ?) Koçları harekete geçirmek için çıkarılan seslenme ünlemidir. Gitmesi ya da gelmesi istendiğinde koçlara uyarı amacıyla çıkarılır. Çoğunlukla iki koçu dövüştürürken koçları kızdırma ünlemi olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çih anaç ~ çık anaç Koyunlarla kuzuları birbirlerinden ayırmada çıkarılan seslenme ünlemidir. Koyunlar sağıldıktan sonra kuzular annelerini emmesi için koyunların içine salınır. Belli bir süre kuzuların annelerini emmeleri beklenir. Ardından ağılın kapı girişinde tekrarlar yaparak “çih anaç, çih anaç ” şeklinde seslenilerek koyunların kuzularından ayrılıp dışarı çıkmaları sağlanır. Koyunlar seslenme ünlemine şartlandıkları için sesi duyduklarında kuzularını bırakıp dışarı çıkmaya başlar. Kuzuların ise annelerinin ardından çıkmasına müsaade edilmez. Ağılda tutulurlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

davar - [devar] Kuzu doğurmuş süt sağılan koyun türü hayvanlara verilen isimdir. Yörede “koyun” sözcüğüne göre eski ve yaygın kullanıma sahiptir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Hanak, Posof).

[devar]: (Senemoğlu *Göle).

Davarlar merada otlarken

dola (< ?) Boynuzu olmayan koça verilen isimdir. Bazı koçların genetik nedenlerden dolayı boynuzu çıkmaz. Bu özelliğe sahip koçlar boynuzu olmadığı için koyunlara benzer. Fakat koyunlara göre daha iri cüsselidirler. Bu özellik kusur sayıldığı için yörede boynuzsuz koçlar damızlık olarak pek saklanmaz. (Hanak).

Dola koça dair görseller

düüü hohoho Koyun sürüsünün gelmesini sağlamak için uyarı amacıyla çıkarılan seslenme ünlemidir. Çoğunlukla uzakta olan sürüye yüksek sesle seslenirken kullanılır. Ses çıkarılırken “ü” sesiyle birlikte dudaklar “b” sesi çıkarılacakmış gibi birbirine değdirilerek titreştirilir ve ardından “ho” ünlemi uzatılarak çıkarılır. Sürü bu sese şartlandığı için yiyecek verilecek hissiyle öncü koyun ya da keçi öncülüğünde seslenen kişinin peşine takılarak onun gittiği yöne doğru gider. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

erkek Koçlardan oluşan sürüye verilen isimdir. Bu tür sürüler ticari amaçla yetiştirilir. Yaz aylarında özel olarak kiralanılan meralarda otlatılarak etlendirilir. Sonbaharda tüccarlara ya da kesimhanelere satılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Çıldır

Ticari amaçla merada otlatılan erkek sürüsü

R- İnt.

Ticari amaçla yetiştirilen erkekler pazarlanırken

faraş (< *Ar. farrāş*) Döl dökümü zamanı gelmeden erken doğum yapan koyunlara verilen isimdir. Koyunların normal doğum zamanları ilkbahar aylarıdır. Fakat bazı koyunlar sonbaharda veya kış aylarının içinde doğum yapar. Bu tür koyunları diğerlerinden ayırma maksadıyla kullanılır. (Aşıkşenlik *Çıldır).

gevik → **gögüş** (Damal, Senemoğlu *Göle).

gıbrır (< ?) → **hıra** (Aşıkşenlik* Çıldır).

gıcı gıcı → **bijo bijo** (Damal, Koyunpınar* Hanak).

gırdan (< ?) Yaşıtlarına göre fazla gelişmediği için satılmayıp elde kalan iki yaşındaki erkek kuzuya verilen isimdir. Bu tür kuzular ertesi yaz sürü içinde otlatıldıklarında boy ve gelişme özelliklerinden küçük kaldıkları için hemen fark edilirler. Adlandırma da bu tür kuzuların iki yaşındayken yaz aylarındaki halini belirtme maksadıyla kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Gırdana dair görseller

gögüş - [göyüş] Kulakları ile anlı ve yüz kısmında beyaz tüyleri olan koyun ve kuzulara verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[göyüş]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Gögüş koyun

Gögüş koyun ile gögüş kuzusu

gürneş bağla- ~ **güneş bağla-** Koyunların yaz sıcaklarında güneş sıkınca birbirlerine sıkıca sokulmaları halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Öğle sıcağı bastırınca koyunlar başlarını birbirlerinin karın altına sokarak sıcaktan korunmaya çalışırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Koyunlar gürneş bağlamışken

he Koyunların gitmesini sağlamak için çıkarılan seslenme ünlemidir. (Damal).

hemşin (< ?) (TDK D.S., s. 2338b) Eti lezzetli, ufak yapılı koyun, dalgıç koyunu. (Ardahan ve köyleri).

Hemşin koyunlara dair görseller

here Koyunları yürütmek için çıkarılan seslenme ünlemidir. Koyunlara çubukla vurmada önce ya da vururken birlikte söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

her ya Koyunların gitmesini sağlarken çıkarılan seslenme ünlemidir. (Aşıkşenlik *Çıldır).

hıra (< *Erm. hray*) Yaşıtlarına göre kısa ve cılız kalan kuzuya verilen isimdir. Annesi olmadığı için yeterli süt emmeyen veya karnında parazit olan bazı kuzular gelişemez ufak kalır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Hıra kuzu

hırrr Koç türü hayvanlara uyarı yapma amacıyla çıkarılan seslenme ünlemidir. Koçların gitmesini sağlamak için kullanılır. Sondaki "r" sesi uzatılarak çıkarılır. Bu sese şartlandırılan

koçlar sesi duyduklarında hareket ederler. Kimi zaman koçları dövüştürürken kızdırma amacıyla da söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hogeç (< ?) → **gırdan** (Senemoğlu *Göle).

kelik - [**kelin**] (< ?) Boynuzu olan koyuna verilen isimdir. Koyunlar çoğunlukla boynuzsuzdur, fakat bazılarında boynuz çıkar. Koyunların boynuzu koçların boynuzlarına göre daha ince ve küçük olur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**kelin**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Kelik koyun

Kelik koyunlara dair görseller

kenki - [**kenkil**] (< ?) Alın kısmında kıvrıkcık yünü olan koyuna verilen isimdir. (Koyunpınar* Hanak).

[**kenkil**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kış kuzusi - [**gış guzusu**] ~ **kış kuzusu** İlkbahardaki normal doğum döneminden önce kış ayları içinde dünyaya gelen kuzuya verilen isimdir. Kış aylarında dünyaya gelen kuzular ilkbaharda dünyaya gelen kuzularla bir arada olduklarında fiziki gelişimleri ve yünlerinin uzayıp renk değiştirmesiyle öne çıkarlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**gış guzusu**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

koç - [**goç**] Damızlık olarak saklanan en az üç yaşındaki erkek kuzuya verilen isimdir. Dişilerine göre iri cüsseli ve geniş boynuzlu olurlar. Erkek kuzulardan görselliği ve gelişimi iyi olan kuzulardan seçilerek yetiştirilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**goç**]: (Aşıkşenlik* Çıldır).

Damızlık koçlar

koça gel- - **[goça gel-]** Koyunun cinsel kızgınlıkta olup koçla çiftleşmesi halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kızgınlık dönemindeki koyun koç arayışına girerek koça sokulur. Bundan dolayı koçun üzerine atlamasına müsaade eder. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[goça gel-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Koyun koça gelirken

koç ayı - [goç ayı] ~ koç ayı Koyunların döllenmesi için koçların koyunlara katıldığı kasım ayına verilen isimdir. Koyun sahipleri sonbaharda damızlık olarak sakladıkları koçlarını koyunlarıyla birlikte sürüye katarlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[goç ayı]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

koç katımı - [goç gatımı] ~ koç katımı Döllenme zamanı gelince koçların koyunların içine katılmasını ifade etmede kullanılan isimdir. Doğumların toplu ve aynı dönem içinde olması için koçlar yaz aylarının başında koyun sürüsünden ayrılır. Sonbahara kadar kuzularla birlikte otlatılır. Kasım ayından itibaren geleneksel birtakım etkinliklerle koçlar süslenerek sürüye tekrar katılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[goç gatımı]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Koç katımı için hazırlanmış koç

Koç katımına dair görsel

kol kol → çık anaç (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

koyun - [goyun] Koyuna yöresel olarak da aynı isim kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[goyun]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

köse koyun- [kosa goyun, kose koyun] (< *Far. kūse*) Genetik olarak yünü çok az çıkan koyunlara verilen isimdir. Köse koyunların bedenlerinin bir bölümünde uzun yün biterken

diğer kısmı ise kısa tüylerden oluşur. Bundan dolayı bu tür koyunların yün verimleri çok düşüktür. (Ardahan, Damal, Hanak, Posof).

[kosa koyun]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[kose koyun]: (Senemoğlu *Göle).

Köse koyunlara dair görseller

kura (< ?) Kulak kıkırdakları normal uzunluktan çok kısa olan koyun ve kuzulara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Kura kuzu

Kura koyun

kuzi - [guzu] ~ kuzu Koyunun yavrusuna verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[guzu]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kuzu

Kuzular anneleriyle birlikte otlarken

kuzi at- - [guzu at-] ~ kuzu at- Gebe koyunun günü gelmeden önce ölü kuzu doğurmasını ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[guzu at-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

küre (< ?) Kulakları yok denecek kadar kısa olan koyun ve kuzulara verilen isimdir. Bazı koyun ve kuzuların doğuştan kulak kıkırdakları olmaz. Bu tür koyunlar kusurlu sayılarak kurban edilmezler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Küre koyun

kürnec bağla- ~ **güneş bağla-** → **gürneş bağla-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

küpeli Koyun ve kuzuların bazılarının kulak kıkırdakları üzerinde çıkan kıllı deri uzantılarına verilen isimdir. Bu özelliğiyle öne çıkan hayvanlar çağrılırken “küpeli koyun”, “küpeli kuzu” şeklinde isimlendirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

mazıh ~ **mazık** (< ?) → **morkoyun** (Aşıkşenlik *Çıldır).

mele- Koyun türü küçükbaş hayvanların bağırarak çıkardığı yansıma sestene türetilen eylemdir. Küçükbaş hayvanların çıkardığı bu tür seslerle ilgili oluşturulan ifadelerde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

mijo - **[mijiyh]** (< ?) → **hıra** (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[mijiyh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

mijola- (< *mijo+la-* < *mijo* < *Bk. Ab.*) Gelişmeyip kısa ve cılız kalan kuzuların durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Genelde bağırsaklarında parazit problemi olan ve sütle yeterince beslenemeyen kuzular gelişme sorunu yaşarlar. Bu tür kuzuların boynu ince, kuyruk kısmı küçük, karnı şişkin olur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Mijolamış kuzuya dair görsel

morkoyun (< *mor* + *koyun* < *mor* < *Yun. móron*) Morkaraman koyun türüne verilen isimdir. İl genelinde en çok yetiştirilen koyun türüdür. Bu tür koyunların yünü koyu kahverenginde olup yuvarlak ve iri kuyrukludurlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Mor koyun cinsine dair görseller

ponçahli – [ponçuhlu] ~ **ponçaklı** (< ?) → **püsküllü** (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[ponçuhlu]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

pörnek - [pörneyh] (< ?) Aynı yerleşim birimi içinde oluşturulan koyun sürülerinden herbirine verilen isimdir. Çoban olmadığı zaman aynı semtte yaşayan aileler koyunlarını birleştirerek otlatırlar. Bundan dolayı yerleşim birimi içinde birçok fazla kalabalık olmayan koyun sürüleri oluşur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[pörneyh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Pörneklere dair görseller

püsküllü ~ **püsküllü** (< *püskül+lü* < *püskül* < *Ar. utkül*) Boğazı altında kıllı deri uzantısı olan koyun ve keçi türü hayvanlara verilen isimdir. Bazı küçükbaş hayvanların gırtlak kısmından aşağı iki adet kıllı deri uzantısı olur. Bu özelliğiyle öne çıkan küçükbaş hayvanlar çağrılırken “püsküllü koyun”, “püsküllü kuzu” şeklinde isimlendirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Püsküllü koyun

şahalan- - [şagalan-] (< *şah(a)+lan-* < *şah* < *Bk. V.a.1.*) Koyun sürüsünün ani ürkmeye şiddetli bir şekilde sağa ve sola yayılması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Koyun sürüsü toplu otlarken ya da yatarken yaşanır. Sürünün içinde ani bir olay gerçekleşince sürü refleks gösterip ortadan ayrılarak etrafa koşuşmaya başlar. Bu durum karşısında çoban da panikleyerek telaşla sürüyü kontrol altına almaya çalışır. (Damal).

[şagalan-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

şaltah - [şelte] ~ şaltak (< ?) Kuyruğu sarkık olan koç ve koyunlara verilen isimdir. Bu tür kuyruk çoğunlukla koçlarda olur. Fazla iri olduğu için hayvan kuyruğunu taşımada zorluk çekerler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[şelte]: (Senemoğlu *Göle).

Şaltak koça dair görsel

şişek - [şişeh] İki yaşındaki dişi kuzuların yaz ve sonbahardaki durumlarını ifade etmede kullanılan isimdir. Dişi kuzular ilkbahar aylarında bir yaşını bitirip iki yaşına girerler. Yaz ve sonbahar aylarına gelindiğinde kuzuluk döneminden iyice çıkıp koyun olma erginliğine ulaşırlar. Üç yaşına girdiklerinde yavru dünyaya getirmek için sonbaharda döllenirler. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[şişeh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Şişeklere dair görsel

tepür kuyruh ~ tepür kuyruk (< *tepür* < *Bk. I. c. 2.*) Kuyruğu geniş ve yuvarlak olan koç ve koyunlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tepür kuyruklu koç

tohli - [tohlu] ~ **tuklu** İki yaşına girmiş kuzulara verilen isimdir. Çoğunlukla bu yaş dönemindeki kuzuların ortak ismi olarak kullanılır. Üzerlerindeki parlak kuzu tüyü uzayarak kalın yüne dönüşür. Erkeklerinin boynuzları şekillenmeye başlar. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[tohlu]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

Toklulara dair görsel

tokluman Henüz kuzu dönemini tamamlamadan doğum yapan kuzuya verilen isimdir. Bazı kuzular kış ayları içinde veya ilkbaharda erken dünyaya geldikleri için fiziki olarak gelişirler. Yazın koçlarla birikte otlarken döllenerek beklenmedik doğum yaparlar. Bu durum kuzunun kuzu doğurması olarak görülür. (Damal).

oğursak (< ?) Kuzusu ölen koyuna verilen isimdir. Kuzusu ölen koyunlar yetim kuzulara ya da ikiz kuzulara emdirilir. Bundan dolayı kuzusu ölen koyunlar çağrılırken bu isimle ifade edilir. (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal).

Oğursak koyuna yetim kuzular emdirilirken

ögeş (< ?) Yaz aylarında merada otlayarak etlenmiş iki yaşındaki dişi kuzulara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ögeşle- (< ?) Koyun türü hayvanların semirmiş halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Genel olarak da yaz aylarını merada otlayarak geçiren iki yaşındaki kuzuların etlenmiş halini belirtme maksadıyla kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Ögeşlemiş koyunlara dair görsel

üç etek → **şaltah** (Koyunpınar *Hanak).

ürk- Hayvanların korktukları zaman panikleyerek gösterdikleri refleks hallerini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanlar korktuklarında kulaklarını kabartarak panikle rast gele koşmaya başlarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ürküt- Hayvanları korkutup kaçmalarına neden olma halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Birtakım sesler çıkararak veya hareketler yaparak hayvanların gitmelerini sağlamada kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yekti (< ?) Annesi ölmüş yetim kuzuya verilen isimdir. Yetim kuzular süt emmek için saldırgan olurlar. Annesini emen kuzularla birlikte süt emmek için yakaladıkları koyunun altına sokularak emmeye çalışırlar. Çoğunlukla da kuzusu ölmüş koyunların başı tutularak süt emmeleri sağlanır. Bu tür kuzular düzensiz süt emdikleri için yavru döneminde fazla gelişmezler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

II. a. 4. Keçi Türüyle İlgili Söz Varlığı

çepiç - [çebiş] ~ **çebiç** İki yaşındaki dişi keçiye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[çebiş]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

Çebiçlere dair görseller

didan - [digan] (< *Gürc. tikani*) → **gıdik** (Tepeler *Ardahan).
[digan]: (TDK D.S., s. 1452b) Kuzu, oğlak. (Posof ve köyleri).

gıdan (< ?) → **gıdik** (Aşıkzülali *Posof).

gıdi gıdi - [gıdı gıdı] Keçileri çağırmak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Tekrarlar şeklinde çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[gıdı gıdı]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

gıdik - [gıdih] Keçi yavrusuna verilen isimdir. Keçi yavruları iki yaşına girinceye kadar bu isimle ifade edilirler. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gıdih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Gıdiklere dair görseller

geçi ~ keçi Keçi türü hayvana yöresel ağızda verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

keçi

Keçi sürüsü

korut - [körüt] (< ?) Bir yaşındaki erkek keçiye verilen isimdir. (Damal).

[körüt]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Aşıkzülali *Posof).

seyis (< ?) Sürünün önünde giden lider keçiye verilen isimdir. Çoğunlukla yaşı geçkin boynuzları kıvrımlı ve dik olan erkek keçiler için söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Seyis keçi sürünün önünde giderken

teke Damızlık olarak yetiştirilen erkek keçiye verilen isimdir. Dişi keçilere göre daha iri cüsseli olurlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

teke

İki yaşındaki teke

II. a. 5. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Türleriyle İlgili Kullanılan Ortak Söz Varlığı

ağ baş Sadece alın kısmında beyaz tüyleri olan hayvanlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Ağbaş koyun

Ağbaş inek

ahsa- ~ aksa- Hayvanların topallama durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Bu tür hayvanlar herhangi bir nedenden dolayı ayaklarından biri üzerine basamadıkları için topallayarak yürürler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ağsah ~ aksak Ayağındaki sakatlıktan dolayı topallayan hayvana verilen isimdir. Çoğunlukla sürü içinde bulunan topallayan hayvanlar için kullanılır. Sürü merada otlatılırken yürüme zorluğu çekene hayvanlar daima sürünün gerisinde kalırlar. Bu durum çoban için sorun olur. Çoban bir yandan sürüyü otlatırken diğer yandan da arar ara gidip geride kalan topal hayvanları getirerek sürüye katar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Aksak koyun

alaca Bedeninde beyaz renkte benekli tüyleri olan hayvanlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Alaca inek

Alaca kuzu

alnti ~ **alntı** Satın alınmış hayvana verilen isimdir. Evden yetiştirilen hayvanlardan satın alınan hayvanların farkını belirtme maksadıyla kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

aş- Boğa ve koç gibi erkek hayvanların dişi hayvanın üzerine atlayarak cinsel teması tamamlaması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

avun- Cinsel erginliğe ulaşmamış erkek yavrularla çiftleştiği için gebe kalmayan koyun ve sığır türü hayvanların durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Bazı koyun ve sığırlar yavru erkeklerle çiftleştikleri için gebe kalmadan kızgınlıkları geçer. Bu durum hayvanın kısır kalmasına neden olur. Bu yüzden özellikle erkek kuzuların koç katımı döneminde koyunların içine katılmasına pek müsaade edilmez. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kuzu koyunla çiftleşirken

aya - haya (< *Ar. hāya*) Hayvanların erkeklik bezlerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

balabula - [balav] Dünyaya yeni gelmiş buzağı ve kuzu gibi yavruların bedenlerini kaplayan saydam ve yapışkan perdeye verilen isimdir. Doğum yapan hayvan yalayarak temizler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Hanak, Posof).

[balav]: (Senemoğlu *Göle).

Doğum yapan ineğin buzağının üzerindeki balabulayı yalamasına dair görseller

başsuyu Doğum yapmakta olan hayvanın doğurmadan önce boşalttığı yavru özsuyuna verilen isimdir. Hayvanın dişilik organından şişkin saydam deri içinde dışarı çıkar. Bu durum doğumun başladığını gösterir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bezek (TDK D.S., s. 650b) Güzel hayvan. (Ardahan, Göle, Posof).

bızdın (< ?) Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların dişilik organına verilen isimdir. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

biçahli - [piçahlı] ~ biçaklı Yetişkin erkek kişi tarafından ölmeden önce besmele getirilerek kesilen hayvana verilen isimdir. Ölmek üzereyken acil kesilen hayvanlar için kullanılır. Hayvanın etinin yiyelebilmesi için canlılığını yitirmeden kesilmesi gerekir. Bundan dolayı özellikle çobana, sürüyü otlatırken kestiği hayvanın biçaklı olup olmadığı sorulur. Çobanın vereceği bilgiye göre hayvanın eti değerlendirilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[piçahlı]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

bismil - [mısmıl, mismil] (< *Far. bismil*) → **biçahli** (Ardahan, Çıldır, Hanak, Posof).

[mısmıl]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

[mismil]: (Senemoğlu *Göle).

biçahluh ~ biçaklık Küçükbaş ve büyükbaş hayvanların çeneyle boynunun birleştiği gırtlak kısmına verilen isimdir. Hayvan bu kısımdan kesilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

biçahsız - [piçahsız] ~ biçaksız → **mundar** (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[piçahsız]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

but Hayvanların arka ayaklarındaki diz ile kalça arasında kalın etli ve adaleli bölgeye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buynuz ~ boynuz Hayvanların boynuzuna yöresel ağızda verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cakcover (< ?) (TDK D.S., s. 1042b) Hayvanlarda alt çeneyi üst çeneye bağlayan yer. (Ardahan, Posof).

cırdık at- (< ?) → (Senemoğlu *Göle).

çağıldah - [çağıldah] ~ çağıldak Koyun ve sığır türü hayvanların tüyelerine yapışan dışkı topraklarına verilen isimdir. Çoğunlukla koyunların kuyruk altlarına yapışan dışkı toprakları için kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[çağıldah]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

çağıldak

çağıldah bağla- - [çağıldah bağla-] ~ çağıldak bağla- Beden tüyelerine çok miktarda dışkı topağı yapışmış olan hayvanların durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Kış aylarında ahırdaki hayvanlar dışkılarının üzerine yattıkları için kuyruk ve karın bölgelerini dışkı toprakları sarar. Özellikle koyunların kuyruk bölgesinde çok olur. Bazı koyunların kuyruk altı bölgesi irili ufaklı dışkı topraklarıyla kaplanır. Hayvan yürüdüğünde hışıltılı ses çıkar. Eğer temizlenmezse kuyruk altı bölgesinde idrar yanıkları oluşur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[çağıldah bağla-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Çağıldak bağlamış koyunlara dair görseller

çalın- Felç olup bel ve arka bacaklarını kullanamayan hayvanların halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çanta (< *Rum. geanta*) → **sur** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cendek - [cemdeh] (< ?) Ölmüş hayvan bedenine verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[cemdeh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Sığır cendeği

çere 1. Dişi hayvanların kızgınlık döneminde dişilik organından akıttıkları yapışkan saydam sıvıya verilen isimdir. 2. Dünyaya yeni gelen yavrunun bedenini saran saydam ve yapışkan perde için de kullanılır. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

çeynen- ~ **çiğnen-** Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların geviş getirmesi halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

damazluh - [damazlıh, damızlıh] ~ **damızlık** Verim almak için yetiştirilen hayvanlara verilen isimdir. Yörede aileler hayvanlarının devamlılığını kendi hayvanlarından aldıkları yavruardan sürdürürler. Özellikle süt ve yavru verimi yüksek olan dişi hayvanları yaşlanıncaya kadar saklarlar. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[damazlıh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[damızlıh]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

danaluh - [danalıh] ~ **danalık** Dananın ana karnında geliştiği dölyatağına verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[danalıh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

daşşah ~ **taşak** → **aya** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dırçıhlan- ~ **dırçıklan-** (< ?) → **gudna-** (Aşıkşenlik* Çıldır).

dız- (< ?) → **tez-** (Aşıkzülali *Posof).

diş çıhar- ~ **diş çıkar-** Üç yaşına girmiş sığırın süt dişlerini değiştirmesi halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kurban olarak kesilecek genç sığırların yaşını tespit etmede kullanılır. Genç sığırların yavru döneminden çıkıp erginlik dönemine girmeleri için üç yaşına girmiş olmaları lazımdır. Sığırlar üç yaşına girdiklerinde süt dişlerini değiştirirler. Bunun tespiti için sığırın ön dişleri dikkate alınır. Alt çenesinin ön iki dişi diğerlerinden uzun olan sığır erginlik döneminde olduğu için kurban edilebilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Diş çıkarmış düge

döl tökümü - [döl düşümü] ~ döl dökümü Gebe hayvanların doğurmaya başladıkları dönemi ifade etmede kullanılan isimdir. İlkbaharda büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar doğurmaya başlar. Gerçekleşen ilk doğum diğer doğumların da habercisi olur. Tüm hayvanlar doğurana kadar gün aşırı doğumlar gerçekleşir. Bundan dolayı sığır ve koyunların barınakları sık sık kontrol edilerek doğum yapmakta olan hayvanların sağlıklı doğurmalarına yardımcı olunur. Dünyaya gelmiş yavruların bakımları yapılarak annelerini emmeleri sağlanır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[döldüş-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Döl dökümüne dair görseller

dümsük - [dümsüh] ~ tümsük Yavru hayvanın süt emerken annesinin memesine burnuyla kafa vurması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların süt emme biçimidir. Buzağı ve kuzu türü yavrular meme emerlerken süt gelmesi için ara ara annelerinin memesine kafa vururlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[dümsüh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Yavruların tümsükleyerek emmelerine dair görseller

düş- Boğa ve koç gibi erkek hayvanların dişi hayvanın üzerine atlayarak cinsel teması gerçekleştirmesi halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ekiz ~ ikiz Hayvanların bir seferde doğurdukları iki yavruya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

eksik - [esgih] → günsüz (Damal, Koyunpınar *Hanak, Senemoğlu *Göle).

[esgih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

emcek → sur (Senemoğlu *Göle).

eş Yavrunun ana rahminde beslenmesini sağlayan etli emzik bezlere verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

eş at- Doğum yapan hayvanın doğumdan sonra yavru bezlerini rahimden dışarı boşalması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Doğumdan birkaç saat sonra gerçekleşir. Eğer hayvan bu bezleri dışarı boşaltmazsa hastalanıp ölebilir. Bundan dolayı doğum yapan hayvan gözlem altında tutulur. Yavru bezlerini boşaltmayan hayvana ilaç tedavisi uygulanır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

etene (< ?) → **eş** (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

etene düşür- (< *etene* < *Bk. Ab.*) → **eş at-** (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar* Hanak).

etluh - [etliħ] ~ etlik Eti için kesilen sığır türü hayvana verilen isimdir. Çoğunlukla kısır kalan hayvanlardan seçilir. Yaz aylarında otlayarak etlendikten sonra sonbaharda kesilerek kavurma ya da pastırma yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[etliħ]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

ev mali - [öymalı] ~ ev malı (< *mal* < *Bk. Ab.*) Ailenin kendi damızlık hayvanlarından yetiştirdiği hayvanlarına verilen isimdir. Satın alınan hayvanlarla kıyaslama yaparken kullanılır. Yörede hayvan yetiştiriciliği köylü eliyle küçük çaplı yapıldığı için damızlık hayvan alımı çok fazla yapılmaz. Aileler kendi hayvanlarının yavrularından damızlık hayvan yetiştirirler. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[öymalı]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

ferç (< *Ar. farc*) Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların dişilik organının dış kısmına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

fıstırık at- ~ fıstırık at- (< *fıstırık* < ?) Büyükbaş hayvanların sevinç gösterisinde bulunurken zıplayarak arka ayaklarının ikisini birden geriye doğru savurmaları halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gandır- ~ kandır- → avut- (Aşıkşenlik *Çıldır).

gatgatı ~ katkı → kırhbayır (Aşıkşenlik *Çıldır).

gevüş getir- - [göyüş getir-] ~ geviş getir- → çeynen- (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[göyüş getir-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

gırıç (< ?) Hayvanların çenelerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gırgodan (< ?) Hayvanların nefes borusuna verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gög çek- ~ **gög çek-** İlkbaharda doğaya salınan hayvanların taze yeşil otun etkisiyle zayıflaması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanlar kışın ahırda kuru ot ve samanla beslendiği için ilkbaharda yeşil ot otlayınca vücutlarında değişim yaşanır. Önce zayıflayarak kıştan kalma uzun tüylerini dökerler. Bedenleri yeni besine uyum sağlayınca tekrar etlenmeye başlarlar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

göge çıh- ~ **göge çık-** İlkbaharda hayvanların yeşil ot otlamaya başlaması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Karlar eriyip yeşil çıkmaya başlayınca hayvanlar ahırdan boşaltılarak doğaya salınır. Karların eridiği alanlarda çıkan yeşille karınlarını doyurmaya çalışırlar. Doğa iyice yeşillenince hayvanlara ahırda kuru ot ve saman verilmez. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sığırların ilkbaharda göge çıkmalarına dair görseller

gudna- (< ?) Hayvanın arka ayaklarını geriye doğru savurarak zıplar vaziyette rastgele koşması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanlar bu tür hareketleri çoğunlukla neşeli oldukları zaman yaparlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

günsüz Günü tamamlanmadan erken doğumla dünyaya gelen yavruya verilen isimdir. Bazı hayvanlar normal doğuma birkaç ay kala erken doğum yaparlar. Bu tür doğumda yavrular canlı olarak dünyaya gelirler. Fakat çoğu birkaç gün yaşadıkdan sonra ölür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hakkına (< *Ar. hakk*) İlk yavrusunu normal yaşında doğuracak olan üç yaşındaki sığırlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hazne (< *Ar. hazire*) Dişi hayvanların döl yatağı ile dişilik organı çıkışı arasındaki boşluğa verilen isimdir. Doğumda yavru döl yatağından çıkarak bu kısma gelir. Ardından annenin dişilik organından ayak ve burun kısmı çıkmaya başlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kamış Boğa ve koç türü erkek hayvanların erkeklik organına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

karın Hayvanların içkembesine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kelle (< *Bk. I. b. 4. 1.*) Kesilmiş hayvan kafasına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kıç 1. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların dışkı analına verilen isimdir. 2. Hayvanların bacak kısmına verilen isim. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kırhbayır ~ kırkbayır (< *kırk+bayır* < *bayır* < *Ar. ba'ir*) Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların dört gözlü midelerinin üçüncü gözüne verilen isimdir. Hazım işlevini yürüten organdır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kısır Gebe olmayan hayvanlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kısır kal- Yavru doğurmayan hayvanların durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Dişi hayvanlar sezonluk doğumlarına ilkbaharda başlayıp yaz ayları boyunca sürdürürler. Gebe olmadığı için sezon içinde doğum yapma ihtimali bulunmayan hayvanlar kısır sayılır. Kısır olan hayvanlar yaz aylarını sağılmadan otlayarak geçirirler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kısır sığırlar merada otlarken

koca Yaşlı hayvana verilen isimdir. Damızlık olarak saklanan sığır ve koyun türü hayvanlar çoğunlukla yaşlanıncaya kadar saklanır. İyice yaşlanınca kesimhaneye satılır ya da evde kesilir. Eti sert olduğu için kavurma veya pastırma yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kurban (< *Ar. kurbān*) Ailenin Kurban Bayramında keseceği hayvana verilen isimdir. Bu tür hayvanlar iyice etlenmeleri için özel besiyeye alınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kurban

kuyruh ~ kuyruk Hayvanların omurga uzantısı olarak uzanan organa verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kuzlacı → **yükli** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

leş (< *Far. laşe*) Doğaya bırakılmış hayvan cesedine verilen isimdir. Hayvan cesedi açık alana bırakıldığında zamanla kokmaya başlar. Yabani hayvanlar yiyip bitirene kadar etrafa koku yayar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yabani hayvanlar sığır leşini yiyerken

meme Hayvanların süt sağılan organına verilen isimdir. Meme uçları uzun olan hayvanlar çoğunlukla sütlü olurlar ve elle kolay sağılırlar. Bundan dolayı özellikle damızlık olarak saklanan sığırlarda meme uzunluğu önemlidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

İnek memesi

meme et- Doğum yapacak gebe hayvanın memelerinin şişmeye başlaması durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Doğumun yaklaştığı, hayvanın memelerinden anlaşılır. Süt torbası ve meme uçları doğum yaklaştıkça iyice şişer. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

meme evi → **sur** (Damal).

mudara (< *Ar. müdârâ*) Zayıf, cansız ve tembel hayvanlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

mundar - [**mındar**, **mırdar**] ~ **murdar** (< *Ar. murdar*) Kafası kesilmeden ölmüş büyükbaş ve küçükbaş hayvan ölüsüne verilen isimdir. Herhangi bir nedenden dolayı hayvan kesilmeden ölürse pis kabul edilir. Bundan dolayı sağken kesilmeden ölmüş hayvanın eti dini açıdan uygun görülmediği için yiyilmez. Toprağa gömülür ya da yırtıcı hayvanlar yemesi için açık alana bırakılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[mındar]: (Koyunpınar *Hanak, Damal).

[mırdar]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Yıldırım atması nedeniyle murdar olarak ölmüş sığırlara dair görsel

nigor (< *Gürc. nikora*) Sadece tepe kısmında bir miktar beyaz tüyü olan hayvana verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Nigor koyunlarla ilgili görseller

peşle- (< *peş+le-* < *peş* < *Far. paş*) Bir hayvanın başka bir hayvanı kovalaması durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

pöçük (< *Erm. poçik*) Hayvanların kuyruk sokumuna verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

puş (< ?) Hayvanların içkembesine verilen isimdir. Hayvanların dıştan karın genişliğini ifade ederken de kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sadır (< ?) Koyunların kuyruk altlarındaki dışkı topaklarına verilen isimdir. Bölgede Yerli ağızlarında “çağıldak” diye ifade edilen dışkı topakları Terekeme ağzında koç ve koyunların dışkı topakları farklı isimlerle ifade edilir. Koçların dışkı topaklarına “çağıldah”, koyunlarınkine ise “sadır” derler. (Aşıkşenlik *Çıldır).

sağın - [sağıntı] Süt sağımı yapılan hayvanlara verilen isimdir. Çoğunlukla sağımı yapılan inek sürüsü için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[sağıntı]: (Koyunpınar *Hanak, Damal).

sanci ~ sancı Hayvanın doğum sancısını ifade etmede kullanılan isimdir. Doğum sancıları başlayan hayvan huysuzlanarak kıvrınmaya ve tekme savurmaya başlar. Sancılanan hayvan

doğum yapana kadar gözlem altında tutulur. Eğer doğurmada zorluk çekerse doğum için yardımcı olunur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

soğu- - [soyu-] → **huvu otur-** (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[soyu-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

soğul- Sağımı yapılan hayvanın memelerindeki sütün kuruması durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Çoğunlukla sonbaharda yaşanır. Gebe hayvanlar ilkbaharda yeni yavru doğurmaya hazırlandıkları için memelerine süt inmez. Bundan dolayı sütü kuruyan hayvanın süt torbası karın altına çekilir ve memeleri küçülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sur (< *Ar. sūr*) Hayvanların meme uçlarının bağlı olduğu süt torbasına verilen isimdir. Doğumdan sonra süt dolduğunda şişer. Süt torbası büyük olan hayvan fazla süt verir. Bundan dolayı süt torbası büyük olan sığırlar daha fazla ilgi görür. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

İneğin suru

sür- → **aş-** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sütten kesil- Günübirlik sağımı yapılan hayvanların birtakım etkenlerden dolayı süt veriminin düşmesi halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Meranın kuruması, hastalık, yeni yavru doğurma döneminin yaklaşması gibi birçok neden hayvanların sütünün azalmasına etki eder. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tavli ~ tavlı (< *Far. tāb-tāv*) İyi etlenmiş kilolu hayvanlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ten (< *Far. ten*) Hayvanların dişilik organına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tez- ~ **tez-** Sığır türü hayvanların sinek ısırması veya ürkmesi nedeniyle kuyruk dikerek rastgele koşması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Sığır ve buzağı sürüsünü yaz sıcaklarında merada otlatırken çok yaşanır. Hayvanların tezmesi çoban için sıkıntılı bir durumdur. Tezen hayvanlar kontrolsüz biçimde etrafa dağılarak sürüden uzaklaşırlar. Çoban da hayvanların arkasından koşar. Bir şekilde önlerine geçip durdurmaya çalışır. Durdurabildiklerini toplayarak getirip sürüye katar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yalan- Hayvanın kendi bedenini yalaması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yelin (< ?) → **sur** (Aşıkşenlik *Çıldır).

yeşile çih- → **göge çih-** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yoż Yaz aylarını sağılmadan merada otlayarak geçiren hayvanlara verilen isimdir. Kısır kalmış ve doğurma yaşı gelmemiş genç hayvanlarla erkek hayvanlar yazı doğada otlayarak geçirdiklerinden yoż diye ifade edilirler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yoż mal (< *mal* < *Bk. II. a. 1.*) Yaz aylarını merada sağılmadan otlayarak geçiren yerleşim birimine ait sığır sürüsüne verilen isimdir. Yazın yoż olarak otlatılacak hayvanlar, sağımı yapılan hayvanlardan ayrı sürü yapılır. Aileler sağımı yapılmayan hayvanlarını yoż mal sürüsüne katarlar. Çoban yoż hayvanlardan oluşturduğu sürüyü meradan sağımı yapılan hayvanlar gibi yerleşim birimine her gün getirmez. Hayvanlara sahipleri tarafından tuz yedirilmesi için hafta da bir ya da on beş gün de bir getirerek yerleşim birimine dağıtır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Çoban yoż malı otlatırken

yükli ~ **yüklü** Gebe hayvanlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

zayıf (< *Ar. za'if*) Kilo almamış, kemikleri belli olan hayvanlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

zebun (< *Far. zabūn*) Sağımı yapılmadan yaz aylarını otlayarak geçiren zayıf ve cılız hayvanlardan oluşturulan sürüye verilen isimdir. (Aşıkzülali *Posof).

II. a. 6. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı

akşam koyuni ~ **akşam koyunu** (< *akşam* < *Sogd. xšām*) Çobanın koyun sürüsünü yatırmadan önce karanlık çökene kadar otlatmasına verilen isimdir. Akşam gün batımından önce çoban koyun sürüsünü sağım için yerleşim yerine dağıtır. Koyunlar sağılıp kuzularına emdirildikten sonra sürüyü tekrar toplayıp meraya götürür. Akşam karanlığı çökene kadar

otlatır, doyurduktan sonra yatak olarak kullandığı alana yığar. Köpekleriyle birlikte sabaha kadar sürünün başında bekler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Akşam koyununu otlatmaya götürürken

Akşam koyununu otlatırken

ahşam oti ~ akşam otu (< *akşam* < *Bk. Ab.*) Akşam üzeri hayvanlar barınaklarına kapatılmadan önce hava kararınca kadar otlatılmasına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ahbun at- (< *ahbun* < *Bk. Ab.*) Ahırda biriken hayvan dışkısını dışarı taşıma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Ahırın günlük temizliği yapılır. Hayvanların altından süpürülen dışkıları ahır içindeki dışkı kanalına yığılır. Buradan da “heyzal” denilen kaba ya da el arabasına doldurularak dışarı taşınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Damal

R- Hanak

Ahbun atmaya dair görseller

alafıa- (< *alaf+ıa-* < *alaf* < *Bk I. b. 2.*) Ahırda beslenen hayvanların yemliklerine yiyecek doldurma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kışın hayvanların yemliklerine sabah ve akşam vakitlerinde olmak üzere iki öğün ot ya da saman doldurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

Koyunlar alaflanırken

baş tut- Koyun çobanına ücret karşılığı verilecek kuzuları seçme sınırlaması getirme hakkını ifade etmede kullanılan eylemdir. Geleneksel olarak yürütülen bir kuraldır. Koyun sahibi çobana vereceği kuzu sayısı kadar kuzuyu çobana vermemek için baş kuzu diye ayırır. Çoban seçimi yapılan kuzuların dışında kalanlardan beğendiği kuzuları alır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

besiye tut- Hayvanları etlendirmek için belli bir süreliğine ahırda besiye alma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Ticari amaçla merada otlatılarak yetiştirilen hayvanlar kesim için satılmadan önce iyice etlenmeleri için ahırda kapalı tutularak özel yemlerle beslenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Besiye tutulmuş tosunlar

Besiye tutulmuş koçlar

ber / bere (< *Erm. ber*) İçinde koyun sağımı yapılan ağıla verilen isimdir. Geniş alanda koyunları yakalayıp sağmak zor olduğu için kapı önünde bulunan ağılın bir kısmı bölünerek koyunların sıkı bir şekilde kapatılacağı küçük ağıl yapılır. Meradan sağım için getirilen koyunlar buraya doldurularak sağılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ber

Berede koyun sağarken

ber ber (< *ber* < *Bk. Ab.*) Koyunun sağılmaya gitmesini sağlarken çıkarılan seslenme ünlemidir. Ağılda sağılması için koyun götürme kişi koyunlara seslenme maksadıyla çıkarır. Sopayı koyuna vurmadan önce tek tek ya da ikileme şeklinde söyler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

berele- (< *ber* < *Bk. Ab.*) Ağılda koyun sağan kişilere koyun götürme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Koyunları ağıla doldurup sağarken bir kişi koyunu sağlar, bir başkası da sağımı yapılan koyunu durması için boynundan tutar. Üçüncü bir kişi de onlara sağmaları için sürekli koyun getirir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

berlik / bernek (< *ber* < *Bk. Ab.*) Koyun sürüsünün toplu olarak sağıldığı açık alana verilen isimdir. Bazı yerleşim birimlerinde koyun sağma alanı belirlenir. Çoban sağım yapılacak vakitte sürüyü getirerek bu alana yığar. Koyun sahipleri kaplarla gelerek koyunlarını bulup tek tek sağlarlar. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

Berlikte koyun sağmayla ilgili görseller

çal- Ahır üstüncörü süpürme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Ahır sabah ve akşam vakitlerinde detaylı süpürülür. Fakat bazen ara vakitlerde havanların altında dışkı birikmişse sadece dışkılarının bulunduğu alanlar süpürülerek dışkı çukuruna döktürülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çatıla- Sağımı yapılacak ineğin buzağısını bağlama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. İneğin sağılabilmesi için buzağı burun ve boyun kısmına ip dolanarak bağlanır. İnek sağılana kadar bağlı kalır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Buzağıyı çatılamaya dair görseller

çoban - [çovan] (< *Far. çōbān- šōbān*) Hayvan sürüsünü para karşılığında otlatan kişiye verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[çovan]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Çoban sürüyü meraya götürürken

Çoban sürüyü otlatırken

çobancalık (< çoban < Bk. Ab.) Çobana müjde karşılığında verilen hediyeyi ifade etmede kullanılan isimdir. Çoban merada dünyaya gelen yavruyu sürüyle birlikte getirir. Kucağındaki yavruyla sahibinin kapısına gider. Yavruyu teslim etmek için müjde ister. Hayvan sahibi harcadığı emeğe karşılık çobana hediye verip yavruyu teslim alır. (Damal).

çoban dur- (< çoban < Bk. Ab.) Çobanlık yapma işini üstlenme halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yerleşim birimlerinde hayvanları otlatması için çoban tutulması gerekir. Bu işe talip olan kişi belirlenen koşullara göre sürüyü otlatma işini tutar. Çoğunlukla bu tür iş ailece üstlenilir. Ailenin müsait olan tüm fertleri sürüyü otlatma işinde görev alırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çoban tut- (< çoban < Bk. Ab.) Sürüyü ücret karşılığında otlatacak çobanı ayarlama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yerleşim birimlerinde ilkbaharda hayvanlar meraya çıkınca sürüyü otlatması için çoban bulunması gerekir. Köyün ileri gelenleri bu işi yürütür. Bu işe talip olanlardan hayvan başına belirlenen fiyat konusunda anlaşmaları kişileri çoban ederler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çümdür- ~ çimdir- Kırkılacak hayvanları çayda yıkayarak yünlerini temizleme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Koyun ve kuzular kırılmadan önce yünleri temizlenip yumuşaması için temiz suyu olan çayda suya sokularak yıkanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Koyunları çimdirirken

danacı ~ danacı Buzağı sürüsünü otlatan çobana verilen isimdir. Yerleşim birimlerinde buzağlar da sürü yapılarak otlatılır. Bunun için de ayrı çoban tutulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

danacı

Danacı yaylada dana sürüsünü toplarken

dangi (< ?) Kışın koyunlara ot yedirilen açık alana verilen isimdir. Yerleşim biriminde kışın koyunlara ot yere serilerek yedirilir. Ahıra yakın bir yer bu amaç için kullanılır. Müsait olan yerin karı temizlenerek alan açılır. Yağışsız, ılık günlerde sabah ve akşam öğünlerinde verilecek ot bu alana yayılarak koyunlara yedirilir. (Senemoğlu *Göle).

dangi

Dangide koyunlar ot yiyerken

dağ Kızgın bir demirle hayvanlara vurulan damgaya verilen isimdir. Hayvanları tanıma amacıyla derileri üzerine vurulur. Uygun bir şekil verilmiş demir ateşte kızdırılır. Hayvanın kalçası üzerine bastırılır. Kızgın demirin bastırıldığı yerde tüy bitmez. Hayvanlar sürüden seçilirken bu işarete göre seçilir. Hayvanların dağlanması çoğunlukla ticari amaçla otlatılan büyükbaş hayvanlarda uygulanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

darıl- Hayvanların gitmelerini sağlama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Çocuk kuzuları darılırken

Çocuk öküzleri darılırken

davara get- ~ davara git- 1. Koyun sürüsünün çobanlığını üstlenme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yerleşim birimlerinde koyun sürüsüne çoban olmak için bazıları talip olurlar. Hayvan sahiplerinin uygun görmesiyle çobanlık işini üstlenmiş olurlar. Çoban olan kişi ilkbaharda hayvanlar meraya çıkınca sürüyü toplar. Sonbaharda belirlenen tarihe kadar sürünün bütün işlerinden sorumlu olur. Gündüz otlatır, gece bekçiliğini yapar. 2. Merada koyun otlatmakta olan kişinin o an yaptığı işi ifade etme maksadıyla da kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

duşa ~ duşak → çatıla- (Damal).

duza gel- ~ **tuza gel-** Sürünün tuz yemesi için yerleşim birimine dağıtılması işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Çoban yazın yoz olarak otlattığı sürüyü yerleşim yerine günübürlük getirmez. Tuz yedirilmesi için haftada bir getirerek yerleşim birimine dağıtır. Hayvan sahipleri hayvanlarını toplayıp tuz yedirirler. Hayvanlar tuza doyduklarında götürüp çobana teslim ederler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tuza gelen hayvanlara tuz yedirmeye ilgili görseller

edirtle- (< ?) → **maslamak** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

eşiğe çıh- ~ **eşiğe çık-** → **yatağa çık-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

eydir- ~ **eğdir-** → **masla-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

garnah ~ **karnak** → **megel** (Aşıkşenlik *Çıldır).

gece mali ~ **gece malı** (< *mal* < *Bk. II. a. 1.*) Yerleşim birimlerinde inek sürüsünü sırayla gece otlatıp ve açık alanda yatırma işine verilen isimdir. Çoban inek sürüsünü akşam er vakitte ağıla kapatarak yatırır. Bu durum ineklerin zayıflamasına ve süt verimlerinin düşmesine neden olur. Bundan dolayı inek sahipleri kendi aralarında sıra oluştururlar. Sırası gelenler sürüyü meraya götürüp geç saatlere kadar otlatırlar. Sürü doyunca uygun bir yerde yatırılırlar. Sabahın ilk ışıklarında kaldırıp kuşluk vaktine kadar tekrar otlatırlar. Kuşluk vaktinde sağım yapılması için sürüyü getirip yerleşim yerine dağıtırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Gece malını akşam vakti meraya götürmeye dair görseller

gircon - [**girc**, **gurcin**] (< ?) Hayvanların yemeyip yemliklerinde atık olarak bıraktıkları kalın ot parçalarına verilen isimdir. Hayvanlar ince otu seçip yedikten sonra yemliklerin içinde bir

miktar kaba ot parçaları kalır. Yemliklere yeni ot ya da saman koymadan önce yemlik içinde kalan kaba otlar toplanıp dışarı dökülür. (Ardahan, Damal, Hanak, Posof).

[gırc]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[gurcin]: (Senemoğlu *Göle).

gırcın

goşduh tut- ~ **koçluk tut-** → **baş tut-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

göhör (< ?) → **yatak** (Hoç. Hasköy *Ardahan).

güz koyuni ~ **güz koyunu** Sonbaharda kar yağana kadar koyun sürüsünü otlatmaya verilen isimdir. Yerleşim birimlerinde çoban, süresi dolunca ekim ayı içinde sürüyü bırakır. Kar yağana kadar sürüyü otlatması için yeni bir çoban tutulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

güz mali ~ **güz malı** (< *mal* < *Bk. II. a. I.*) Sığırları güzün sırayla otlatmaya verilen isimdir. Yerleşim birimlerinde çoban sonbaharda süresi bitince sürüyü otlatmayı bırakır. Mevsim koşulları iyi olduğu dönemlerde hayvanların kar yağıncaya kadar otlatılması gerekir. Bu süre için tekrar çoban tutulmaz. Komşular sığırlarını birleştirip sırayla otlatırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Güz malını sırayla otlatmaya dair görsel

hak (< *Ar. hakk*) Çobanlık ücretine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hak topla- (< *hak* < *Bk. Ab.*) Yerleşim birimlerinde çobanların haneleri dolaşarak çobanlık ücretini toplamaları halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Sığır çobanları çobanlık ücreti olarak para alırlarken koyun çobanları ise 15 ya da 20 koyuna bir kuzu alırlar. Sığır çobanları ücretlerinin yarısını çobanlığa başladıkları ilk ayda, diğer yarısını ise sonbaharda süreleri dolmadan önce toplarlar. Koyun çobanları ise haklarını sonbaharda toplarlar. Sonbaharda uygun bir gün belirleyerek kuzu toplayacaklarını hayvan sahiplerine duyururlar. Akşam kuzular meradan geldiğinde haneleri tek tek dolaşırlar. Kapısına gittikleri hane sahibi tüm kuzularını çobanların önüne getirir. Çobanlar alması gereken kuzuları seçerler. Seçtikleri kuzuların sırtından bir miktar yün keserek işaret vururlar. Ertesi gün sürünün içinden işaretledikleri kuzuları ayırırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hızmeker ~ hizmetkar (< *Ar. hidmet, Far.-kār*) → **nöker** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

honça (< ?) → **yolluk** (Damal).

kayır- Ahırdaki hayvanların altının süpürülmesi, yemlenip su içirilmesi işlerini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanlara yem vermeden önce ahırın temizliği yapılır. Ardından yemliklere ot veya saman doldurulur. Hayvanlara yemlerini yedikten sonra su verilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

keşik (< ?) → **sıramali** (Burmader *Damal).

kırh- - **[gırh-]** ~ **kırk-** Küçükbaş hayvanların yününü makasla kesme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gırh-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Koyun kırkmaya dair görseller

mala get- ~ **mala git-** (< *mal* < *Bk. II. a. 1.*) 1. Yerleşim birimlerinde sığır sürüsünün çobanlığını üstlenme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. 2. Sığırları otlatmak için meraya götürme işini ifade etme maksadıyla da kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

mal otar- ~ **mal otlat-** (< *mal* < *Bk. II. a. 1.*) Sığırları merada otlatma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kontrol altında tutularak uygun alanlarda otlamalarını sağlamak için hayvanların yanında bulunulması gerekir. Bundan dolayı hayvan sahipleri kendileri ya da çoban tutarak hayvanları merada otlatırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

R- Y. Aydere

Merada mal otarmaya dair görseller

mali tök- ~ malı dök- (< *mal* < *Bk. II. a. 1.*) 1. Çobanın sığır sürüsünü meradan getirerek yerleşim birimine dağıtmasını ifade etmede kullanılan eylemdir. Çoban merada otlattığı sürüyü kuşluk ve akşam üzeri getirerek yerleşim birimine dağıtır. Hayvan sahipleri sürüyü karşılayarak hayvanlarını ayırıp evlerine götürürler. 2. Çobanın her hangi bir nedenden dolayı çobanlık yapmaktan vazgeçmesi durumunu ifade etmek için de kullanılır. Çoban sürüyü toplamayarak ya da topladığı sürüyü geri yerleşim birimine dağıtarak çobanlığı bıraktığını ilan eder. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

R- A. Cambaz

Malı köye dökmeye dair görseller

mal vahti ~ mal vakti (< *mal* < *Bk. II. a. 1.*, *vakt* < *Ar. waqt*) Ahırda beslenen sığır türü hayvanlara yem verme öğününü ifade etmek için kullanılan isimdir. 2- Ayrıca çobanın sürüyü getireceği vakiti belirtmek için de kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

mali yiğ- ~ malı yiğ- (< *mal* < *Bk. II. a. 1.*) Çobanın sığır sürünü meraya götürmek için toplaması işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Çoban sürüyü meraya götürmek için yerleşim birimine yakın bir yerde toplar. Sığır sahipleri hayvanlarını götürüp çobana teslim ederler. Çoban herkesin hayvanını getirdiği kanaatine varınca sürüyü meraya götürür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

Çoban malı yığarken

R- İnt.

Sağıcı yapılan inekleri sürüye katmaya götürürken

mal yoli ~ mal yolu (< *mal* < *Bk. II. a. 1.*) Yerleşim birimine ait sürülerin meraya gidişte ve dönüşte kullandıkları patika yola verilen isimdir. Hayvanlar aynı yerden sıra halinde art arda yürüdükleri için bu tür yerlerde çok sayıda kıvrımlı patika izler oluşur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Mal yolundan sığırlar köye girerken

masla- (< ?) İneği süt sağımına hazırlamak için buzağıya meme uçlarından birkaç çekimlik süt emdirme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. İneğin sütünü vermesi maksadıyla yapılır. Sağım sırası gelen ineğin buzağısı kapalı tutulduğu yerden salı verilir. Buzağı memeleri emerken kafasına ip bağlanarak sırayla meme uçlarından emzik aldırılır. Meme uçları sütle dolunca sağıma başlamak için buzağı çekilerek ineğin ön tarafında uygun bir yere bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Buzağıyı maslamaya dair görseller

meğel - [mehel, meğel] (< ?) Çobanın sürüyü topladığı alana verilen isimdir. Köy merkezi veya yakınındaki geniş alan sürünün toplanma merkezi olarak kullanılır. Yerleşim birimi sakinleri çoban sürüyü topladığı vakit hayvanlarını getirip burada sürüye katarlar. (Ardahan, Damal, Hanak, Posof).

[mehel]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[meğel]: (Senemoğlu *Göle).

meğel

merre - [merle] ~ mera (< *Ar. merā*) Hayvan otlatma alanlarına verilen isimdir. Her yerleşim biriminde ekim ve çayır alanları dışında hayvanların otlatılması için mera alanları da ayrılır. Çoğunlukla ekim yapmaya müsait olmayan dere, tepe ve dağ yamaçları mera olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[merle]: (Koyunpınar *Hanak, Damal).

Hayvanların otlatıldığı mera alanlarıyla ilgili görseller

morbet - [morvet] (< *Gürc. morbedi*) Ailenin tarım ve hayvancılıkla ilgili hafif işlerini yaptırdığı çocuk çalışana verilen isimdir. Evin kuzularını ve buzağlarını otlatır. Evin küçük çocukları hayvanları sürüye katar, sürüden gelenleri toplayıp eve getirir, harman ve hasat dönemlerinde de getir götür gibi birçok işi yaparlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[morvet]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Morbetler kuzuları otlatırken

Morbetler danaları otlatırken

nahırcı ~ nahırcı Sığır çobanına verilen isimdir. Yerleşim birimlerinde oluşturulan sığır sürülerinin çobanlığını yapan kişiler için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

nişan (< *Far. nişā*) Hayvanların kulaklarındaki kesiklere verilen isimdir. Hayvanları olan aileler kendilerine özgü bir işaret belirlerler. Sığır ve koyun türü hayvanların kulaklarını belirlenen yerden aynı şekilde keserler. Hayvanı tanımada tereddüt yaşarlarsa hayvanın kulağındaki kesige bakarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

nişan

Kulağında çift kesikle nişan vurulmuş tosun

nişan vur- (< *nişan* < *Bk. Ab.*) Belirlenen şekle uygun biçimde hayvanların kulaklarını kesme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. İlbaharda buzağı ve kuzular sürüye katılmadan önce kulakları kesilerek nişan vurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

nöker (< *Moğ. nöker-nökör*) Ahır işlerini yürüten hayvan bakıcısına verilen isimdir. Hayvanları yemleme, sulama, tımar etme ve ahırın temizliği gibi birçok işi nöker yapar. Hayvanları çok olan varlıklı aileler ahır işlerini yürütmesi için nöker tutarlar. Nökere her daim hayvanlarla ilgilenebilmesi için ahıra yakın bir yerde yatıp kalkacağı yer verirler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

otar- ~ otlat- Hayvanları merada otlatma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanları meraya götüren kişi onları sürekli kontrolünde tutar ve dağılmadan uygun yerlerde otlamalarını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Koyunları otlatırken

R- Ortageçit

Sığırları otlatırken

otla- - [otda-] Hayvanların merada ot otlaması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[otda-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Hayvanların otlamasına dair görsel

otlahya - [otdağiye] ~ otlakya Hayvanların otlatıldığı otu bol meralara verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[otdağiye]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Sığırların otlakya otladıklarına dair görseller

ör- → çatıla- (Damal, Koyunpınar *Hanak).

sağ- Hayvanların memesindeki sütü süzme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanları sağma işini ailenin kadınları yapar. İnek ve koyun türü hayvanların günlük sağımını elle yaparlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

İnek sağarken

R- İnt.

Koyun sağarken

serke (<?) → masla- (Senemoğlu *Göle).

sıracı ~ sıracı (< Yun. *sīrá*) Sürüyü otlatma sırası gelen kişiye verilen isimdir. Yerleşim birimlerinde çoban bulunmadığı zaman hayvan sahipleri sürüyü otlatmak için sıra yaparlar. Sırası gelen o gün sürüyü meraya götürüp otlatır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sıra mali ~ sıra malı (< mal < Bk. II. a. 1.) Yerleşim birimlerinde sığır sahiplerinin sırayla sürüyü otlatmalarına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sulah ~ sulak Çobanların akarsu kenarlarında sürülerini sulayıp dinlendirdikleri alanlara verilen isimdir. Çobanlar su kenarlarında uygun bir yeri sürüyü dinlendirme yeri olarak kullanırlar. Sürekli aynı yeri kullandıkları için bu alanlar hayvan dışkısıyla kaplanır. Hayvanlar öğle sıcaklığında burada su içip akşam serinine kadar yatarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Hayvanların sulakta dinlenmelerine dair görseller

suluh ~ suluk Su içirildikten sonra hayvanların yemliklerine koyulan bir miktar ot ya da samana verilen isimdir. Ahırda beslenen hayvanlara sabah ve akşam öğünlerini yedikten sonra su içirilir. Yemliklerini bitirmiş olanlara iyice doymaları için tekrar yiyecek verilir. Suluk yiyeceği olarak çoğunlukla ot yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tumar ~ tumar (< *Far. tīmā*) Büyükbaş hayvanların beden temizliğini yapmaya verilen isimdir. Kışın hayvanlar ahırda beslendiği için tüylerine dışkı ve saman dolar. Bundan dolayı hayvanların gelişiminin etkilenmemesi için günlük bakımları yapılır. Hayvanlar yem yiyip su içtikten sonra kaşağı ya da fırça türü aletlerle tüyleri taranarak beden temizlikleri yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yanci ~ yancı Çobanın sürüyü otlatmada kendisine yardımcı olması için tuttuğu yardımcı çobana verilen isimdir. Yerleşim biriminin çobanlığını üstlenen kişi sürüyü otlatmak için eleman ihtiyacını aile fertlerinden karşılamaya çalışır. Fakat aile fertleri yetersiz kalırsa ücret karşılığında yardımcı çoban tutar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yatah ~ yatak Sürünün üzerinde yattığı etrafı açık alana verilen isimdir. Çobanlar yağmur ve rüzgârdan fazla etkilenmeyen yamaç yerleri yatak olarak kullanırlar. Sürüyü yazın dinlenme vakitlerinde üzerinde yatırır. Bundan dolayı bu tür yerlerin yüzeyi hayvan dışkısıyla kaplanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sığırlar yatakta dinlenirken

Koyun sürüsü yatakta yatarken

yatağa çek- Sürüyü yatağına götürüp yığma durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Çoğunlukla akşam vakti otlatılan koyun sürüsü için kullanılır. Çoban sürüyü yatırmadan önce iyice doyması için otlatır. Karanlık bastırınca sürüyü yatacağı alana götürür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yatağa çık- Çobanın sürüyü gece dışarıda yatırmaya başlamasını ifade etmede kullanılan eylemdir. Yerleşim birimlerinde ilkbaharda havalar ısınınca sürü ağıl veya açık alanda yatırılır. Çoban sürüyü dışarıda yatırmaya başlayacağını hayvan sahiplerine duyurur. Akşam üzeri sürüyü toplayarak ağıla veya yatak olarak kullandığı yere götürür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sığır sürüsünün yatağa çıkmasına dair görseller

yay- → otar- (Damal, Koyunpınar *Hanak).

II. b. Yaylacılık Faaliyeti

Ardahan'da yaylacılık mera hayvancılığının en önemli kısmını oluşturur. Yerleşim birimlerinin ekili alanları dışında kalan meraları yaz aylarında hayvanlara yetmediği için yüksek kesimlerde bulunan meralardan faydalanırlar. Bundan dolayı ilde bulunan yerleşim birimlerinin yüksek kesimlerdeki dağ eteklerinde yayla olarak kullandıkları yerleri vardır. Hayvanları olan aileler konaklamak için yayla yerinde taşınan binalar yaparak yerleşim alanları oluşturmuşlardır. Yalaya göç ettikleri zaman buraları barınma yeri olarak kullanırlar. Yaz sıcakları başlayınca yaylaya geçerler. Sonbahara doğru hava soğuyunca geri dönerler.

II. b. 1. Yaylacılık Faaliyetiyle İlgili Söz Varlığı

ağırluh ~ ağırlık Arabayla taşınması gereken ağır ve kaba malzemeye verilen isimdir. Yayla zamanı yükü hafifletmek için taşınan malzemeler için kullanılır. Eşya çok ve ağır olunca kağnı türü arabayla tek seferde taşınmaz. Bundan dolayı yaylaya giderken ya da yayladan dönerken birkaç gün öncesinden yakacak türü malzemeler ile ev kurmada kullanılan büyük malzemeler taşınır. Bu tür faaliyetler yerleşim birimlerinde anlaşmalı olarak belirlenen günde toplu yapılır. O gün arabalarla toplu olarak eşyalar taşınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

R- İnt.

Yayla döneminde eski yöntemlerle ağırlık taşıma faaliyetine dair görseller

çevürme ~ çevirme Yayla evlerinin ve ahırların önüne taş duvarla yapılan küçük ağıla verilen isimdir. Hayvanları geçici bir süreliğine kapalı tutmak için kullanılır. Hayvanlar meradan döndükten sonra kapı önündeki ağıla kapatılır. Sağılması gereken hayvalar burada sağılarak yavrularına emdirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yayla evi önündeki çevirme

koz - [köz] Buzağuların kapatıldığı alçak ve küçük taş yapılara verilen isimdir. Yayla evlerinin yanına ek olarak yapılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[köz]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

koz

köç Yaylaya taşınan ev eşyalarına verilen isimdir. Yaylaya günlük ihtiyaçları karşılayacak miktarda ev eşyası, yiyecek, yakacak ile kap kacak türü malzemeler götürülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yaylaya öküz arabasıyla köç götürürken

Yaylaya traktörle köç götürürken

közmek - [közmeh, tömzek] Ahır ve ağıl duvarı altında bulunan atık deliğine verilen isimdir. Duvarın zemin kısmında pencere gözü şeklinde yapılır. İçeride süpürülerek biriktirilen hayvan dışkısı delikten dışarı atılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[tömzek]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

[közmeh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

közmek

Ağıl duvarı altındaki közmeğe dair görsel

pin (< *Erm. pin*) İçine kümes hayvanlarının kapatıldığı küçük ve alçak yapılara verilen isimdir. Yayla türü yerlerde geçici kullanmak için kapı önünde iğreti şekilde yapılır. Bu tür yerleri yapmak için toprak içine açılan çukurun etrafı taşlarla örülür, üzeri sal taşlarla ve toprakla kapatılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

pin

Yayla evi önüne yapılan pine dair görsel

yayla Yaz aylarında hayvanları otlatmak için göç edilen yüksek kesimlerdeki mera alanına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yayla

Yaylaya dair görsel

yaylaci ~ yaylacı Yayla dönemi geldiğinde yaylaya göç eden ailelere verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yaylacılar yaylaya göçerken

Yaylacılara dair görsel

yayla çih- ~ yayla çık- Yaylaya göç etme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yayla sezonu gelince bir hafta önce hazırlıklar başlar. Yaylaya göçün başladığı günün akşamı çoban sürüyü yerleşim yerine dağıtır. Herkes kendi hayvanını seçer. Eşyalar arabalara yüklenir. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte önce hayvanlar, peşi sıra da eşya yüklü arabalar yola çıkar. Uzun ve meşakkatli yolculuğun ardından yaylaya varılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yaylaya çıkmaya dair görseller

yayla dami ~ yayla damı Yayla olarak kullanılan alanda barınmak için yapılan tek gözlü küçük evlere verilen isimdir. Yayla evleri taştan yapılır. Tavanı ağaç tomruklar ve sal taşlarla kapatılarak üzerine toprak serilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Hanak

Yayla damına dair görsel

yayladan in- Yayla sezonu bittiğinde yayladan tekrar geri göç etme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Sezon bitip havalar soğuyunca yayladan geriye dönüş başlar. Yerleşim

biriminin önde gelen heyeti tarafından kararlaştırılıp halka duyurulan günde eşyaları taşıyacak araçlar yaylaya gelir. Eşyalar araçlara yüklenir. Sabah er vakitte sürü içinden herkes kendi hayvanlarını seçer. Hazırlığını bitirenler ve hayvanlarını tamamlayanlar dönüş yoluna koyulurlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.
Hayvanları yayladan indirmeye dair görseller

yolluh ~ yolluk Yaylaya göçerken ve yayladan geri gelirken yolda yemek için hazırlanan erzağa verilen isimdir. Hayvanları yürüterek yaylaya götürmek ve eşya taşımak meşakkatli bir iştir. Bundan dolayı yolda yemek için gevrek türü yiyecekler pişirilir. Bir kısmı hayvanları götürenlerin erzak çantasına koyulur, bir kısmını da eşyayla birlikte arabayla gidenler yolda yemeleri için yanlarına alırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

II. c. Hayvancılıkta Pazarlama Faaliyetleriyle İlgili Söz Varlığı

alıcı ~ alıcı Hayvan alımı yapan tüccarlara verilen isimdir. Çoğunlukla köy ve kasabalarda dolaşarak hayvan alımı yapan kişiler için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

alverci Ticari amaçla hayvan alıp satan kişiye verilen isimdir. Hayvan pazarlarını dolaşarak aldığı hayvanları kar karşılığında geri satar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

arabuluci ~ arabulucu Hayvan pazarında satıcıyla alıcının arasını bulan kişiye verilen isimdir. Pazarlıkta anlaşamayan alıcıyla satıcıyı orada bulunanlardan biri devreye girerek anlaştırmaya çalışır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

celep (< Ar. *celeb*) Ticari amaçla merada otlatılarak yetiştirilen hayvanlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Erkek sığırlardan oluşturulan celebe dair görseller

celepci (< *celep+çi* < *celep* < *Bk. Ab.*) Ticari amaçla hayvan yetiştiriciliği yapan kişilere verilen isimdir. Aldığı hayvanları kiraladığı dağlık bölgelerdeki meralarda yetiştiren kişi için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

el salla- Hayvan pazarlamada alıcıyla satıcının anlaşmalarını gösteren el tutuşma hareketini ifade etmede kullanılan eylemdir. Pazarlıkta taraflar fiyat konusunda anlaşmaya çalışırken birbirlerinin elinden tutarlar. Fiyatta anlaşılırsa ellerini sert bir biçimde aşağı yukarı birkaç kez sallarlar. El sallama gerçekleştiğinde pazarlık bitmiş olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

komisyonci ~ komisyoncu (< *Fr. commission*) Ücret karşılığında hayvanını satanla tüccarı fiyatta anlaştıran arabulucuya verilen isimdir. Bu işi meslek edinmiş yerel kimlikli kişiler için kullanılır. Komisyoncular yörede ticari amaçla hayvan yetiştiren aileleri bilirler. İl dışından gelen yabancı tüccarlarla köy ve kasabalarda dolaşarak hayvan alımı yaparlar. Pazarlığını yaptıkları hayvan sayısına göre belirlenen yüzde üzerinden komisyon alırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kurbanluh ~ kurbanlık (< *kurban+lık* < *kurban* < *Bk. II. a. 5.*) Kurban Bayramı için ticari amaçla beslenen hayvanlara verilen isimdir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların erkekleriyle genç ve gebe olmayan dişileri kurbanlık olarak yetiştirilip İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlere kamyonlarla taşınarak buralarda pazarlanırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kurbanlıklar büyük şehirlere götürülürken

meydan (< *Ar. meydān*) Hayvan alınıp satılan hayvan pazarı yerine verilen isimdir. İl genelinde ve ilçe merkezlerinde hayvan pazarının yapılabildiği alanlar belirlenmiştir. Hayvan sahipleri satılık hayvanlarını getirerek burada satışa sunarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Meydanda hayvan pazarı yapılırken

müşteri (< Ar. *iştira*) Hayvan pazarında satılık hayvanları almaya talip olan hayvan alıcısına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tüccar (< Ar. *tüccār*) Hayvan ticareti yapan kişilere verilen isimdir. İl dışından gelerek çok miktarda hayvan alımı yapan kişiler için kullanılır. İle yaz sezonunda meralarda ticari amaçla yetiştirilen hayvanların alımını yapmak için büyük şehirlerde besicilik yapan tüccarlar gelir. Yanlarına aldıkları yereldeki komisyoncularla köy ve kasabaları dolaşır hayvan alırlar. Aldıkları hayvanları kamyonlara yükleyerek çiftliklere gönderirler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

satici ~ satıcı Hayvan pazarına hayvanını satmak için getiren kişiye verilen isimdir. Yerleşim birimlerinde hayvan yetiştiriciliğiyle geçinenler satacakları hayvanlarını hayvan pazarına götürürler. Pazar yerinde hayvanlarının önünde durarak müşterinin gelmesini beklerler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

II. d. Hayvancılık Faaliyetinde Kullanılan Malzemelerle İlgili Söz Varlığı

ahor süpürgesi ~ ahır süpürgesi (< *ahor* < Bk. *Ab.*) Ahır süpürmek için çalı türü bitkilerden yapılan süpürgeye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ahır süpürgesi

Ahır süpürgesiyle ahır süpürürken

belküregi ~ belküreği (< *bel+kürek+i* < *bel* < *Far. bil*) Ahırın temizlik işlerinde kullanılan yayvan biçimli küreğe verilen isimdir. Kışın hayvanların ahırdaki dışkısını kazıma, doldurup boşaltma gibi birçok işte kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bel küreği

bicik (< ?) → **yonacah** (Koyunpınar *Hanak).

cepli (TDK DS s. 1144a) İnce, uzun yumuşak çubuk. (Ardahan).

cileb (< ?) → **cepli** (Aşıkşenlik *Çıldır).

cinel - [sinel, zinel] (< *Gürc. skneli*) Ağaç dallarından yapılan urgana verilen isimdir. Çoğunlukla süpürge dallarını sıkamak için ip olarak kullanılır. Bölgede yetişen dayanıklı ağaç türlerinden yapılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak).

[**sinel**]: (Aşıkzülali *Posof).

[**zinel**]: (Damal, Koyunpınar* Hanak).

cinel

Cinelle sıkılmış süpürge

çalğı ~ **çalgı** → **ahor süpürgesi** (Aşıkşenlik *Çıldır).

çali süpürgesi ~ **çalı süpürgesi** → **ahor süpürgesi** (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

çati ~ **çatı** İnek sağarken buzağıyı bağlamada kullanılan urgana verilen isimdir. Koyun yününden hazırlanmış ipten saç örgüsü biçiminde örülerek yapılır. Yaklaşık iki metre uzunluğunda olup baş kısmında ilmeği vardır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

çati

R- Hanak

R- Hanak

Buzağıyı çatıyla bağlamaya dair görseller

çubuh ~ **çubuk** Hayvanları götürmede kullanılan ince ve uzun sopaya verilen isimdir. Dayanıklı ağaç türlerinden kesilen esnek dallardan yapılır. Bu tür sopaları çoğunlukla küçükbaş hayvan çobanları kullanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çüven (< ?) → **yonacah** (Damal).

dana bağı ~ **dana bağı** → **çati** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

davarcuh ~ **davarcık** Çobanın yiyeceğini içine koyup beline bağladığı erzak torbasına verilen isimdir. Islah edilmiş keçi derisinden yapılır. Torba kısmı bel genişliğinde olup dar ve

uzundur. Ağız kısmı ipe büzülerek bağlanır. Bele bağlamak için her iki tarafına deri kemer takılıdır. Yiyecekler içine koyulduktan sonra kemer üstünden bele oturtularak önde göbek altından bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

degenek - [değnek] ~ değenek Çobanın hayvanları götürürken kullandığı kalın ve uzun sopaya verilen isimdir. Dayanıklı ağaç türlerinden kesilen daldan yapılır. Çoğunlukla sığır çobanları kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[değnek]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

degenek

Değeneğin işlevine dair görsel

galat (< ?) → ot sepeti (Aşıkzülali *Posof).

garmah ~ garmak → yonacah (Aşıkşenlik *Çıldır).

garmoşa - germişon (< ?) Germişon ağaç dalından kesilen ince ve esnek sopaya verilen isimdir. Koyun ve kuzuları otlatırken sopa olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gav (< ?) → yonacah (Aşıkzülali *Posof).

godet süpürge - (< godet < ?) Ahır süpürmede kullanılan çalı süpürgesinin yıpranmış biçimine verilen isimdir. Uzun süre süpürmeden dolayı etekleri yıpranarak dökülür. Geriye kalan kalın sert kısımları süpürme işlevi görmediği için yenisiyle değiştirilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Godet süpürgeye dair görseller

godul süpürge (< godul < ?) → godet süpürge (Aşıkşenlik *Çıldır).

gunut (< *Rus. knut*) Küçükbaş hayvanlara vurmak için kullanılan kırbaça verilen isimdir. Yaklaşık yarım metre uzunluğundaki sopanın başına ince ve uzun deri ip bağlayarak yapılır. Koyun ve kuzuları meraya olatmaya götürürken sopa olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gunut

Gunutla kuzulara vururken

hamança (< ?) → **davarcuh** (Damal).

herzal - [**hırzal**] (< *Gürc. herzali*) Ahırdan hayvan dışkısını dışarı taşımada kullanılan ağaç kaba verilen isimdir. Tahtadan tekne biçiminde yapılır. Yanlarına ağaç kaldıraçlar takılarak taşınır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[**hırzal**]: (Koyunpınar *Hanak, Damal).

Herzalla ahırdan akbun taşırken

hıllik - [**hıllih**] (< ?) Çobanların soğuk ve yağışlı havada sırtına taktığı abaya verilen isimdir. Keçe türü malzemeden yapılır. Bedenin tamamını kaplayacak genişlikte olup kolsuz ve önü açıktır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[**hıllih**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Çoban sırtına hıllik takarken

kamçı ~ **kamçı** Deriden örülen kalın kırbaça verilen isimdir. Öküz, manda ve at türü hayvanları sürmede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kamçı

kaşevi - **[kışay]** ~ **kaşağı** Büyükbaş hayvanların beden tüylerini taramada kullanılan demir tarağa verilen isimdir. Hızır ve tarak dişli biçimleri vardır. Ahırda bakımı yapılan hayvanların bedenlerine yapışan samanlar ve dışkı topakları kaşağıyla taranarak temizlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[kışay]: (Hoç. Hasköy *Ardahan).

Tarak dişli kaşağı

Hızır dişli kaşağı

Kaşağının işlevine dair görsel

keçe → **hıllık** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kesgi ~ **keski** Ot yığını kesmek için kullanılan sivri uçlu el aletine verilen isimdir. Yassı demirden yapılır. Uç kısmından kenarlara doğru yaprak biçiminde genişleyen yapısı vardır. Otu kesmesi için tüm kenarları sivrileştirilmiştir. Ağaç sap takılarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

keski

Keskiyle ot yığını kesilirken

kırhluh - [gırhllh] ~ **kırklık** Koyunların yünü kesmek için kullanılan geniş ağızlı büyük makasa verilen isimdir. Tamamı sac türü demir malzemedir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gırhllh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kırklık

Kırıklıkla koyun kırkarken

kürün (< ?) Hayvanların içinde yem yediği ya da su içtiği tekne türü kaba verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Koyunların küründe yem yiyip su içtiklerine dair görseller

ohandere (< ?) (TDK D.S., s. 3272b). Çubuk. (Kurtkale *Çıldır).

ot sepeti (< *sepet+i* < *sepet* < *Far. sabad-sabat*) Sırta alarak içinde ot taşımada kullanılan büyük sepete verilen isimdir. Çalı türü dallarından örülerek yapılır. Ağız kısmı geniş olup tabana doğru daralan yapısı vardır. Omza takmak için ön kısmına ip türü malzemedir kulp takılıdır. Sepet, ot doldurulduktan sonra kulpu omza geçirilerek sırta alınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ot sepeti

Ot sepetinin işlevine dair görseller

örme → **çati** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

palut degenek ~ **palut deġenek** (< *palut* < ?) Meşe ağacı dalından yapılan kalın ve dayanıklı hayvan sopasına verilen isimdir. Sığır çobanları kullanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sahavül - [sakgavul, sakayil, sukayıl] ~ **sakavül** (< *Erm. saavel*) → **ahor süpürgesi** (Koyunpınar *Hanak).

[**sakgavul**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

[**sakayil**]: (Senemoğlu *Göle).

[**sukayıl**]: (Hoç. Hasköy *Ardahan)

sitil (< ?) → **cepli** (Damal).

yalak Hayvanların su içtiği tekne biçimindeki kaba verilen isimdir. Ağaç ya da demir malzemedен yapılır. Hayvanlar su içmesi için çeşmelerin önüne koyulur. (Damal).

yalak

Sığırlar yalaktan su içerken

yonacah ~ **yolacak** Ot yığınının ot çekme işinde kullanılan el aletine verilen isimdir. Demir malzemedен kanca biçiminde yapılır. Ağaç sap takılarak kullanılır. Ot yığınının kenarlarından ot çekip çıkarmada kolaylık sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yonacak

Yonacakla yığından ot çekerken

II. e. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların Hastalıklarıyla İlgili Söz Varlığı

baytar (< *Ar. baytar*) Veterinere verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cıgçıga → **dabah** (Aşıkşenlik *Çıldır).

çor (TDK D.S., s. 1269b) Bir çeşit hayvan hastalığı, hayvan vebasası. (Posof, Ardahan, Göle).

dabah ~ **dabak** (< ?) Şap hastalığına verilen isimdir. Hayvanlarda görülen iltihaplı ve ateşli salgın hastalıktır. Bu hastalığa yakalanan hayvanların ağız ve ayak bölgelerinde yaralar oluşur, ağızından köpüklü salya akar ve tırnakları üzerine basamazlar. Bundan dolayı aşırı kilo kaybeder ve zayıflarlar. Hastalık fazla ilerlerse hayvanın ölümüne sebep olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kepenek Koyunlarda görülen bir çeşit solucan hastalığıdır. Hayvanın gelişmesini ve kilo almasını engeller. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kırğun ~ **kırgın** Önlenemeyen bir hastalık nedeniyle toplu hayvan ölümlerinin yaşanmasına verilen isimdir. Bu tür hastalıklar toplu ölümlere neden olduğu için çok sayıda hayvanın telef olmasına neden olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sariluh ~ **sarılık** Hayvanlarda göz akı ile idrarda sararmanın olmasıyla belirti veren bulaşıcı ve öldürücü hastalık türüne verilen isimdir. Hayvanlardan insanlara da geçebilen bir hastalıktır. Koruyucu aşı yapılmazsa toplu hayvan ölümlerine dahi neden olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

şarbon (< Fr. *charbon*) İnsanlarda kara bir çıban şeklinde çıkan bulaşıcı ve öldürücü bir tür hayvan hastalığına verilen isimdir. Koruyucu aşı yapılmazsa toplu hayvan ölümlerine neden olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

veterner ~ **veteriner** (< Fr. *vétérinaire*) → **baytar** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yanıkara ~ **yanıkara** Kas etlerinin kararmasıyla başlayan ve zamanla bütün vücudu saran bir çeşit hayvan hastalığına verilen isimdir. Daha çok büyükbaş hayvanlarda görülür. Özellikle bir ve iki yaşındaki genç hayvanlarda daha yaygındır. Hayvanın kalça kısmından zorlanarak topallaması hastalığın ilk belirtisidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

II. f. Hayvancılık Faaliyetlerinde Kullanılan Ölçü Birimleriyle İlgili Söz Varlığı

baş Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile arı kovanı sayılarını belirtmede adet yerine kullanılan isimdir. Rakamdan sonra söylenerek kaç adet olduğu belirtilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

boyun Sabana koşulan öküz sayısını çift olarak belirtmede adet yerine kullanılan isimdir. Rakamdan sonra söylenerek kaç çift öküz koşulduğu belirtilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

can (< Far. *cān*) Küçükbaş hayvanların sayılarını belirtmede adet yerine kullanılan isimdir. Rakamdan sonra söylenerek kaç adet olduğu belirtilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cüre (< *Ar. cur'a*) Yaş ve birtakım özelliklerine göre küçük gruplara ayrılmış hayvanları belirtmede adet yerine kullanılan isimdir. Rakamdan sonra söylenerek kaç adet olduğu belirtilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çift - [çüt] (< *Far. cuft*) Eşleştirilmiş hayvanların eş sayısını belirtmede adet yerine kullanılan isimdir. Rakamdan sonra söylenerek kaç adet olduğu belirtilir. Çoğunlukla öküzlerin çift sayılarını ifade etmede kullanılır. Eşleştirilmiş iki öküz bir çift sayılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[çüt]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

II. g. Hayvancılıkta Kullanılan Barınaklarla İlgili Söz Varlığı

ahor ~ ahır (< *Far. āhūr*) Büyükbaş hayvanların kapatıldığı hayvan barınaklarına verilen isimdir. Çoğunlukla taş ve topraktan yapılan eski tip barınaklar için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Eski tip ahırların içine dair görsel

II. g. 1. Ahırla İlgili Söz Varlığı

baga - [beye] Ahırların duvar kenarlarına yapılan asma yemliklere verilen isimdir. Kalın ve uzun kalaslar duvara çakılarak yapılır. Betonla yapılan türleri vardır. Sığır türü hayvanlara yem yedirmek için kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[beye]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

baga

Bagaya dair görsel

diblik - [diblih] Ahırda yemlik önlerindeki zincir bağlanan demir halkalara verilen isimdir. Sığırları zincirle yemliklere bağlamada kullanılır. Hayvanın boynuna bağlanan zincirin diğer ucu halkaya takılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[diblih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

diblik

Sığır diblikle bagaya bağlıyken

gerdene (< ?) → **gergi** (Aşıkşenlik* Çıldır, Aşıkzülali *Posof).

gergi Ahırda sığırlara ayrılan bölmeleri yapmak için direklerle duvar arasına çakılan ağaç parçalara verilen isimdir. Hayvanların birbirlerinin yemlerini yemelerini ve sırtını atarak birbirlerinin yerine yatmalarını engellemek için yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gergi

gırgal (< *Gürc kirkali*) Büyükbaş hayvanları yemliğe bağlamada kullanılan ağaç boyun bağına verilen isimdir. “U” biçiminde kıvrılmış ağaçtan yapılır. Yemliğe zincir takılarak bağlanır. Hayvanları yemliğe bağlarken boyunlarına geçirilir. Açık uçları hayvanın ense kısmından iple bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gırgal

kizit (< ?) → **gergi** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

mağ ~ bağ Ahırda sığırları bağlamak için duvar önlerinde ayrılan bölmelere verilen isimdir. Bir veya iki hayvan yan yana sığacak genişlikte ayarlanır. Duvarla direk arasına ağaç parçalar çakılarak yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bağ

Sığırlar bağlara bağlanmışken

mazgal (< *Ar. mazgal*) → **sanahsal** (Aşıkşenlik *Çıldır, Hoç. Hasköy *Ardahan).

reşme (< ?) → **diblik** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

sanahsal - [**salaskan**] (< *Gürc. sanarskali*) Ahırda hayvanların dışkılarının doldurulduğu kanala verilen isimdir. Ahırın orta zeminine dar ve uzun kanal yapılıdır. Günlük temizlikte hayvanların altından süpürülen atıklar kanala dökülür. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[**salahsan**]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

sanahsal

toygab (< ?) Taze daldan yapılan ağaç bağa verilen isimdir. Ahırda sığırların boynuna takılan “*gırgal*” denilen ağaç halkanın uçlarını birbirine bağlamada kullanılır. (Hanak).

alaca kapı → **çığ** (Damal).

arhaç Yazın çobanın koyun sürüsünü yatırdığı dağ yamaçlarındaki açık alana verilen isimdir. Bu tür yerlerin ağıl gibi etrafı duvarla çevrili değildir. (Aşıkşenlik *Çıldır).

çağçah ~ çakçak → **çığ** (Aşıkşenlik *Çıldır).

çeper (< *Far. çapar - çanbar*) Ağıl duvarına verilen isimdir. Kaya parçaları ile özensiz olarak yapılan alçak duvarlar için kullanılır. Ağılların ve korunması istenilen alanların etrafına

hayvanların üzerinden atlayarak geçemeyeceği yükseklikte yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çeper

çığ - [çığcal] Ağılların girişine koyulan ağaç kapıya verilen isimdir. Ağaç parçaları çit biçiminde aralıklı çakılarak yapılır. Hayvanların girip çıkmasını önlemek için kapı önlerindeki ağılların girişine koyulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak).

[çığcal]: (Aşıkzülali *Posof).

çığ

Çığın yayla ağılı önüne koyulduğuna dair görsel

çışgar / gışgar (< Gürc. çışgari) → **çığ** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dam Taştan yapılan tek gözlü küçük yapılara verilen isimdir. Yayla yerlerinde yapılan barınaklar için kullanılır. Duvarları taşla örülerek üzeri odun ve toprakla kapatılır. Yayla evi ile dana ve kuzuların kapatıldığı barınaklar bu tür yapılardan oluşur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Dama dair görseller

danaluh - [danalıh] ~ **danalık** Buzağuların kapatıldığı yere verilen isimdir. Ahırın bir köşesinde tahta ve kalaslarla bölünerek yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[danalıh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Ahır içindeki danalığa dair görsel

garaban (< Gürc. *garabani*) Üç tarafı duvarla çevrili önü açık binaya verilen isimdir. Ahıra bitişik yerde yapılır. Küçükbaş hayvanlara kışın ot yedirmede kullanılır. Üstü kapalı olduğu için yere yayılan otun kar ve yağmurdan ıslanmasını önler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

garaban

hağıl ~ **ağıl** Hayvanları kapatmak için etrafı taş duvarla çevrilen üstü açık alana verilen isimdir. Yaz aylarında sığır sürüsünü dışarıda yatırma maksadıyla yapılır. Yerleşim birimlerine yakın yamaçlarda geniş bir alanın etrafı sığırların üzerinden atlayamayacağı yükseklikte duvarla örülür. Çoban akşam olunca sürüyü buraya doldurur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ağıl

Sığırlar ağıla kapatılmışken

hayat (< Ar. *hayat*) → **çavürme** (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

koh - [kôh] (< Gürc. *kohi*) Çobanların ağıl kenarlarına yaptıkları kulübe tipi alçak ve küçük yapıya verilen isimdir. Taşlardan örülerek üzeri ağaç ve sal taşlarla kapatılır. İçine eğilerek

girilebilir. Çobanlar bu tür yerleri gece barınma yeri olarak kullanır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[kôh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kom (< *Erm. gom*) Küçükbaş hayvanların kapatıldığı ahıra verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Koma dair görsel

mazgal (< *Ar. mazğal*) → **sanahsal** (Aşıkşenlik *Çıldır).

örtme Eski tip ahırların girişine yapılan üstü kapalı yanları açık çıkıntıya verilen isimdir. Kapı girişlerini yağmur ve kardan korumak için yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

örtme

tırhıç (< ?) → **gışgar** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

II. g. 2. Eski Tip Hayvan Barınaklarının Mimari Özellikleriyle İlgili Söz Varlığı

baca (< *Far. bāce*) Eski tip toprak binaların tavan kısmında bulunan pencereye verilen isimdir. Bu tip binaların etrafı toprakla ya da bitişiğindeki diğer binaların duvarlarıyla kapatıldığı için yan duvarlardan pencere açılmaz. Binanın tavan kısmında yükselti oluşturarak pencere gözü bırakılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

baca

bashi ~ baskı → **harma** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

börk - [börh] (< ?) Kirişle direk arasına takılan ağaç parçaya verilen isimdir. Direği sıkıştırıp sabitleme işlevini görür. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[börh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

direk - [direh] Ağaç kirişler altına kolon görevini görmesi için dikilen kalın ağaç tomruklara verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[direh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

dönderme Orta kirişlerin altına duvar kenarlarından takılan tomruklara verilen isimdir. Binanın iç kısmında ön ve arka duvarların kenarlarına takılarak ana kirişlerin duvara baskı yapmasını önler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çıtma (< ?) → **tikme** (Ağzıpek *Ardahan).

garofga (< ?) → **patha** (Aşıkşenlik *Çıldır).

gont (< ?) Yan duvarlarla orta kiriş arasına aralıklarla dizilen ağaç tomruklara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

guvant (< ?) → **gont** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

harma (< ?) Tavan kapatmasında duvar kenarlarına takılan ağaç kirişlere verilen isimdir. Orta kirişten duvara uzatılan ağaç tomruklar üzerine dizilir. Tomrukların duvara baskı yapmasını önler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hatil (< ?) → **harma** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kaş → **dönderme** (Ağzıpek *Ardahan).

koşat - [goşat] (< ?) Tavanın ortasına takılan ana kirişe verilen isimdir. Kalın ve uzun ağaç tomruktan yapılır. Büyük binaların ortasına karşılıklı olarak iki adet takılır. Küçük binaların ise ortasına sadece bir adet takılır. Duvardan uzatılan ağaç tomruklar üzerine aralıklarla dizilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[goşat]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

koşbaşı - [goşbaşı] (< ?) Tavana yükseklik kazandıran yan kirişlere verilen isimdir. Çift kirişli büyük yapılarda duvardan ana kirişe yatay diklikte takılan ağaç tomruklar için kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[goşbaşı]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

mertek - [merteh] (< *Erm. martag*) Kirişlerin arasına takılan küçük ağaç parçalara verilen isimdir. Yaklaşık birer metre uzunluğundaki ağaç parçalar ortasından dikine ikiye yarılarak yapılır. Kirişler arasına toprak sızmayacak sıklıkta dizilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[merteh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

patha ~ pakta (< ?) Tavan kısmına takılan pencere kasasının üzerine koyulan kalın ve geniş tahtaya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

patka

tavan Binanın üst kaplamasına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Eski tip ahırların tavan kapatma düzenine dair görseller

tikme - [tihme] Ana kirişin üzerine takılan ikinci bir kirişe verilen isimdir. Bu tür kirişler ana kirişe göre biraz daha incedir. Binaya tavan ortasından yükseklik kazandırma maksadıyla takılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[tihme]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

tilki Tavandan pencere yükseltisini oluşturma maksadıyla kiriş üzerine yatay diklikte konulan ağaç tomruğa verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

II. g. 3. Eski Tip Yapıların Ağaç Kapılarına Ait Parçalarla İlgili Söz Varlığı

ağaç kapı ~ ağaç kapı Eski tip ahırların ağaç kapısına verilen isimdir. Kalın ve dayanıklı tahtalardan büyük ve geniş kapı yapılarak ahırların ve samanlıkların girişine takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ağaç kapı

düğme ~ düğme Kapıyı kilitlemek amacıyla kapı üzerine takılan demir halkaya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

düğme

elcek - [elceh] ~ elçek Kapı koluna verilen isimdir. Kapıyı açıp kapamada kullanılır. Ağaçtan yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[eşih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

elcek

eşik - [eşih] Kapı kanadının takıldığı yan parçaların alt ve üst kısımlarına verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[eşih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

eşik

karğaburun - [garğaburun] Kapıyı içten kilitlemek için kapı arkasına takılan sivri uçlu demir sürgüye verilen isimdir. Ucu karga gagasına benzediği için bu isim kullanılır. Dış zorlamaya karşı kapının kırılmaması için enli ve uzun demirden yapılır. Kapının orta yerine çakılır. Kapıyı kapattıktan sonra sivri ucu yan kasadaki demir halkaya geçirilir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[garğaburun]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

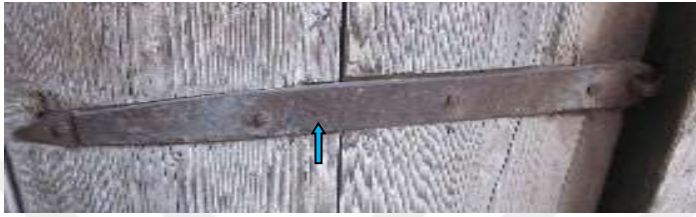
karğa burun

kitlek - [kitleh] (< *Far. kilīd/kehid*) Kapıyı içten kilitleme maksadıyla kapıyla tavan arasına takılan ağaç mancılığa verilen isimdir. Dışarıdan yapılan zorlamayla kapının açılmaması için gece yatmadan önce takılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[kitleh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kulleb - [gullef] ~ kullâp (< *Ar. kulāb*) Kapı kanadı üzerine çakılan yassı ve uzun demir menteşeye verilen isimdir. Kapının ön yüzüne üst ve alt kısımdan iki adet çakılır. Kapının orta yerine kadar uzandığı için dışarıdan yapılan zorlamayla kırılmasını önler. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gullef]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kulleb

manciluh ~ mancılık (< ?) → **kitlek** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

musmar ~ mısmar (< *Ar. mismâr*) Körükte yapılan başı enli, kalın ve uzun çiviye verilen isimdir. Enli ve uzun demir menteşeleri kapıya çakmak için çivi olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

musmar

Musmarın kullanımına dair görsel

pervaz (< *Far. pervez*) Kapı kanadının ön yüzü kenarlarına çakılan çita türü ağaç parçalara verilen isimdir. Kapı kanadının kenar askılara oturmasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

pervaz

süve ~ söve Kapı askısının yan parçalarına verilen isimdir. Kapı kanadının menteşeyele tutturulmasını ve kapatılmasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

süve

zırza (< ?) Kapı kanadını dış yüzden kilitlemeye yarayan ucu delik uzun demir parçaya verilen isimdir. Kapı kanadının ön yüzüne çakılır. Kitleme yaparken kapı askısında bulunan delikli demire takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

zırza

II. h. Hayvancılıktan Elde Edilen Ürünler

Ardahan'da geçim kaynaklarının başında hayvanlardan elde edilen ürünler gelir. Yiyecek, yakacak ve giyecek türü ihtiyaçların çoğu hayvanlardan elde edilir. Hayvansal ürünlerin en önemli kısmını süt ürünleri oluşturur. Özellikle peynir ve yağın köylü eliyle yapımı yaygındır. Üretilen bu ürünlerin bir kısmı evde ailenin ihtiyacı olarak ayrılırken arta kalandalar ise satılır. Son yıllarda bölgede mandıracılığın yaygınlaşmasıyla köylü eliyle yapılan peynir ve yağın üretim oranı azalmıştır. Hayvanların etinden ise kilerlik malzeme olarak sucuk, kavurma ve pastırma yapılır. Hayvanların yün ve derilerinden de yararlanır. Ailenin ev ihtiyacı olan yatak, yorgan, halı ve kilim yünden yapılır. Fakat yin son dönemlerde fabrikasyon ürünlerin rağbet görmesi nedeniyle bu tür ev ihtiyaçlarının çoğu da hazır alınmaktadır. Hayvanların derisinden geçmişte giyecek, ev ve iş alanında kullanılan malzemelerin çoğu deriden yapılmıştır. Günümüzde deriden fazla yararlanılmamaktadır. Genel olarak kesilen hayvanların derileri satılmaktadır. Sadece tulum peyniri yapmak için küçükbaş hayvanların tulum çıkarılan derileri kullanılmaktadır. Bölgede hayvanların dışkısından da yararlanır. Özellikle köylerde yakacak olarak hayvanların dışkısından yapılan tezek kullanılır. Tezek yapılmayan dışkılar ise tarlalara gübre olarak serpilir.

II. h. 1. Yakacak Olarak Kullanılan Ürünlerle İlgili Söz Varlığı

ahbun ~ akpun (< *Erm. ağpn*) Büyükbaş hayvanların biriktirilmiş yaş dışkısına verilen isimdir. Çoğunlukla tezek yapımında kullanılır. Tezek yapılmayanlar ise biriktirilerek tarlalara gübre maksadıyla yayılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

akpun

basma Tezek yapma maksadıyla düz bir alana yayılarak bastırılmış hayvan dışkısına verilen isimdir. Büyükbaş hayvanların dışkısından yapılır (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

basma

Basma tezek şeklinde kesilirken

basma daşı ~ basma taşı Tezek yapmak için yere serilen hayvan dışkısını bastırmada kullanılan silindir biçimindeki büyük taşa verilen isimdir. Ortasındaki deliğe uzun demir çubuk takılarak çekilir. Taş dışkı üzerinde döndürüldüğünde dışkıyı bastırarak düzler. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

basma taşı

Basma taşının işlevine dair görsel

basma kes- Bastırılmış hayvan dışkısını kürekle tezek dilimleri halinde kesme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kışın ilkbahara kadar ahırdan boşaltılarak yayılan hayvan dışkısı yaz sıcakları başlayınca kesilerek tezek yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Kuşçmaz

R- Damal

Basma kesmeye dair görseller

basma tök- [basma töh-] ~ **basma dök-** Tezek yapmak için hayvan dışkısını dışarıda düz bir alana döküp yayma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kış aylarında ahırın günlük temizliğinden biriken dışkılar uygun bir yere dökülerek yayılır. İlkbahara kadar geniş bir alan hayvan dışkısıyla doldurulur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[basma töh-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

R- Burmadere

R- Hanak

Kışın basma dökmeye dair görseller

çiz → **hazla-** (Aşıkşenlik *Çıldır, Aşıkzülali *Posof, Damal, Koyunpınar *Hanak).

dırılı ~ **tırık** Hayvanların sıvı biçimde boşalttıkları dışkıya verilen isimdir. Bu tür dışkılar sıvılı olduğu için tezek yapımında kullanılmaz. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sığır tırığı

düz tezeği → **teten** (Aşıkzülali *Posof).

fışgi ~ **fışkı** Ufak taneli ve toz halindeki tezek kırıntılarına verilen isimdir. Yazın tezek kesimi yapılan alanda kalan tezek parçalarından çıkar. Tezek kesme işi bittikten sonra tezekler yerden toplanıp dizilir. Ardından yerde kalan kırıntılar süpürülerek bir araya yığılır. Büyük parçalarla toz halindeki kırıntılar elenerek seçilir. Büyük kırıntılar yakacak olarak ayrılır. Toz

halindeki küçük parçalar ise hayvanların yattığı yeri kurulamak için ıslak zemin üzerine serpilir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

fişki

Fişkiyi toplamaya dair görsel

R- İnt.

gıgı ~ gıkı → **gurgul** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

gıldık ~ gıldik → **gurgul** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

gıldıkla- → **gurgulla-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

gogola (< *Gürc. kokola*) Tezek yığınınna verilen isimdir. Yazın kış için kurutulan tezekler güz mevsiminde içeride koyulacak yer olmayınca kapı önlerine yığılır. Tezekler yağmurdan ıslanmaması için sivri uçlu yığın şeklinde örülerek etrafı hayvan dışkısıyla sıvanır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

gogola

R- İnt.

Tezeklerden gogola yapmaya dair görseller

R- İnt.

goşdor - [goşgol] (< ?) Elenerek içinden küçük kırıntıları seçilmiş iri taneli tezek paçalarına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak).

[goşgol]: (Aşıkzülali *Posof).

goşdor

gurgul - [gurgi] (< *Gürc. kurkli*) Hayvanların küçük topraklar şeklindeki dışıklarına verilen isimdir. Koyun, keçi, at ve eşek dışkısı için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak).

[gurgi]: (Aşıkzülali *Posof).

Koyun ve keçi gurguluna dair görsel

At ve eşek gurguluna dair görsel

gurgulla- (< *gurgul+la-* < *gurgul* < *Bk. Ab.*) Koyun, keçi, at ve eşek gibi hayvanların topraklar halinde dışkılamalarını ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

hazla- (< *haz+la-* < *haz* < ?) Tezek yapmak için düzlenmiş dışkı üzerinde tezek dilimleri çizgilerini kürekle kesme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Bastırılmış dışkıyı kesmek için önce dışkı üzerinde tezeğin genişliğine uygun dilim çizgileri kesilir. Ardından dilim çizgileri sırayla tezek şeklinde kesilir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Basmayı hazırlarken

Hazlardan tezek keserken

hışır (< ?) → **goşdor** (Koyunpınar *Hanak).

irmik (< ?) → **goşdor** (Damal).

kalah ~ **kalak** Duvar şeklinde örülmüş tezek yığımına verilen isimdir. Yazın kesilen tezeler kurumaması için uygun bir yere çift sıra halinde örülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kalak

kerme (< ?) Küçükbaş hayvanların dışkısından yapılan tezeğe verilen isimdir. Koyun ve keçilerin kışın kapatıldıkları barınakta biriken dışkıdan elde edilir. Kışın küçükbaş hayvanların kapatıldığı barınağın gününbirlik süpürülerek temizliği yapılmaz. Hayvanlar üzerinde gezdiği için dışkı ezilerek basılır. Tezek yapılacak kalınlığa ulaşınca tezek dilimleri şeklinde kesilir. Kuruması için taşıyıp dışarıda uygun bir yere dizilir. Bu tür tezekler büyükbaş hayvan dışkısından yapılan tezeklere göre fazla ısı verdiği için daha çok tercih edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kerme kalağı

kerme kes- (< *kerme* < *Bk. Ab.*) Koyunların yattığı barınakta biriken dışkıyı kürekle tezek biçiminde kesme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Koyunların yattığı barınaklarda dışkı yüksekliği tezek kalınlığına ulaşınca kesilir. O gün ailenin fertleri bu işle meşgul olur. Bazıları içeride tezek keserken birkaç kişi de kesilen tezekleri dışarı taşır. Bir kişi de dışarıda getirilen tezekleri dizer. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Koyun barınağından kerme kesmeye dair görseller

kok (< *İng. coccus*) → **gogola** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

kom kes- (< *kom* < *Bk. II. g.1.*) → **kerme kes-** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

loğ / loği (< *Erm. loğ*) → **basma daşi** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

lola (< ?) → **basma daşi** (Aşıkşenlik* Çıldır).

poh ~ bok Büyükbaş hayvanların dışkısına verilen isimdir. Yeni boşaltılmış ıslak dışkılar için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sığır boku

poh topla- Büyükbaş hayvanların ağılından dışkı toplayarak tezek yapma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yazın yaylada tezek ihtiyacını gidermek için toplanır. Tezek ihtiyacı olan kadınlar er vakitte kalkarak sürünün ağıldan boşalmasını beklerler. Sürü ağılı terk edince ağıla girip dışkı topraklarını toplarlar. Biriktirdikleri dışkıyı taşıyarak kapı önüne getirirler. Burada taşların üzerine yapııştırıp tezek yaparlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

püş (< ?) → fışgi (Aşıkşenlik *Çıldır).

teten (< ?) Kırdan yakacak tezek olarak toplanan kurumuş hayvan dışkısına verilen isimdir. Büyükbaş hayvanların yaz aylarında merada otlarken boşalttıkları dışkıları güneşte kuruyarak tezek haline gelir. Yakacak ihtiyacı olanlar mera alanlarında dolaşarak kurumuş tezекleri toplarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

teten

R- İnt.

Kırdan teten toplamaya dair görseller

R- İnt.

tezek Hayvanların dışkısından yapılan yakacağa verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tezek

R- İnt.

tezekluh - [tezehlih] ~ tezeklik Yakacak olarak kullanılacak kuru tezекlerin depolandığı yapılara verilen isimdir. Evlerin kenarlarında tek gözlü küçük tezeklik yapılır. Yazın kurutulan tezекler sonbaharda taşınarak tezekliğe doldurulur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[tezehlih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

yaban tezeği (< yaban < Far. biyābān) → teten (Damal, Koyunpınar *Hanak).

yapma Hayvan dışkısından elle yapılan tezeğe verilen isimdir. Bu tür tezekler taze dışkı topak yapılarak düz zemin üzerinde ezilerek yapılır. Çabuk kuruduğu için çoğunlukla yaz aylarında yapılarak peynir ve ekmek pişirirken ocakta yakacak olarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yapma

R- Akçakale

Kurumuş yapmaları dizerken

yapma yap- Sığır türü hayvanların dışkısından elle tezek yapma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvan dışkısı iki el arasında yuvarlak topak yapılır. Daha sonra düz taşların üzerine yapıştırılıp uygun kalınlığa ulaşıncaya kadar üstten bastırılarak düzlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

R- İnt.

Yapma yapaya dair görseller

zencir ~ zincir (< Far. zencir) Yeni kesilmiş tezeklerin tek sıra halinde dizilmiş biçimine verilen isimdir. Yeni kesilen tezekler yaş olduğu için suyunu çekip sertleşinceye kadar geçici olarak dizilir. Uygun kıvama ulaşıncaya zincirler bozularak yaz sıcaklarında kuruması için bir araya yığılarak duvar biçiminde çift sıra halinde dizilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tezek zencirleri

R- İnt.

Tezek zencirinden kalak yaparken

II. h. 2. Giyecek ve Dokuma İşlerinde Kullanılan Ürünlerle İlgili Söz Varlığı

ağırşah ~ ağırşak Yün bükme aletinin başına takılan topaç biçimindeki ağaç parçaya verilen isimdir. Yün sarma çubuğunun başına takılır. Yünü bükerken çubuğu döndürmeyi sağlar. (Aşıkzülali *Posof).

ağırşak

Ağırşağın işlevine dair görsel

cecim (< *Far. câcîm*) Seyrek ve ince dokunmuş kilime verilen isimdir. Koyun yününden özel nakışlar kullanılarak tezgahta elle dokunur. Köy evlerinde sedirlere ve döşemelere serilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cecim

egir- ~ eğir- Yünü bükerek iplik yapma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Halı, kilim başta olmak üzere birçok ürün elle üretilen yün iplikle dokunur. Yün ipliği kadınlar yapar. Yıkanmış yünü tarakla tarayıp düzlerler. Yün bükme aletleriyle bükerek iplik haline getirirler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

R- İnt.

R- İnt.

Yün eğirmeye dair görseller

çıyırık ~ çyırık (< ?) Yünü büküp iplik yapmada kullanılan kollu makineye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çıyırık

Çyırıkla iplik sararken

çöpür - [çöpüh] Yün kırıntlarına verilen isimdir. Yünü tararken tarağın kenarlarına dökülen kıl ve yün artıkları için kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[çöpüh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

deri Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların soyulmuş derisine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gön → **deri** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sığır gönü

güzem Sonbaharda kırılan kuzu yününe verilen isimdir. Kuzuların yavru tüyleri yazın uzayarak yüne dönüşür. Kuzular kısa yünle kışa girmesi için sonbahara doğru kırılır. Bu mevsimde kuzulardan kırılan yünler kısa ve paça parça olur. Bundan dolayı bu tür yünler iplik ve yatak yapımında pek fazla kullanılmaz. Çoğunlukla otururken alta koymak için küçük minder yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hali ~ halı (< *Far. kâli*) Elle dokunmuş sık ve kısa yünlü sergiye verilen isimdir. Koyun yününden yapılan ipliklerden evlere kurulan tezgahlarda dokunur.

Köy halısı

hana (< ?) Halı ve kilim dokumada kullanılan ahşap tezgaha verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hana

ig ~ iğ → **teşi** (Aşıkzülali *Posof).

keçe Yünü döverek yapılan kalın sergiye verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kelef (< ?) Yün ipliklerin uzun ve seyrek sarılmış biçimine verilen isimdir. Halı ve kilim dokumada kullanılacak iplikler boyanması için önce kelef yapılır. Kelef yapmak için çoğunlukla kollar kullanılır. Bir kişi iki kolunu açık biçimde öne uzatır, bir başkası da yün bükme aletine sarılı ipi açıp kollar üzerine dolayarak kelef yapar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kelefler boyanmışken

Keleflerden halı dokurken

kıl - [gıl] Keçi tüyüne verilen isimdir. Sert ve kalın olduğu için koyun yünü gibi kullanım alanı geniş değildir. Çuval ve kalın urgan dokumada kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gıl]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kılan - [gılan] Koyun yününün sert ve kalın olanına verilen isimdir. Bu tür yünler normal yün gibi halı, kilim dokumada ve yatak yapımında kullanılamaz. Çuval, heybe ve urgan dokumada kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gılan]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kilim (< *Far. gilīm*) Koyun yününden tezgahta dokunan ince sergiye verilen isimdir. Cecime göre biraz daha kalın ve sıkı dokunur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kilim

Kilim dokurken

kirkit (< ?) Halı ve kilim dokurken ilmek yapılan ipleri sıkıştırmada kullanılan tarak dişli el aletine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kirkite dair görseller

Kirkitin işlevine dair görsel

küci ~ kücü (< ?) Halı ve kilim dokumak için tezgaha ipleri gerdirmede kullanılan parçaya verilen isimdir. Dokuma yapılacak tezgaha iplerin eşit aralıklarla gerdirilerek dolanmasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

teşi (< ?) Yünü büküp iplik haline getirmede kullanılan topaç başlı el aletine verilen isimdir. Yaklaşık 20 - 25 cm uzunluğunda sivri uçlu yuvarlak ağaçtan yapılır. Başına topaç biçiminde başlık takılır. Topacın başındaki kancaya yün dolanıp döndürüldüğünde yünü büküp iplik haline getirir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

teşi

Teşiyle yün bükürken

tiftik - [tiftih] (< *Ar. tafīk*) Keçilerin kılları arasında çıkan ince tüylerine verilen isimdir. Sonbaharda keçilerin kılları içinde ince tiftik tüyleri belirmeye başlar. Keçilerin kılları tarakla taranarak içindeki tiftikler döktürülür. Alınan tiftikler iplik yapılarak eldiven ve başlık dokumada kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[tiftih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

tokaç Yün yıkarken ıslak yünü taş üstünde dövmede kullanılan tokmağa verilen isimdir. Yaklaşık bir metre uzunluğundaki enli ve düz ağaçtan yapılır. Elle tutulan bölümünden diğer uç kısmına doğru genişleyen bir şekli vardır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tokaç

Tokacın işlevine dair görsel

tulum çıkar- ~ tulum çıkar- Koyun ya da keçi derisini bir bütün halinde yüzme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kesilen hayvanın derisi kuyruk kısmından başlanarak boğaz kısmına doğru bıçak kullanılmadan elle yüzülür. Deri bir bütün halinde çıkarılır. Peynir tepmek için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tulum çıkarmaya dair görsel

Tulum çıkarılmış deri

yumah ~ yumak Yün ipliklerin topak halinde sarılmış biçimine verilen isimdir. Halı ve kilim dokumada kullanmak için kelef halinde sarılan ipler boyandıktan sonra yumak yapılıdır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yumak

Yumaklardan halı dokurken

yün Koyunların beden kıllarına verilen isimdir. Koyun yünleri halı, kilim başta olmak üzere dokumaya dayalı birçok alanda ve yatak, yogan yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yün

yün çubuğı ~ yün çubuğu Yün dövmede kullanılan ince ve uzun sopaya verilen isimdir. Dayanıklı ağaç türlerinin dallarından kesilerek yapılır. Yaklaşık bir buçuk metre uzunluğunda olur. Sadece yün dövme işinde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yün çubuğuyla yünü döverken

yün çubuhla- ~ yün çubukla- Yünlerin açılmasını sağlamak için sopayla dövme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Koyunlardan kırkılan yünlerin kullanabilmesi için yıkanması ve dövülerek açılması gereklidir. Bundan dolayı yünler yıkanıp kurutulduktan sonra yere serilen örtü üzerine yayılır. Yün taneleri iyice ayrışana kadar ince ve uzun sopayla dövülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt.

R- İnt.

Yün çubuklamaya dair görseller

yün darağı ~ yün tarağı Yün taramada kullanılan demir dişli büyük tarağa verilen isimdir. Üçgen biçiminde çatılan tahtaların üzerine çift sıra halinde uzun demir iğneler takılarak yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yün tarağı

Yün tarağının işlevine dair görsel

yün yıha- ~ yün yıka- Koyunlardan kırkılan yünleri dere sularında yıkama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Koyunlardan kırkılan yünler kirli olduğu için yıkanıp temizlenmesi gereklidir. Bundan dolayı aile fertleri belirlenen günde yünleri yıkamak için dereye götürürler, temizleninceye kadar suda ıslatıp taşlar üzerinde döverler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yün yıkamaya dair görseller

II. h. 3. Süt ve Et Ürünleriyle İlgili Söz Varlığı

ağarti ~ ağartı Yağ ve peynir türü süt ürünlerine verilen isimdir. Kışın yemek için yazın yapılıp kaplara doldurulmuş ürünler için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ayvan (< ?) (TDK D.S., s. 433a) Maya çoğuncası yoğurt mayası (A. Torashev *Ardahan).

baş al- Sütün kaymağını alma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yağsız çürük peynir yapmak için taze süt makineden geçirilip kaymağı alınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

baş at- Peynir yapmak için süte maya katma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanlardan sağılan günlük sütler büyük kazanda biriktirilir. Kazan dolunca içine peynir mayası katılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bulama Yeni doğum yapmış hayvandan sağılan ağız sütüne verilen isimdir. Koyu renkte kalın ve yağlı olur. Doğumdan itibaren 3 - 4 gün sağılabilir. Biriktirilerek gevrek türü yiyecek yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çeçil Yağı alınmış süttten yapılan bir tür beyaz peynire verilen isimdir. Süt pişirildikten sonra çıkan peynir kolda çevrilip uzatılarak yapılır. Bundan dolayı beyaz peynir gibi bir bütün değildir. İp şeklinde tane tanedir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çeçil

Çeçil peyniri yaparken

çökelek Yağlı çürük peynire verilen isimdir. İlkbaharda kahvaltıda taze peynir yemek için yapılır. Lezzetli olduğu için çok tutulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çökelek

çuma - [çoma] (< ?) Peynir yapmak için büyük kap içinde biriktirilen ekşimiş süte verilen isimdir. Kazanda biriktirilen süt ekşiyince ocakta kaynatılarak peynir yapılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[çoma]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

çuma

çürük - [çürnük] Ekşimiş süttten pişirilen ufak taneli beyaz peynire verilen isimdir. Tulum peyniri yapmak için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[çürnük]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

deleme (< *Far. deleme - delemek*) Torbadan çıkarılan yeni süzölmüş peynire verilen isimdir. (AşıkŞenlik *Çıldır).

deri peyniri (< *peynir* < *Bk.Ab.*) → **tuluk peyniri** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

et Et yöresel olarak da aynı isimle ifade edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gorcola (< ?) → **kelle peynir** (Aşıkzülali *Posof).

gunet (< ?) Çeçil peyniri dilimlerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gurut Kurutulmuş süzme ayran topaklarına verilen isimdir. Taze yoğurt torbada süzildükten sonra iki avuç arasında küçük topaklar yapılır. Yere serilen örtü üzerine dizilerek güneşte kurutulur. Çalkama ayran yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Guruda dair görsel

haz (< *Gürc. hazi*) Kap içine doldurulmuş taze yağın yüzeyine atılan çiziklere verilen isimdir. İçindeki suyun buharlaşarak atılmasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Yağ hazlanmışken

kaşar (< *İbr. kaşer*) Mandırada üretimi yapılan bir tür sarımtırak yağlı peynire verilen isimdir. Genelde yuvarlak biçiminde yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kaşar

kavurma Kendi yağıyla kavrulmuş sığır etine verilen isimdir. Kışa hazırlanan hayvansal besinlerdendir. Etlik olarak yetiştirilen sığır sonbaharda kesilir. Kazanda pişirilerek yağıyla birlikte dondurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kavurma yaparken

kaymah ~ kaymak Sütün içindeki yağlı karışıma verilen isimdir. Taze süt makineden geçirilerek kaymağı ayrıştırılır. Süte göre kalın ve sarımtıraktır. Yayıkta yayılarak yağ yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Hanak
Mekineyle sütün kaymağı alınırken

kaymahaltı ~ kaymakaltı Yayılarak yağı alınmış kaymağın suyundan yapılan çürük peynire verilen isimdir. Yayıktan çıkan su kaynatılarak torba içinde süzülür. Elde edilen çürük peynir süttten yapılan çürük peynire göre daha ufak taneli ve esmer olur. Ekşimsi olduğu için pek tutulmaz. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kelle peynir Yuvarlak kalıp şeklindeki çürük peynire verilen isimdir. Torbada süzülen peynir kalıpları için kullanılır. Yeteri kadar biriktirdikten sonra tulum peyniri yapmak için ufalanarak koyun derisine tepilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kelle peynir

R- İnt.

Kelle peyniri deriye teperken

keş ~ keş (< *Far. kaşk*) → **süzme ayran** (Damal).

kıjğır- - [**gıjgır-**] (< ?) Peynir ya da yağ yapmak için biriktirilen süt ve kaymağın ekşiyip kabarması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Süt ve kaymak kap içinde ekşiyince kabarak üzerinde hava tomurcukları oluşur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**gıjgır-**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Süt kıjğırırken

lor - [**nor**] (< *Far. lūr*) Yağı alınmış peynir suyunun kaynatılmasından elde edilen çürük peynire verilen isimdir. Süt kaynatılıp peyniri alındığında suyu içinde yine peynir kırıntıları kalır. Çıkan su tekrar kaynatılıp torbaya doldurularak süzülür. İkinci süzümünden elde edilen peynir sütün ilk pişirilmesinden çıkan peynire göre daha ufak taneli ve esmer olur. Tat bakımından da ekşimsi ve tatsız olduğu için pek tercih edilmez. Bundan dolayı üretimi yaygın değildir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**nor**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

mıncı- (< ?) Tulum peynirinin nemden dolayı bozulmuş biçimini ifade etmede kullanılan eylemdir. Deriye tepilen peynir nemli olursa nem peynirin bazı bölümlerinde toplanır. Sıcak ve havasızlığın etkisiyle suyun toplandığı alan cıvıklanarak sarımsı bir görünüm alır. Acı olduğu için yiyilmez. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

motal (< ?) → **tuluh** (Aşıkşenlik *Çıldır).

nagot (< ?) Kare biçiminde kesilmiş beyaz peynir dilimine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

pasdurma ~ **pastırma** Tuzlanarak güz güneşinde kurutulmuş ete verilen isimdir. Kış için hazırlanan kilerlik malzemelerdendir. Sonbaharda etlik olarak kesilen sığır etinden yapılır. Tuz yedirilen et parçaları ipe dizilerek güneşlenmesi için sııklar üzerine asılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Pastırma güneşte kurutulurken

peynir (< *Far. panīr*) Kahvaltıda katık yapmak için sütten üretilen hayvansal ürüne verilen isimdir. Yapılış özelliklerine göre birçok türü vardır. Hayvansal besinlerin başında geldiği için üretimi çok yaygındır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Peynir yaparken

Çeçil peyniri yaparken

peynir mayası ~ peynir mayası (< *peynir* < *Bk. Ab.*, < *maya* < *Far. māye*) Peynir yapmak için süte katılan mayaya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Süte peynir mayası katarken

peynir süz- Peyniri torbaya doldurup suyunu süzme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanlardan sağılan günlük sütler birikince ocakta kaynatılıp peynir haline getirilince kazandan alınarak süzülmesi için torbaya doldurulur. Peynir dolu torba ağzı bağlandıktan sonra üzerine düz ve ağır taşlar koyularak suyu süzölmeye bırakılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Peynir süzmeye dair görsel

pırsı- (< ?) → **minci-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

sari yağ ~ sarı yağ Hayvan sütünden yapılan taze yağa verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sarı yağ

sucuh ~ sucuk Baharat ve tuzla terbiye edilmiş kıymanın hayvan bağırsağına tepilmesiyle yapılan yiyeceğe verilen isimdir. Kış için hazırlanan kilerlik malzemelerdendir. Sonbaharda etlik olarak kesilen sığır etinden yapılır. Kurutulmuş hayvan bağırsağına ağaç şişle kıyma tepilir ve iki kenarı iple bağlanır. Kangal biçiminde kıvrılarak ipe dizilir. Güz güneşinde kuruması için de sııklara asılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

süt Yöresel olarak da süte aynı isim verilir. Hayvanlardan sağılan günlük süt genelde peynir ve yağ yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

süzme ayran Katılaştırılmış tuzlu yoğurda verilen isimdir. Taze yoğurdun torbada süzülmesiyle yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

şirat - [şiret] (< Gürc. *şrati*) Peyniri ve yağı alındıktan sonra sütün geriye kalan suyuna verilen isimdir. Peynir suyu yeşilimsi ve ekşimsi olur. Kullanılmadığı için atık olarak dökülür. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[şiret]: şirat (Damal, Koyunpınar *Hanak).

Peynirin şiratına dair görsel

şor (< Far. *çör*) → **çökelek** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

şüjük (< ?) → **şirat** (Senemoğlu *Göle).

tel çeçil İnceltirerek ip gibi uzun taneler halinde yapılan peynir türüne verilen isimdir. Çeçil peyniri yapımıyla aynıdır. Fakat iyice inceltmek için defalarca kolda çevrilip uzatılması gerekir. Bundan dolayı yapımı çok emek ister. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tel çeçil

Tel çeçili yaparken

teleme (< ?) → **deleme** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

tere yağı ~ **tere yağı** (< *Far. kere*) Yoğurdun yayılmasıyla elde edilen yağa verilen isimdir. Yoğurt, yağı alınmamış süttten yapıldığı için yayıldığı zaman içinde bulunan yağ açığa çıkar. Rengi kaymak yağına göre daha beyazdır. Özellikle kahvaltıda katık olarak yemek için yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

torta - **[tort]** ~ **tortu** (< *Ar. durd* > *durdi*) Taze yağın eritildikten sonra dibine çöken ya da köpürerek üzerine toplanan atık kısmına verilen isimdir. Yazın kaymaktan yapılan hayvansal yağlar sonbaharda eritilerek içindeki su ve atık unsurlardan arındırılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[tort]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

tuluh ~ **tuluk** İçine peynir tepilen koyun ve keçi derisine verilen isimdir. Tulum çıkarılmış derilerden yapılır. Deri tuzlanıp kurutulduktan sonra üzerindeki kıllar temizlenir. Açık olan kısımları büzülerek ipe bağlanır. İçine tepilen peynir bozulmadan kuruması için serin yerde saklanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tuluk

tuluh peyniri ~ **tuluk peyniri** Koyun ya da keçi derisine tepilerek yapılan peynire verilen isimdir. Kışa hazırlık amacıyla yaz aylarında yapılan peynir türüdür. Çürük peynir ile çeçil peynirler ufalanarak deriye tepilir. Nemli yerlerde kaldığında küflenerek yeşil renge dönüşür. Kış aylarına girerken yeyilmeye başlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tuluk peyniri

Küflenmiş tuluk peyniri

yağlı peynir ~ yağlı peynir Kaymağı alınmamış süttten yapılan beyaz peynire verilen isimdir. Yağı alınmamış taze süte peynir mayası katılarak yapılır. Yoğurt yapımına benzer biçimde içine koyulduğu kabın etrafı kalın bezlerle sarılır. Süt ılık ortamda mayalanarak peynire dönüşür. Torbaya doldurularak suyu süzülür. Peynir torba içinden yuvarlak kalıp şeklinde çıkar. Küçük dilimlere ayrılarak tuzlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Taze yağlı peynir

yoğurt Maya katarak süttün katılaştırılmış biçiminden oluşan yiyeceğe verilen isimdir. Taze süttten yapılır. Süt kaynatıldıktan sonra içine yoğurt mayası katılır. Yoğurt yapılan kabın etrafı süttün sıcakta mayalanması için kalın bezlerle sarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

II. i. Hayvansal Ürünlerin İşlenmesinde Kullanılan Malzemeler ve Faaliyetlerle İlgili Söz Varlığı

bedire (< ?) → **vedira** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

bahraç ~ bakraç → **sitil** (Aşıkşenlik *Çıldır).

çinko (< *İt. zinco*) İçine yağ koyulan silindirik biçimindeki çinko kaba verilen isimdir. Süttten yapılan yağ koyulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çömke (< ?) → **kepçe** (Aşıkşenlik *Çıldır).

dolça Süttü doldurup boşaltmada kullanılan büyük maşrapaya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

dolça

duz daşı ~ tuz taşı Üzerinde kaya tuzu öğütülen taşa verilen isimdir. Yüzeyi düz ve geniş kayalar tuz öğütmede kullanılır. Üzerine tuzu ezmesi için de büyük yuvarlak taş koyulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tuz taşı

Tuz taşının işlevine dair görsel

duz döğ- ~ tuz döv- Kaya tuzunu taş üzerinde ezerek toz tuz yapma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kaya tuzları kırılarak ufak parçalar haline getirildikten sonra kaya üzerine yayılır. Tuzların üzerinde yuvarlak taş bir veya iki kişi tarafından ileri geri itilerek yuvarlanır. Taşın altında ezilen kaya tuzları toz haline gelir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tuz taşı üzerinde tuz döverken

golop - [golof] (< *Gürc. golopi*) Kaymak biriktirmede kullanılan ağaç bakraca verilen isimdir. Süt makineden geçirilirken kaymağın aktığı musluğun altına koyulur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[golof]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

golop

hap (< ?) → **haz** (Aşıkşenlik *Çıldır).

haz Süt ölçmede kullanılan ağaç çubuğun üzerindeki kesiklere verilen isimdir. Ödünç alınan sütü ölçmek için ince ve düz ağaç çubuk kullanılır. Çubuk süte dikine batırılır. Sütün çubuğu ıslattığı son nokta bıçakla kesilerek kertik açılır. Ödünç alınan süt geri iade edilirken yine aynı kabın içine doldurulur. İşaretleli çubukla ölçülerek geri verilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kaya duzi ~ **kaya tuzu** Kaya biçimindeki tuza verilen isimdir. Peynirleri tuzlamada ve hayvanlara tuz yedirmede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kaya tuzu

Hayvanların yaladığı kaya tuzu

kazan Ocağa peynir pişirmede kullanılan geniş ağızlı ve silindirik biçimindeki büyük kaba verilen isimdir. Bakır veya alüminyumdan yapılır. Günlük sağımdan çıkan süt kazanda biriktirilir. Kazan dolunca ocağa koyularak peynir pişirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kazan

Kazanda peynir yaparken

R- İnt.

kazan kapağı ~ **kazan kapağı** Peynir pişirirken kazanın ağzını kapatmada kullanılan tahta kapağa verilen isimdir. Kazanlar için özel yapılır. Kazanın içine yabancı nesnelere düşmesini önler ve sütün çabuk kaynamasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kazan kapağı

kersen (< *Far. kārṣān*) Leğen biçimindeki ağaç kaba verilen isimdir. Hamur yoğurma ve süt ürünlerini hazırlama işlerinde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kepçe Peynir pişirmede kullanılan uzun saplı büyük ağaç kaşığa verilen isimdir. Kazanda peynir pişirilen sütü karıştırmak için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kepçe

Kepçenin işlevine dair görsel

kova İçine su ve süt koyulan üstten kulplu demir kaba verilen isimdir. Ağzı geniş olup tabana doğru daralan şekli vardır. Ağzı geniş olduğu için inek sağarken kolaylık sağlar. Bundan dolayı elle inek sağarken süt kabı olarak kullanımı yaygındır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kova

Kovaya süt sağarken

kulp - [gulf] (< *Ar. kulp*) Kazan türü kapların elle tutulan koluna verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gulf]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

külek - [küleyh] (< *Erm. kovlak*) İçine yağ konulan silindirik biçimindeki ağaç kaba verilen isimdir. Dıştan geçmeli ağaç kapağı vardır. Yayıkta çıkarılan taze yağı saklamada kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[küleyh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Küleğin işlevine dair görsel

makine vur- (< *makine* < *Bk.*, *I. a. 5.*) Sütü kaymağından ayıştırmak için makineden geçirme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanların sağımı yapıldıktan sonra alınan süt fazla zaman kaybetmeden süt makinesinden geçirilir. Kaymakla süt birbirinden ayrılarak ayrı kaplara doldurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Makine vurmaya dair görsel

mandıra (< *Yun. mándra*) → **zaut** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

maşna ~ **makine** (< *makine* < *Bk.*, *I. a. 5.*) → **süt makinesi** (Aşıkşenlik *Çıldır).

maşrafa - **[merşefe]** ~ **maşrapa** (< *Ar. maşraba*) Kulplu küçük maşrapaya verilen isimdir. Ekim ve hasat işlerinde su içmek için kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[merşefe]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

nehre (< ?) Oval biçimindeki ahşap yayığa verilen isimdir. (Aşıkşenlik *Çıldır).

R- İnt.

Nehre ile kaymak yayarken

pahraç ~ bakraç → sitil (Damal, Aşıkzülali *Posof).

peynir bidoni ~ peynir bidonu (< *peynir* < *Bk. II. h. 3.*, < *bidon* < *Fr. bidin*) İçine peynir koyulan plastik kaba verilen isimdir. Çeçil peyniri ile beyaz peyniri tuzlu suya basıp saklamada kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Peynir bidonu

saplı ~ saplı Peynir yapımında kullanılan uzun saplı maşrapaya verilen isimdir. Peynir kazanda pişince saplı maşrapa ile alınır. Süzülmesi için torbaya dökülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

saplı süzgeç ~ saplı süzgeç Kazanın içinden çürük peynirleri suyundan süzüp almada kullanılan süzgece verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Saplı süzgecin işlevine dair görsel

sitil (< *Ar. satl*) Bakracca verilen isimdir. Süt makineden geçirilirken kaymağın aktığı musluğun altına koyulur ya da içinde yoğurt mayalanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sitil

Sitilin işlevine dair görsel

süt makinesi (< *makine+s+i* < *makine* < *Bk., I. a. 5.*) Süt ile kaymağı birbirinden ayırmada kullanılan kollu makineye verilen isimdir. Hayvanlardan sağılan günlük sütlerin kaymağını ayırmada kullanılır. Üstünde sütün doldurulduğu musluklu kazanı vardır. Kolu çevrilince içindeki hareketli tabaklar dönerek sütle kaymağı birbirinden ayırır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Süt makinesi

Süt makinesinin işlevine dair görsel

Süt makinesinin malzemeleri

süt vur- → **makine vur-** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tepecah - tepecek Peyniri deriye tepmede kullanılan ağaç tokaca verilen isimdir. Yaklaşık yarım metre uzunluğundaki ağaç parçasından beyzbol sopası şeklinde yapılır. Bir ucu diğer ucuna göre daha geniştir. Peyniri sıkıştırmak için ince ucu, bastırmak için geniş ucu kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tuluk tepeceği

Tuluk tepeceğinin işlevine dair görsel

tekne - [tehne] İçinde hamur yoğlan ve çürük peynir ufalanan ağaç kaba verilen isimdir. Dikdörtgen biçiminde olup ağız kısmı taban kısmına göre daha geniştir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[tehne]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

tekne

tohaç ~ tokaç → **tuluh tepecağı** (Damal).

torbala- 1.Yeni sağılan sütü torbayla süzme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Hayvanlar sağılırken sütün içine hayvanların bedeninden yabancı nesnelere dökülür. Sağım işi tamamlandıktan sonra boş bir kabın üzerine bez torba koyulur. Sağılan süt torba üstünden boş kaba aktarılarak süzülür. 2. Kazanda pişirilmiş olan peyniri torbaya doldurup suyunu süzme işi için de kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sütü torbalamaya dair görsel

vedira ~ vedire (< *Rus. vedira*) → **kova** (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

yayuh - [yayih] ~ yayık Kaymağı çalkalayıp yağa dönüştürmede kullanılan kaba verilen isimdir. Tahtadan dikdörtgen sandık biçiminde yapılır. Üst kısmında kaymağın doldurulduğu kapaklı küçük ağız vardır. Kenarlarına takılan ipele tavana asılır. Sallayarak kaymağın çalkalanması sağlanır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[yayih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

yayık

Yayıkla kaymak çalkalanırken

yayuh ipi ~ yayık ipi Yayığı tavadan asıp sallamaya yarayan uzun ve kalın urgana verilen isimdir. Yayık ipi olarak geçmiş dönemlerde evde elle kıldan örülen urganlar kullanılırdı. Fakat kendir ve plastik iplerden üretilen urganlar yaygınlaştığı için artık bu tür urganlar kullanılmaktadır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yayık ipi

yayuh makinesi ~ **yayık makinesi** (< *makine+s+i* < *makine* < *Bk., I. a. 5.*) Kaymağı çalkalayıp yağ yapmada kullanılan kollu ağaç makineye verilen isimdir. Silindir biçiminde yapılan sandık gibidir. Üstünde kaymağın doldurulduğu dar ve uzun ağız vardır. Çalkalama işini kola bağlı pervaneler yapar. Makineye kaymak doldurulduktan sonra yayığın kolu döndürülür. Pervane kanatları kaymağı çalkalayarak yağa dönüştürür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Ardahan
Yayık makinesi

yayuh yay- - **[yayih yay-]** ~ **yayık yay-** Kaymağı yayıkta çalkalayarak yağa dönüştürme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yayılacak miktarda kaymak birikince yayığa doldurulur. Yayık iple yüksek bir yeden asılır. Kaymak yağa dönüşene kadar ileri geri iterek çalkalama yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[yayih yay-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

R- İnt.
Yayık yayarken

zaut - **[zavot]** (< ?) Mandıraya verilen isimdir. Yerleşim birimlerinden süt toplayarak kaşar peyniri üreten işletmelerdir. Mandracılar hayvan sahipleriyle anlaşarak aboneler yaparlar. Süt sağımının yoğunlaştığı ilkbahar ve yaz aylarında araçlarla abonelerinin kapılarını dolaşarak sağımı yapılan günlük sütleri toplarlar. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[zavot]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

III. BÖLÜM

KÜMES HAYVANCILIĞI FAALİYETİYLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

III. a. Kümes Hayvancılığı

Kümes hayvancılığı ailenin yiyecek ihtiyacını karşılaması için küçük ölçekte yapılır. Hayvanlar kümes içinde değil dışarıda serbest dolaşarak doğal yollarla yetiştirilir. İl genelinde kaz tavuk, hindi ve ördek saklanır.

III. a. 1. Tavuk Türüyle İlgili Söz Varlığı

beçe (< *Far. baça / baçça*) → **piliç** (Aşıkşenlik* Çıldır).

bus- ~ **pus-** Tavukların yakalanacağı hissine kapılınca yere kapanıp savunma pozisyonunu alması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Tavuk kovalandığında yakalanacağını anlayınca yere kapanarak kafasını gizlemeye çalışırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

didin- Kümes hayvanlarının gagasını kullanarak yaptığı beden temizliğini ifade etmede kullanılan eylemdir. Tavuk, kaz ve hindi gibi hayvanlar tüylerinin dip kısmını diderek beden temizliğini yaparlar. Ayrıca tavukların çöplük türü yerlerde toprağı eşeleyerek yiyecek toplamaları halini ifade etmek için de kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cık cık Tavuk civcivlerini çağırmak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Civcivlerin çıkardığı yansıma sestem türetilmiştir. Civcivlere tekrarlar yaparak seslenilir. Sese şartlanmış civcivler yem verilecek hissiyle sesi çıkaranın etrafına toplanırlar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

curla- Tavukları çağırma için kullanılan ses taklidinden türetilmiş eylemdir. Tavukları seslenerek çağırma ile ilgili ifade oluştururken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

currr Tavukları çağırmak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Civcivlerin çıkardığı yansıma sestem türetilmiştir. Etrafa dağılmış tavukları toplamak için çıkarılır. Seslenirken sözcüğün sonunda yer alan “r” sesi tekrarlar yaparak söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

eşin- - [**eşelen-**] Tavukların pençeleriyle toprağı eşeleyerek yerden yiyecek toplamaları halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**eşelen-**]: (Aşıkşenlik* Çıldır).

fingal (< *Bk. Ab. pingal*) → **pingal** (Aşıkşenlik*Çıldır).

fingallh ~ **fingallık** (< *fingal+lık* < *gingal* < *Bk. Ab. pingal*) → **pingalluh** (Aşıkşenlik*Çıldır).

gerze - [gereze] (< ?) İri ve gösterişli tavuk horozuna verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak).

[gereze]: (Aşıkzülali *Posof).

gıdahla- ~ gıdakla- Yumurtlamak için yuva arayan tavuğun çıkardığı yansıma sestten türetilen eylemdir. Tavuğun çıkardığı bu tür sesle ilgili ifade oluştururken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gıgılla- → gıdahla- (Aşıkşenlik *Çıldır).

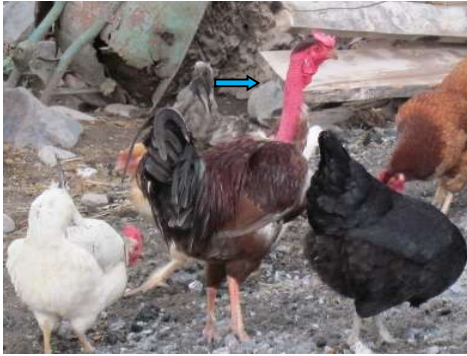
gıgırak → mumola (Damal, Koyunpınar *Hanak).

gus gus Kuluçkaya yatan tavuğa seslenmede kullanılan ünlemidir. Çağırırken tekrarlar yaparak çıkarılır. Ürküterek gitmesini sağlarken baskın ses tonuyla tek tek ya da ikilemeler yaparak çıkarılır. Ayrıca tavuğu yakalamaya çalışırken sakinleştirme ünlemi olarak da kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

gus gusla- Kuluçkaya yatan tavukların çıkardığı yansıma sestten türetilen eylemdir. Kuluçkaya yatan tavukları çağırma fiilini gerçekleştirirken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kış kış Kümes hayvanlarını ürküterek kovmak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Baskın bir ses tonuyla tekrarlar şeklinde söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

libbo tavuh ~ libbo tavuk (< *libbo* < ?) Boyun kısmı kel olan tavuklara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

libbo tavuk

melis (< ?) → **tus tus** (Senemoğlu *Göle).

mimih ~ mimik (< *Fr. mimique*) → **mumola** (Aşıkşenlik* Çıldır).

mumola - [mimola] (< *Gürc. mimilo*) Tavukların tepesinde bulunan kırmızı renkli deri çıkıntıya verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak).

[mimola]: (Aşıkzülali *Posof).

öt- Horozların öterken çıkardıkları yansıma sesi ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

paçalı tavuh - [paçalı toyuh] ~ paçalı tavuk (< *Far. pāça*) Ayakları tüylü tavuğa verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[paçalı toyuh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Paçalı horoz

piliç (< *Yun. pulitsa*) Yiyilecek olgunluğa ulaşmış tavuk civcivlerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Piliçler yem yiyerken

pingal - [pinge, pungal] (< *Erm. pingel*) Tavuklar yumurtlaması için ahır ya da kümes içinde tavana yakın yere yapılan yuvaya verilen isimdir. Kasa türü kaptan yapılır. İçine bir miktar ot koyulur. Tavuklar günlük yumurtalarını burada yumurtlar. (Ardahan, Çıldır, Hanak, Posof).

[pingel]: (Damal, Koyupınar *Hanak).

[pungal]: (Senemoğlu *Göle).

pingal

Tavuk pingalda yumurtlarken

pingalluh - [pingellik] ~ **pingallık** (< *pingal+lık* < *pingal* < *Bk. Ab.*) Folluğa verilen isimdir. Tavuklar günlük yumurtalarının alındığını hissettiklerinde başka bir yuva bularak gizli bir köşede yumurtlarlar. Bundan dolayı tavukları avutmak için yuvada sürekli bir yumurta tutulur. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[pingellik]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

Pingallıkla ilgili görsel

pumpule (< *Gürc. bunbuli*) → **mumola** (Senemoğlu *Göle).

saburta (< ?) → **pingalluh** (Aşıkzülali *Posof).

tar (< *Far. tār*) Tavukların üzerine dizildiği ince ve uzun sırtık türü ağaç parçasına verilen isimdir. Ahır ve kümes içinde tavana yakın bir yerden direkler arasına ağaçlar çakılarak yapılır. Tavuklar akşam olunca üzerine dizilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tar

Ahırda tavuklar tara dizilmişken

tavuh - [toyuh] ~ **tavuk** Tavuğun yöresel ağızdaki isimidir. En yaygın yetiştirilen kümes hayvanıdır. Ailenin günlük yumurta ihtiyacını karşılaması için beslenir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[toyuh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Tavuklar çöplükte yiyecek toplarken

tus tus (< ?) Tavuğu yakalamak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Tavuklar sese şartlandıkları için kovalarken çıkarılınca durup yere çömelirler. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

III. a. 2. Kaz Türüyle İlgili Söz Varlığı

besiye koy- Kesilecek kazları beslemek için kümeste kapalı tutma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yetiştirilen kazlar toplu olarak kesildiği için kesilmeden önce iyice etlenmeleri için yaklaşık bir ay beslenir. Kasım ayı içinde havalar soğuyunca besiden çıkarılarak kesilirler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kazlar besiye koyulmuşken

R- İnt.

Besi sonrası kaz kesimine dair görseller

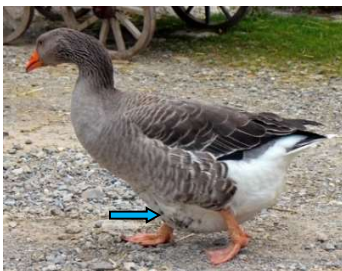

bili bili / buli buli Kazları çağırırken ya da gitmelerini sağlarken çıkarılan seslenme ünlemidir. Çağırırken tekrarlar yaparak çıkarılır. Ürküterek gitmelerini sağlarken basık ses tonuyla tek tek söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cızlah - [cızdah ~ cızdak] ~ cızlak Kazların yağlı derisi eritildikten sonra artakalan kurumuş deri posasına verilen isimdir. Kazlar kesilip tüyleri yolunduktan sonra bedenleri üzerindeki yağlı deri soyularak alınır. Doğranıp büyük kap içine doldurularak ateşte eritilir. Deri üzerindeki yağlar ayrışarak sıvı hale dönüşür. Yağ süzülükten sonra geriye kavrulmuş deri posası kalır. Yemek yapımında tatlandırıcı olarak kullanılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).
[cızdah]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

cili cili Kaz civcivlerini yeme çağırmak ya da gitmelerini sağlamak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Kaz civcivlerinin çıkardıkları yansıma sestən türetilmiştir. Çağırırken tekrarlar yaparak çıkarılır. Ürküterek gitmelerini sağlarken daha basık ses tonuyla tek tek söylenir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

cimbo (< ?) Bazı kazların karın altlarındaki şişkin çıkıntıya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cimbo

ciri ciri (< ?) → **cili cili** (Aşıkşenlik *Çıldır).

cucul Kaz civcivlerine verilen isimdir. Çoğunlukla yavru görüntüsünden çıkmış civcivler için kullanılır. Kaz civcivleri bu dönemde boy atıp irileşirler. İnce yavru tüyleri dökülerek yerine kanat ve kuyruk kısımlarından kalın tüyleri çıkmaya başlar. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

Kaz cucullarına dair görseller

cu cu Kaz civcivlerini çağırmak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Kaz civcivlerinin çıkardığı yansıma sestten türetilmiştir. Seslenme yaparken tekrarlar yaparak çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cücük - [cücüh] ~ cücük (< *Far. cūcek*) Cıvcive verilen isimdir. Cıvcivler büyüyüp kanat tüyleri tamamlanmaya kadar cücük sayılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[cücüh]: (Çıldır).

Kaz cücüklerine dair görseller

çullu kaz ~ çullu kaz (< *çul+li* < *çul* < *Bk. V.a.3.*) Tüyleri dağınık biçimde kabarık ve sarkık olan kazlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çullu kaz

durus ~ turus Deri üzerindeki tüylerin yakılmasına verilen isimdir. Kaz ve hindi türü hayvanlar toplu kesilince önce kaba tüyleri yolunur. Ardından deri üzerinde kalan ince tüyleri yakılarak iyice temizlenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

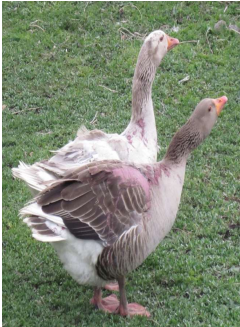
Yolunmuş kazları turuslarken

eee eee → se se (Aşıkşenlik *Çıldır).

gaç guç (< gaç+guç < guç < Bk. III. a. 5.) Kazların kavurmalık olarak seçilen iç organlarına verilen isimdir. Sonbaharda toplu kesilen kazların ciğer, taşlık, yürek ve böbrekleri kavurma yapmak için ayrılır. Adet gereği kazları temizleme işi bittiğinde pişirilerek ailece yenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hel hel (< ?) Kazın civcivlerini çağırırken çıkarılan seslenme ünlemidir. (Aşıkşenlik *Çıldır, Koyunpınar *Hanak).

kaz Kaza yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Eti çok tutulduğu için kaz yetiştiriciliği çok yaygındır. Ailenin kışlık et ihtiyacını karşılaması amacıyla yetiştirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kaz

R- Binbaşak

R- Binbaşak

İl bağlamında kaz yetiştirmeye dair bazı görseller

kaz yağı ~ kaz yağı Kaz etinden elde edilen yağa verilen isimdir. Kazların derileri yağdan oluşur. Bundan dolayı kazların karkas eti üzerinde bulunan yağlı deri soyulur. İç organları etrafındaki yağlar ayklanır. Biriken yağlar büyük bir kabın içinde yüksek ateşte eritilir. Sıvı hale gelince kaba doldurularak yemeklerde ve kızartmalarda kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kazluh ~ kazlık İçine sadece kazların kapatıldığı yere verilen isimdir. Kazlar ilkbaharda civciv çıkarınca sayıları artar. Bundan dolayı kazlar için ayrı bir kümes ya da bina içinde bir kenarda yer yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kızırak → cızlah (Damal, Koyunpınar *Hanak).

nahıco (< ?) → **cızlah** (Aşıkzülali *Posof).

saçahlı gaz ~ **saçaklı kaz** → **çulli kaz** (Aşıkşenlik *Çıldır, Aşıkzülali *Posof).

se se / sey sey Kazların gitmesini sağlamak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Kazların çıkardığı yansıma sestten türetilmiştir. Seslenme yaparken tekrarlar yaparak çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

sırı sıri Kazları yeme çağırmak ya da gitmelerini sağlamak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Çağırırken tekrarlar yaparak çıkarılır. Ürküterek gitmelerini sağlarken basık ses tonuyla tek tek söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sırrr Kazları çağırma kullanılan seslenme ünlemidir. Yeme çağırırken kullanılır. Seslenme yapılırken sondaki “r” sesi tekrarlar şeklinde uzatılarak çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

soy soy → **se se** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

III. a. 3. Hindi Türüyle İlgili Söz Varlığı

cuga (< *Gürc.cugi*) Erkek hindiye verilen isimdir. Dişilerine göre daha iri cüsselidirler. Tüylerini kabartarak dolaşırlar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

cuga

Cuga dişi hindiyle birlikteyken

culuh ~ **culuk** → Hindi civcivine verilen isimdir. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

guli (*Hindinin çıkardığı yansıma sestten türetilmiştir.*) → **hindi** (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

guli guli / gulu gulu Hindileri çağırmak ya da gitmelerini sağlamak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Hindilerin çıkardığı yansıma sestten türetilmiştir. Hindiler bu sese şartlandırıldıkları için sesi duyduklarında yem verilecek hissiyle seslenenin etrafında toplanırlar. Seslenme yapılırken tekrarlar şeklinde çıkarılır. Ürküterek gitmeleri sağlanırken basık sesle tek tek çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

hindi (< *Ar. hindi*) Hindiye yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Kaz ve tavuk gibi ailenin et ihtiyacını karşılaması amacıyla yetiştirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Hindiye dair görsel

III. a. 4. Ördek Türüyle İlgili Söz Varlığı

badı (< *Ar. batt*) → **ördek** (Aşıkzülali *Posof).

bat (< *Erm. bad*) (TDK D.S., s. 568a) Ördek. (Ardahan).

ördek Ördeğe yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Ördekler suyu çok sevdiği için daha çok çay kenarında evi olan aileler ördek yetiştirir. Et verimi kaz ve hindiye göre düşük olduğu için yetiştiriciliği çok yaygın değildir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ördek

Yörede yetiştirilen ördek türlerine ait görseller

III. a. 5. Kümes Hayvanlarıyla İlgili Kullanılan Ortak Söz Varlığı

anaç Kümes hayvanlarının yumurtlayıp civciv çıkaran dişilerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Anaç tavuk

Anaç hindi

Anaç kaz

başvur- Yumurtadan çıkacak civcivin kabukta çatlaklar oluşturmasını ifade etmede kullanılan eylemdir. Yumurtadan çıkma vakti gelen civciv gagasıyla vurarak yumurtanın kabuğunda

delik açar. Birkaç gün içinde deliği iyice genişleterek dışarı çıkar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Başvurmuş kaz yumurtasına dair görseller

burmaca (< ?) Kuluçkada yumurta içinde ölmüş civcive verilen isimdir. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

burunla- → **baş vur-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

cılh ~ **cılk** (< ?) → **lîh** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

cisah ~ **cisak** (< ?) Deri üzerinde kalan tüy kökleri uzantılarına verilen isimdir. İyi temizlenmemiş kümes hayvanlarının derileri üzerinde görülen tüyler için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

cisak

Cisaka dair görsel

çiftleş- - [**çütdeş-**] ~ **çiftleş-** (< çift+leş- < çift < Bk. II. e.) Kümes hayvanlarının cinsel birleşimlerini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**çütdeş-**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

dadandır- → **mayala-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

daşdaşan → **guç** (Aşıkşenlik *Çıldır).

daşlık → **guç** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

denelih ~ **denelik** (< ?) → **kursah** (Aşıkşenlik *Çıldır).

denle- (< den+le- < Bk. I. a. 1. dene) Kümes hayvanlarının gagalarıyla yemleri toplamaları halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tavuklar yem denlerken

did- Kümes hayvanlarının ısırması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kümes hayvanları ısırırken gagayla yakaladıkları yeri diderek koparmaya çalışırlar. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

duldala- (< Moğ. *dalda, daldala-*) → **şuşla-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

ferik - [ferih] (< *Ar. ferik*) Kümes hayvanlarının yumurtlama erginliğine ulaşmış piliçlerine verilen isimdir. Kümes hayvanları yavruyken cinsiyetleri pek anlaşılmaz. Büyüyüp kalın tüyleri tamamlanınca fiziki görseellikleri cinsiyetlerini belli eder. Dişileri horozlara göre küçük ve ince yapılı olur. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[ferih]: (Aşıkşenlik* Çıldır).

Ferik tavuk

Ferik hindi

ferde (< *Far. perde*) → **torhola** (Aşıkşenlik *Çıldır).

gart ~ kart Yaşlanmış kümes hayvanlarına verilen isimdir. Damızlık olarak saklanan kümes hayvanları yaşlanıncaya kadar saklanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gık- → **dıd-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

gıkna (< ?) → **nigart** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

guç (< *Gürc. kuçi*) Kümes hayvanlarının sindirimini yapan sert tabakalı organa verilen isimdir. Taş türü nesnelere dahi sindirimini yapar. Bundan dolayı taşlık da denir. Çok sert olduğu için zor pişer. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

gürk düş- Kuluçkaya yatma belirtileri gösteren kümes hayvanlarının durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Kuluçkaya yatacak kümes hayvanlarının vücut ısıları yükselir. Sürekli

yuvada oturarak tüy dökmeye başlarlar. Bu tür belirtilerle kuluçkada oturan anaçların altına civciv çıkarması için yumurta koyulur. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

guruh - [gurk-] ~ **kuruk** Civciv çıkarmak için yuvada oturan kümes hayvanlarına verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[gurk]: (Aşıkşenlik* Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

guruh otur- ~ **kuruk otur-** Kümes hayvanlarının kuluçkaya yattığını ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tavuk kuruk otururken

gurk yat- - [gurt yat-] → **guruh otur-** (Aşıkşenlik* Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

horoz (< *Far. ħurūs*) Kümes hayvanlarının erkeklerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tavuk horozu

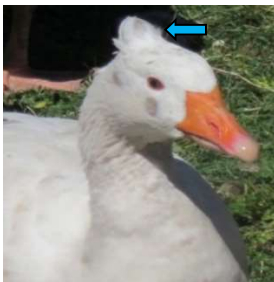
Hindi horozu

Kaz horozu

kanat Kümes hayvanlarının uçuş organına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kokor ~ **kokat** (< *Fr. coquart*) Bazı kaz ve tavukların tepesi üzerinde bulunan dikey biçimdeki tüy kümesine verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

kokor

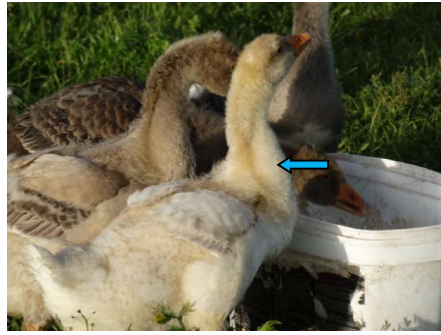
Kokorlu tavuk

kunkul (< Gürc. *kunkula*) → **kokor** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

kursah ~ **kursak** Kümes hayvanlarının midesine verilen isimdir. Yiyecekle doldurduklarında göğüs kısmından boyunlarına kadar şişkinlik oluşur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kursak

Kursağı dolmuş kaz civcvi

külüçe - [küriçe] ~ **külüçe** (< ?) Kümes hayvanlarının yumurta tohumlarına verilen isimdir. Küçük tanecikler halinde olup büyüyerek kabuklu yumurtaya dönüşür. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[küriçe]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kümes (< Yun. *koumáision*) Kümes hayvanlarının kapatıldığı barınağa verilen isimdir. Kapı önlerinde tek gözlü küçük bina şeklinde yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kümes

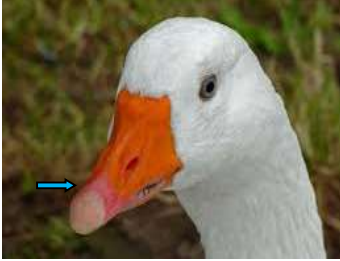
lak → **lık** (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

lih ~ **lık** Bozulmuş yumurtaya verilen isimdir. Yumurta içinden gelen yansıma sesten türetilmiştir. Çoğunlukla civciv çıkarması için kuluçkaya koyulan yumurtalarda görülür. Yumurta bozulunca sarısı ile beyazı birbirine karışır. Sallandığı zaman içinde bulunan sıvı çalkalanır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

mayala- (< *maya+la-* < *maya* < Bk. II. h. 3. *peynir mayası*) Yumurtadan yeni çıkan civcivlere beslenmeyi öğretme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Civcivlere ilk besinlerini alabilmeleri için süt ve ılık yumurtadan sıvı yiyecek hazırlanır. Sırayla civcivlerin kafasından tutularak gagaları sıvı yiyeceğe bandırılır. Yiyeceği tadan civcivler yardım almadan kendileri yemeye başlar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

midih ~ midik (< ?) → **nigart** (Aşıkşenlik *Çıldır).

nigart ~ nikart (< *Gürc. nikarti*) Kümes hayvanlarının gagasına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

nigart

nigart vur- (< *nigart* < *Bk. Ab.*) → **başvur-** (Aşıkzülali *Posof).

popore (< ?) → **kokor** (Aşıkzülali* Posof, Yalnızçam *Ardahan).

pöteve (< ?) → **guç** (Aşıkşenlik* Çıldır).

pumpul (< ?) → **kokor** (Aşıkşenlik* Çıldır).

şuşla- Kümes hayvanlarının civcivlerini kanatları altına toplayıp ısıtması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yumurtadan ilk çıkan yavrular annelerinin altında ısıtılarak toparlanmaları sağlanır. Ayrıca anaçlar soğuk havalarda ve geceleri yavrularını kanatları altına alarak ısıtırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Anaç tavuk civcivlerini şuşlarken

Anaç kaz civcivlerini şuşlarken

telek - [teleh] Kaz kanadına verilen isimdir. Kazlar kesildikten sonra kanatları atılmaz. Evin günlük temizlik işlerinde toz alma ve yüzey temizleme işlerinde fırça olarak kullanılır. (Damal - Koyupınar *Hanak).

[teleh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

telek

Kaz teleklerine dair görsel

torhola (< Gürc. *torhola*) Kabuğu oluşmamış yumurtaya verilen isimdir. Bazı kümes hayvanları yumurtaları tam oluşmadan kabuksuz yumurtlarlar. Bu tür yumurtaların yüzeyi ince zar tabakayla kaplı olur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tuy ~ tüy Kümes hayvanlarının tüyelerine yöresel ağızda verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tuy cız- ~ tüy çiz- → tuy seç- (Aşıkşenlik *Çıldır).

tuydan çıkar- ~ tüyden çıkar- Kesilmiş kazların kaba tüyelerini yolma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yolunacak kaz önce kaynar suya bandırılır. Sudan çıkarılınca soğumadan yolunur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kazlar tüyden çıkarılırken

tuy seç- ~ tüy seç- Kaz tüyelerinin incisini kalınından ayırma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Sonbaharda kazlar kesilip yolunduktan sonra biriken tüyler seçilir. Çoğunlukla kadınlar tarafından imece usulüyle yapılır. Seçilen ince tüyler yastık yapımında kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

umaç ~ omaç Arpa kırmasının suyla ıslatılıp yoğrulmasıyla yapılan civciv yemine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Umaç yaparken

yem Kümes hayvanlarına yiyecek olarak yedirilen arpa ve buğday türü tahıllara verilen isimdir. Yem olarak tavuklara buğday verilirken kaz, hindi ve ördeklere arpa verilir. Kümes

hayvanları iri taneli olduğu için arpayı kolay yutamazlar. Bundan dolayı çoğunlukla kap içinde ıslatılıp yumuşatıldıktan sonra yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yemle- Kümes hayvanlarına yem verme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kümes hayvanlarını yemlemeye dair görseller

yumurta Kümes hayvanlarının yumurtasına verilen isimdir. Hayvanların türlerine göre yumurtaların büyüklüğü ve biçimleri farklıdır. Tavukların yumurtaları çoğunlukla günlük yiyecek olarak kullanılır. Kaz, hindi ve ördek yumurtaları civciv çıkarması için kuluçkaya yatan anaçların altına koyulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kaz yumurtası

Hindi yumurtası

Ördek yumurtası

yumurtaya çık- → **yumurtaya dön-** (Damal, Koyupınar *Hanak).

yumurta diz- → **yumurta tök-** (Damal, Koyupınar *Hanak).

yumurtaya dön- Yumurtlamaya başlayan kümes hayvanlarını ifade etmede kullanılan eylemdir. Özellikle civciv çıkartması için beslenen kaz, hindi ve ördek anaçlarının yumurtlama dönemlerinde yumurtlamaya başlayıp başlamadığı kontrol edilir. Yumurtlama dönemine girmiş olanlar için yuva yapılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

yumurta tök- ~ **yumurta dök-** Kuluçkaya yatan kümes hayvanının altına yumurta koyma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Kuluçkaya tam anlamıyla yattığı anlaşılan anacın altına yumurtaları koyulur. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Tavuğun altına yumurta dökerken

Kazın altına yumurta dökülmüşken

yuva Kuluçkaya yatan kaz, hindi ve ördek gibi anaç hayvanlar için yerde kasa türü kaplarla hazırlanan kuluçkaya verilen isimdir. Anaçlar yumurtlamaya başladığında kümeste ya da evin bir köşesinde yuva hazırlanır. Kasa içine bir miktar ot doldurularak uygun bir yere koyulur. Anaçların yumurtlama ve civciv çıkarma dönemi bitince tekrar kaldırılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Yuvaya dair görseller

zar → torhola (Damal, Koyupınar *Hanak).

IV. BÖLÜM

ARICILIK FAALİYETİYLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

IV. a. Arıcılık Faaliyeti

Ardahan'da yürütülen tarım ve hayvancılık faaliyetleri içinde arıcılık da önemli bir yere sahiptir. Arıcılık faaliyetleri büyük oranda köy yerlerinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan aileler eliyle yürütülür. Bu anlamda arıdan gelen kazanç yan gelir gibi görüldüğü için geniş çaplı arıcılık faaliyetleri pek yürütülmez. Fakat buna karşın bazı yerleşim yerlerinde arıcılığı meslek edinmiş ve arıcılıkla geçimini temin eden aileler de mevcuttur. Bunların da sayısı çok fazla değildir. Yerleşim yerlerinin bazılarında birkaç ailede görülür. İl genelinde arı türü olarak "Kafkas Arısı" diye bilinen arı türü saklanır. Kafkas Arısı diğer arı türlerine göre ilin iklim ve bitki örtüsüne en iyi uyum sağlayan arı türüdür. Ardahan'da iklim koşulları nedeniyle ancak temmuz ve ağustos aylarında bal alımı yapılabilir. Bölgenin bitki örtüsü çoğunlukla çiçek türü bitkilerden oluştuğu için çiçek balı üretilir.

IV. a. 1. Arıcılıkla İlgili Söz Varlığı

ana arı ~ **ana arı** Yumurtlayarak kovandaki arıların çoğalmasını sağlayan kraliçe arıya verilen isimdir. Beden bakımından diğer arılara göre daha iri ve uzundur. Her kovanda sadece bir tane ana arı bulunur. Bundan dolayı diğer arılardan kolaylıkla ayırt edilebilir. Ana arısı olmayan koloni çoğalamadığı için bir zaman sonra söner. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

ana arı

ana memesi Kovanda arıların ana arı çıkardığı meme biçimindeki mum uzantısına verilen isimdir. Bal arıları ana arı çıkarmak için mum üzerindeki yumurtalı gözlerden birini meme biçiminde uzatarak içine özel besinler doldururlar. 16 günlük bir süre sonunda içinden ana arı çıkar. Arıcılar kovanda yeni bir ana arının yumurtadan çıkacağını bu tür mum uzantılarından takip ederler. Eğer yeni bir ana arının çıkması istenmiyorsa bal mumunun üzerinde bulunan bu tür mum uzantıları kesilerek alınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

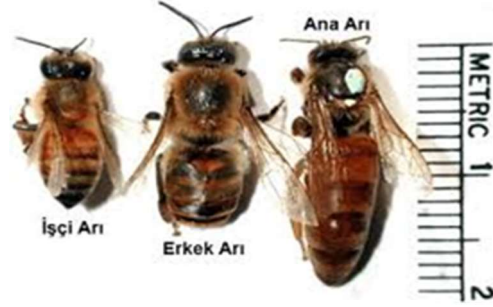

ana memesi

ari ~ arı Arının yöresel ağızdaki ismidir. Bal üretimi için yetiştirilir. Koloni içinde ana arı, işçi arı, erkek arı diye üç tipte arı bulunur. Bunların da fiziksel özellikleri ve üstlendikleri görevler farklıdır. İl genelinde Kafkas Arısı diye bilinen arı türü saklandığı için bu tür arılar kahverengi benekli olup iri ve tok görünümlüdür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kafkas Arısı kolonisi

Arı kolonisi içindeki arı türlerini gösteren görsel

ari beyi ~ arı beyi → ana arı (Damal).

arici ~ arıcı Arı yetiştiriciliği yapıp bal üreten kişiye verilen isimdir. Arıcılığı kendine meslek edinmiş ve yaşadığı yörede bu işle ünlenmiş kişiler için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

arıcı

ariluh ~ arılık 1. Arı kovanlarının koyulduğu açık alana verilen isimdir. Arıcılık yapan aileler yazın arı kovanlarını kapı önlerinde etrafı duvarla ya da çitle çevrilmiş açık alana koyarlar. 2. Arı kovanlarının konulduğu binaya verilen isim. Arıcılar arı kovanlarını ve arıcılıkta kullandıkları malzemeleri koymak için ayrı bir bina yaparlar ya da ev içinde bir yeri bu amaç için kullanırlar. Arıları kışlatırken arı kovanlarını buraya doldururlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Sugöze

Arılığa dair görsel

arı süti ~ arı sütü Mum üzerindeki yumurta gözleri içinde bulunan süt renkli sıvı maddesine verilen isimdir. Ana arı mum gözlerine yumurta koyduktan sonra işçi arılar da sıvı besin koyarlar. Yavru arılar gözden çıkıncaya kadar bu sıvıyla beslenirler. Besin değeri yüksek olduğu için mum gözlerinden alınarak arı sütü de üretilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Arı sütünün bulunduğu ortama dair görsel

çaça (< ?) (TDK D.S., s. 1031b) Az ballı siyah petek. (Göle, Posof, Ardahan).

çeç Siyahlanmış eski bal mumuna verilen isimdir. Sarı renkteki taze bal mumları birkaç yıl kovanda kaldıklarında siyahlanırlar. Bu tür mumlar arının gelişimini etkiler. Bu yüzden bal sezonunda kovan bakımları yapılırken siyahlanmış mumlar çıkarılarak yerine taze mumlar takılır. (Damal, Koyupınar *Hanak).

çeç

Çeçlenmiş mumun yerine taze mum koyarken

işçi arı ~ işçi arı Koloni içinde doğadan kovana nektar ve bal taşıma işini yapan arılara verilen isimdir. Bu tür arılar fiziki olarak ana arı ile erkek arılara göre küçüktürler. Çok bal alınabilmesi için kovandaki işçi arı sayısının fazla olması gerekir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

İşçi arı çiçekten bal alırken

kek (< *Ing. cake*) Tatlı besin maddelerinden yapılan katı, arı yiyeceğine verilen isimdir. Ögütülmüş şeker, bal ve polen türü çeşitli maddeler karıştırılarak yapılır. İlkbahar ve sonbahar aylarında arılar yemesi için kovana koyulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kovanın içine koyulan keke dair görseller

kurt Arı larvalarına verilen isimdir. Meyve kurduna benzedikleri için bu isim kullanılır. Yavru arılar henüz oluşum aşamasındayken beyaz renkli, dolgun ve kıvrımlı olurlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Larvaların meyve kurdu şeklindeki görünümüne dair görseller

oğul al- Yeni koloni oluşturmak için ağaç dalına ya da süpürge üzerine toplanmış arı kolonisini boş bir kovana doldurma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Arı kovanları yavru çıkarma döneminde takip edilir. Arılar kovandan çıkıp uygun bir yerde toplanınca yeni bir kovana doldurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Oğul almaya dair görseller

oğul ver- Ana arı eşliğinde bir grup arının kovandan ayrılıp تنها bir yerde toplanması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yaz sezonunda çıkan yeni yavrularla kovan içinde arı oranı

artmaya başlar. Bu yüzden arılar yeni koloni oluşturmak için ana arı yaparlar. Yeni ana arı yumurtadan çıkınca kovanda birden fazla ana arı olur. Ana arılardan biri kendi grubuyla birlikte kovandan ayrılır. Kovanı terk etmeye hazırlanan arılar kovan önünde toplanmaya başlarlar. Ana arı kovandan çıkınca onun ardına takılarak uygun bir yere konarlar. Çoğunlukla arı kovanlarının bulunduğu alanın etrafına konulan süpürgeye veya ağaç dalına toplanırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Oğul vermeye dair görseller

petek (< *Erm. petag*) 1. Şişirilerek bal gözleri açılmış muma verilen isimdir. 2. Arıya verilen isim. Yörede arı için kullanılan en eski ve yaygın isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Peteğe dair görseller

polen (< *Fr. pollen*) Arıların çiçeklerden taşıdıkları sarı ve turuncu renkteki çiçek tozlarına verilen isimdir. Arılar arka bacaklarındaki keseciklere doldurarak kovana taşırlar. Taşıma sırasında arıların bacaklarında sarı görünümlü baloncuklar oluşur. Besin değeri yüksek olduğu için kovandan polen alımı da yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

polen

Arılar polen taşıırken

saka Erkek arılara verilen isimdir. İşçi arılara göre daha iri ve tok görünümlüdürler. Erkek arılar bal taşımazlar. Ana arıyla çiftleşerek yumurta sürekliliğini sağlarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

saka kır- İşçi arıların erkek arıları öldürmeye başlaması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Erkek arıların yaz aylarında koloni içinde sayıları oldukça artar. İşçi arılar bal taşıma telaşından erkek arılara dokunmazlar. Fakat işçi arılar, sonbaharda tabiatta bal kalmadığını hissedince taşıdıkları balı yemelerini önlemek için erkek arıları öldürüp kovanın deliğinden dışarı atarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yavri ver- ~ yavru ver- → oğul vermek (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

IV. a. 2. Arıcılık Faaliyetinde Kullanılan Malzemelerle İlgili Söz Varlığı

altluh ~ altlık Ari kolonisinin doldurulduğu kovana verilen isimdir. Arıların yaşamını devam ettirdikleri asıl kovandır. Önünde arıların girip çıkması için delik vardır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Altlıklara dair görseller

arı dalağı (TDK D.S., s. 314b) Bal peteği. (Göle, Posof, Ardahan).

ari ekmeği ~ ari ekmeği Arıların kovanın ve çerçevelerin kenarlarına yapıştırdığı mum parçalarının verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bal Bala yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Yörede çiçekten süzme bal ve list bal üretimi yapılır. Çiçek balının genel renk tonu açık sarıdır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bal

Süzme bal

List bal

bal sağ- Bal sezonunda kovadaki balı süzme işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Sezon geldiğinde uygun bir gün belirlenir. Ailece tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra kovanların kapakları açılarak bal dolu mumlar çıkarılır. Çıkarılan mumun üzerindeki arılar kanat ya da fırça ile süpürülür. Üzerinde arı kalmayınca taşımada kullanılan kaba koyulur. Kovandan bal alma işi bitince alınan mumlar taşınarak süzme yapılan yere götürülür. Makineyle süzme işleri gerçekleştirilir. Bal alımı sezonun verimine göre bir veya iki defa yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- İnt

R- Hanak

Bal sağmaya dair görseller

bal makinesi (< *makine*+*s+i* < *makine* < *Bk. I. a. 5.*) Bal süzmede kullanılan kollu makineye verilen isimdir. Silindir biçiminde büyük kazanı vardır. Bal süzme işini içinde bulunan dört kanatlı pervane yapar. Pervanenin her kanadına birer adet ballı çerçeve takılır. Makinenin kolu döndürülünce pervaneler dönerek mum gözlerindeki balların makine içine serpilmesini sağlar. Mum gözlerinden çıkan bal makinenin altında toplanır. Makinenin kazan musluğundan akıtılarak kaplara doldurulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bal makinesi

Bal makinesinin içten görünümü

başluh ~ başlık Arıların okunu sokmasını önlemek için arıcuların baş ve gövde kısmını kapatmada kullandıkları geniş giysiye verilen isimdir. Baştan bel kısmına kadar bir bütün halindedir. Yüz kısmı sık gözlü tordan oluşur. Kovanın kapağı açılıp arılarla ilgili işler yapılırken giyilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

başlık

bece / beçe (< Bk. < III. a. I. beçe) (TDK D.S., s. 591b) Arı oğlu. (Çıldır).

böl- Kovanda bulunan arı kolonisinin bir kısmını alıp başka bir kovana aktararak yeni bir koloni oluşturma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Arı kovanı sayısını arttırma amacıyla ilkbahar ve yaz ayları içinde gerçekleştirilir. Arı miktarı kalabalık olan kovanın arılarının yaklaşık yarıya kadarı çerçeveleriyle birlikte alınarak boş bir kovana aktarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Arı kolonisini bölerken

caca (< ?) Ballı mum kırıntılarına verilen isimdir. Bal süzerken mumların gözleri üzerinden kazınan mum parçalarının biriktirilmesinden çıkar. Mumları kazırken kırıntıların içine bal karışır. Bal alım işlemleri tamamlanınca biriktirilen mum kırıntıları süzgeç türü kap içine doldurularak içindeki bal süzülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çerçeve (< Far. çār-çūbe) İçine bal mumu takılan dik dörtgen biçimindeki çerçeveye verilen isimdir. Ağaç çitalardan yapılır. İçine tabaka halindeki mumu yerleştirmede kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çerçeve

Çerçevenin kullanım işleviyle ilgili görsel

gözenek Mum üzerindeki bal gözlerine verilen isimdir. Arılar mumun üzerinde düzgün altıgen biçiminde derin gözler açar. Ana arı bu gözlerle yumurta bırakarak yavru arı çıkarır. Bal sezonunda ise işçi arılar bal doldurur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Arılar gözenekleri işlerken

harami bas- ~ haramı bas- (< *haram* < *Bk. V. b. 2.*) Sonbaharda arılar doğada taşıyacak bal bulamadıkları zaman başka bir kovanın balını almaya çalışırlar. Saldırdıkları kovanın etrafını sararlar. Eğer müdahale edilmezse baskına uğrayan kovanın arılarını öldürerek balını taşırlar. Baskını önlemek için kovanın yakınında ateş yakılarak etrafa duman yayılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ilave (< *Ar. ilave*) → **üstlük** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

karakovan Kütüğün oyulmasıyla yapılan kovan türüne verilen isimdir. Bal mumunu arıların doğal yolla yapması amacıyla bu tür kovanlar kullanılır. Kütüğün içi boru şeklinde oyularak yapılır. Yapılan kovanın baş kısımlarına kütükten kesilen kapaklar takılır. Ön kısımdaki kapağın altında arıların kovana giriş çıkış yapabilecekleri genişlikte delik açılır. Arılar kovanın içinde mumlar örerek bal yaparlar. Bal alımı arka kapak açılarak yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kara kovan

Kara kovanın içten görünümü

kat Ana kovanın üstüne takılan ikinci bir bal kovanına verilen isimdir. Bazı arılar diğerlerine göre kovanı daha erken balla doldurur. Bal alımını toplu yapmak için diğer kovanların da balla dolması beklenir. Kovanımı dolduran arıların bal yapmaya devam etmesi için ana kovanın üzerine ikinci bir kovan daha takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kat

kat at- Bal kovanın üzerine yeni bir bal kovanı takma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kef (< *Far. kef*) Bal gözleri üzerini kapatan ince mum tabakaya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Kefle kapatılmış list bala dair görsel

kef al- (< *kef* < *Bk. Ab.*) Bal gözlerini açma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Mumun üzerindeki balı süzmek için bal gözlerini kapatan mum tabaka bıçakla kesilerek alınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kef almaya dair görseller

kovan Arı kolonisinin içine konulduğu arı yuvasına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kovan

Kovanın içten görünümü

kovan kapağı ~ **kapak kapağı** Kovanın üstüne kapatılan dıştan geçmeli ağaç kapağa verilen isimdir. Kare biçiminde yapılır. Yağmur suları geçmemesi için üzeri galvanizli sacı kaplanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kovan kapağı

körük Arı kovanına duman pompalamada kullanılan körüklü kaba verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

körük

Körüğün kullanımına dair görsel

kütük kovani ~ **kütük kovani** (< *kütük* < *Yun. kōdikos*) → **kara kovan** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

list (< *Rus. list*) Tabaka halindeki bal mumuna verilen isimdir. Çerçevelere takılarak kovana koyulur. Arılar üzerinde bal gözleri açar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

list

List mum çerçeveye takılmışken

magazin (< *Fr. magasin*) → **üstluh** (Damal).

maske → **başluh** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

mum (< *Far. mūm*) Arıların içine yumurta ve bal koydukları sarı renkli maddeye verilen isimdir. Arılar salgı bezlerinden ürettikleri kusmuklardan yaparlar (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

mum

örti ~ **örtü** Kovana kapağının altında çerçevelerin üzerine serilen beze verilen isimdir. Kovana kapaktaki havalandırma deliklerinden giren soğuk hava akımını kesmesi için örtülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

örtü

paça (< ?) → **caca** (Koyunpınar *Hanak).

sır (< *Ar. sir*) → **kef** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sır al- → **kef al-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

sırla- Arıların bal gözlerinin üzerini mumla kapatması işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Arılar taşıdıkları balları mum gözlerine doldururlar. Gözler dolunca ağızlarını ince mum tabakayla kapatırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sırlamaya dair görseller

sön- Kovanda bulunan arıların tamamının ölmüş olması durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Bazı kovanların arıları hastalık, nem ve arı biti gibi birçok nedenden dolayı tamamı ölür. Bu durum çoğunlukla arıları kış aylarında kapalı yerlerde kışlatırken yaşanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Sönmüş kovan

şurup (< Ar. şurb) Şerbete verilen isimdir. Şeker tozu sıcak suda kaynatılarak yapılır. Arı kovanına kap içinde yiyecek olarak koyulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

şurup ver- Arı kovanına şerbet koyma işini ifade etmede kullanılan eylemdir. Arılara ilkbahar ve sonbahar aylarında doğada bal kalmayınca takviye yiyecek verilir. Yiyecek olarak çoğunlukla şerbet verilir. Su ile şeker karıştırılarak kaynatılır. Şeffaf ince poşetlere ya da şerbet kaplarına doldurularak çıtaların üzerine koyulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Poşetle şerbet vermeye dair görseller

üstluh ~ üstlük Arı kovanının üstüne bal almak için takılan ikinci kovana verilen isimdir. Üstü ve alt kısmı açıktır. İçine on adet mum takılı çerçeve konur. Bal sezonunda arılar bal getirmeye başlayınca ana kovanın kapağı kaldırılarak üstüne takılır. Arılar alttaki kovana balla doldurduktan sonra üstteki kovana bal taşırlar. Bal alımı üstteki kovandan yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

üstlük

tütsü ver- Arı kovanına ilaçlı duman pompalama işini ifade etmede kullanılan eylemdir. İlkbahar ve sonbahar aylarında arıları arı bitinden korumak için yapılır. İlaçlı karton kap içinde yakılarak dumani kovanın deliğinden içeri körükle basılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kovanlara tütsü vermeye dair görsel

varova ~ varroa (< ?) Arı bitine verilen isimdir. Oldukça küçük bir parazittir. Dikkatli bakmayınca görülmesi zordur. Arıların sırtına yapışarak kanını emer. Eğer ilaçlama yapılmazsa kovandaki arıların tamamının ölümüne neden olurlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

varova

yağma Arıların başka bir kovanın balını çalması halini ifade etmede kullanılan isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yemluh ~ yemlik Arılara şerbet verilen kaba verilen isimdir. Plastik ve metal malzemeden yapılan değişik türleri vardır. Arılara şerbet verileceği zaman kovanın içine koyulur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yemlik

Yemlik kovana koyulmuşken

V. BÖLÜM

TARIM VE HAYVANCILIK FAALİYETLERİNDE KULLANILAN EVCİL HAYVANLARLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

V. a. Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerinde Kullanılan Evcil Hayvanlar

Ardahan'da yürütülen tarımsal faaliyetlerde at ve eşeğin gücünden de yararlanılmaktadır. Teknolojiye dayalı tarım aletlerinin ve makinelerin yaygın kullanılmadığı ya da herkeste bulunmadığı dönemlerde tarla sürme, hasat ve harman yapma, yük taşıma ve üzerine binip yolculuk yapma gibi birçok iş at ve eşekle görülmüştür. Tarım makinelerinin yaygınlaşmasıyla bu tür hayvanlara duyulan ihtiyaç da azalmıştır. Buna rağmen il bağlamında yine de at ve eşeğin bu alandaki çalışma oranı azımsanamayacak kadar yaygındır. Özellikle at bölge insanı için önemli yere sahiptir. Makineyle yapılmayan işler ya da makinesi olmayanlar birçok işini atla görmektedir. Bu sebebe bağlı olarak özellikle köylerde yaşayan ailelerin genelinde at vardır. Fakat eşek at kadar yaygın değildir. İlin arazisi engebeli olan bazı kesimlerinde yaygındır. Yük taşıma işlerinde kullanılır. Uzak geçmişten bugüne kadar at ve eşek bölge insanının yaşamında önemli yer teşkil etmesi sebebine bağlı olarak il genelinde bu alana ait önemli sayıda söz varlığı oluşturulmuştur.

V. a. 1. Atla İlgili Söz Varlığı

alat Beden kılları açık kahverengi tonunda olan atlara verilen isimdir. Bu tür atların yeleleri de beden tüyleriyle aynı renktedir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

alat

aloş Al renkli atlara verilen isimdir. Çoğunlukla al renkli atlara seslenme ünlemi olarak kullanılır. Bu tür atları durdururken sözcüğün sonundaki ses uzatılarak çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

at Ata yöresel olarak da aynı isim kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ayğır ~ **aygır** Yılığın lideri konumundaki erkek ata verilen isimdir. Yılığ içindeki diğer erkek atlara göre daha güçlü ve hırçın olur. Kısrakları sahiplenerek onların yılığdan ayrı düşmesine müsaade etmez. Erkek atlara saldırır. Rakip çıkkanı boğup yılığdan uzaklaştırır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

aygır

Aygırlar boğuşurken

başgaçır- ~ başkaçır- → gemgötür- (Aşıkşenlik *Çıldır).

binek - [bineh / bineyi] Sırtına binerek günlük işlerde çalıştırılan ata verilen isimdir. Çoğunlukla ulaşım ihtiyacını giderme maksadıyla saklanan atlar için kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[bineh / bineyi]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

çabaği (< ?) Atın yavrusunun ilk altı ayından bir yaşına kadar ki dönemine verilen isimdir. (Binbaşak *Hanak).

çifte at- (< *çifte* < *Far. cufte*) At, eşek ve sığır türü hayvanların vurma maksadıyla arka ayaklarını geriye savurmasını ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

At çifte atarken

çort (< ?) → **eşgin** (Aşıkşenlik *Çıldır).

çuvan (< ?) Erkek atın penisine verilen isimdir. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

dalaba gel- Kızgınlık dönemindeki dişi atın erkek atla çiftleşmesi durumunu ifade etmemde kullanılan eylemdir. Cinsel kızgınlıkta olan kısırak, erkek atın üzerine atlamasına izin verir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dalap Dişi atların çiftleşme kızgınlığına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

deh Atı yürütmede ya da ürküterek gitmesini sağlamada kullanılan seslenme ünlemidir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

demirkır Tüyleri gri ve beyaz renkli tüylerin karışımından olan atlara verilen isimdir. Bu tür atlarda gri renkli tüyler beyaz tüylere oranla daha belirgindir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

demirkır

des / deys Atın gitmesi için çıkarılan seslenme ünlemidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dorat Kızıl kahverengi ile siyah tüyleri olan atlara verilen isimdir. Bu tür atların yelesi ve kuyruk kılları tamamen siyahtır. Gövde kılları ise kırmızı ve esmer tüylerin karışımından oluşur. Esmer tüyler daha belirgindir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dorat

döh → deh (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

dörtnal (< dört+nal < nal < Bk. V. a. 3.) Atların ön ve arka ayakları yerden kesilir vaziyette koşma biçimine verilen isimdir. Atlar bütün hızıyla serbest koşu yaparken bu sitili kullanırlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

At dörtnala koşarken

eşgin ~ eşkin Atın uzun ve düz adımlarla yaptığı yavaş ve serbest koşu sitiline verilen isimdir. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

eşnek vur- - [eşineh vur-] Atın ön ayağıyla yeri eşime hareketine verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[eşineh vur-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

At eşnek vururken

gaşga - gaşka (< ?) Sadece alın ve yüz kısmında beyaz tüyleri olan atlara verilen isimdir. (Aşıkşenlik *Çıldır, Aşıkzülali *Posof, Senemoğlu *Göle).

Kaşka ata dair görseller

gem götür- Dizginle kontrol edilmesi zor olan atların durumunu belirtmede kullanılan eylemdir. İyi koşu yapan bakımlı, hırçın atlarda görülür. Bazı atlar normal gemle sürüldüğünde binicisi dizginlerle kontrol edemez. At istediği yöne doğru gider. Bundan dolayı dizginlenmesi zor olan atların ağızına özel gem takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gıcevi - [gıcoy] (< ?) Atlarda görülen bir tür kaşıntılı hastalığa verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gıcoy]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

gos gos (< ?) → **gungul** (Damal).

gungul (< ?) Atın yavaş tempoda yaylanarak zıplar biçimde koşu yapması sitiline verilen isimdir. Atlar bu tür koşuyu çoğunlukla durmak için yavaşlarken yapar. (Hanak).

hakkına - [hahına, haggına] (< *hak+(k)+ı+n+a* < *hak* < *Bk. II. a. 6.*) Binme yaşına gelmiş üç yaşındaki taya verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[hahına]: (Damal, Koyunpınar * Hanak).

[haggına]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

ham tay (< *ham* < *Far. hām*) Binmeye yeni alıştırılmış taya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kakül ~ [kekil] (< *Far. kakül*) Atın alnına sarkan saçlarına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[kekil]: (Damal, Koyunpınar * Hanak).

keher (< ?) Koyu kahve renkli tüyleri olan ata verilen isimdir. (Aşıkşenlik *Çıldır).

Keher ata dair görsel

kısrak - [gısrak] ~ kısrak Atın dişisine verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gısrak]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kırat - [gırat] Beden kıllarının tamamı beyaz olan atlara verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gırat]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kır at

kırık - [kuruk, kurüh] İki yaşındaki taya verilen isimdir. Fiziki olarak yavru taylara göre daha iri olurlar. Parlak yavru tüyleri uzayarak dökülmeye başlar. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[kuruk]: (Damal, Koyunpınar * Hanak).

[kurüh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kırık

Kırık annesiyle birlikteyken

kır / kırır Atı durdurmak ya da sakinleştirmek için çıkarılan seslenme ünlemidir. Ata seslenme yaparken kelimenin sonundaki “r” sesi tekrarlar şeklinde uzatılarak sakin bir ses tonuyla söylenir. Atın gitmesi sağlanırken daha basık şekilde tek tek çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kişne- Atların yüksek sesle bağırırken çıkardığı yansıma sestən türetilen eylemdir. Bu tür seslerle ilgili ifade oluştururken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

koşum ati ~ koşum atı Çekmesi için araçlara koşulabilen atlara verilen isimdir. Her at koşum işlerinde çalıştırılmaz. Huysuzluk çıkarmayan ve çekerken gücünü tam anlamıyla kullanan güçlü atlar koşum atı yapılıdır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Hanak

R- İnt.

Koşum atına dair görseller

kula Beden kılları altın sarısı ya da kirli sarı renkte olan atlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kula ata dair görseller

kulan (< ?) Dört yaşına girmiş binilecek dişi taylara verilen isimdir. (Aşıkşenlik *Çıldır).

kulun Atın karnındaki ya da dünyaya yeni gelmiş yavrusuna verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kulun

lik lik → **gungul** (Damal).

lok lok → **gungul** (Yeni Mah.*Ardahan).

mahmuzla- (< *mahmuz+la-* < *mahmuz* < *Ar. mihmaz / mihmāz*) Binicinin atı harekete geçirmek için yaptığı hareketleri ifade etmede kullanılan eylemdir. Ata binen kişi yuları çekerek üzengeye takılı ayaklarıyla atın karın bölgesine hafif dokunuşlarla vurur. Birtakım seslenmeler de bulunarak atı harekete geçirir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

möhre vur- Atın ön ayaklarının birbirine sürtünerek yaralanması durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Ağır yük çeken bazı atlarda görülür. Yük çekerken zorlanan atın ön ayakları topuk kısmından birbirine değir. Bu durum atın ayaklarının iç taraftan yara açıp kanamasına neden olur. (Damal, Koyunpınar *Hanak).

ilhi - [ilhi] ~ **yılkı** Doğada yabani olarak dolaşan at sürüsüne verilen isimdir. İlkbaharda ve harman dönemi bittikten sonra sonbaharda atlar meraya salınır. Serbest kalan atlar bir araya toplanarak yılkı oluştururlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[ilhi]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

R- İnt.

yılkı

R- İnt.

Kışın doğaya bırakılan atların oluşturduğu yılkı

idiş ~ iğdiş Erkek atların erkeklik bezlerini keserek cinselliğini sonlandırmaya verilen isimdir. Koşum işlerinde çalıştırılacak atların sakinleşmesi için yapılır. İğdiş edilmiş erkek at kısırak arayışına ihtiyaç duymadığı için çalıştırıldığında azmaz. (Aşıkşenlik *Çıldır).

panğur- Atların burun kısmından çıkardıkları horultulu yansıma sestene türetilen eylemdir. Atların çıkardığı bu tür sesle ilgili oluşturulan ifadelerde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

parla- ~ parla- Ürkmüş atın bütün hızıyla rastgele koşması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Atlar bazen korkutucu ani bir gelişme nedeniyle panikli bir korkuyla koşmaya başlar. Sığınacak bir yer buluncaya kadar ya da yorulup sakinleşinceye kadar kontrolsüz koşarlar. Çektikleri aracı veya binicisini savurup önüne geleni ayakları altına alıp geçerler. Bu tür huyu fazla olan atlar sakıncalı görüldüğü için binek ve koşum atı olarak pek tercih edilmezler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Parlamış ata dair görsel

pavhur- → panhur- (Damal, Koyunpınar *Hanak).

rahvan (< *Far. rāh-vār*) → **yorğa** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sahar (< ?) → **gaşga** (Damal, Koyunpınar * Hanak).

sakavi - [**sahavu, sagoy**] ~ **sakavı** (< *Moğ. sakağı*) Atlarda öksürükle ortaya çıkan ölümcül ve bulaşıcı bir tür ciğer hastalığına verilen isimdir. Bu hastalığa yakalanan at başını sallayarak burnundan hırıltılı sesler çıkarır ve derinden öksürürler. Kısa sürede ciğerleri iflas ederek ölürler. İnsanlara da bulaştığı için bu hastalığın görüldüğü yerde karantina uygulanarak o bölgedeki atlar itlaf edilir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[**sahavu**]: (Damal, Koyunpınar * Hanak).

[**sagoy**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

sağrı ~ sağrı Atın kalçası ile kuyruk sokumu arasındaki dolgun sırt kısmına verilen isimdir. Atın tavını ve sırt genişliğini gösterir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Atın sağrısına dair görsel

seğert- → **dörtnal** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

şekil (< *Ar. şekl*) → **sekil** (Aşıkşenlik *Çıldır).

sekül - [**sekil**] Ayaklarının bilek bölgesinde beyaz tüyleri olan atlara verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**sekil**]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar * Hanak).

Sekül at

siçankır ~ **siçankır** Koyu gri tüylü atlara verilen isimdir. Farenin tüy rengine benzediği için bu isim kullanılmaktadır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Siçankır at

sitil - [**setil**] (< ?) Atın ve eşeğin erkeklik organına verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[**setil**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

solağan Atlarda görülen bir çeşit akciğer hastalığına verilen isimdir. Hastalığa yakalanan at nefes alıp vermede zorlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

şahlan- (< *şah+lan-* < *şah* < *Far. šāh*) Atın arka ayakları üzerine kalkarak ön ayaklarını havada tutması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

At şahlanırken

şeke kah- - [**şeke gah-**] (< ?) → **şahlan-** (Damal, Koyunpınar * Hanak).

[şeke gah-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

tay Atın yavrusuna verilen isimdir. Atın yavrusu doğumundan bir yaşını bitirene kadar tay sayılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Tay annesiyle birlikteyken

tepih → **çifte** (Aşıkşenlik * Çıldır).

terki Atın binicisinin arka kısmına verilen isimdir. Ata iki kişi bindiğinde kullanılır. İkinci kişi sürücünün arka kısmından atın sırtına oturur. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tırilla- → **panhur-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

tırıs (< ?) Atların yaptıkları düz koşu sitiline verilen isimdir. Çoğunlukla yük arabalarına koşulan atlara bu tür koşu yaptırılır. Arabayı çeken atların yormadan normal tempoyla koşması sağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

toynah ~ **toynak** At ve eşek türü hayvanların tırnak kısımlarına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

toynak

ulaştırma vur- Atın arka tırnağının ön bilek kısmına çarparak yara etmesi halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Atlar koşu yaparken ya da yük çekerken yaşanır. Arka tırnak ön bileğe içten çarparak yara eder. Bu durum atın topallamasına neden olur. (Damal, Koyunpınar * Hanak).

üre / üreyi Dört yaşına girmiş binilecek erkek taya verilen isimdir. (Aşıkşenlik *Çıldır).

yağır Eyerin atın sırtında açtığı yaraya verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yağız Siyah renkli atlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yağız at

yalancı binek → **ham tay** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yalı → **yele** (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

yele At ve eşek tür hayvanların boyun kıllarına verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak).

yele

yorğa ~ **yorga** Atların rahvan sitiliyle koşu yapmasına verilen isimdir. Bu sitille koşu yapabilen atlar binek olarak kullanılır. Çünkü bu sitil atın ön ve arka ayaklarını aynı ritimle düz atarak zıplamadan koşmasını sağlar. Bu durum biniciye rahalık sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Atın yorğa koşmasına dair görsel

zungul (< ?) → **gungul** (Aşıkzülali *Posof).

V. a. 2. Eşekle İlgili Söz Varlığı

ankır- - [angır-] ~ **anır-** Eşeğin bağırarak çıkardığı yansıma sestene türetilmiş eylemdir. Eşeğin çıkardığı bu tür sesle ilgili ifadelerde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).
[angır-]: (Damal, Koyunpınar* Hanak).

daylah ~ **daylak** (TDK D.S., s. 1389a) At, eşek yavrusu. (Şöregel* Çıldır).

çocik (< ?) (TDK D.S., s. 1255b) Eşek. (Ölçek* Ardahan).

eşek Eşeğe yöresel olarak da aynı isim kullanılır. Sırtıyla yük taşıma işlerinde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

çüş / çüşş Eşeği yürütmek ya da durdurmak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Eşeği durdurmak için sözcüğün sonundaki “ş” sesi uzatılarak sakinleştirici bir tonla çıkarılır. Yürütürken baskın tonla tek tek söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

geh (< ?) (*h > ħ şeklinde söylenir.*) Eşeğin sırtına takılan semere verilen isimdir. Yük taşıma işlerinde veya eşeğe binerken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

geh

R- İnt.

Gehin işlevine dair görseller

R- İnt.

godik (< ?) → **hoduh** (Koyunpınar* Hanak).

hoduh / hodik ~ **hoduk** (< ?) Eşeğin yavrusuna verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hoduk

Hoduk annesiyle otlarken

semer → **geh** (Damal, Koyunpınar* Hanak).

sıpa Eşeğin iki yaşına girmiş yavrusuna verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

V. a. 3. Atı Çalıştırırken Kullanılan Malzemelerle İlgili Söz Varlığı

acı damah ~ acı damak Azgın atların ağzına takılan içten halkalı gem türüne verilen isimdir. Koşu yapan azgın atların ağzına takılır. Yuları çekince atın dilini sıkıştırır. Bundan dolayı binicinin atı kontrol etmesinde kolaylık sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

acı damak

Ata acidamak gem takılıyken

aluh ~ alık (< ?) (TDK D.S. s. 216a) Eğer, semer, palan, hayvanın beline konulan eski çuval. (Göle, Ardahan).

at zenciri ~ at zinciri Başında demir kazığı olan uzun zincire verilen isimdir. Atın merada bağlı olarak otlaması için kullanılır. Ekinler yeşillendiğinde ve hasat döneminde atlar serbest bırakılmaz. Zincirle meraya çakılarak bağlı otlatılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

at zenciri

At zincirle meraya çakılmışken

ayar - [yeher] ~ eyer Atın sırtına takılan binicinin üzerine oturduğu koltuk ve minder takımına verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[yeher]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

ayar

başluh ~ başlık Atın ağız ve kafasına geçirilen gem ve dizgin takılı yular takımına verilen isimdir. Ata binerken takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buhah - [buhahı] (< ?) Atın ayaklarına takılan kelepçeye verilen isimdir. Meraya çakılı atın zinciri koparınca kaçmasını engelleme amacıyla takılır. Atın ön iki ayağına pranga şeklinde bağlanır. (Aşıkşenlik *Çıldır).

[buhah]: (Damal).

buz nali ~ **buz nalı** (< *nal* < *Bk. Ab.*) Atların kışın kaymaması için tırnakları altına çakılan sivri dişli hilal şeklindeki nal türüne verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

buz nalı

çul (< *Far. cūl*) At sırtına atılan kalın ve geniş örtüye verilen isimdir. Soğuk havada çalışırken terlemiş olan atın üzerine dinlenme aralarında soğuk almaması için örtü atılır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

çul

dizgin Binicinin atı yönlendirmede kullandığı kayışlara verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

dizgin

düz nal (< *nal* < *Bk. Ab.*) Atın tırnağının tamamını kaplayan geniş nala verilen isimdir. Yaz aylarında atların tırnak altlarına çakılır. Çalıştırılan atların tırnaklarını çakıl türü sert nesnelere yıpratmasını engeller. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

düz nal

gem (< Yun. *kēmós / kámos*) Atı zapt etmek ve istenilen tarafa çevirmek için atın ağzına takılan demir parçaya verilen isimdir. Demir parçanın kenarlarına deri kayış takılarak kullanılır. Birçok türü vardır. Atların durumuna göre değişik tip ve özellikte yapılan gemler kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

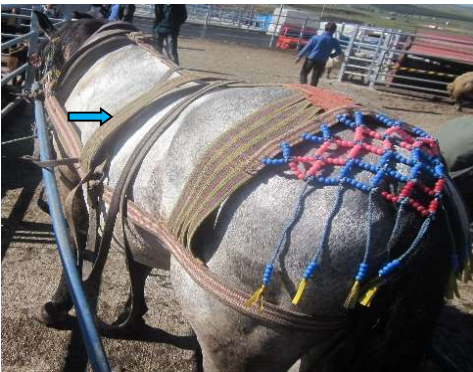
gem

Atın ağzına gem takılmışken

gömlek - [gömleh] Arabaya koşulan atların sırt kısmından aşırılan kayışlara verilen isimdir. Atı yanlarından ve boyun kısmından arabaya bağlamada kullanılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gömleh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Atın sırtına takılan gömleğe dair görseller

hamut (< Sl. [?]) Atı çekeceği araca bağlamada kullanılan boyun bağına verilen isimdir. Kalın ve dayanıklı ağaç türü malzemeden halka şeklinde yapılır. Atın boynunu ve göğsünü yaralamaması için singer türü malzemeyle sarılarak üzeri deri kılıfla kaplanır. Koşum yaparken atın boynuna takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hamut

Hamudun işlevine dair görsel

hebeş (< ?) Atın ağzına takılan sabit gеме verilen isimdir. Düz ve tek parça halindeki demir parçadan oluşur. Günübirlık binmelerde binek olarak kullanılan azgın atların ağzına takılır. (Damal, Koyunpınar* Hanak).

heybe Malzeme taşıma amacıyla atın sırtına takılan iki gözlü torbaya verilen isimdir. Yün iplikle dokunur. Eyerin üzerinden aşırılarak torba gözleri atın her iki yanından sarkıtılır. Malzemeler gözlere doldurularak taşınır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

heybe

Heybe atın sırtına takılıken

hurç (< *Ar. hurc*) Atın sırtında yük taşımak için takılan büyük heybeye verilen isimdir. Çok miktarda yük taşımak için yünden dokunarak ya da naylon çuvallar birleştirilerek yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kantarma Atların ağzına takılan gem ve yular takımına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kantarma

Kantarmanın işlevine dair görsel

kaş Eyerin oturma koltuğunun önündeki çıkıntılı bölümüne verilen isimdir. Binicinin atı sürerken ileri kaymasını engeller ve eyere tutunmasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kaş

keçe Eyerden önce atın sırtına atılan kalın ve yünlü örtüye verilen isimdir. Eyerin atın sırtını yaralamasını önler. Yün veya sünger türü malzemeden yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

keçe

kolan Eyeri atın sırtına karın altından tutturarak bağlamada kullanılan kayışa verilen isimdir. Atın karın altından geçirilerek eyerin her iki yanından bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kolan

kuşgun - [guşgun] ~ kuskun Eyeri atın kuyruk sokumundan tutturarak bağlamada kullanılan kayışa verilen isimdir. Eyerin atın sırtından ileri doğru kaymasını engeller. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[guşgun]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kuskun

nal (< *Ar. na'l*) At ve eşek türü hayvanlarla öküz türü hayvanların tırnak altına çakılan demir pabuca verilen isimdir. Yaz ve kış mevsimine uygun tip ve özelliğe sahip türleri vardır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

nal

Ata nal çakarken

nal muhi ~ **nal mihı** (< *nal Bk. Ab., mih+ı* < *mih* < *Far. miḥ*) Nalı hayvanın tırnağına çakmada kullanılan başı enli çiviye verilen isimdir. Nal çakmak için özel çivi yapılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Nal mihı

Mihın işlevine dair görsel

nalbant (< *Far. nal-band*) Yük hayvanlarının tırnaklarına nal çakma işini yapan ustaya verilen isimdir. Yörede bu işle uğraşan kişiler için kullanılır. At ve öküz türü yük hayvanlarının ayaklarına para karşılığında nal çakar. Çiftçiler ekim ve hasat dönemlerinde nal çaktırmak için hayvanlarını nalbanda götürürler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Nalbant ata nal çakarken

örüg - [örk, örüh] → at zinciri (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[örk]: (Damal, Koyunpınar* Hanak).

[örüh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

pasrunğa - [pastrınga] (< ?) Atların çektiği araçların ön kısmında bulunan halatların bağlandığı ağaç parçaya verilen isimdir. Döven, pulluk ve kızak v.b. bazı araçların önüne halatları bağlamak için kullanılacak at sayısına göre bir veya iki adet ağaç parça takılır. Atın boyun kısmından uzatılan halatlar ağaç parçalara kenarlarından bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[pastrınga]: (Damal, Koyunpınar* Hanak).

pasrunğa

semer (< Yun. *samari*) → **geh** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

sinebent - [silebent] (< Far. *sine-bend*) Atın göğsü altından eyere bağlanan kemere verilen isimdir. Eyeri atın göğüs kısmından sabitlemede kullanılır. Atı sürerken eyerin geriye doğru kaymasını engeller. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[silebent] : (Damal, Koyunpınar* Hanak).

sinebent

sirke - [sikke] (< ?) Başına uzun zincir bağlanan demir kazığa verilen isimdir. Demir çubuktan yapılır. Hayvanı merada bağlamak için toprağa çakılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[sikke]: (Aşıkenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar* Hanak).

sirke

Sirkenin işlevine dair görsel

suluh ~ **suluk** Atın ağzındayken esneme özelliğine sahip gеме verilen isimdir. Birbirine eklenmiş iki demir parçadan oluşur. At, demir parçalar ağzında esnediği için dilini kullanarak yutkunabilir. Günü birlik binmelerde azgın olmayan atların ağzına takılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

suluk

takalti - [tekaltı] (< ?) → **keçe** (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[tekaltı]: (Damal, Koyunpınar* Hanak).

üzengi Binicinin ayaklarını basması için eyerin her iki yanına asılan demir halkalara verilen isimdir. Eyere deri kemerle bağlanır. Binicinin atın üzerinde ayaklarını sallamadan dengede durmasını sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

üzengi

R- İnt.

Üzenginin işlevine dair görsel

valok (< ?) Atlarla döven ve saban türü araçları çekmek için kullanılan halatlara verilen isimdir. Kalın deri malzemeden uzun kayış şeklinde yapılır. Bir ucu atın boynuna takılan boyunluğa, diğer ucu da aracın önündeki çeki ağacına bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

valok

Atlar valokla sabanı çekerken

voj (< Rus. voj) Atları uzak mesafeden yönlendirmede kullanılan uzun kayışlara verilen isimdir. Atların ağız kısmındaki gema bağlanarak kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

voj

yastuh ~ yastık Eyerin arka kısmındaki çıkıntılı bölüme verilen isimdir. Binicinin geriye kaymasını ve yaslanarak rahat etmesini sağlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yem torbasi ~ yem torbası Ata yem yedirilen torbaya verilen isimdir. Çalıştırılan ya da seyahat edilen atlara yem vermek için kullanılır. İçine saman ve arpa koyulur. Dinlenme aralarında atın boynuna asılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yem torbası

yonacah ~ yonacak Nal çakmak için hayvanların tırnağını yontmada kullanılan bir tür bıçağa verilen isimdir. Sap ve bıçak kısmı bir bütün halinde demirden yapılır. Tırnağı çekerek yontabilmek için ağzı yana doğru açık ve kavislidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yonacak

Atın tırnağı yonacakla yontulurken

yural - yular Atın burun ve kulak arkasından kafasına geçirilen kayış takımına verilen isimdir. Atı bağlamada kullanılır. Çene altındaki halkaya zincir takılarak bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yular

Yuların işlevine dair görsel

V. b. Tarım ve Hayvancılıkta Koruma Faaliyetinde Kullanılan Evcil Hayvanlar

İl genelinde yürütülen tarım faaliyetlerinde yırtıcı evcil hayvanlardan da yararlanılır. Merada otlatılan hayvanları yabani yırtıcılardan korumak için köpek saklanır. Her çobanın mutlaka çoban köpeği vardır. Sürüyü otlatırken, gece açık alanda ve ağılda yatırırken köpeklerle sürüyü korur. Ayrıca kırsala yayılmış biçimde yer alan köylerde evlerin ve hayvan barınaklarının hırsızlara karşı korunmasında da köpek kullanılır. Gece evlere ve hayvan barınaklarına hırsız girmesini önlemek için kapı önlerine köpekler bağlanır. Köy evleri genel itibarıyla eski tip taş ve topraktan yapılan binalardan oluşur. Bundan dolayı evlerde, kilerde ve tahıl depolanan yerlerde fare çok olur. Bu bakımdan köy yerlerinde her hanenin mutlaka fare avcısı evcil bir kedisi vardır. Buralarda dolaşarak fare yakalar.

V. b. 1. Köpekle İlgili Söz Varlığı

azgın → **kesgün** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

bağlan- → **çataş-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

bala Köpek ve kedi türü hayvanların dünyaya yeni gelmiş süt emen yavrularına verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

balala- →kuzla- (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bidı bidı Köpek yavrusunu çağırmak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Çağırırken tekrarlar şeklinde söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

bidik - [pitih] (< *Erm. bıdig*) Köpek yavrularına verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[pitih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Bidiklere dair görseller

boğ- Köpeğin kendinden güçsüz köpeği veya diğer hayvanları altına alıp hırpalaması, yaralaması, boğazından sıkıp öldürmesi hallerini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Köpek köpeği boğarken

Çoban köpeği kurdu boğarken

boğuş- Köpeklerin birbirleriyle ağız ağza dalaşıp kavga etmeleri halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Köpekler boğuşurken

çataş- ~ **çatış-** Köpeklerin çiftleşirken kış kışa yapışık kalmaları durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Köpekler çiftleşirken cinsel organları yapıştığı için döl boşalımı tamamlanıncaya kadar ayrılamazlar. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

Köpekler çataşmışken

çemrek Kuyruğunu sırtına doğru çevirip halka yapabilen köpeklere verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Çemrek köpek

çenkür- - [**çemkir-**] Köpek havlamasını ifade etmede kullanılan eylemdir. Çoğunlukla yavru köpeklerin çıkardıkları sesler için kullanılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[**çemkir-**]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

dişle- Köpek ısırmasını ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

dod (< *Gürc. dodı*) Köpek türü hayvanların burun ve ağız bölgesine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

dod

dut- ~ **tut-** → **dişle-** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

enük - [enih-] ~ enik Dünyaya yeni gelmiş köpek yavrularına verilen isimdir. Dünyaya geldiklerinde gözleri kapalı olur. Yaklaşık on günlük bir süre sonunda gözleri açılır. Yavrular iyice toparlanıncaya kadar bu isimle çağrılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[enih-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

enikler

enükle- - [enihle-] ~ enikle- → kuzlamak (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[enihle-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

gaç → gancuh (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

ganç ~ kanca (< *İt. gancio*) Bazı köpeklerin arka ayaklarının bilek kısmında çıkan çift pençeli artık tırnağa verilen isimdir. Bu tür pençeleri olan köpeklerin kurttan korkmadıklarına ve iyi cins çoban köpeği olduklarına inanılır. Bundan dolayı çoban köpeği olarak yetiştirilecek yavrularda çift pençeli artık tırnağın olması tercih edilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ganç

geber- - [gever-] Köpek, kedi v.b. eti yiyilmeyen hayvanların ölmüş halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gever-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

geberti Eti yiyilmeyen köpek, kedi, at ve eşek gibi hayvan ölüsüne verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Köpek gebertisi

At gebertisi

geh geh Köpeği çağırma için kullanılan seslenme ünlemidir. Tekrarlar şeklinde çıkarılır. Çoğunlukla yakında bulunan köpekleri çağırma için kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gollo - gollik (< ?) Kısa kuyruklu köpeklere verilen isimdir. Bazı köpeklerin doğuştan kuyruğu normalden çok kısa olur. Bu tür köpeklerin daha saldırgan olduğuna inanılır. Bundan dolayı bazı köpek sahipleri saldırgan olması için köpeklerinin kuyruğunu keserler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Gollo köpek

guda (< *Gürc. kuda*) Kuyruğu hiç olmayan köpeklere verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Guda köpek

gudu gudu (< ?) → **bidi bidi** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

halta (< *Gürc. halta*) Köpeklerin boynuna takılan tasmaya verilen isimdir. Çoğunlukla deri türü malzemeden yapılır. Köpekleri zincirle balamada kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

halta

Haltanın işlevine dair görsel

havla- Köpeğin kesik kesik bağırırken çıkardığı yansıma sestten türetilen eylemdir. Köpeğin çıkardığı bu tür sesle ilgili yapılan ifadelerde kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

hişt (< *Far. hişt*) Köpeğin boynuna takılan demir iğneli tasmaya verilen isimdir. Çoban köpeklerinin boynuna takılır. Köpeği diğer köpeklerle ve kurt gibi yırtıcı hayvanlara karşı korur. Boğuşma sırasında köpeğin boyun bölgesinden yakalanıp zarar görmesini önler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

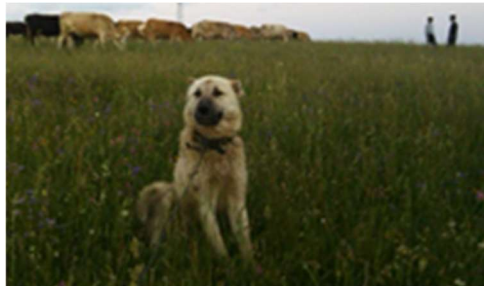
hişt

Hişt takılı çoban köpekleri kurdu boğarken

hırla- Köpeğin huylandığını göstermek için yavaş tonla çıkardığı hırıltılı yansıma sestten türetilmiş eylemdir. Köpeğin çıkardığı bu sesle ilgili ifadeler oluşturulurken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

it Köpeğe verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

İte dair görseller

kaçe (< ?) → **gaç** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

kancuh - [gancıh] ~ **kancık** Dişi köpeklere verilen isimdir. Sadık ve koruma içgüdüleri daha yüksek olduğu için çoban köpeklerinden biri mutlaka dişi köpeklerden yapılır. Erkek köpekler sürüyü bırakıp dişi köpeklerin peşine giderken dişi köpekler de bu tür davranışlar pek olmaz. Ayrıca erkek köpeklere göre daha uyanıktırlar. Gece sürüyü beklerken uyanık kaldıkları için tehlikeyi çoğunlukla ilk dişi köpekler sezer. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gancıh]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Kancık köpek

kapi iti ~ **kapı iti** Evi koruması için beslenen köpeklere verilen isimdir. İnsana saldıran azgın köpekler ev köpeği olarak saklanır. Güvenlik amacıyla ev, ahır ve samanlık önlerine zincirle bağlanır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

R- Yıldıztepe

Kapı itine dair görseller

kata (< ?) Genetik özelliği gereği boyu çıkmayan küçük köpeklere verilen isimdir. Uyanık olmaları nedeniyle havlayarak tehlikeyi haber vermesi için saklanır. Evlere hırsız girmesini haber alma amacıyla köy yerlerinde çoğu ailenin bu tür köpeği vardır. Çobanlar da gece uyarıcı olması için asıl çoban köpeklerinin yanında bu tür köpek de bulundururlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kata

kati kırık ~ katı kırık Bir çeşit melez köpeğe verilen isimdir. Bu tür köpekler fazla gelişmez ve belirgin bir türün özelliklerini tam anlamıyla yansıtmazlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kesgün ~ keskin Saldırgan köpeklere verilen isimdir. Bu tip köpekler sahibini ve muhitini sahiplenerek yabancı gördükleri unsurlara karşı saldırıya geçerler. Bundan dolayı saldırgan köpekler çoğunlukla kapı bekçiliği için saklanır. Bu tür çoğunlukla köpekler kimseye zarar vermemesi için zincirle bağlı tutulurlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Keskin köpeğe dair görsel

kılıç kuyruk ~ kılıç kuyruk Kuyruğunu sürekli açık tutan köpeklere verilen isimdir. Bu tür köpekler kuyruğunu sırtlarına doğru kaldıramazlar. Kurt gibi sürekli geriye doğru açık tutarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Kılıç kuyruklu köpeğe dair görseller

kırma - [gırık ~ kırık] → kati kırık (Damal, Koyunpınar *Hanak).

[gırık]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kıs kıs Köpeğin saldırması için çıkarılan seslenme ünlemidir. Köpek sahipleri saldırtmak için köpeklerini bu tür seslenmeye şarlandırırlar. Sesini duyan köpek sahibinin gösterdiği varlığa saldırır. Tekrarlar şeklinde çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kızana - [gızana] Dişi köpeğin çiftleşme kızgınlığında olması haline verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[gızana]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

kızana gel- - [gızana gel-] Dişi köpeğin çiftleşme sürecindeki halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Erkek köpekler çiftleşmek için dişi köpeğin etrafında dolaşır. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

[gızana gel-]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

kızana gez- - [gızana gez-] Erkek köpeklerin çiftleşmek için dişi köpeğine peşinde dolaşması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gızana gez-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Köpekler kızana gezerken

kitleş- (< *kit+leş-* Bk. II. g. 2. < *kitlek*) Köpeklerin ayrılmayacak kırgınlıkta boğuşmaları halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Bazı köpekler boğuşurken birbirlerini pes ettiremeyince yakaladıkları yeri bırakmayıp öldüresiye sıkarak hırpalarlar. Bu şekilde tutuşan köpekleri ayırmak için kafalarına büyük bir kapla su dökülür. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

korun- - [gorun-] ~ kurun- Boğuşmak için yan yana gelen köpeklerin dikleşmeleri halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Yabancı köpekler karşılaştıklarında boğuşmadan önce tüylerini kabartarak hırlayıp birbirlerine dişlerini gösterirler. Birbirlerinin etrafında dolaşıp koklaşıırken ya boğuşmadan vazgeçerler ya da aniden tutuşarak boğuşmaya başlarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Köpekler korunurken

koyun köpeği - [goyun köpeği] ~ koyun köpeği Çoban köpeğine verilen isimdir. Çoban köpekleri sürüyü sahiplenen ve yırtıcı hayvanlardan korkmayan iri cüsseli köpek cinslerinden yapılıdır. Yaz aylarında sürüyü merada otlatırken ve gece açık alanda yatırırken sürünün yanında bulundurulurlar. Sürüyü sahiplendikleri için tehlikeli gördükleri yabancı unsurlara karşı saldırıya geçerler. Özellikle kurda karşı çok hassastırlar. Koku alma duyuları sayesinde kurdun kokusunu aldıkları zaman büyük bir telaşla havlayarak sürüyü koruma altına alırlar.

Çoban, köpeklerin havlamalarına ve telaşlı hareketlerine bakarak tehlikeyi hisseder. Gerekli önlemleri alarak sürüyü korumaya çalışır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[goyun köpeği]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Koyun köpeğine dair görseller

köçek (< ?) → **ganç** (Damal).

köpek → **it** (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

kut kut / kuti kuti - [gut gut / guti guti] Köpek yavrularını çağırma kullanılan seslenme ünlemidir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gut gut / guti guti]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kurda kapdur- [gurda gabdır-] ~ kurda kaptır- Kurdun, çobanın önündeki sürüden koyun kapması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Çoban sürüyü otlatırken ya da gece açık alanda yatırırken bazen kurtların saldırısına uğrar. Kurtlar köpeklere rağmen sürüden koyun yakalayarak götürüp uzak bir yerde parçalarlar. Bu durum çoban ve köpekleri için kusur sayılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gurda gabtır-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Kurtlar kaptıkları koyunu parçalarken

kurda get- [gurda git-] ~ kurda git- Kurttan korkmayıp kurda saldırabilen çoban köpeklerinin durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Kurdu gördüğünde saldırıp onu sürünün bulunduğu alandan uzaklaştıran köpekler ancak sürüyü koruyabilir. Bundan dolayı köpekler çoban köpeği yapılmadan önce kurt cesedinin yanına götürülerek sınanır. Köpek kurttan korkmazsa çoban köpeği yapılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[gurda git-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Köpeğin kurda gitme özelliğini ölçmeye dair görsel

kuçu kuçu - [guçu guçu] Köpeği çağırmak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Çoğunlukla yakında bulunan köpeği çağırma için kullanılır. Tekrarlar yaparak çıkarılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[guçu guçu]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kuçuklan- - [küçühlen-, küçüklen-] Köpeğin sahibine sevgi gösterisinde bulunurken yaptığı baş ve kuyruk hareketlerini ifade etmede kullanılan eylemdir. Köpek sahibini görünce kulaklarını geriye doğru yatırarak uysallaştığını gösterip kuyruğunu sağa sola sallar. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[küçüklen-]: (Damal, Koyunpınar *Hanak).

[küçühlen-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kuduz - [guduz] Sinir sistemlerini tutan bulaşıcı ve öldürücü bir tür hayvan hastalığına verilen isimdir. Çoğunlukla köpeklerde görülür. Isırma yolu ile insanlara da bulaşır. Hastalığa yakalanan köpek bedensel çöküş yaşar ve ağzından salya akar. Hastalık ilerleyince delirerek insan ve hayvanlara saldırır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[guduz]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Kuduz köpeğe dair görsel

kurtcil - [gurtcul] ~ kurtçul Kurttan korkmayan çoban köpeğine verilen isimdir. Bazı çoban köpekleri diğerlerine göre kurda karşı daha saldırgan olurlar. Bu tür köpekler kurdu gördüklerinde ya da kokusunu aldıklarında hemen saldırıya geçerler. Kurdu sürünün bulunduğu yerden iyice uzaklaştırana kadar kovalarlar. Çoban bu özelliğiyle öne çıkan köpeğine daha itina ile bakar. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[gurtcil]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

kurt pençesi - [gurt pençesi] (< *Far. panca*) → **ganç** (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).
[gurt pençesi]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kutik - [gutih] Köpek yavrularına verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).
[gutih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kuti kuti - [guti guti] Köpek yavrusunu çağırma kullanılan seslenme ünlemidir. Çağırma yaparken tekrarlar şeklinde çıkarılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).
[guti guti]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

kuzla- - [guzla-] Köpek ve kedilerin yavru lamaları durumunu ifade etmede kullanılan eylemdir. Doğum sonrası çok sayıda yavru dünyaya getirildiğini belirtme maksadıyla kullanılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).
[guzla-]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

Kuzlamış köpeğe dair görsel

kürsege gel- (< *kürsek+e* < *kürsek* < *Bk. Ab.*) → **kızana gel-** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kürsege gez- (< *kürsek+e* < *kürsek* < *Bk. Ab.*) → **kızana gez-** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

kürseh ~ kürsek (< ?) → **gızana** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

lehle- Köpeğin ağzını açıp dilini çıkararak havayı teneffüs etmesi halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Köpekler bu eylemi sıcak havalarda ya da koşup yorulduklarında içini serinletmek için yaparlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Köpekler lehlerken

mahmuz (< *Bk. V.a.1. mahmuzla-*) → **ganç** (Aşıkşenlik *Çıldır).

mırıla- → **hırla-** (Aşıkşenlik *Çıldır).

mini mini → **bidi bidi** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

oşt oşt Köpeği korkutup kaçırtmak için çıkarılan seslenme ünlemidir. Tekrarlar şeklinde ya da baskın bir ses tonuyla tek tek söylenir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

salahana ~ salakana → **sünepe** (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

saldur- ~ **saldır-** Köpeğin ısıracağı varlığın üzerine atılması veya onu yakalamaya çalışması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

selik - [selih] (< ?) Köpeğin ağızından akan salyaya verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[selih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

sez- Köpeğin tehlikeli durumu algılama pozisyonuna geçip dikkat kesilmesini ifade etmede kullanılan eylemdir. Köpekler koku alma duyuları sayesinde uzaktaki yabancı unsurları dahi algırlar. Bu anlamda burnuna koku gelen köpek algıladığı varlığı görmek için kafasını dikerek kulaklarını kabartıp kokunun geldiği yöne dikkat kesilirler. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

Köpek sezme pozisyonundayken

so so - [şo şo] Köpeği çağırma kullanılan seslenme ünlemidir. Çoğunlukla uzakta olan köpeği çağırma maksadıyla kullanılır. Tekrarlar şeklinde yüksek sesle çıkarılır. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[şo şo]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

sünepe Başiboş dolaşan sokak köpeklerine verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

topuz → **çemrek** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

tula (< ?) → Genetik özelliği gereği gelişmeyip küçük kalan köpek türüne verilen isimdir. Kata ve zağar türü köpeklerden daha ufak olan köpekler için kullanılır. Çoğunlukla avcılık

yapanlar saklar. Avcılar av sırasında büyük köpeklerin sığmadığı yabani hayvanlara ait inlere bu tür köpekleri sokarlar. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tut- → dişle- (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

ulu- Köpeklerin kurt gibi uzatarak çıkardıkları sesi ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

üri- - [ür-] ~ ürü- Köpek havlamasını ifade etmede kullanılan eylemdir. Kesik kesik yüksek sesle çıkardıkları ses için kullanılır. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[ür-]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

yal Arpa ununun kaynamış suya çalınmasıyla yapılan köpek mamasına verilen isimdir. Yörede arpa üretimi çok yaygın olduğu için köpeklere çoğunlukla arpa unundan yapılan yal yedirilir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

yal

Köpek yal yiyerken

yele gel- → kızanaya gel- (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

zağar (< *Ar. zahara*) → Cinsi gereği büyümesi gerekirken yeterince büyümeyip kısa kalan köpeğe verilen isimdir. Bu tür köpekler beden ve kafa kısmından iri görünmesine rağmen boy bakımından kısadır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

V. b. 2. Kediyle İlgili Söz Varlığı

ev pisigi - [ev pişigi] ~ ev pişiği (< *pisik+i* < *pisik* < *Bk. Ab.*) Evi sahiplenen kedilere verilen isimdir. Evi, tahıl depolarını ve kileri fareden korumak amacıyla kedi saklanır. Fare avcılığı yapan ve eve zarar vermeyen kediler ev kedisi yapılırlar. Ev kedisi sahiplendiği mekânların bütün bölümlerini dolaşarak fare avlar. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[ev pişigi]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

cırmıh - [cırnah] ~ cırmık Kedilerin parmak uçlarındaki kavisli ve sivri uçlu pençelerine verilen isimdir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[cırnah]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

cırmıhla- - [cırnahla-] ~ cırmıkla- Kedilerin pençe atıp tırmalmasını ifade etmede kullanılan eylemdir. (Ardahan, Göle, Hanak, Posof).

[cırnahla-]: (Aşıkşenlik *Çıldır, Damal, Koyunpınar *Hanak).

cindal (< *Gürc.cindali*) Kedi yavrusuna verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

cindal

gırnav (< *Gürc. gınavili*) Çiftleşme kızgınlığında olan kedilere verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

gırnava gel- (< *gırnav+a* < *gırnav* < *Bk. Ab.*) Dişi kedinin çiftleşme kızgınlığında olması halini ifade etmede kullanılan eylemdir. Dişi kedi çiftleşme dönemine girdiğinde erkek kediler etrafında dolaşır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

harami pisig - [harami pişih] ~ haramı pisik (< *haramı* < *Ar. haram*) Başboş dolaşıp evlerden yiyecek çalan kedilere verilen isimdir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[harami pişih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

manı manı (< *manı* < *Bk. Ab. manık*) → **pisi pisi** (Damal, Koyunpınar *Hanak).

mınıh ~ mınık (< ?) → **cindal** (Koyunpınar *Hanak, Damal).

miyavla- Kedilerin bağırırken çıkardıkları yansıma sestten türetilen eylemdir. Kedilerin çıkardığı bu tür sesle ilgili ifade oluşturulurken kullanılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

nevrük (< ?) → **cindal** (Senemoğlu *Göle).

pisik - [pişih] Kediye verilen isimdir. (Ardahan, Damal, Göle, Hanak, Posof).

[pişih]: (Aşıkşenlik *Çıldır).

pis pis / pisi pisi / piş piş / pişi pişi Kediye ürküterek kaçmasını sağlarken kullanılan seslenme ünlemidir. Kediye kovarken tekrarlar şeklinde baskın bir ses tonuyla çıkarılır. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

pisst / pişst Kediye ani bir hareketle korkutup kaçtırmaya çalışırken çıkarılan seslenme ünlemidir. (Ardahan, Çıldır, Damal, Göle, Hanak, Posof).

tetet (< ?) Kediye kovarken çıkarılan seslenme ünlemidir. (Ardahan, Çıldır, Göle, Hanak, Posof).

DİZİN

- acı damah**, 275
ağ baş, 149
ağaç kapi, 197
ağarti, 214
ağırluh, 176
ağırşah, 208
ağsah, 149
ahbun, 201
ahbun at-, 162
ahbun çek-, 15
ahbunla-, 16
ahor, 190
ahor süpürgesi, 182
ahraç, 135
ahraç vur-, 135
ahsa-, 149
ahşam oti, 162
akos, 17
akoz, 17
akşam koyuni, 161
alaca, 150
alaca kapi, 192
alaf, 45
alafı-, 162
alat, 263
alici, 180
alhh, 275
alnti, 150
alma, 113
alo, 18
aloş, 263
aloy, 18
altluh, 253
alverci, 180
ambar, 97, 99
ana ari, 248
ana memesi, 248
anaç, 239
anaç tekir, 32
anaç koyun, 135
anbar, 97, 99
angır-, 274
ankır-, 274
araba at-, 46
araba ipi, 55
araba sıh-, 46
araba yükle-, 47
arabuluci, 180
arava at-, 46
arava sıh-, 46
arava yühle-, 47
arazi, 39
arhaç, 192
arı dalağı, 253
ari, 249
ari beyi, 249
ari ekmeği, 253
ari süti, 250
arici, 249
ariluh, 249
armut, 114
arona, 27
arpa, 10
arpa sapi, 39
aş-, 150
at, 263
at arabasi, 60
at dırmağı, 60
at zenciri, 275
avun-, 150
aya, 151
ayar, 275
ayğır, 263
ayvan, 214
azgın, 284
baça, 195
baç kuzi, 136
badi, 239
badof, 62
badoh, 62
bag, 190
bağlan-, 284
bahçe, 114
bahraç, 222
bal, 253
bal makinesi, 254
bal sağ-, 254
bala, 285
balabula, 151
balala-, 285
balav, 151
baliye makinesi, 61
balye, 47
banda, 114
bardam, 88
bardan, 88
barsak, 123
bashi, 196
basma, 201
basma daşı, 201
basma kes-, 201
basma töh-, 202
basma tök-, 202
baş, 189
baş ağacı, 69
baş al-, 214
baş at-, 214
baş tut-, 163
başgaçır-, 264
başla-, 79
başluh, 254, 275
başsuyu, 151
başvur-, 239
bat, 239
baytar, 188
bece, 255
beçe, 231, 255
bedire, 222
belküregi, 182
belle-, 107
bellik, 136
bent, 99
ber, 163
ber ber, 163
bere, 163
berele-, 163
berlik, 164
bernek, 164
besiye koy-, 235
besiye tut-, 163
beye, 190
bezek, 151
bılıh, 122
bırışga, 61
bızdın, 151
bicik, 182
biç-, 47
biçahli, 151
biçahluh, 151
biçahsız, 151
biçenek, 39
biçer, 61
biçi biçi, 132
biçin, 48

- bidı bidı**, 285
bidik, 285
biji biji, 136
bijih, 122
bijik, 122
bijj bijj, 136
bijjj, 122
bijo bijo, 136
bilevle-, 48
bili bili, 235
bineh, 264
binek, 264
bineyi, 264
bismil, 151
bit-, 40
boğ-, 285
boğarsah, 123
boğoz, 99
boğoz ver-, 107
boğruş-, 124
boğuş-, 285
boluh, 40
boncuhla-, 18
bonduruh, 70
bosdan, 107
bosdan dırımı, 107
boyun, 189
boyun birah-, 70
bögrüş-, 124
bögür-, 124
böl-, 255
bölük, 136
börh, 196
börk, 196
buğa, 122
buğa al-, 122
buğa tekir, 32
buğa tut-, 123
buğabaşı, 123
buğarsah, 123
buğaya çek-, 123
buğaya gel-, 123
buğda, 10
buğda sapi, 40
buhah, 123, 276
buhahı, 276
bulama, 214
buli buli, 235
bulul, 48
bur-, 124
burmaca, 240
buruh, 124
buruh tohum, 11
burunla-, 240
bus-, 231
but, 151
buyli, 70
buylu, 70
buynuz, 152
buz nali, 276
bülöy, 56
bülöyle-, 48
büylü, 70
büyükyaman, 28
caban, 56
caca, 255
caguşga, 62
cağ, 63
cahal, 124
cakcaver, 152
cal, 71
calla-, 49
cambara, 33
camış, 133
camuş, 133
camuş kürülü, 11
can, 189
can hissesi, 49
cancur, 115
cavan, 56
cecim, 208
cegen, 80
cegi, 28
cel yat-, 49
celep, 180
celepci, 181
celh, 80
cemdeh, 153
cemek, 28
cendek, 153
cepli, 183
ceven, 80
cevüz, 115
ceyen, 80
cığal, 124
cığcığa, 189
cık cık, 231
cılğa, 28
cılh, 240
cırdık at-, 152
cırmıh, 297
cırmıhla-, 297
cırnah, 297
cırnahla-, 297
cızdah, 235
cızdak, 235
cızlah, 235
cicora, 80
cil, 11, 71
cileb, 183
cili cili, 235
cilim, 71
cillen, 11
cimbo, 235
cindal, 298
cinel, 183
ciri ciri, 236
cisah, 240
cöyüz, 115
cu cu, 236
cucul, 236
cuga, 238
culga, 63
culug, 63
culuh, 238
curla-, 231
currr, 231
cücüh, 236
cücük, 236
cüre, 190
çabağı, 264
çaça, 250
çagıldah, 152
çagıldah bağla-, 152
çagıldah, 152
çagıldah bağla-, 152
çahçah, 100, 192
çal-, 164
çala, 49
çalaheş, 80
çalğı, 183
çalın-, 152
çali süpürgesi, 183
çamasakrave, 33
çanta, 152
çapa, 108
çapala-, 108
çarh, 100
çarıh, 61
çaruh, 61

- çataş-**, 286
çatıla-, 164
çati, 183
çatma, 63, 124
çavdar, 11
çayır, 40
çayır biçimi, 49
çayır oti, 41
çayıra düş-, 49
çayıra gir-, 49
çebiş, 147
çeç, 250
çeçça, 136
çeçil, 215
çegi, 28
çegil, 25
çeğel, 25
çeğil, 25
çeki, 28
çemkir-, 286
çemrek, 286
çengel, 33
çengel öküz, 124
çenkür-, 286
çeper, 192
çepiç, 147
çerçeve, 255
çere, 153
çeten, 88
çevürme, 177
çeynen-, 153
çığ, 193
çığcal, 193
çih anaç, 136
çısgar, 193
çıtma, 196
çıyırık, 209
çift, 28, 190
çifte at-, 264
çiftleş-, 240
çigit, 108
çiğinne-, 61
çinko, 222
çiz, 202
çoban, 164
çoban dur-, 165
çoban tut-, 165
çobancalık, 165
çocuk, 274
çoma, 215
çor, 189
çoros, 18
çoroş, 18
çort, 264
çovan, 164
çökelek, 215
çömke, 222
çöpüh, 209
çöpür, 209
çubuh, 183
çul, 276
çulli kaz, 236
çuma, 215
çuval, 89
çuvan, 264
çuyal, 89
çümdür-, 165
çürnük, 215
çürük, 215
çüş, 274
çüşşş, 274
çüt, 28, 190
çütdeş-, 240
çüven, 183
dabah, 189
dadandır-, 240
dağ, 166
dağ mali, 124
dağ oti, 41
dakar, 119
dal, 115
dalaba gel-, 264
dalap, 264
dam, 193
damazlıh, 153
damazluh, 153
damdançihma, 125
damızlıh, 153
dana, 125
dana at-, 125
dana bağı, 183
dana başı, 126
danaci, 165
danalıh, 153, 194
danaluh, 153, 194
dangi, 166
darıl-, 166
daşdaşan, 240
daşgözel, 89
daşgözeri, 89
daşlık, 240
daşşah, 153
datva, 71
davar, 136
davara get-, 166
davarcuh, 183
dayah, 71
daylah, 274
debert-, 80
degenek, 184
degirman, 98
degirman daşı, 100
degirmanci, 103
değnek, 184
deh, 265
deleme, 215
delice, 81
demirkır, 265
dene, 11
denelih, 240
denle-, 240
deri, 209
deri peyniri, 216
des, 265
deşter, 104
devar, 136
devert-, 80
deys, 265
dezgah, 56
dırap, 63, 71
dırçıhlan, 153
dırık, 202
dırmıh, 56
dırmıhla-, 50
dırmıhlanti, 50
dız-, 153
dib, 108
dib bonduruği, 29
dibek, 104
diblih, 190
diblik, 190
did-, 241
didan, 148
didin-, 231
digan, 148
dilo, 89
direh, 196
direk, 196
dirgen, 56
dirluh, 41

- dirrih**, 41
diş, 34, 71, 90
diş çıhar-, 153
dişle, 64
dişle-, 286
dişleg, 64
div, 108
diveyh, 104
dizgin, 276
dod, 286
doğan, 126
dola, 137
dolama, 126
dolça, 222
doli doliye, 120
doli vur-, 41
domuzluh, 101
dorat, 265
dorbuz, 64
döh, 265
döl düşümü, 154
döl tökümü, 154
dönderme, 196
döner, 29
dönüm, 120
dörtнал, 265
döven, 90
dubb ge, 133
duldala-, 241
dulga, 64
durus, 236
duşa, 166
dut-, 286
duz daşi, 223
duz döğ-, 223
duza gel-, 167
dügdi, 126
düge, 127
dügme, 198
dügdü, 126
dümsüh, 154
dümsük, 154
düş-, 154
düüü hohoho, 137
düve, 127
düye, 127
düz bel, 109
düz bonduruh, 72
düz nal, 276
düz tezeği, 202
- edirtle-**, 167
eee eee, 237
egir-, 208
egrice, 72
eğre, 72
ek-, 16
ekenek, 18
ekin, 42
ekiz, 154
eksik, 154
el arabasi, 72
el degirmanı, 104
el salla-, 181
elceh, 198
elcek, 59, 198
elçim, 120
elek, 89
emcek, 154
enih-, 287
enihle-, 287
enük, 287
enükle-, 287
eremih, 127
eremik, 127
eremug, 127
erih, 115
erkek, 137
erük, 115
eses külül, 11
esgih, 154
eş, 155
eş at-, 155
eşek, 274
eşelen-, 231
eşgi, 116
eşgin, 266
eşiğe çih-, 167
eşih, 198
eşik, 198
eşin-, 231
eşineh vur-, 266
eşnek vur-, 266
eşşek, 34
eşşeyh, 34
et, 216
etene, 155
etene düşür-, 155
etlih, 155
etluh, 155
ev mali, 155
- ev pisigi**, 297
ev pişigi, 297
evlek, 109
evlek at-, 18
eydir-, 167
faraş, 138
fasulye, 109
ferç, 155
ferde, 241
ferih, 241
ferik, 241
findih, 116
fırfır, 61
fırğın, 62
fırğın, 62
fırıc, 117
fışgi, 202
fiştırh at-, 155
filiz, 116
fingal, 231
fingallih, 231
fişne, 117
furğun, 62
furuç, 117
gaç, 287
gaç guç, 237
gagaç, 81
gah, 117
gaj, 90
galat, 184
gambeş, 133
gancih, 290
ganç, 287
gandır-, 155
gani, 68
garaban, 194
garğaburun, 198
garmah, 184
garman, 81
garman], 81
garmoşa, 184
garnah, 167
garofga, 196
gart, 241
gasnah, 93
gaşga, 68, 266
gatgati, 155
gav, 184
gavuh, 118
gavulca, 12

- geber-, 287
 geberti, 288
 gece mali, 167
 geçi, 148
 ged, 57, 91
 gedek, 134
 geh, 274
 geh geh, 288
 gem, 90, 277
 gem götür-, 266
 gemeş, 133
 gemi, 90
 gemlih, 127
 gerdene, 35, 101, 191
 gereze, 232
 gergi, 73, 191
 gerraf, 91
 gerze, 232
 gever-, 287
 gevik, 138
 gevüş getir-, 155
 gezer patoz, 91
 gezyarma, 127
 gıbr, 138
 gıcevi, 266
 gıcı gıcı, 138
 gıcoy, 266
 gıdahla-, 232
 gıdan, 148
 gıdı gıdı, 148
 gıdı gıdı, 148
 gıdih, 148
 gıdik, 148
 gıgı, 203
 gıgılla-, 232
 gıgırak, 232
 gıjgır-, 218
 gıjjj, 127
 gık, 241
 gıkınak, 241
 gıl, 210
 gılan, 210
 gılçık çek-, 11
 gıldık, 203
 gıldıkla-, 203
 gıra çık-, 50
 girat, 267
 gırc, 167
 gircon, 167
 gırdan, 138
 gırgal, 191
 gırgodan, 155
 gırh-, 169
 gırhlıh, 187
 gırıç, 155
 gırıh, 291
 gırnav, 298
 gırnava gel-, 298
 gıroy düş-, 42
 gısrak, 267
 gış guzusu, 140
 gışgar, 193
 gızana gel-, 292
 gızana gez-, 292
 gob, 73
 goba, 73
 gocik, 134
 goç, 140
 goç ayı, 141
 goç gatımı, 141
 goça gel-, 141
 god, 120
 god god, 134
 goda, 73
 godet süpürge, 184
 godi godi, 134
 godik, 134, 274
 godoş, 110
 godul süpürge, 184
 gogola, 203
 golan, 35
 gollo, 288
 golof, 223
 golop, 223
 gont, 196
 gopa, 73
 gopo, 73
 gora, 35
 gorcola, 216
 gorıh, 19, 26
 gort, 19
 gort kır-, 19
 goruh, 19, 26
 goruhci, 26
 gorun-, 292
 gorunga, 12
 gos gos, 266
 goş, 120
 goşa, 65
 goşat, 196
 goşbaşı, 196
 goşdor, 203
 goşduh tut-, 168
 goşgol, 203
 goyun, 141
 goyun köpeği, 292
 goyurğa, 81
 goyut, 83
 göbek, 65
 göbek al-, 20
 gög çek-, 156
 göge çih-, 156
 gögüş, 138
 göhör, 168
 gömleg, 65
 gömleh, 277
 gömlek, 277
 gön, 209
 götluh, 74
 gövde, 118
 göyüş, 138
 göyüş getir-, 155
 göze, 97
 gözenek, 256
 guç, 241
 guçu guçu, 294
 guda, 288
 gudmer, 127
 gudna-, 156
 gudu gudu, 288
 guduz, 294
 guhe, 118
 gulf, 225
 guli, 238
 guli guli, 238
 gullef, 199
 gulu gulu, 238
 gunet, 216
 gungul, 266
 gunut, 185
 gurcin, 167
 gurda gabdır-, 293
 gurda git-, 293
 gurgi, 204
 gurgul, 204
 gurgulla-, 204
 gurk-, 242
 gurk düş-, 241
 gurk yat-, 242
 gurt pençesi, 295

gurt yat-, 242
gurtcul, 294
guruh, 242
guruh otur-, 242
gurut, 216
gus gus, 232
gus gusla-, 232
guşga, 26
guşgun, 279
gut gut, 293
guti guti, 295
gutih, 295
guvant, 196
guzla-, 295
guzu, 142
guzu at-, 142
gübre, 16
gübrele-, 16
günlüh, 20
günsüz, 156
gürneş bağla-, 138
güz koyuni, 168
güz mali, 168
güzdüh, 12
güzem, 209
güzlüh, 12
hacat, 57
haggına, 267
hagos, 17
hağıl, 194
hahına, 267
hak, 168
hak topla-, 169
hakkına, 156, 267
hal, 91
halat, 91
halğa, 35, 74
halı, 209
halta, 65, 289
halta at-, 68
ham bırah-, 20
ham düge, 127
ham düve, 127
ham düye, 127
ham kır-, 20
ham tarla, 20
ham tay, 267
hamança, 185
hamut, 277
hana, 210

hap, 224
haral, 92
harami bas-, 256
harami pisig, 298
harami pişih, 298
haran, 92
harazan, 35
harazan bonduruği, 29
harazan öküzi, 20
harbez et-, 20
harbul, 92
harç, 81
harh, 101
harıh, 101
harma, 196
harman, 81
harman aç-, 82
haro, 97
haros, 42
haros oti, 42
hasır, 92
haşa, 92
haşal, 92
hatil, 196
havla-, 289
havrez et-, 20
havuç, 110
havuz, 102
hayat, 194
haz, 216, 224
hazla-, 204
hazne, 156
he, 139
hebeş, 278
hece çek-, 21
hedih, 82
hedik, 82
hel hel, 237
hemşin, 139
hepel, 93
her ya, 139
here, 139
herg, 21
herih, 21
herik, 21
herk, 21
hervil, 92
herzal, 185
heybe, 278
hıllih, 185

hıllik, 185
hıra, 139
hırla-, 289
hırman, 81
hırman ser-, 82
hırrr, 139
hırzal, 185
hışır, 204
hışt, 289
hızmeker, 169
hızmıh, 83
hindi, 238
ho, 128
hodah, 21
hodah daşi, 29
hodik, 274
hoduh, 274
hogeç, 140
holuh, 102
honça, 169
hop, 29
horavel, 21
horel çek-, 21
horom, 120
horoz, 242
hoştayn, 128
hozan, 42
hörük, 22
hörük at-, 22
höş, 128
höşt, 128
hudut, 22
hurç, 278
ılli, 269
ırğat, 54
idiş, 269
ig, 210
ilave, 256
ilhi, 269
imle, 22
ineh, 128
ineh malı, 128
inek, 128
inek mali, 128
irmik, 204
isgam, 58
isgemi, 58
istahan, 106
işçi ari, 250
it, 289

- kabda**, 93
kablice, 12
kabuh, 118
kaçe, 290
kahus, 22
kakül, 267
kal, 118
kalah, 204
kalpah, 65
kamçi, 186
kamış, 156
kanat, 36, 242
kancuh, 290
kantarma, 278
kapi iti, 290
kara patoz, 93
karacuh, 83
karakayış, 30
karakotan, 30
karakovan, 256
kardol, 110
karğa külülü, 13
karğaburun, 198
karıh, 110
karın, 156
karmah, 36
kartol, 110
kartopi, 110
kasnah, 93
kaş, 196, 279
kaşar, 216
kaşevi, 186
kat, 256
kat at-, 257
kata, 290
katığa gir-, 43
kati kırık, 291
kavurğa, 83
kavurğa, 83
kavurma, 217
kavut, 83
kaya duzi, 224
kayır-, 169
kayış, 74
kaymah, 217
kaymahalti, 217
kaz, 237
kaz yağı, 237
kazan, 224
kazan kapağı, 224
kazayağı, 65
kazıh, 65
kaziyecah, 30
kazluh, 237
keç, 129
keçe, 186, 210, 279
kef, 257
kef al-, 257
kehan et-, 50
keher, 267
kek, 251
kekil, 267
kel, 118
kelef, 210
kelek, 118
kelik, 140
kelin, 140
kelle, 13, 68, 156
kelle peynir, 217
kelle sivr-, 43
kendime, 83
kenki, 140
kenkil, 140
kepçe, 225
kepek, 83
kepenek, 189
kerdige, 13, 83
kerdiyer, 83
kerenti, 57
kerme, 205
kerme kes-, 205
kersen, 225
kesgi, 186
kesgün, 291
kesük gorunga, 43
keş, 218
keşik, 169
kıç, 157
kıjğır-, 218
kıl, 210
kıl cuyal, 93
kıl çuval, 93
kılan, 210
kılçık, 13
kılıç, 36
kılıç kuyruh, 291
kılıf, 43
kılıfa gir-, 44
kır, 268
kıraç, 44
kırat, 267
kırav vur-, 44
kırğun, 189
kırh-, 169
kırhbayır, 157
kırhluh, 187
kırık, 267
kırma, 84, 291
kırma kır-, 105
kırma makinesi, 105
kırrr, 268
kıs kıs, 291
kısır, 157
kısır kal-, 157
kısrah, 267
kış kış, 232
kış kuzusi, 140
kışay, 186
kıtluh, 44
kızana, 291
kızana gez-, 292
kızılguh, 118
kızırak, 237
kikire, 105
kilim, 210
kirkit, 211
kirman, 44
kişne-, 268
kitleh, 199
kitlek, 199
kitleş-, 292
kizit, 191
koblo, 129
koca, 157
koç, 140
koç ayi, 141
koça gel-, 141
koh, 194
kôh, 194
kok, 205
kokor, 242
kol, 50, 74
kol al-, 51
kol kol, 141
kolan, 279
kolik, 129
kom, 195
kom kes-, 205
komisyonci, 181
kor araba, 75

- korun-**, 292
korut, 148
kosa goyun, 141
kose koyun, 141
koş-, 22
koşat, 196
koşbaşı, 196
koşum ati, 268
kotan, 30
kotan zenciri, 34
kova, 225
kovan, 257
kovan kapağı, 258
koyun, 141
koyun köpeği, 292
koz, 177
koz koz, 129
köç, 51, 177
köç tök-, 51
köçek, 293
kök, 118
köpek, 293
körük, 258
körüt, 148
köse koyun, 141
kötan, 30
köten, 30
köz, 177
köz köz, 129
közmeh, 177
közmek, 177
kuçu kuçu, 294
kuçuklan-, 294
kuduz, 294
kula, 268
kulah, 36
kulan, 37, 268
kulleb, 199
kulp, 225
kulun, 269
kunkul, 243
kura, 142
kurahluh, 44
kurban, 157
kurbanluh, 181
kurda get-, 293
kurda kapdur-, 293
kursah, 243
kurt, 251
kurt pençesi, 295
kurtcil, 294
kuruk, 267
kurüh, 267
kuşgun, 279
kut kut, 293
kuti kuti, 293, 295
kutik, 295
kuyruh, 157
kuzi, 142
kuzi at-, 142
kuzla-, 295
kuzlacı, 157
küci, 211
küçühlen-, 294
küçüklen-, 294
külek, 225
küleyh, 225
külüçe, 243
küllür, 13
külül, 13
kümes, 243
küpeli, 143
küre, 143
kürіçe, 243
kürnec bağla-, 143
kürsege gel-, 295
kürsege gez-, 295
kürseh, 295
kürül, 13
kürün, 187
küşgi, 94
kütük kovani, 258
küze, 57
lak, 243
lapatga, 110
las, 51
las yat-, 51
lazut, 110
lehle-, 295
leş, 158
leşber, 22
lıh, 243
libbo tavuh, 232
lik lik, 269
list, 258
lobiye, 111
lobya, 111
loda, 52
loğ, 205
loço, 205
lok lok, 269
lola, 205
lor, 218
macarga, 69
macgal, 22
macırğa, 69
maç, 37
maçgal, 22
maçi, 37
maçigal, 22
magazin, 259
mağ, 192
mahmuz, 296
mahmuzla-, 269
makine vur-, 226
mal, 129
mal otar-, 169
mal yoli, 171
mala get-, 169
malagan bonduruğı, 65
malıh], 75
malık, 75
mali tök-, 170
mali yığ-, 170
maluh, 75
manciluh, 199
mandıra, 226
manı manı, 298
mankılda-, 134
maran, 75
maransof, 32
marhama, 129
marhamalık, 129
marol, 111
masat, 57
masatla-, 52
maske, 259
masla-, 171
maşi, 75
maşna, 226
maşrafa, 226
mayala-, 243
mazgal, 192, 195
mazih, 143
mazi, 75
megel, 171
meğel, 171
mehel, 171
mele-, 143
melis, 232

meme, 158
meme et-, 158
meme evi, 158
merek, 98
mereyh, 98
merle, 172
merre, 172
merşefe, 226
merteh, 196
mertek, 196
meydan, 181
meyva ağacı, 118
meyva ver-, 118
mıncı-, 218
mındar, 158
mınhılda-, 134
mınıh, 298
mırdar, 158
mırıla-, 296
mısır, 111
mısmıl, 151
midih, 244
mijih, 129
mijiyh, 143
mijo, 143
mijola-, 143
mimih, 232
mimola, 232
mini mini, 296
mismıl, 151
miyavla-, 298
mocgal, 22
modgam, 23
modgem, 23
modyam, 23
montof, 129
morbet, 172
morkoyun, 143
morvet, 172
motal, 218
motor, 69
motor pulluğı, 30
mozih, 130
mozik, 130
möhre vur-, 269
mudara, 158
muha düş-, 23
mum, 259
mumola, 232
mundar, 158

musmar, 199
müşteri, 182
nağot, 218
nağar, 23
nahıco, 238
nahır, 130
nahırcı, 172
nal, 280
nal muhi, 280
nalbant, 280
nalev, 59
nalo, 59
naloy, 59
napızar, 45
naşal, 52
nat, 59
naylon çuval, 94
naylon çuval, 94
nehre, 226
nevrük, 298
nigart, 244
nigart vur-, 244
nigor, 159
nişan, 172
nişan vur-, 173
nor, 218
nöker, 173
nuşna, 65
oğul al-, 251
oğul ver-, 251
oğursak, 146
ohandere, 187
oho, 128
ohşa-, 130
ok, 37
ot arabasi, 76
ot sepeti, 187
otar-, 173
otda-, 173
otdağıye, 174
otduh, 52
otduh kur-, 52
otla-, 173
otlahya, 174
otluh, 52
otluh kur-, 52
ögeş, 146
ögeşle-, 147
ögür, 131
ögür alan, 131

öküz, 131
öküz arabasi, 69
öküz çah-, 24
öküzci, 24
ör-, 174
ördek, 239
örk, 281
örme, 188
örs, 58
örs torbasi, 58
örti, 259
örtme, 195
örüg, 281
örüh, 281
örük, 22
öt-, 233
öymalı, 155
paça, 259
paçalı toyuh, 233
paçalı tavuh, 233
pahah, 84
pahraç, 227
palut degenek, 188
panğur-, 270
papatya, 79
parla-, 270
pasdurma, 218
pasrunğa, 281
pastrınğa, 281
patates, 112
patha, 197
patoz, 94
patoz at-, 84
patoz vur-, 84
pavhur-, 270
peleş, 134
pelverde, 118
per, 102
perso, 37
pervaz, 199
pestil, 119
peşle-, 159
petek, 252
peynir, 219
peynir bidoni, 227
peynir mayasi, 219
peynir süz-, 219
pırsı-, 219
pic, 131
picik, 131

- picine**, 131
piç-, 47
piçahlı, 151
piçahsız, 151
piçer, 61
piçin, 48
piliç, 233
pin, 178
pingal, 233
pingalluh, 234
pinge, 233
pingellik, 234
pis pis, 298
pisi pisi, 298
pisik, 298
pisst, 298
piş piş, 298
pişi pişi, 298
pişih, 298
pişt, 298
pitih, 285
poh, 205
poh topla-, 206
pohliboyun, 31
polen, 252
ponçuhlu, 144
popore, 244
posof külüli, 14
pöçüh, 59
pöçük, 59, 159
pörç, 112
pörçühlü, 112
pörçük, 59
pörçükli, 112
pörnek, 144
pörneyh, 144
pöteve, 244
puç puç, 132
puçi puçi, 132
pulluh, 31
pulul, 48
pulun, 48
pumpul, 244
pumpule, 234
pungal, 233
purul, 48
puş, 159
put, 120
püskülli, 144
püş, 206
rahvan, 270
ramok, 79
reşber, 22
reşme, 192
saburta, 234
saçahlı gaz, 238
sadır, 159
sagora, 31
sagoy, 270
sağ-, 174
sağın, 159
sağıntı, 159
sağrı, 270
saha, 94
sahar, 270
sahavu, 270
sahavül, 188
saka, 253
saka kır-, 253
sakavi, 270
sakayil, 188
sakgavul, 188
salahana, 296
salaskan, 192
saldur-, 296
salği, 105
saman, 85
sambaği, 76
sami, 76
sanahsal, 192
sanci, 159
sap, 14
sap at-, 53
sap çek-, 53
sapah, 112
sapakel, 31
sapli, 227
sapli süzgeç, 227
sarat, 94
sari yağ, 220
sariluh, 189
satıcı, 182
savacah, 102
savuhluh, 98
savuran patoz, 94
se se, 238
seğert-, 271
sehem, 53
sehlem, 120
sekil, 271
seklem, 120
sekül, 271
sel, 77
selih, 296
selik, 296
semer, 274, 281
serke, 174
setil, 271
seviç, 38
seviş, 38
sevüç, 38
sey sey, 238
seyis, 148
sez-, 296
sığalla-, 132
sıpa, 274
sır, 259
sır al-, 259
sıra mali, 174
sıracı, 174
siri siri, 238
sırla-, 260
sırrr, 238
siçankır, 271
sikke, 282
sile, 121
silebent, 281
simentel, 132
simital, 132
sinebent, 281
sinel, 183
sinor, 24
sirke, 282
sitahan, 106
sitil, 188, 227, 271
so so, 296
soğan, 112
soğu-, 160
soğul-, 160
sohu, 106
solağan, 271
soy soy, 238
soyu-, 160
soyuhluh, 98
sön-, 260
sövüş, 38
su bağla-, 27
sucuh, 220
sukayıl, 188
sulah, 174

- suluh**, 175, 282
sur, 160
sünepe, 296
sür-, 24, 160
süt, 220
süt makinesi, 228
süt vur-, 228
sütten kesil-, 160
süve, 199
süzme ayran, 220
şadara, 95
şadre, 95
şagalan-, 145
şaha, 94
şahalan-, 145
şahlan-, 271
şahşah, 103
şaltah, 145
şana, 95
şarbon, 189
şedire, 95
şeke gah-, 272
şeke kah-, 272
şekil, 271
şelte, 145
şeşe, 132
şırat, 220
şimişga, 112
şin, 66
şiret, 220
şişek, 145
şivşit, 103
şo şo, 296
şolda, 38
şor, 220
şugul, 66
şurup, 260
şurup ver-, 260
şuşla, 244
şüjük, 220
şürşüt, 103
şüşüt, 103
tağallah, 78
tahıl, 85
tahıl al-, 85
tahıl kuyisi, 98
tahıl yap-, 86
takalti, 282
talla, 25
tapan, 31, 95, 103
tapan dırmığı, 79
tapan et-, 24
tapul, 53
tar, 77, 234
tarh, 103
tarla, 25
tarla daşla-, 27
tarla yığ-, 53
tarp, 103
taşçı, 27
tavan, 197
tavli, 160
tavuh, 234
tay, 272
taya, 54
tec, 86
tec küregi, 95
tecle-, 86
tehne, 228
tekalti, 282
teke, 149
tekne, 228
tel çeçil, 220
teleh, 244
telek, 244
teleme, 221
telis çuval, 96
telis çuyal, 96
ten, 160
tepecah, 228
tepih, 272
tepür, 96
tepür et-, 86
tepür kuyruh, 145
tere, 113
tere yağı, 221
terezi, 66
terki, 272
terne, 25
teşi, 211
teşle-, 87
teten, 206
tetet, 298
tez-, 160
tezehlih, 206
tezek, 206
tezekluh, 206
tiğ, 87
tiğ savur-, 87
tiğ savuran, 96
tiğ soyur-, 87
tiğ soyuran, 96
tınaz, 87
tırhıç, 195
tırilla-, 272
tırıs, 272
tırpan, 58
tırpan çek-, 54
tırpan çeküci, 60
tırpan döv-, 54
tiftih, 211
tiftik, 211
tihme, 197
tikme, 78, 197
tilki, 197
tişti, 67
tohaç, 228
tohli, 146
tohlu, 146
tohum, 14
tohum makinesi, 31
tohum sep-, 17
tohum tut-, 17
tohumluh, 14
tokaç, 212
tokluman, 146
top, 67
topuz, 296
torbala-, 229
torhola, 245
tort, 221
torta, 221
tosun, 132
toygab, 192
toynah, 272
toyuh, 234
tömzek, 177
töpö töpö, 135
traktör, 79
tula, 296
tuluh, 221
tuluh peyniri, 221
tulum çıhar-, 212
tum, 25
tumar, 133, 175
tump, 25
turş, 119
tus tus, 235
tut, 119
tut-, 297

- tutam**, 121
tuy, 245
tuy cız, 245
tuy seç-, 245
tuydan çihar-, 245
tüccar, 182
tütsü ver-, 261
ulaf, 14
ulaştırma vur-, 272
ulu-, 297
umaç, 245
un, 88
unluh, 103
urcan, 133
urus bonduruği, 67
urzan, 133
üç etek, 147
ülek, 25
ür-, 297
üre, 272
üreyi, 272
üri-, 297
ürk-, 147
ürküt-, 147
üstluh, 261
üyüt-, 106
üzengi, 282
valok, 283
varansoy, 32
varova, 261
vedira, 229
veterner, 189
voj, 283
yaba, 96
yaban tezeği, 207
yağır, 273
yağız, 273
yağlı peynir, 222
yağma, 262
yal, 297
yalak, 188
yalan-, 161
yalanci binek, 273
yalı, 273
yanci, 175
yanikara, 189
yapma, 207
yapma yap-, 207
yarma, 88
yarma yap-, 88
yarpah, 119
yastuh, 78, 283
yaşar, 133
yaşig, 68
yaşmah, 67
yaşmahli bonduruh, 67
yatağa çek-, 175
yatağa çık-, 176
yatah, 175
yatah mali, 133
yava, 96
yavri ver-, 253
yay-, 176
yayih, 229
yayih yay-, 230
yayla, 178
yayla çih-, 179
yayla dami, 179
yaylaci, 178
yayladan in-, 179
yayuh, 229
yayuh ipi, 229
yayuh makinesi, 230
yayuh yay-, 230
yazgezme, 133
yeher, 275
yekti, 147
yele, 273
yele gel-, 297
yelin, 161
yem, 88, 245
yem torbasi, 283
yemle-, 246
yemluh, 262
yeşile çih-, 161
yetiş-, 45
yığın, 55
yırğat, 54
yoğurt, 222
yolluh, 180
yonacah, 188, 284
yonca, 15
yora, 106
yorğa, 273
yoz, 161
yoz mal, 161
yumah, 212
yumurta, 246
yumurta diz-, 246
yumurta tök-, 246
yumurtaya çık-, 246
yumurtaya dön-, 246
yural, 284
yuva, 247
yügüt-, 106
yükli, 161
yün, 212
yün çubuği, 213
yün çubuhla-, 213
yün daraği, 213
yün yıha-, 214
zağar, 297
zar, 247
zaut, 230
zavot, 230
zayıf, 161
zebun, 161
zegerek, 15
zencir, 207
zeyrek, 15
zırza, 200
ziglik, 78
zinel, 183
ziyan ağzi, 45
zoğ, 55
zungul, 273

TEZLE İLGİLİ ELDE EDİLEN İSTATİSTİKİ VERİLER

Ardahan'da İl Nüfusu Türkçe Konuşurken Tarım ve Hayvancılık Alanında Toplam 1476 Madde Başı Sözcük Kullanmaktadır.

Madde Başı Sözcüklerin Etimolojik Olarak Dillere Göre Dağılımı:

- Almanca Kökenli : 1
- Arapça Kökenli : 74
- Bulgarca Kökenli : 1
- Fransızca Kökenli : 11
- Farsça Kökenli : 84
- Ermenice Kökenli : 37
- Gürcüce Kökenli : 51
- İbranice Kökenli : 1
- İtalyanca Kökenli : 6
- İngilizce Kökenli : 4
- Moğolca Kökenli : 3
- Rumca Kökenli : 2
- Rusça Kökenli : 16
- Sırpça Kökenli : 1
- Slav Kökenli : 1
- Sogdca Kökenli : 1
- Türkçe Kökenli : 774
- Yunanca Kökenli : 20
- Kökeni Bilinmeyen : 279
- Aynı Kökten Türetilen Kelimeler : 109

Madde Başı Sözcüklerin İl İçinde Yer Alan Etnik Unsurlara Göre Dağılımı:

- Sadece Terekemelerin Kullandığı Dilde Görülen Sözcük Sayısı: 86
- Sadece Türkmenlerin Kullandığı Dilde Görülen Sözcük Sayısı: 102
- Sadece Kürtlerin Türkçe Konuşurken Dillerinde Görülen Sözcük Sayısı: 9
- Sadece Terekemelerin ve Türkmenlerin Dillerinde Görülen Sözcük Sayısı: 10
- Sadece Türkmelerin ve Kürtlerin Dillerinde Görülen Sözcük Sayısı : 4
- İl Genelinde Yaygın Olup da Yerlilerin, Terekemelerin, Türkmenlerin ve
- Kürtlerin Dillerinde Ortak Kullanımı Olan Sözcük Sayısı : 1265

Kullanım Alanı Kalmadığı İçin Unutulmaya Yüz Tutmuş Olan Sözcükler : alo, arona, badok, ber, bere, berlik, bernek, bonduruh, buyli, caban, caguşga, cammbara, cılğa, cilim, culga, çamasakrave, çegi, çeten, çoros, datva, degirman, dırap, dibek, dilo, dişli, dobruz, döner, dulga, el, furğun, gani, ged, gem, gerraf, gırgal, gob, god, goda, gora, goş, goşa, harazan, haşal, hepel, herzal, hılık, hodah, horavel, horom, hörük, kalpah, karakayış, karakotan, kerdige, kerenti, kikire koraraba, maçi, maçigal, maluh, maran, mazi, modgam, nağar, nuşna, öküzaraba, öküzci, sagora, saha, salği, sami, sambaği, sapakel, sarat, sel, sevüç, sitahan, sohu şana, şolda, şin, şugul, perso, put, tar, tec, tepür, teşlemek, tığ, tişti, varansoy, yaşmah, zegerek, ziglik,

Toplam 94 sözcük.

Kullanım Alanı Daralan Sözcükler : ahraç, bardan, daşgözel, davar, davarcuh, didan, dola, faraş, cal, cegen, cicora, çağıldah, çalaheş, çati, çeçça, çığ, çısgar, çepiç, çuma, garaban, garofga, gevik, gırdan, gıgı, gont, goşdor, goruhci, gögüş, guşga, gullep, gunet, gurut, gurgul, guvant, haran, harman, harbul, hışır, kehan, kelik, kendime, kerme, koh, kom, korut, koşat, koşbaşı, koz, köç, kura, küre, las, loda, nat, nalev, nigor, macarga, mertek, motal, örs, pörnek, sadır, seklem, sehem, seyis, şaltah, şedire, şırat, şişek, şuşlamak, tapul, taya, tırpan, tohli, tokluman, oğursak, ögeş, peleş, megel, tırhiç, teten, teşi, torhola, yırğat, yapma, yoz, zebun, zoğ.

Toplam 88 sözcük.

SONUÇ

“Ardahan’ın Tarım ve Hayvancılık Alanında Kullanılan Söz Varlığı” konulu araştırmamızdan elde ettiğimiz verilere göre il genelinde bu alanlarda kullanılan söz varlığının büyük çoğunluğu Türkçe kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. Bu sonucun çıkmasında ilde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun ana dili Türkçe olmasının etkisi büyüktür. İlin konuyla ilgili dil varlığını yabancı dillerin etkilemesi bakımından Arapça ve Farsça ilk sırada yer almaktadır. Bu etkileşimde Ardahan’ın asırlar boyu Müslüman Türk devletlerinin hakimiyetinde kalmasının etkisi büyüktür. Orta Asya'dan göçüp Anadolu'ya gelinceye kadar geçirilen safhalar ve özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yoğun biçimde Arap ve Fars dillerinden Türkçeye giren sözcükler Ardahan’ da kullanılan Türkçeyi de etkisi altına almıştır.

Ardahan’da kullanılan Türkçenin diğer etkileşim ağırlığının ise bölgesel nedenlerden kaynaklı olduğu görülmektedir. İl nüfusunun önemli bir kısmının Kafkasya’dan göçmüş olması ve bu coğrafyada özellikle Gürcüler ve Ermenilerle etkileşim içinde olmaları dillerini de etkilemiştir. Daha çok da ilin hakim nüfusu olan Yerli kesimin Gürcülerle asırlar boyu yan yana, kimi zaman da iç içe yaşamalarının etkisiyle Gürcüceden Yerli kesimin diline yoğun biçimde sözcük geçişi olmuştur. Diğer sözcük geçişi ise Batı dillerinden gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda ülke genelinde yaşanan Batı dillerinden etkileşim Ardahan’da kullanılan dili de etkisi altına almıştır. Çünkü Batılı ülkelere alınan teknolojik ürünlerin çoğu ait oldukları toplumların isimlendirmeleriyle çoğunlukla ülkemizde de aynı şekilde ifade edilmektedir. Bu durum da ülkemizde olduğu gibi Ardahan’da da kullanılan teknolojiye dayalı tarım malzemelerinin çoğunun Batı kökenli dillere ait sözcüklerden oluşmasına neden olmuştur.

Ardahan’da farklı etnik unsurların bulunması da il genelinde kullanılan dilin çeşitliliğini ve zenginliğini artırmıştır. Yerliler, Terekemeler, Türkmenler ve Kürtler kendilerine özgü dil özellikleriyle ilin dil varlığına bu konuda katkı sunmuşlardır. Ardahan’a ilk yerleşen topluluk Yerliler olduğu için ilde kullanılan dil genel olarak Yerli kesimin kullandığı dile göre şekillenmiştir. Bundan dolayı il nüfusunun kullandığı dildeki sözcüklerin büyük çoğunluğu ortaktır. Buna karşın Terekemelerin, Türkmenlerin ve Kürtlerin kendilerine özgü bazı sözcükleri müdafaa ettikleri ve hala kendi etnik kesimlerinde kullanmaya devam ettikleri de görülmektedir.

Konuyla ilgili ilin bir başka yönü ise Ardahan’da eski yöntemlerle tarım yapma oranı yok denecek kadar azaldığı için özellikle eski tarım aletlerine dair sözcükler de artık günlük hayatta kullanılmamaktadır. Bu durum da bu tür sözcüklerin git gide unutulmuş olarak yok olmalarına ortam hazırlamıştır. Ayrıca yörede tarım faaliyetlerinde gerçekleşen birtakım yenilikler ile manda, keçi ve koyun türü hayvanların yetiştirilme oranının azalması, hatta çoğu yerde hiç yetiştirilmemeleri bu alanlarda kullanılan sözcüklerin bir kısmının kullanım yaygınlığının daralmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

A. Valiliği 2002:

T.C. Ardahan Valiliği, *Serhat Şehri Ardahan Yıllığı*, Haziran, 2002.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 1-2-3, 4. Baskı, İstanbul, 2011.

BALA, Mirza, *İslam Ansiklopedisi*, c. 4.- 6., İstanbul, 1967.

Buntürk 2007:

BUNTÜRK, Seyfeddin, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, Ankara, 2007.

Çetinkaya 1992:

ÇETİNKAYA, H., “*Ardahan Adının Menşei Hakkında Araştırmalar*”, Ardahan İli Kültür ve Dayanışma Derneği, 1992.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 14. Baskı, Ankara, 1997.

Durmuş 1997:

DURMUŞ, İlhami, “*Anadolu’da Kimmerler ve İskitler*”, Belleten, c. LXI, sa. 231, Ankara, 1997.

Erdoğan 2011:

ERDOĞAN, Kutluay - *Demir, Tazegül*, “Kars ve Ardahan Türkmenlerinin Dünü ve Bugünü”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sa. 58, 2011.

Ercilasun 2002:

ERCİLASUN, A. Bican, *Kars İli Ağızları - Ses Bilgisi-*, Ankara, 2002.

Ercilasun 1992:

A. B. Ercilasun, “*Kars İli Ağızları Ses Bilgisi, Türk Dil Kurumları Yayınları*”, s. 41, Ankara, 1992.

EREN, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999.

GÜLENSOY, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, c. 1. ve 2., Ankara, 2007.

Kartlis Tskhovreba, Tbilisi, 2014, 201-210.

Kırzioğlu 1953:

KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Kars Tarihi*, c. I, İstanbul, 1953.

Kırzioğlu 1986:

KIRZIOĞLU, Fahrettin, “*Milli Tarihimizde Rize Bölgesi*”, Rize Kültür Servisi Konferans Metni, 19 Aralık 1986.

Kırzioğlu 1998:

KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlıların Kafkasya Ellerini Fethi*, Ankara, 1998.

Kırzioğlu 2011:

KIRZIOĞLU, Fahrettin “*Ahıska - Ardahan - Artvin ve Oltu’da Hıristiyan Atabekler Hükümeti*”, Bizim Ahıska Dergisi, sa.10, 2011.

Konukçu 1999:

KONUĐU, Enver, *Ardahan Tarihi*, T.C. Ardahan Valiliği Kùltür Yayınları, Ankara, 1999.

KORKMAZ, Ramazan, *Çıldır Folklor ve Etnografyası*, Temmuz, 2015.

NİŞANYAN, Sevan, *Sözlerin Soyağacı - Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, 6. Baskı, 2012.

ÖGEL, Bahaddin, *Türk Kùltür Tarihine Giriş 2*, Ankara, 1978.

Özkan 1997:

ÖZKAN, İsa, “*Karapapak - Terekeme Türkleri ve Aşık Şenlik’in Şiirlerinde Destanı Motifler*”, T.C. Kùltür Bakanlığı Hagem - Kars Kalkınma Vakfı, Aşık Şenlik Sempozyumu, 22-23 Mayıs 1997.

Strabon 2000:

STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası 12 -13-14*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları Antik Kaynaklar Dizisi1, İstanbul, 2000.

Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, 2011.

Türk Dil Kurumu, *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara,1975.

Türk Dil Kurumu, *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, c.12, Ankara. 1972.

Kartuli Enis Ganmartebeti Leksikoni (Erttomeuli), Tbilisi, 1986. / *Gürcüce - Gürcüce Sözlük* (Tek Cilt), Tiflis, 1986.

TRT 2013:

TRT, “*Damal’ın Bebekleri Belgeseli*”, Ankara, 2013.

TİETZE, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, I. Cilt A-E, İstanbul, 2002.

TİETZE, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, II. Cilt F-J, İstanbul, 2009.

Zeyrek 2011:

ZEYREK, Yunus, “*93 Harbinden Önce Ardahan*”, *Tarihimizin ve Kùltürümüzün Ardahan Sayfaları*”, İdarecinin Sesi, sa.143, Ocak - Şubat 2011.

KAYNAK KİŞİLER

İlçe Adı	Yerleşim Yeri Adı	Kaynak Kişiler	Cinsiyeti	Doğum Tarihi / Yaşı
ARDAHAN	Ağzıpek	Ersoy AKDENİZ	E	1961
	Ağzıpek	Mehmet YILMAZ	E	1959
	Ağzıpek	Şaizer DEMİR	K	82 Yaş
	Akyaka	Mülazim Hazır	E	1956
	Akyaka	Seyfet ÇELİK	E	1954
	Alagöz	Bedirhan GÖKÇE	E	1966
	Altaş	Mehrali OCAK	E	1944
	Atatürk Mah.	Fahrettin AVCI	E	1963
	Atatürk Mah.	İsmet AVCI	E	1960
	Çağlayık	Remzi ŞİT	E	77 Yaş
	Çağlayık	Şerafettin YILMAZ	E	1944
	Çağlayık	Şura YILDIRIM	E	75 Yaş
	Çamlıçatak	Alisultan TEMEL	E	1338
	Çamlıçatak	Asim ÖZERE	E	1945
	Çamlıçatak	Fazli FIRINCI	E	1950
	Çateldere	Aydemir BİLGİN	E	1955
	Çateldere	İsmail GÜMÜŞ	E	1933
	Çateldere	Taliha KOTAN	K	1948
	Çatalköprü	Engin YILMAZ	E	1963
	Gürçayır	Mehmet HACIGÜL	E	1948
	Halilefendi Mah.	Ahmet KAYATÜRK	E	80 Yaş
	Halilefendi Mah.	Fatma KARADENİZ	K	80Yaş
	Halilefendi Mah.	Hacer EKMEKÇİ	K	80Yaş
	Halilefendi Mah.	Hidayet KARTAL	K	1953
	Halilefendi Mah.	Nuri AŞÇI	E	78 Yaş
	Halilefendi Mah.	Solmaz BALTAÇI	K	1955
	Halilefendi Mah.	Yasin US	E	76 Yaş
	Hoç. Hasköy	Asger YILMAZ	E	1951
	Hoç. Hasköy	Kıyasettin AVŞAR	E	75 Yaş
	Hoç. Hasköy	İsmail KARTAL	E	1944
	Hoç. Hasköy	Mehmet YAZICI	E	1944
	Hoç. Hasköy	Mehmet YILMAZ	E	1937
	Kaptanpaşa Mah.	Zeki NALBANT	E	1949
	Kuşuçmaz	Nurettin ALTUN	E	1952
	Ölçek	Rasim DEMİRCİ	E	1931
	Sulakyurt	Ali İLKAR	E	85 Yaş
	Sulakyurt	Seyfettin GÜNGÖR	E	85 Yaş
	Sulakyurt	Hanife KARTAL	E	80 Yaş
	Sulakyurt	Vesile MARANCI	K	80 Yaş
	Sugöze	Kemal DEMİR	E	1944
Sugöze	Yeter BAYRAKÇI	K	1938	
Tazeköy	Güzel ŞİT	K	1339	
Tazeköy	Hüseyin AVŞAR	E	1940	

ARDAHAN	Tazeköy	Selfinaz AVŞAR	K	1942
	Tepeler	Bahattin ŞENTÜRK	E	1953
	Tepeler	Nizamettin ÖZCAN	E	1947
	Tepeler	Şemsettin BAKIRCI	E	1940
	Y. Hasköy	Bilgin ÜNAL	E	1952
	Y. Hasköy	Yaşar ÇETİN	E	1961
ÇILDİR	Akdarı	Ahmet KARABUĞA	E	1954
	Akdarı	Nuray KÖTEK	E	1954
	Akçil	Ali KIZILTAŞ	E	1947
	Akçil	Paşa TEKİN	E	1938
	Akçil	Yonus YAĞŞI	E	1940
	Akkiraz	Ergül AKÇAY	E	1970
	Aşağı Cambaz	Nihat DURDAĞI	E	1961
	Aşık Şenlik	Ayten YÜCEL	K	1942
	Aşık Şenlik	Dinar KARABAĞ	K	1955
	Aşık Şenlik	Enser KARAHAN	E	1941
	Aşık Şenlik	Fahri GÜRBÜZ	E	1944
	Aşık Şenlik	İrfan AYDIN	E	1956
	Aşık Şenlik	Melek KARABAĞ	K	1946
	Aşık Şenlik	Öztürk KARABAĞ	E	1945
	Aşık Şenlik	Sebahat ÇOBAN	K	1932
	Baltalı	Ahmet AKÇAY	E	1957
	Baltalı	Fiyat AKSU	K	1938
	Baltalı	Kemal ÖZTÜRK	E	1954
	Baltalı	Saffet AKSU	E	1962
	Baltalı	Şakir KAYA	E	85 Yaş
	E. Beyrehatun	Enver YILDIZ	E	1945
	E. Beyrehatun	İsmet YILDIZ	E	1969
	E. Beyrehatun	Halis YILDIZ	E	1945
	E. Beyrehatun	Selver YILDIZ	E	1950
	Eşmepınar	Fevzi AYDEMİR	E	1948
	Eşmepınar	İsrafil UZUNKAYA	E	1957
	Dedekorkut Mah.	İnal YILMAZ	E	1951
	Dedekorkut Mah.	Muhlis COŞUN	E	1936
	Dedekorkut Mah.	Nuri TAŞKURT	E	1934
	Gölbelen	Fikret TİNTAŞ	E	1955
	Gölbelen	Veli BEŞTAŞ	E	1949
	Güvenocak	İsa KARAGÖZ	E	1954
	Kayabeyi	Muhit KORKMAZ	E	1954
	Kayabeyi	Rasim TEKİRDAŞ	E	1952
	Kotanlı	Süleymen TIKTAL	E	1960
	Kurtkale	Asim AKÇAY	E	1948
	Kurtkale	Göksel BİNGÖL	K	1952
	Kurtkale	Hafız BİNGÖL	E	1952
	Kurtkale	Libas IŞIK	K	1946
	Kurtkale	Sebiha ADA	K	1950
Saymal	Ali Murat AKBIYIK	E	1946	

ÇILDİR	Saymal	Fahrettin ASLANTEPE	E	1947
	Sazlısu	Salman ARSLANTEPE	E	1945
	Sazlısu	Veysel ARSLANTEPE	E	1950
	Taşdeğirmen	Ergin TİKMETAŞ	E	1966
	Semiha Şakir	Mikayil YILDIZ	E	1933
	Semiha Şakir	Seyfettin GÜNAL	E	1946
	Meryem	Celal KARATAŞ-	E	1955
	Meryem	İsmet YILMAZ	E	1936
	Meryem	Mecit DEMİRCİ	E	1938
	Meryem	Peri YILMAZ	K	1936
	Sabaholdu	Ayvaz SARAÇ	E	1967
	Sabaholdu	Güllü ŞİMŞEK	K	1338
	Sabaholdu	Mine DURAL	K	1933
	Sabaholdu	Rasim ŞİMŞEK	E	1955
	Yıldırımtepe Mah.	Binali AKTEMUR	E	1950
	Yıldırımtepe Mah.	Gül AKTEMUR	K	1951
	Yıldırımtepe Mah.	Niyazi AKTEMUR	E	1939
	Yıldırımtepe Mah.	Urbiye AKTEMUR	K	1955
	Y. Beyrehatun	Binnet BALKAN	E	1955
	Y. Beyrehatun	Cemil ÖZHAL	E	1941
	Y. Beyrehatun	Rahim YILDIZ	E	1940
	Y. Beyrehatun	Mansur CEYLAN	E	1946
	Y. Canbaz	Yalçın GÖKÇE	E	1958
	Y. Canbaz	Kasım PEHLİVAN	E	1954
DAMAL	Burmadere	Kemal CANER	E	1944
	Burmadere	Merdali ERENDERE	E	1956
	Burmadere	Mehmet GUDA	E	1959
	Burmadere	Yeter ERENŞOY	K	1940
	Burmadere	Yosma KISHAN	K	60 Yaş
	Çaybaşı Mahallesi	Kemal DAMAT	E	1960
	Dereköy	Aşık Cafer AVALIR	E	1957
	Eskikılıç	Binali GÖKTEKİN	E	1665
	Eskikılıç	İsmet ADIGÜZEL	E	1955
	Konuksever Mah.	Kemal ÇAYDAR	E	1943
	Konuksever Mah.	Kemal KANSU	E	1950
	Konuksever Mah.	Kerma ÇAĞLA	E	1932
	Konuksever Mah.	Merdali ÇALHAN	E	1969
	Konuksever Mah.	Salman BEYKE	E	1945
	M. Kemal Mah.	Aşır US	E	1950
	M. Kemal Mah .	Güllüzar DERDİYOK	K	1933
	M. Kemal Mah .	Mehmet AKTAN	E	1940
	M. Kemal Mah.	İsmail KALKAN	E	1956
	Serhat Mah.	Erol ÖZER	E	1950
	Serhat Mah.	Fadime GÖKGIYAZ	K	1944
	Serhat Mah.	Nurgül HAKAN	K	1979
	Serhat Mah.	Öztürk HAKAN	E	1977

GÖLE	Balçeşme	Hanifi ÇELENK	E	1956
	Balçeşme	Musa ÇELENK	E	1948
	Balçeşme	Resul ÇELENK	E	1952
	Büyük Altınbulak	Cevdet AYDIN	E	1971
	Çakırüzüm	İlyas KESKİN	E	1965
	Çalidere	Nevzat TEKGÜL	E	1954
	Çalidere	Ömer SARAÇOĞLU	E	1961
	Çardaklı	Mikayil İSLAMOĞLU	E	1955
	Çayırbaşı	Çetin GÜNEŞ	E	1966
	Çobanköy	Bahri YILDIZ	E	1960
	Çullu	İskender KAMBUR	E	1945
	Dedekılıç	Ercan GÜRER	E	1970
	Dedeşen	Osman YILDIZ	E	1968
	Dengeli	Cemal GÜLTEKİN	E	1942
	Dengeli	Murat SUCİ	E	1948
	Dereyolu	Aydın IŞIK	E	1950
	Durucasu	Dursun IŞIK	E	1956
	Eski Demirkapı	Fahrettin ALTUN	E	1932
	Fevzi Çakmak Mah.	Mehmet ÇARKÇI	E	1942
	Fevzi Çakmak Mah.	Nazım YIDIRIM	E	1932
	Fevzi Çakmak Mah.	Remzi KÜPELİ	E	1940
	Filizli	İsmet AKYILDIRIM	E	1942
	Filizli	Zeki ÖZTÜRK	E	1942
	Gedik	Mustafa KOÇ	E	1952
	Gülistan	Battal GÜL	E	1953
	Karatay	Ömer ALTUN	E	1945
	Karlıyazı	Burhan DEMİRKUŞ	E	1956
	Karlıyazı	Fevzi YILDIRIM	E	1938
	Kazım Karbekir Mah.	Mahmut MURTATOĞLU	E	1932
	Koyunli	Allahverdi AYDEMİR	E	1972
	Koyunli	Şentürk KAT	E	1966
	Kubilay Mah.	Hayrettin ŞENTÜRK	E	1938
	Kubilay Mah.	Hüseyin GÜLTEKİN	E	1936
	Kubilay Mah.	Hüseyin YILDIZ	E	1940
	Kubilay Mah.	Muhlis İLHAN	E	1942
	Kubilay Mah.	Sehernaz GÜLTEKİN	K	1943
	Kubilay Mah.	Reyis GÖKÇE	E	1942
	Kubilay Mah.	Yusuf GÜLTEKİN	E	1944
	Kubilay Mah.	Zeki ŞEKER	E	1933
	Küçük Altınbulak	Ali ÇAVDAR	E	1950
	Mollahasan	Kerem FINDIKÇI	E	1950
	Selimbey Mah.	Abdullah AYDIN	E	1945
	Selimbey Mah.	Billor DELİBALTA	K	1946
	Selimbey Mah.	Rabia BULAK	K	1948
	Selimbey Mah.	Yusuf TEMUR	E	1936
	Senemoğlu	Kıyaseddin CAMBAZ	E	1957
	Senemoğlu	Naciye CAMBAZ	K	1958

GÖLE	Senemoğlu	Şevket YENİ	E	1950
	Senemoğlu	Şinasi KAYA	E	1954
	Tellioğlu	Binali YILMAZ	E	1940
	Yağmuroğlu	Yaşar YILDIRIM	E	1963
	Yanatlı	Kamil İPEK	E	1936
	Yanatlı	M. Nuri DÜZ	E	1968
	Yavuzlar	Fezayir YILDIRIM	E	1944
HANAK	Alaçam	Necati ÜNALLEYLİOĞLU	E	1936
	Alaçam	Nihat KARATAŞ	E	1949
	Aşağı Aydere	İsmail BEŞLİ	E	1950
	Aşağı Aydere	Turgay CEBECİ	E	1963
	Atalar Mah.	Atilla AYIK	E	1954
	Atalar Mah.	Bağdagül METE	K	1944
	Atalar Mah.	Binali ATAŞ	E	1955
	Atalar Mah.	Cemil ÇİFTÇİ	E	60 Yaş
	Atalar Mah.	Efrail METE	E	1936
	Atalar Mah.	Fuat DEMİRCİ	E	1956
	Atalar Mah.	Fuat METE	E	1939
	Atalar Mah.	İsminaz ÇELİK	K	1938
	Atalar Mah.	Gülzade POLAT	K	1940
	Binbaşak	Ali ODABAŞ	E	65 Yaş
	Binbaşak	İfaze ODABAŞ	K	1918
	Binbaşak	Mustafa ODABAŞ	E	60 Yaş
	Binbaşak	Selahattin TOPÇU	E	1941
	Binbaşak	Yakup KARADENİZ	E	73 Yaş
	Börk	Mehmet ÖZDEMİR	E	1953
	Çayağzı	Binali KİLİT	E	1941
	Çayağzı	Enver AKTAŞ	E	1944
	Çayağzı	Mehmet Ali YURTLU	E	1929
	Çayağzı	Mertali KÖMÜRCÜ	E	1946
	Çayağzı	Sürmeli YURTLU	E	1944
	Dilekdere	İbrahim AKPINAR	E	1957
	Dilekdere	Yılmaz GÖKYILDIZ	E	1952
	Karakale	Binali TURAN	E	1947
	Koyunpınar	Arslan ŞENGÜL	E	1956
	Koyunpınar	Dursun ŞENTÜRK	E	1954
	Koyunpınar	Hüseyin YILMAZ	E	1944
	Koyunpınar	Latif TAŞKIRAN	E	1941
	Koyunpınar	Muzaffer KOÇ	E	1951
	Ortakent Mah.	Fehminaz DEMİRCİ	K	1942
	Ortakent Mah.	Vezir DEMİRCİ	E	1940
	Selamverdi Mah.	Atife AKSAKAL	K	1937
	Selamverdi Mah.	Fadil KOÇAK	E	1940
Selamverdi Mah.	Fatma AYDIN	K	1949	
Selamverdi Mah.	Fehminaz AYTAN	K	1942	
Selamverdi Mah.	Gögüş ÇAKICI	K	1940	
Selamverdi Mah.	Hatice POLAT	K	1933	

HANAK	Selamverdi Mah.	İbrahim KOÇAK	E	82 Yaş
	Selamverdi Mah.	Kemal POLAT	E	1938
	Selamverdi Mah.	Kamera KURUKAYA	K	60 Yaş
	Selamverdi Mah.	Nazhanım AKSAKAL	K	1928
	Selamverdi Mah.	Paşa DURSUN	E	1954
	Selamverdi Mah.	Rasim POLAT	E	1937
	Selamverdi Mah.	Recep KURUKAYA	E	1928
	Selamverdi Mah.	Sabahat KOÇAK	K	73 Yaş
	Selamverdi Mah.	Sedrettin HANÇER	E	1954
	Selamverdi Mah.	Songül DURSUN	K	1955
	Selamverdi Mah.	Yaşa HANÇER	K	1961
	Selamverdi Mah.	Zennure TOPÇU	K	1954
	Sevimli	Abbas AKBULUT	E	1942
	Sevimli	Ekrem KEÇECİ	E	1955
	Sevimli	Erol BALCI	E	72 Yaş
	Sevimli	Sürmeli KAYA	E	1955
	Sazlıçayır	Bahar YILDIRIM	K	1944
	Sazlıçayır	Çiçek ÖLMEZ	K	1945
	Sazlıçayır	İsmail ÖLMEZ	E	1953
	Sazlıçayır	Selvinaz DEMİR	E	1944
	Sazlıçayır	Latif YILDIRIM	E	1946
	Sazlıçayır	Zeynep ÖLMEZ	K	1945
	Y. Aydere	Hükümdar AYDEMİR	E	1947
	Y.Aydere	Ormanşah KILIÇ	E	1949
Yümbüken	Selim AYYILDIZ	E	1934	
Yümbüken	Totoş AYYILDIZ	E	1940	
Alköy	Ali İhsan COŞKUN	E	1953	
POSOĞ	Alköy	Aydemür YILDIZ	E	1940
	Alköy	Bilor ÖNAL	K	75 Yaş
	Alköy	Ekrem ÖNAL	E	84 Yaş
	Alköy	Fazlı COŞKUN	E	81 Yaş
	Alköy	Goncagül COŞKUN	K	1955
	Aşıkzülali	Adnan ULUDAĞ	E	1952
	Aşıkzülali	Cevdet AĞYAR	E	1950
	Aşıkzülali	Hafiye AĞYAR	K	1933
	Aşıkzülali	Heşim ŞANAL	E	1950
	Aşıkzülali	Mahmut ELGÜN	E	1957
	Aşıkzülali	Nafiye ERGÜN	K	1940
	Aşıkzülali	Nizamettin EROL	E	1940
	Aşıkzülali	Nurettin ŞANAL	E	1943
	Atatürk Mah.	Hükümdar RİCALOĞLU	E	1940
	Atatürk Mah.	Narhanım RİCALOĞLU	K	1939
	Binbaşı Emin Bey	Tevhit KOÇAR	E	1953
	Binbaşı Emin Bey	Summani TEÇİN	E	1948
	Çakırkoç	Aydemir GÜNGÖE	E	1964
	Çakırkoç	Birsen GÜNGÖR	K	1977
	Çakırkoç	Saniye ÇİFTÇİ	K	1964

POSOF	Çakırkoç	Şerafettin ÖNER	E	1931
	Çambeli	Efsel PEHLİVAN	E	1938
	Demirdöven	Hikmet ARİFATAMAN	E	1945
	Günbatan	Hilmi ÇANKAYA	E	1929
	Günbatan	Mehmet ERTEN	E	1933
	Günlüce	Fariz DEMİREL	E	1926
	Gönülaçan	Bedir BAŞÇI	E	1937
	Gürarmut	Enver KARATAŞ	E	1934
	Kaleönü	Emir ÇİFTÇİ	E	1932
	Kırköy	Hafız DEMİREL	E	1936
	Kolköy	Hoşnas AYDIN	K	1338
	Kolköy	Kemal TOHUMCU	E	1941
	Kolköy	Kirman KAHVECİ	E	1931
	Kolköy	Halim AYDIN	E	1932
	Kolköy	Muhlis ÖZEL	E	1934
	Kolköy	Yaşar MERT	E	1939
	Kopuzlu	Kaya ÇINAR	E	1947
	Merkez Mah.	Hilmi GÜNDOĞDU	E	1956
	Merkez Mah.	Köşeli ELGÜN	E	1949
	Merkez Mah.	Mustafa ŞİMŞEK	E	1941
	Merkez Mah.	Özdemir KAYABAŞI	E	1941
	Merkez Mah.	Tevittin ÖZKAN	E	1949
	Özbaşı	Günay ERDEM	E	1956
	Taşkıran	Fadli ÖZTÜRK	E	1935
	Türkgözü	Çiçek PALUT	K	1946
	Türkgözü	Ezel KAYA	K	1958
	Türkgözü	İbrahim ÇELİK	E	1951
	Türkgözü	Server YAVUZ	E	1958
	Uluçam	Merdali AYDEMİR	E	1933
	Yeniköy	Ekrem GÜNDÜZ	E	1956
	Yeniköy	Cengiz YAZICI	E	70 Yaş
	Yeniköy	Gülahmet CANBAY	E	75 Yaş
	Yeniköy	Kemal YAZICI	E	1973
	Yeni Rabat Mah.	Mustafa ERDEM	E	1929
	Yeni Rabat Mah.	Nevzat ERENGİL	E	1946
	Yeni Rabat Mah.	Zeki ERTÜRK	E	1945
Yukarı Mah.	Cihangir BOZYİĞİT	E	1937	